

P. Tymofeiev

КАФЕДРА

ч. 2-3
1988

ЛЬВІВ

КАФЕДРА

чч. 2-3

**Ukrainian Association of Independent Creative
Intelligentsia**

CATHEDRA

Nos. 2-3

**Popular Scientific and Literary-Artistic
Publication**

(In Ukrainian)

Kharkiv-Lviv 1988

ISBN 0 901211 26 5

Reprint of a Samvydav journal from Ukraine

Published by the Association of Ukrainians in Great Britain
49 Linden Gardens, London W2 4HG, U.K.
London, 1990

**Українська Асоціація Незалежної Творчої
Інтелігенції**

КАФЕДРА

Чч. 2-3

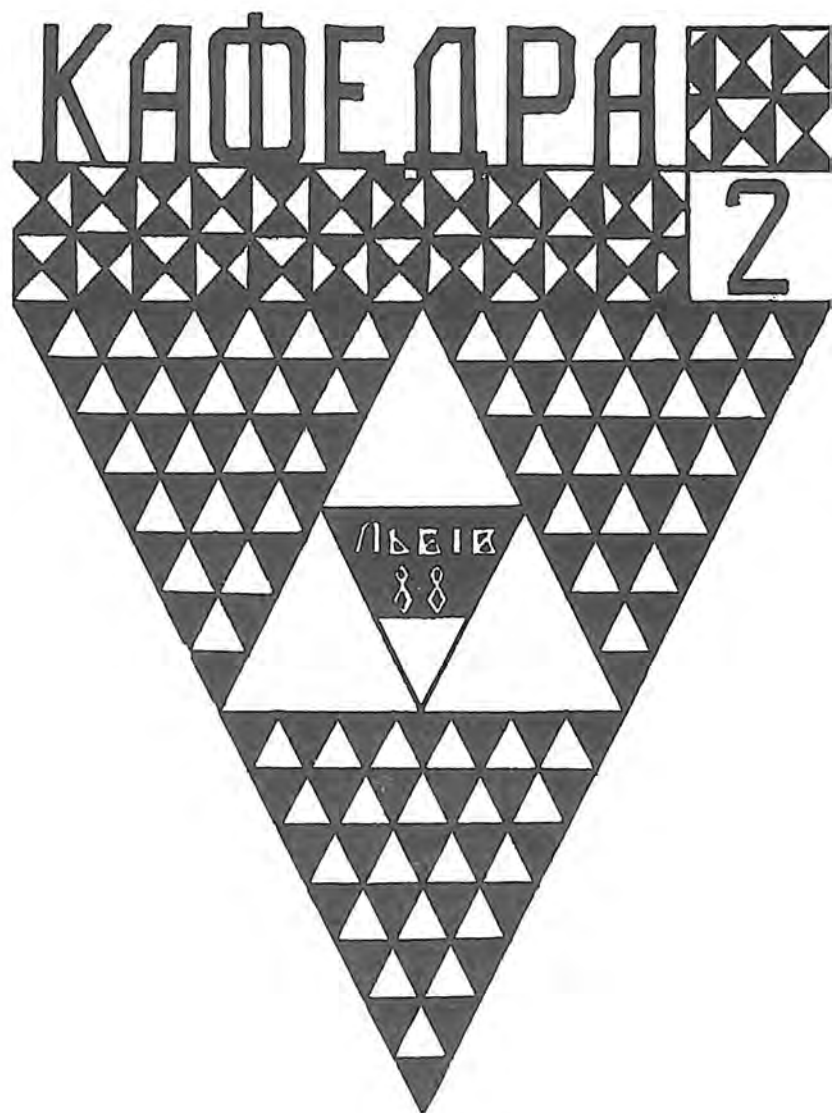
**Видання науково-популярне та
літературно-мистецьке**

Харків-Львів 1988

Передрук самвидавного журналу з України

Союз Українців у Великій Британії
Лондон, 1990

З друкарні Української Видавничої Спілки
Printed in the United Kingdom
by the Ukrainian Publishers Ltd.
200 Liverpool Road, London N1 1LF

ЗМІСТ ЧИСЛА 2

Проспект видання «Кафедри» № 2	9
--------------------------------------	---

ПРОБЛЕМИ, ДИСКУСІЇ

Іван Франко, «Двоязичність і дволичність» — (Уривок із маловідомої статті)	11
Василь Галич, «Іншомовність — омертвіння духовности»	13

УКРАЇНА НА ЗАХИСТ, ЗВЕЛИЧЕННЯ ТА УВІЧНЕННЯ СВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ

Левко Лук'яненко, «Заснуймо фонд для заохочення вчителів української мови»	16
Президії Верховної Ради Української ССР, Заява	21
Звернення на захист ідеї творчої свободи в національній культурі (Лист Степана Сапеляка)	22

ТВОРЧІСТЬ

Євген Сверстюк, «Творчість — це згоряння надміру сил»	25
Тарас Романюк, «Знову Охотське море»	28
Іван Світличний, «Позаяк!»	30
Ірина Стасів-Калинець, «Відчуженість»	33
Микола Данько, «Автобіографія», добірка віршів	40

НА ПЕРЕХРЕСТЯХ

Богдан Горинь, «Сторінки щоденника»	55
---	----

УАНТИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Листи Ренати Штайнман, Крістіни Брюккнер, Міхаеля Скаммеля до Михайла Осадчого	71
--	----

МИСТЕЦТВО

Олександра Магінська-Слободюк, «Мій приятель — художник Валерій Гнатенко»	81
Василь Барладяну, «Зорова інтерпретація 'Тайдамаків'»	91
УАНТІ віч-на-віч з СПУ. Борюкалося дві сили	108
Степан Сапеляк, Добірка віршів	113

ХРОНІКА

Валентин Стецюк, «Гнат Хоткевич — композитор»	122
Щиро вдячні	126
Ілюстрації	127

ПРОСПЕКТ ВИДАННЯ «КАФЕДРИ» № 2

22 березня 1988 р. на Україні вийшло в світ видання Української Асоціації Незалежної Творчої Інтелігенції «Кафедра» № 2. Вона відкривається статтею Василя Галича «Іншомовність: омертвіння духовности». В ній автор з приводу маловідомої, друкованої перший раз 83 роки тому статті Івана Франка «Двоязичність і дволичність» розкриває причини, чому саме повний перехід на іноземну мову згубно впливає на гармонійний розвиток особи.

У відділі «Україна на захист, звеличення і увічнення своєї національної мови» друкується лист довголітнього українського політ'язня Левка Лук'яненка, датований березнем 1988 р., «Заснуймо фонд заохочення для вчителів української мови». Тут порушуються кардинальні проблеми піднесення престижу української мови, що на сьогоднішній день є особливо актуальною справою на Україні. Вміщуються інші матеріали на цю тему.

Розділ «Творчість» відкриває Євген Сверстюк виступом, у якому закликає письменників навернутися до природних джерел національно-патріотичної творчості як єдиної перспективи їхніх духовних звершень. Публікується дорібка поезій Миколи Данька з Сум, що не друкувався 20 років після конфіскації його другої книжки «Червоне сольо», випущеної свого часу в Харкові, а також оповідання члена-засновника Асоціації Ірини Стасів-Калинець «Відчуженість».

«Борюкалося дві сили» — звіт поета Степана Сапеляка у Харківському відділенні СПУ. Подається кілька віршів з тих, які прочитав С. Сапеляк на своєму творчому вечорі.

Відділ «На перехрестях» пропонує щоденникові записи Богдана Гориня про свої зустрічі 30 років тому з письменником франківського призову Денисом Лукіяновичем.

Нова рубрика «УАНТІ в контексті світової літератури» публікує уривки з листування відомих західнонімецьких та англійських письменників з членом-засновником Асоціації Михайлом Осадчим.

Розділ «Мистецтво» знайомить читача з нарисом художниці Олександри Магінської-Слободюк під назвою «Мій приятель — художник Валерій Гнатенко», а також із статтею Василя Барладяну про зорове відтворення «Гайдамаків» Шевченка в українській книжково-ілюстративній графіці.

«Хроніка» інформує про культурні події на Україні, в яких взяли участь члени УАНТІ. З-поміж іншого — репортаж Валентина Стецюка «Гнат Хоткевич — композитор».

Другий випуск «Кафедри» ілюструють 22 фотокопії живописних та графічних робіт Валерія Гнатенка.

«Кафедру» № 2 підготували редактори-організатори Степан Сапеляк (місто Харків), Микола Данько (місто Суми) та відповідальний за видання Михайло Осадчий.

22 березня 1988 р.

Іван ФРАНКО

ДВОЯЗИЧНІСТЬ І ДВОЛИЧНІСТЬ

«Літературно-науковий вісник», видає українсько-руська видавнича спілка у Львові. Редакційний комітет: Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський, д-р. Іван Франко. За редакцію відповідає: Володимир Гнатюк. Річник VIII. Том XXX. У Львові, 1905. З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, під зарядом К. Беднарського.

Друкуємо уривок. На початку статті І. Франко зазначає, що він виявився фатальним пророком. Коли друзі Ів. Наумовича оголосили про видання його творів у 100 томах він, Франко, переглянувши матеріяли, сказав, «що з сеї шумної заповіді не буде нічого, що москвофіли не видадуть не то сто, але ані одного тома творів Наумовича, а то з тої простої причини, що збірне видання тих творів було би zarazом смертельним ударом для штучно роздутої слави його, показало би всю безвартність його писань. . . ». І далі Іван Франко продовжує:

«Як се пояснити? На мою думку, тут лежить глибока психологічна проблема, коріння якої сягають малодосліджених досі тайників — зв'язку людської психіки з тими ніби то конвенціональними, а проте так дивно органічними системами звуків, що називаємо рідною мовою (розбивка Ів. Франка). Здається, що таке рідна мова? Чим вона ліпша для мене від усякої іншої і що мені вадить при нагоді заміняти її на всяку іншу? Практик, утилітарист, не задумуючись ані хвилини, скаже: пусте питання! Мова — спосіб комунікації людей з людьми, і маючи до вибору, я беру ту, яка дає мені можливість комунікувати з більшим числом людей. А тимчасом якась таємна сила в людській природі каже: «. . . ти не маєш до вибору; в якій мові вродився і виховався, тої без окалічення своєї душі не можеш покинути, так як не можеш заміни-

тися з ким іншим своєю шкірою». І чим вища, тонша, суб-
тельніша організація чоловіка, тим тяжче дається і страшніше
карається йому така переміна. Візьміть для прикладу двох
геніяльних українців — Гоголя і Шевченка. Як безмірно ко-
рисніші були обставини, серед яких писав Гоголь у порівнян-
ню до тих, серед яких пройшло бурлацьке та невольницьке
життя Шевченка! А в їх духовній діяльності що бачимо? У
Гоголя прудкий хід та недсяжні височини артизму, та на
тих височинах заворот голови, внутрішнє роздвоєння, чорні
сумніви і упадок у дебрі містицизму, а у Шевченка рівну,
ясну дорогу в гору та в гору, все на вищі, світліші височини,
до таких гармонійних акордів гуманної евангелії, як «Марія».

Які були причини такого кінця Гоголевої кар'єри, різні рі-
зно пояснюють, та все таки серед тих причин важне місце
займає відчуження геніяльного українця від рідної мови, та
його болюча внутрішня трагедія, якої відкриття завдячуємо
пані Єфименковій.

Отсе внутрішнє роздвоєння було також, можна сказати,
трагедією нашого галицького москофільства. Люди, що могли
б були зробитися позиточними діячами на рідній ниві, люди
талановиті і працьовиті, перейнявши нещасною манією —
міняли свою рідну мову на чужу, раптом робилися мов ду-
ховно в часті спаралізовані, тратили живе чуття до живих
потреб рідного народу і вимог сучасности, забивалися в мерт-
ву і навіть науково безплідну старовину, як Петрушевич,
марнували свій талант, як Микола Устиянович та Гушале-
вич, або кидали рідний край і йшли туди, де їх внутрішнє
роздвоєння хоч почасти могло бути коли не усунене, то за-
глушене (Головацький і многі інші ренегати, останній Ю.
Яворський).

* * *

Написана 83 роки тому, стаття Івана Франка більше, окрім
публікації в «Літературно-науковому віснику» в 1905 р., не
передруковувалася. З огляду на її актуальність сьогодні, по-
даємо її в надії, що порушені тут питання спонукають чита-
чів «Кафедри» до роздумів і бажання відгукнутися.

* * *

Щойно був зроблений цей невеликий коментар, ще готував-
ся другий випуск «Кафедри», як з статтю Івана Франка «Дво-

язичність і дволичність» познайомився Василь Галич і запропонував свій відгук на неї, а вірніше, статтю з приводу праці Івана Франка, яку й подаємо.

Василь ГАЛИЧ

ІНШОМОВНІСТЬ: ОМЕРТВІННЯ ДУХОВНОСТІ

Чому рідна мова найкраща, чому її не може замінити жодна інша, чому відмова від неї призводить до духовного зубожіння, навіть драми індивіда?

Людина — творіння природи, конкретних природно-кліматичних умов, у яких вона живе віддавна і які становлять її національну територію. Оскільки національна територія має в цілому індивідуальний характер, то в цій особливості вона проявляється і в духовному народі та окремої особи — у своєрідності мови, психіки, світобачення і т.ін.

В цьому взаємозв'язку й полягає розгадка визначальної ролі саме рідної мови в гармонійному розвитку індивіда і народу загалом. Будучи інобуттям тієї ж природи, що й духовний комплекс народу, *рідна мова* містить абсолютний набір засобів для його вираження. Між нею, мовцем та його духовним світом існує, таким чином, повне взаємозрозуміння.

Коли ж індивід переходить на чужу мову, то при цьому він міняє лише засіб вираження своєї духовності, а сама вона як така залишається без змін.

Тут і виникає конфлікт несумісності запозиченої мови з духовністю індивіда, як явищ різних сфер. Ситуація нагадує «взаємини» двох іноземців, котрі не можуть порозумітися між собою, хіба що один, скажімо, француз, говорить по-німецьки, тобто на мові співрозмовця. Але при цьому він уже втрачає свою мовну суть і стає в цьому відношенні німцем.

Така глибинна особливість закономірностей природи. Кожен її об'єкт своїм змістом може переходити і переходить в безконечно різні форми, але при цьому він втрачає свої попередні властивості і стає носієм суті «об'єкта прописки».

Перетворившись у пару, вода втрачає свої властивості. «Заповіт» Шевченка, перекладений китайською мовою, вже «не розмовляє і не розуміє по-українськи». Будь-який автор, твір якого перекладено мовою, якої він не знає, не може прочитати і навіть опізнати свій витвір.

Цій закономірності підпорядкована і духовність індивіда, який повністю перейшов на іноземну мову, навіть споріднену. Маючи інший характер, цілком іншу природу виражальних засобів, чужа мова не просто спотворює інородну для неї духовність індивіда, як вважається, а повністю нівелює її особистісну суть. Вона тут же наче робить китайський переклад «Заповіту» Шевченка, не давши йому й хвилини побути у барвах рідного слова.

Згубність такої операції очевидна. Встановлюється своєрідний окупаційний режим, в умовах якого *чужа мова* постійно і *абсолютно* грабує духовні цінності і тут же вивозить їх за кордон.

У внутрішньому світі «окупованого» виникає постійний духовний дефіцит. Він вимушений перебиватися лише тими цінностями, що потрапляють до нього із зовнішнього світу. Звідси його жадоба до переймання чужих культурних цінностей — музики, літератури, мистецтва, одягу, інтерес до яких переважно дилетантський. Він же сам духовно безплідний, безликий, весь у сфері передусім матеріальних інтересів. Причому, в глибині душі байдуже ставиться як до батьківщини запозиченої мови, так і до рідної землі.

Слід підкреслити, що і духовність не залишається пасивною в цьому конфлікті. Вона, в свою чергу, мов паяца, розмальовує чужу мову всілякими акцентами, невластивими їй мовностилістичними конструкціями, карикатурним вживанням значення слів і т.д.

Розмаїта палітра анекдотів, побудована на особливостях «російської» мови в устах національних меншостей, особливо з числа азійських народів, — переконливе цьому свідчення.

Сучасний стан російської мови — це наглядна картина спотворення її національними особливостями духовності, які вона покликана виражати як засіб інтернаціонального спілкування.

В контексті викладених міркувань ясно проступає визначальна роля гармонії рідної мови з духовністю і в психологічному аспекті, а тим паче для натур непересічних. Як глибокодумно зауважує Франко, саме тут слід шукати розгадку

рівного поступу генія Шевченка і духовної драми Гоголя.

Відмінність між ними справді разюча. У Шевченка духовність і мова — одного ества діти. Вони милуються одне одним, радіють одне одному. Рідна мова залюбки підставляє келихи свої, аби душа поета наповнила їх болями, думами, тугою до волі, за рідним краєм і з безпосередньою щирістю виносить їх у великий світ, де вони стають на папері хоч і сумними рядками, але на невимовне щастя Кобзарю.

А далі розливаються батьківщиною поета, по душах, розумах, серцях мільйонів співвітчизників, викликаючи у них своєрідну ланцюгову реакцію духа великого, помноженого на духовний відгомін цих мільйонів.

А в Гоголя? Духовність його наглухо закупорена чужою мовою. Крізь її ґрати і замкнуті двері жоден звук душі в одязі рідного слова не може вирватися на волю. Чужа мова з холодною байдужістю м'ясника перекладом своїм відкладає на купу відходів своєї кухні найсуттєвіші притаманності його творчого ества. Вони здіймаються в душі «Апотеозою війни» Верещагіна, викликаючи жаль і біль.

І так впродовж життя!

Неминуче настає момент, коли перед внутрішнім зором письменника постала страхітлива картина побоїща його духовности. Гоголь побачив, а вірніше підсвідомо гостро відчув: порівняно з тими незбагненно прекрасними образами, які чужа мова зробила довічними в'язнями його душі, — «Мертві душі» — це мерзенність, обриддя. Як же такий похаб пускати у світ, коли ці прекрасні, казкові видава, сутність його художнього генія, навіки залишаться у замурованій світлиці його душі. І — кидає у вогонь вже викінчений другий том «Мертвих душ».

Звичайно, мовлячи услід за Франком, можна по-різному пояснювати причину духовної драми Гоголя, але суть її саме у несумісності його духовности з чужою мовою.

Про це свідчить аналіза тих співвідношень мови і духовности, що їх подано вище.

Це стверджують і особливості духовного складу індивідів, які з тих або інших причин повністю перейшли на чужу мову.

УКРАЇНА НА ЗАХИСТ, ЗВЕЛИЧЕННЯ ТА УВІЧНЕННЯ СВОЄЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОВИ

Левко ЛУК'ЯНЕНКО

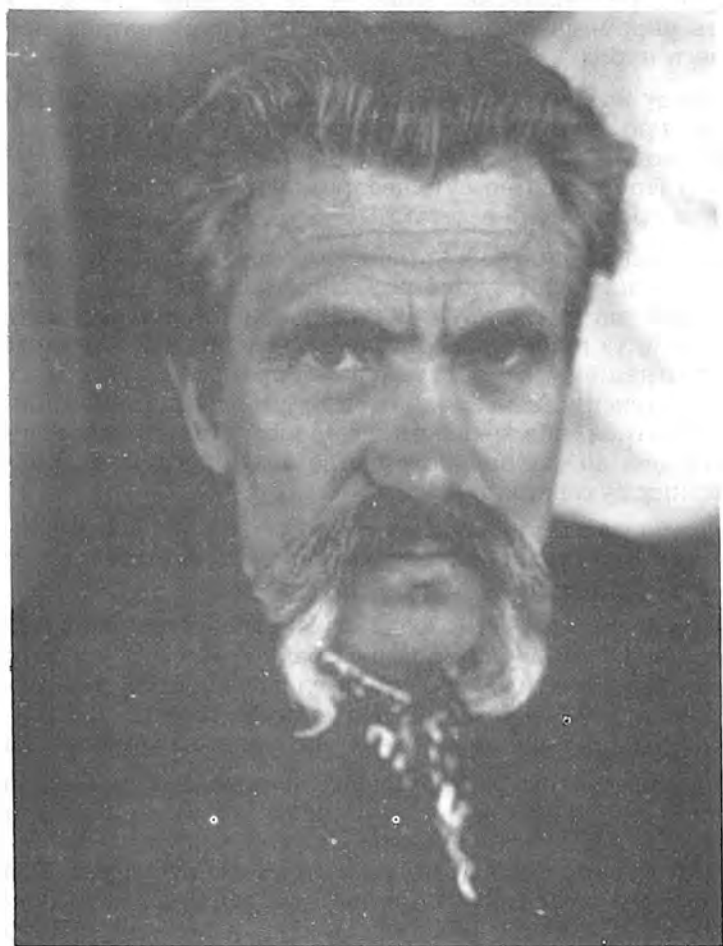
ЗАСНУЙМО ФОНД ДЛЯ ЗАОХОЧЕННЯ ВЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

«Літературна Україна» свого часу повідомляла про створення комісії СПУ (на чолі з Дмитром Павличком) у справах україномовної праці з учбовими закладами. Із доповіді добродія Павличка ми довідалися про цікаві цифри щодо українського шкільництва. Уболіваючи за станом мови, ми з надією сприйняли створення Комісії, побачивши в ній перший симптом переходу від безплідних нарікань до спроб щось робити практично.

Після того «Літературна Україна» не сповіщала читачів про роботу Комісії. Прецінь вона щось робить? Хотілось би знати, що саме, які зустрічає труднощі, яка допомога їй знадобилась би від простих людей?

Хоча я й не вважаю за можливе істотно змінити стан справ мови за допомогою однієї активізації вчителів української мови, проте, не заперечуючи їхньої ролі в цій справі, радо погодився сформулювати пропозицію Григорія Приходька на папері до добродія Д. Павличка.

Утім, спочатку кілька слів з приводу згадки про невеликі можливості українського вчительства. Проблема української мови — це не шкільна проблема, це проблема становища всієї української нації. Зниження зацікавленості нею, відхід від неї породжені не поганими вчителями української мови, а упослідненою ролею нашої мови в суспільному житті. Хіба, наприклад, не є просто таки дискримінацією нашої мови той факт, що вчителі московської мови мають зарплатню на 15 відсотків більшу від вчителів української мови?

Левко ЛУК'ЯНЕНКО

Питання про українську мову — це питання не про шкільний предмет, де можна в одній клясі вивчати німецьку, в сусідній — французьку, а через 10 років в обох — англійську; питання про українську мову — це питання про життя чи смерть українців як окремого етносу, і турбуватися про неї має весь народ.

З огляду на демократизацію суспільства та заклики казати правду, про найпалкішу проблему нації пора заговорити і відповідно палкими словами, а не продовжувати беззубий-елейний гіпноз, що по суті неспроможний сколихнути людей і сприяє продовженню летаргії.

А тепер щодо вчителів української мови. Їх понад 40 тисяч, тобто один на тисячу українців. Це зовсім мало. Але все таки це великий загін. І коли б він складався з національно свідомих людей, та ще із завзятих і здібних учителів, він зміг би в часи стагнації дуже загальмувати процес збайдужіння до мови, а в теперішніх демократичних умовах зумів би швидко активізуватися, аби переломити процес і почати навернення збайдужілих до української мови, а через неї й до наших національних духовних джерел.

Що треба для активізації вчителів української мови?

До тих пропозицій, що вже потрапляли на шпальти газет, пропоную ще й таке.

Створити громадський фонд. Назвати його можна «Фонд Ушинського». (Аби уникнути незграбної довготи, непотрібно назву формулювати «Фонд імени славнозвісного українського педагога Ушинського», бо всі вчителі знають, що він українець, і ще більше людей знає, що він видатний педагог).

Фонд Ушинського — громадська організація, що для нормального здійснення своєї мети потребує стати юридичною особою. Для цього вона: 1) виробляє свій статут на основі викладених тут міркувань і подає його на затвердження Райвиконкому за місцем СПУ; 2) на підставі рішення Райвиконкому відкриває в банку рахунок фонду; 3) повідомляє про це Україну через засоби масової інформації з відповідним закликом.

Фонд як громадська організація складається із людей, що вільно входять і виходять із організації. Загальні збори активістів обирають правління у складі членів, голови й писаря строком на один-два роки. Перевибори бувають після присудження вчителям-переможцям щорічних премій. Голова і члени правління працюють без платні. Розмір платні писаря

визначає правління в залежності від об'єму праці і подає (разом із фінансовим звітом) на затвердження загальних річних зборів організації.

Фонд діє під опікою Комісії СПУ у справах україномовної праці з учбовими закладами — бо за вищих суддів у справі поцінування вчителів української мови визнаємо письменників.

Фонд щороку присуджує 100 премій (по 4 на кожную область). Премію складають: диплом, значок і 500 крб. грішми.

Премію присуджують чотирьом найкращим учителям області.

Виділяють чотирьох найкращих учителів із багатьох добрих комісії, що їх складають із членів Облспілки письменників, Облспілки журналістів, викладачів педінститутів. Голів обласних комісій призначає голова Фонду.

Фонд має емблему і гімн.

Премію вручають на урочистих зборах учителів та інтелігенції області, що їх організує Облуправління народної освіти у співпраці з комісією (може в час серпневих нарад).

Республіканська телевізія пересилає урочистість присудження премії Фонду на всю Україну. Аби можна було передавати урочистості кількох областей, їх призначають на різні дні, а між тими кількома, що припадатимуть на один день — вибирати жеребом.

Кошти в сумі 50 тисяч карбованців з гаком Голова Фонду збирає на рахунок у банку від усіх добродіїв, що вважатимуть за можливе робити для цього грошові внески.

Голова Фонду оголошує через газети конкурси на кращу емблему і кращий гімн. Емблему майстри втілюють у кожен диплом і значок (що можуть бути різні). Гімн (краще на зразок гімнів спудеїв Києво-Могилянської Академії 17 сторіччя) виконують у час присудження премій.

Голова Фонду оголошує через газети конкурси на виготовлення майстрами ужитково-декоративного мистецтва дипломів та значків. Голова Фонду Ушинського разом з художньою радою республіканського художнього фонду призначають день для публічного поцінування поданих на конкурс праць. Разом вони визначають підхожі зразки та вирішують: виготовляти 100 штук однакових, чи погодитися на обласні варіанти? Якщо допустити обласні варіанти, то як втілити емблему Фонду на всіх дипломах і значках та число для позначення року? Якою має бути винагорода пан-майстрам переможцям?

Бажано зробити телевізійне пересилання для наочної демонстрації народові рівня майстерности українських майстрів. В учительській газеті та журналі «Народня творчість та етнографія» друкувати докладні звіти про підсумки конкурсу.

Пан-майстри переможці мають право поставити свої прізвища (чи свої майстрові знаки) на споді чи звороті власних виробів. Вони беруть участь в урочистостях присудження премій.

Шановний пане Редакторе!

Свого листа я хотів би закінчити пропозицією панові Павличкові виступити з ініціативою створення запропонованого фонду і адресую його до газети тільки через те, що не знаю Павличкової адреси.

Сподіваюся, що Ви не відмовите в люб'язній послугі передати листа добродію Павличку. А коли б добродій Павличко вважав, що задля добра справи варто листа оприлюднити, то я не мав би нічого проти.

Залишаюся з пошаною до Вас та добродія Павличка

Левко Лук'яненко
юрист, старий козак

Якщо би ще два підписи трошки додали ваги до пропозиції створення заохочувального Фонду Ушинського, то поруч зі мною стоять і однаково за українську мову стурбовані

Микола Горбаль
музика, поет, козак
Петро Рубан,
пан-майстер, художник, козак

ВІД РЕДАКЦІЇ:

Лист Голови відновленої Української Гельсінської Групи Левка Лук'яненка до поета, члена Президії СПУ Дмитра Павличка через газету «Літературна Україна» порушує кардинальні питання престижу української мови, а тому він гостро актуальний на сьогоднішній день і вигідно виділяється з безлічі статей і заяв на цю тему.

Друкуємо лист Л. Лук'яненка з власноручної авторської копії, переданої редакції Української Асоціації Незалежної Творчої Інтелігенції «Кафедра».

Водночас з публікацією «Кафедра» звертається до добродія Левка Лук'яненка з пропозицією вступити до нашої Асоціації. Найкращою Вашою рекомендацією для членства в Асоціації є цей лист.

Лист написаний на місці перебування Левка Лук'яненка на засланні: Томська область, Парабельський район, село Березовка, Левко Лук'яненко, березень 1988 року.

Чи одержав Левко Лук'яненко відповідь на свого листа, редакція «Кафедри» наразі не знає.

ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ССР ЗАЯВА

Повністю підтримуємо 2-ий пункт опублікованої в газеті «Літературна Україна» від 9 липня 1987 р. постанови липнєвого пленуму Спілки письменників України і звертаємося до Вас з проханням внести до Конституції Української ССР статтю про державний статус української мови на території УССР з таким текстом:

«ДЕРЖАВНОЮ МОВОЮ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ССР Є УКРАЇНСЬКА МОВА.

ЗНАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ЯК МОВИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ БАЖАНЕ І ВСІЛЯКО ЗАОХОЧУЄТЬСЯ».

Збирач підписів — Інтернаціональний комітет за надання українській мові на території УССР державного статусу.

Від Редакції: текст широко розповсюджується по Україні та в населених пунктах інших союзних республік країни і за особистими або груповими підписами надсилається за вказаною адресою.

Оскільки «Кафедра» не має доступу до загальної канцелярії Президії ВР УССР, ми не можемо сказати, яка кількість таких заяв надійшла і надійде адресатові.

МІНІСТРОВІ КУЛЬТУРИ УССР
ДИРЕКТОРОВІ ІНСТИТУТУ ЛІТЕРАТУРИ АН УССР
ГОЛОВІ ПРЕЗИДІЇ ПРАВЛІННЯ СПУ
ГОЛОВНИМ РЕДАКТОРАМ ЖУРНАЛІВ: «ВІТЧИЗНА»,
«КИЇВ», «ДНПРО», «ЖОВТЕНЬ», «ПРАПОР»

ЗВЕРНЕННЯ НА ЗАХИСТ ІДЕЇ ТВОРЧОЇ СВОБОДИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ (Література)

В тяжкий час, коли політична і соціальна криза так глибоко відмежували різні верстви українського громадянства від мовного і літературного процесів;

Коли естетичні втілення людських сил не лишили нічого живого в уяві, а інтерес до минулого гине — культура є тією нивою, на котрій сходяться і будуть сходитися найрізноманітніші угруповання нашої інтелігенції.

Але, як не прикро, національне мистецтво останніх десятиліть аж ніяк не являлося нам в усій його повноті, а було лише ідеологічним сегментом.

Тож і зміст, і форми словесної творчості піддавалися її авторами власному опуканству, спекуляції, запобіганню. За умов приниження літератури та її місця в суспільстві ми втратили активну увагу читача до літературного процесу, естетичні настрої часу загальмували подальший розвиток рідного красного письменства.

А історія літератури у всі періоди літературної еволюції мусить бути історією красної словесности: себто словесної творчости, яка відповідає естетичним критеріям часу.

Творець, вкладаючи емоцію в естетичну форму, викликає певний образ, впливає на настрій, волю читача, роз'ятрює почуття фантазії.

І хоча критерії естетики, що визнавала мистецтвом лише «чисте мистецтво» і заперечувала цінність творів дидактичних абож агітаційних, знані — ми аж ніяк не маємо права викидати з історії літератури ні заповідей, ні колядок, ні веснянок, ні молитов, бо вони суть естетичної форми. . .

Літературний процес в кожний період історичного розвитку впливає на визначні ідеї громадянства, виховує національну гідність на традиціях рідної культури.

А відповідно найяскравіше репрезентує час, характер і обставини епохи, в якій живе і творить митець.

Однак така ситуація неможлива, коли митець втрачає критерій культурних цінностей, себто уявний АБСОЛЮТ КУЛЬТУРИ.

З огляду

— на вульгаризаторський підхід до культурного критерію в період застою нашого суспільства;

— на поспіль ідеологічно спекулятивне засилля в сучасному літературознавстві, —

виходячи з ІДЕЇ ТВОРЧОЇ СВОБОДИ в національній літературі

звертаюся до вас, в межах культурної перебудови переглянути ставлення до літературної творчості визначних поетів і прозаїків нашого часу, зокрема Василя Стуса, Івана Світличного, Євгена Сверстюка, Ігоря Калинця, Михайла Осадчого, Вячеслава Чорновола, а також до мого творчого доробку, що давно визнаний літературознавцями і видавцями поза межами радянської України.

Не сумніваюся, що ви усвідомлюєте важливість відродження рідної культури у всій її повноті та проявах.

17.01.88 Харків,

Степан Сапеляк,
член Ініціативної Групи УАНТІ.

Валерій ГНАТЕНКО

Ілюстрація до книги Павла Наніїва
«Тричі продана», папір, туш, акварель,
1972

ТВОРЧІСТЬ

Євген СВЕРСТЮК

ТВОРЧІСТЬ — ЦЕ ЗГОРЯННЯ НАДМІРУ СИЛ

У січні 1988 р. при Будинку вчених столиці України м. Києва засновано неформальний Українознавчий клуб «Спадщина». Його члени-засновники — молоді науковці м. Києва.

На засіданні згаданого Українознавчого клубу «Спадщина», що відбулося 24 лютого 1988 р., з доповіддю «Українська культура як цілість» виступив відомий український вчений, літературознавець і критик Іван Дзюба. Текст його доповіді надрукований у республіканській газеті «Культура і життя».

На цьому ж засіданні виступив член-засновник УАНТІ Євген Сверстюк. Друкуємо текст його виступу з приводу доповіді Івана Дзюби «Українська культура як цілість», який Євген Сверстюк передав «Кафедрі».

Прийнятно і трохи незвично, що наша розмова про українську культуру та її проблеми починається доповіддю людини справді приналежної до української культури.

Мусимо визнати, що в рамках міту про Сізіфа наш камінь, який ми котили на гору в роки відлиги і просвітків, упав з гуркотом і загруз у землю. Нині знов ходять навколо нього уболівальники, говорять банальності про те, що наші предки були сильні, що про них чув світ, і скаржаться на наше каліцтво. Чиновники від культури теж ніби заворушилися і пробують пальцем той осоружний камінь. . .

Але насамперед мусимо згадати стару абеткову істину, що культура починалася із служіння культові Бога, служіння самовідданого, офірного. Що перші твори культури — це культові твори. Що нашої землі окрасою і досі стоять культові споруди в честь святих, наші церкви і собори досі значать наші найвищі пориви до неба. Це тільки архітектура — застигла музика в дереві й камені. Якщо брати музику, літературу — тут картина складніша. Але хто ж були українські великі композитори — Березовський, Бортнянський, Ведель,

— хто як не творці церковної музики? Бах, звичайно, творець духовної музики, органіст собору, кантор собору святого Томи. Бетговен — геній іншої музики, яка відокремилась, витворилась у світі секуляризованої культури, але сходились і горіли вони перед одним і тим самим вівтарем, який означав Абсолют.

Сковорода творив свій «Сад Божественних пісень» і прямо закладав в основу пісні зерна Божественної мудрости, взяті з Біблії. А хіба наш найбільший геній не починав своїх найкращих творів епіграфами із Святого Письма («Сон», «Кавказ», «Послання», «Великий льох»). Хіба великий Гоголь не говорив, що будь-яка його праця починається з молитви, а, отже, і зберігає в собі дух молитви?

Але повернемося до нашого каменя. Хто може його підняти знов? «Що дасть нам силу?» — запитувала Леся Українка і відповідала: «Хрест». Необхідно відновити людину. Відновити цільність особи, яка несе в собі Дух. Животворящий Дух.

Необхідно віднайти втрачене русло нашої традиції, бо це русло нашої ріки. . . єдиної ріки.

Необхідно витворити внутрішню свободу як неодмінну умову творчости, та внутрішня свобода з'являється перед Абсолютом, — навіть якщо це зоря («Я молюсь на зорю» — Лермонтов).

Ми часто забуваємо нарешті, що творчість — це згоряння надміру сил. Убогі потуги горіти не дають того вогню, який дають спалахи щедрої юности, часом зухвалої до самозабуття. Не забуваймо, що первісні цінності, великії, даровані нам як повітря і сонце, даються нам через велику спадщину, відчуття якої підсвідомо носимо у собі і проносимо крізь катастрофи. Часто вона пробивається стогоном:

Але що я можу зробити,
Як в мені багато мене.

(Л. Костенко).

В час важкого відпливу наших сил і чергового рубання лісу — у нас залишається живим лише коріння. Коли на казенному Олімпі наводиться нарешті цілковитий порядок — десь у селі Богданівка дивна жінка з колгоспу, Білокур Катерина, продовжує народжувати дивосвіти, а дивна жінка з села Голотня, що недалеко від Чорнобиля, творить небачені

диво-квіти, диво-птахів, диво-звірів... А глухий Никифор з Криниці малює свій прасвіт...

Колись мені конче потрібно було щось послати одній славній жінці з Лондону — Кетлін Тернер, яка надсилала мені від ПЕН-клубу різні книжки. Найлегше було б вислати буклет листівочок з репродукціями Бородіна чи Пащенко з надписом «Отак і живем». Але мені потрібно було послати таке, щоб інтелігентна англійка вирізняла і відчула наше українське лице. Слава Богу, зарятувала Марія Приймаченко: вона викликала там живий інтерес до землі, яка витворює таку казку. Що не кажіть, є щось джерельне в цій казці, яка вічно оновлюється!

Не забуваймо, що ці сільські жінки несуть у собі давній світ культури, справжньої, цілісної... Ось вийдуть публікації листів Катерини Білокур — побачимо, як органічно успадкувала вона наші цінності, наші ідеали Істини, Добра, Краси. Як була вірна їм...

На зміну освіченому чиновнику від культури має прийти в культуру та жива людина, з живими ідеалами і з відповідним потенціалом творчих сил, щоб підняти ці ідеали і стояти перед ними лицем. Це їй заповідав Шевченко, а за ним і Франко (у статті «На роковини Шевченка»):

Молітесь Богові одному,
Молітесь правді на землі,
А більше на землі нікому
Не поклоніться!

Ось чому ми можемо брати зараз рядок клясика української літератури, наперед знаючи, що він забезпечений сумлінням і не залежить від навколишньої погоди, від кон'юнктури часу...

Хочу наголосити на одній передумові, поза якою в українську культуру не приходили. Це принцип БЕЗКОРИСНОСТІ. Той високий принцип, який Кант кладе в основу етичного і в основу естетичного. Все велике, що у нас створено, на нашої пограбованій землі, з нашим бездоріжжям, з нашими роздоріжжями — все створено великими спалахами ідеалізму. Де брались ті люди? Куди вони дівались, часто не залишаючи навіть своїх імен? У випадках нам відомих ця безкорисність найчастіше була цілком в кантівському дусі — не тільки не збігалась з інтересом, а часто йшла і проти власних особистих інтересів...

Хоч як був заплутаний в сітях часу Довженко, але то факт, що він, за виразом Берії, пожалів декілька метрів стрічки для вождя. То факт, що він до кінця тримався свого ідеалізму, а його самого тримали у чорному тілі. А в своєму щоденнику він зухвало сперечався з вождем: хоч ви який великий, але я більший за вас, бо я з моїм народом. . .

Все ж таки з нашого коріння виростає багато здатних нести в собі дух свободи і йти дорогою самозречення в ім'я великого самоствердження.

І розуміється, всім, хто зважився орати дорогу до зір крізь терни, *треба ясно уявляти долю Шевченкового Перебенді:*

Один між ними, як сонце високе.
Його знають люди, бо носить земля;
А якби почули, що він, одинокий,
Співа на могилі, з морем розмовля, —
На Божее слово вони б насміялись,
Дурним би назвали, од себе б прогнали.

Тільки легкі до польоту, не обтяжені світом речей, не обважнілі на тучних пасовиськах світу сього, тільки чисті серцем можуть пориватись до далеких вершин, де вселюдські ідеали зоріють, до верховин, що відкриваються приреченим світити і поривати інших.

Тарас РОМАНЮК

Народився 12 вересня 1959 р. в м. Косові Івано-Франківської обл. в родині священика Василя Романюка. Після середньої школи навчався на ф-ті журналістики Львівського університету.

З університету був виключений за те, що відмовився публічно засудити погляди свого батька, який перебував на той час в ув'язненні. Служив в армії, працював вантажником, на будовах, сторожем, послушником в монастирях Російської Православної Церкви, звідки «попросили геть», коли довідалися, що батько політв'язень.

Протягом останніх п'яти років безуспішно пробував поступати в діючі духовні семінарії. Подав документи на виїзд з ССРСР.

Знову Охотське море
Штурмує десятий день.
Знову долине в гори
Луна моїх пісень.

Знову на видноколі
Довічна пурга мете.
... Неначе в родиннім колі
Мрія моя росте.

І сняться вночі Карпати,
Кожний барвистий плай.
І посивіла мати
З болем в очах: «Прощай».

Коли я вернусь — не знаю.
Та й чи вернусь коли?
Здається, я тут вмираю,
Ти, мамо моя, прости. . .

Без втоми, тривоги й горя,
Без зради і каяття.
А вранці, здається, й море,
Шепоче мені про життя.

Хай грізно виють шакали,
Тайгою луна іде. . .
Куди ті літа пропали,
Коли ще життя прийде?

На тому чи цьому світі,
В останній хоча б момент
Побачити, як наші діти
Ставлять нам монумент.

На рідній землі, на якій ми
Ніяк не могли пожити.
Нехай залунають сурми
В тодішню щасливу мить.

А поки що, ради Бога,
Гонімо ілюзій рій.
Хай стелиться нам дорога
У тундру, в тайгу, у бій.

У бій — не шкодуючи крові,
У бій — як виклик життю,
Щоб наше страждальне СЛОВО
Звеличити, як мету.

Якщо не знесилять бурани,
І не погризуть вовки,
Ми зцілимося, як шамани,
Віднині і на віки.

Ми вернемось в рідні гори,
Крізь морди тупі, як пень.

...А люте Охотське море
Вирує десятий день.

Іван СВІТЛИЧНИЙ

ПОЗАЯК!

Позаяк світає, позаяк весна вже,
І перуни зріють в молодих громах,
Позаяк струмує хміль нових наснажень,
Грає посполите рушення сурми.

Геть оспалу млявість й вижмакану схиму,
Логіку залізну і чавунний глузд!
Геть пиху індичу, простофільства стриму,
Гамлетизм рефлексій і слизінь медуз!

Геть хандру гугняву і бадьор остеклий,
Диктатуру страху і пургу знемог!
Дихати — то легко, линуть — так далеко!
Нам іде на зустріч: хто він — смертний Бог?

Сей головокрут! Терпке шаленство нервів.
Дерзкий вибрик серця і крові азарт.
Буревій ества! В нім спокій і не жеврів.
Весь — струна чекання. Мить — і гримне старт!

Звідки він, цей безум? Цей вулканний захват?
Може, так і треба, в цьому вищий знак.
Все життя — бурлина і полап, і запах,
І язичний одур, й божевілля всмак.

Може, це тому, що ти приснилась знову.
Як колись — хмеленно, явма — як давно.
І летять шкереберть сумнівів основи. . .
Може, небо гоже, Ти і світ — одно?

Не сказав: богиня. Не скажу: царівна.
Що словесна пожмаль? Патока, либонь.
Ти світилась чисто, ти сіяла рівно.
І не стане попелом нам святий вогонь.

Шлях крутий, горбастий — та не на Голгофу.
Скарги — жанр сльозивих. Не люблю ридань.
Шлях тернистий? Добре! Хрест? — І слава Богу!
З пліч своїх на інші ношу не віддам.

Жити без чернеток, первозданням проби.
Осяянням криці, вглибленої в гарт. . .
Жито жати — трудно, але ж як і добре!
Жити, я скажу вам, — то розумний жарт.

Жити безоглядно: хто де, що де скаже.
Жити великоднем, квітнем — і тоді. . .
Доля? Хай і доля — лепетання враже. . .
Ти готова, Ладо? Я — також. Ходім!

Підем разом. Двоє. Часом, не злякайся,
Як не буде поруч більше ні душі.
Як спочину вічно, Ти не зупиняйся.
Поки ноги друзі — Ти за двох спіши.

19-23.2.1978.

Іван СВІТЛИЧНИЙ

Ірина Стасів-Калинець народилася 6-го грудня 1940 року у Львові. В 1964 році закінчила слов'янський відділ філологічного факультету Львівського університету.

Одразу по закінченню університету потрапила в пильне око КГБ як українська патріотка, подруга Михайла та Богдана Горинів, Мирослави Зваричевської та інших репресованих 1965 року.

Це і наклало відбиток на можливість трудовлаштування, створило ненормальні умови для наукових і творчих занять. Як зазначило видавництво «Молодь» — їй відмовляли в друкові з огляду на «громадянські позиції».

1972 року, під час другої хвилі ширших брежнєвських репресій в Україні, Ірина Стасів-Калинець була заарештована одною з перших у Львові. Про характер і напрям слідства в її справі читач знайде в статті «Українського Вісника» ч. 8 «Кровожерне літературознавство».

Вирок — шість років ув'язнення і три роки заслання.

Окремі твори авторки (вірші, казки) друкувалися на Заході. Детальнішої бібліографії І. Стасів-Калинець не знає.

Творчий доробок авторки — 6 поетичних збірок, три книги для дітей (казки), низки наукових праць про «Слово о полку Ігоревім», публіцистика, есеї, а також повісті, оповідання.

Ірина Стасів-Калинець — головний редактор неформального машинописного альманаха «Євшан-Зілля», науково-історичного профілю.

В цьому номері «Кафедри» знайомимо читачів з найновішим оповіданням авторки, а в дальших випусках плянуємо публікацію інших жанрів, у яких працює І. Стасів-Калинець.

* * *

Ірина СТАСІВ-КАЛИНЕЦЬ

ВІДЧУЖЕНІСТЬ

Він уже чекав мене у кав'ярні, впливав блідим обличчям з півтемряви, бурмотів звично, продовжував давно розпочату розмову.

— Велика марудність поспіху, життя, як лист на коліні, слова перестрибують, справи перестрибують. Зерно на камінь. Полова засіву. Вималюй мить — отверзеться вічність, а мить — розпанахана, розгублена. Мить — повія, що вже перестрибнула в інші обійми іншого виміру, вона вже завтра, вона вже ніхто і ніщо.

І за кудим сніданком — похапцем. «Не хлібом єдиним». . . Чад журналістики. Чад закулісних інтриг. Українська поетка торкається «вічних тем», Фльоренція, ілюзії, сучасність. Лоскотно. . . Душу муляє невидимий мозоль. . . У мене мозоль на пальці, клятий, вдень ані озветься, а лише ніч — свердлом вбуравлюється. Хочеш, зніму черевики? . . Я п'яний? Який, до лиха п'яний. . . Дві кварта пива і оце коньяк з кавою. Кава витверезує. . . Я розумний. Я всіма розумами розумний, алкоголь стимулює розум, щоб далеко куцою до зайця. . . Скажи, що таке мова? Мо-ва. . . мо-ви-ти. . . По-російськи «язык». . . Я тобі — ти мені, без мови, поглядом. Зрозуміло. . . І языка не треба. . . Ні, ти подумай, скільки їх, мовотворців, і всі нині мо-ва, мо-ов-ва! . . А мови нема. Жодної! Ні в кого. Вона була, як Бог у людину душу вдихнув. . . А душа вже видихнулась — отак, раз і видихнулась. А була. Колись була. . . Ти читав «Книги Пророків»? Не читав. Отож, журналіст. . . А я читав. Душа була, і мова була. А тепер нема ні душі, ні мови. Є просто слова. Знаки. Як знаки правил дорожнього руху. Можна дотримуватись. Можна не дотримуватись. Заборонено для гужового транспорту. Гужового нема. А знак є. Складеш із знаків «Пісню Ісайї»? Не складеш. . . Що, дивляться на мене? Нехай дивляться — їм не втямки. . .

Ми виходимо на вулицю з задимленою кав'ярні, помаранчеве захмарене сіяння полудня, полуднева оспалість. Я для час, вислухуючи це несусвітне марудство, ці проблиски захмеленої мудрости, що перескакують з мозоля душі на мозоль пальця. Він знімає черевики і йде босоніж по хляпотливо-сонній вулиці, бурмотить під ніс, врешті зупиняється, озирається на мене:

— А, мабуть, вони є, — каже в задумі, майже тверезо втупившись у мене.

— Хто є?

— Або я знаю. . . Вищий світ. Інший. Суперцивілізація. . .

Послухай, адже, якщо суперцивілізація, то вже як боги. Інакше не були б супер. Не дотягнули б... Ми не дотягнемо... Ми — без душі... Інакше — раз, і нема. Або, раз-два-три — і нема... Річок вже нема. Чистої води нема. Намул. Болото. П'ємо чорт-зна що. Я воду не п'ю. А що їмо? Хемія. Все — хемія. І ми самі — хемія. Наші кістяки по смерті за кілька літ спорохнявають на попіл — їх роз'їсть хемія. Пам'ятники собі ставлять, бронзові погруддя. А тлін, — ніщо. Заридає глас Божий в день останнього суду: де люди, що я їх створив? Восстаньте! .. А нема...

Миражі босої голови: для якого суду? Нам суду не треба, ми самі себе щоденно судимо — одесною порожньо, всі навпростець, генеральна лінія — до чорта в зуби, в саме пекло життіння...

Заходимо в напівпорожній трамвай, що глухо здригається черевом, як червоний удав, і повзе далі у пошуку нової жертви. Чоловічок з сльозотливими очима посувається на край передньої лавки:

— Сідай, друг...

— Вовк таїжний тобі друг, — мимрить мій приятель, але сідає поруч. Чоловічок похнюплено зиркає на нього і, не витримавши, озивається:

— Зразу і «вовк». А я ж до тебе по-чоловічеськи...

— І я до тебе... Ти от скажи, у тебе язик чи мова?

— По-руські язик, по-нашому — мова.

— А душа?

— Душа, коли коляда. Як заколядуємо на Різдво, аж серце розривається з радости.

— Діти є?

— Є. Великі вже, — очі в чоловіка оживають. — Наймолодший в армії служить, скоро в отпуск приїде. А старший — інженер на Уралі.

— Одружений?

— Женився. Там, на Уралі...

— Отже, язик... — мимрить мій приятель.

— Що кажеш? — наполошено перепитує незнайомиць.

— Язик, кажу. Невістка ж по-твому не розуміє?

— Та чого, каже, що розуміє, слова ж однакові...

— Ага, однакові... Слова.

Він взуває черевики, обмацавши спершу мозоль на пальці. З трамваю виходимо втрійку. В наріжному магазині сухе вино, невелика черга. Купуємо по пляшці на брата. Пити бу-

демо на кладовищі — ще день, ще брама відкрита, можна посидіти біля чиєїсь могилки «за упокой»... .

— Вино... Винен... Звинувачення. Я колись вірші писав, а потім — лишив. Мови нема. А що слова. Їх всі понімають... по-німа-ють... німають, німі... .

— У нас поет на заводі виступав, — промовляє, вовтузячись коло пляшок трамвайний... — Петро мене звати, — озивається, мов вгадав мою думку. — Поет виступав. Про перестройку читав. Як там про хабарі і начальників, то наш директор аж побілів. Здорово читав. А директор не хлопав.

— Хлопе, не хлопай вухами, — в тон озивається мій приятель. По корі перестарілого клена спускається білочка, підбігає до нас, стає на задні лапки, витягує прохально передні. Вилущу з кишени горішок — звірятко їсть як людина, обома лапками... .

— Гомо сапієнс... Вся природа встократ розумніша від цього гомо, — задумливо мовить мій приятель. — Чим ми, люди, різнимся від звірят?

— Не розумом міряємось, — втручається Петро. — Бог — творець, і людина — творець... .

Ого, Петро філософ, але Петро й пияк. Отже, кожен пияк — філософ. Цей силогізм мене веселить — не далекий час, і я вирікатиму цюнаймудріші істини.

— Творець... творити... тварина... — мій приятель знову жонглює словами й округлі обручі його фантазії блимають з неймовірною швидкістю. — Товар і товариш... Оцінені як товар товариші... Рівнозначність кореня або містика мови, якщо вона має владу над нами... .

— Жонглювання словами, — це я вже вголос.

— Жонглер на арені для глухонімих, — натреновано-спортивно підхоплює він, — для глухонімих, що заплющують очі, аби не бачити, навіть не бачити. Не прозріти... .

— А мої не хочуть... — Петро повертає у свій світ. — Ми там, кажуть, жити будемо. Там квартира, діти до школи підуть... То вже ти, батьку, понімай нас. Жінка плакала-плакала, а тепер вже звикла. Внучка прийде, до неї «бабуля», «бабуля», а вона сміється... Не прийдуть, кажуть, а я хату збудував, велику, муровану... А для кого, скажіть? Бо й молодший вже жениться, хоче при війську лишатись. Нема дітей, щось забирає їх, хіба лиха сила... .

— Хату збудував!... Що їм твоя хата? Глухі стіни. Вони тіло не втримають. Тіло домовина втримає. Отам воно ле-

жити у своїм останнім достатку, — мій приятель постукує пляшкою об надгробок, — перемелене червою. Порох. Тлін. Безголосся. Чорний екран віка над вічністю. Безглузде черво, що розпадається першим, черво для черви, аби не було пуповини — зв'язку з життям. Пуповина тримає, але й перша, в мить народження йде у клоаку черві на поживу і тим зазначає, що перший день життя — то й перший день смерти. . .

— А щось мусить жити. Душа живе, — це вже Петро, — чоловіка без душі нема. . .

— Є, є! Душа душить тіло — і лихе тіло викидає душу. Я не хочу без душі, я не хочу тіла — воно мені мозоль нагуляло на пальці. А душа мозок нагуляє. Теж болить. . .

— І мене мозок болить, — Петро вже допив свою пляшку. — Скільки я працював, щоби дітям. . . Ви не думайте, я не пив, я ото з вами, бо важко мені нині. Вчора молодший написав — залишається в армії, каже. І жениться. А в нашій селі за дівку десять тисяч дають. А він там жениться — і ні копійки. . . Думав, буду онуками тішитися, а вони — по світах. Ви мудрі, ви оба мудрі, вчені, такими мудрими словами балакаєте, от скажіть — що маю робити? Та ж чоловік не для себе жиє. На старість хоче коло дітей, коло онуків. . . Жінка каже — продамо все і поїдемо до старшого на старість. А старість вже на порозі, чоловік оглянутись не встигне, а вже старий. А навіть такого надгробка не буде, бо хто поставить. . . Прийдуть, поховать — і пойдуть. А ти — гний. . .

— Все марнота — марнот, — кажу і прямую за обома до виходу з цвинтаря, зауваживши, що сказана фраза вельми скидається на перецвіле від давности філософування. Та дарма сподіваюсь на доповнюючу силу вина — на думку спливають пусті банальності, вовтузяться рудавими блазнями і терпнуть у німоті. Петро дбайливо тисне нам руки і перепрошує за мізерність своїх скарг. Виходить за чорну браму, в ореол червоного сонця, що схиляється до заходу, і ковтає гамір міста. Я чекаю приятеля, що пішов вилити надлишок випитого вина.

— І як воно інтелігенція колись ходила в народ? — питаю його небавом. — І щось вчила, і щось радила. . .

— Рада душа до раю, — він широко посміхається мені. — Тут на розі така винарня! . . Ходім!

Львів, березень 1988

Микола ДАНЬКО

ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТИ

Розпакову бандероль

Миколу ДАНЬКА, хоча й навчався в одній Альма Матер, і жили в одному місті, у Львові, я особисто не знав. Познайомився з ним на зеленобережному, мальовничому Пслі в Сумах. І наші безконечні розмови, певне, передчували безконечну розлуку — впродовж 20 літ.

І ось несподівана зустріч — на адресу «Кафедри» надходять дві рекомендовані бандеролі. Зворотня адреса: 244000, Суми, вул. Малиновського, 2 кв. 7. Данько Микола Михайлович.

Розпакову бандероль свого чарівного земляка перед читачами «Кафедри» і сподіваюся, що він стане і вашим, як і моїм, приятелем. На цей раз як поет, а надалі — і як прозаїк, есеїст, аджеж пише, шухляди його наповнені по вінця. . .

Михайло Осадчий

Автобіографія

Я, Данько Микола Михайлович, народився 24-го травня 1926 року в селі Славгороді, на Сумщині.

Мій батько, Михайло Андрійович, як і дід, був ковалем, а крім того, мав зачарування в техніці й при нагоді зреалізував своє захоплення на курсах перших трактористів. Його з'явлення в селі на «Кордоні» було справді більшою сенсацією, ніж фантастичне примісячення американських астронавтів.

Проте, ковальство переважило, стверджуючи теорію генетичного коду.

Була у Славгороді, завдяки князеві Голіцину, багатотисячна книгозбірня, яка відкривалася для багатьох селян, а тим більше для родичів. Дідусь Пилип та бабуса щасливо користувалися прихильністю цього аристократа. Ця ж обставина сприяла в 1905 році одному з материних братів, Андрієві Пилиповичу, очолити окружну «Просвіту». Рятуючи духовні скарби, надто українські, від денікінців, згаданий дядько перевіз частину книгозбірні до сестри, моєї матері, Олени

Пилипівни. Пізніше, я не без замилювання розглядав золоті корінці видань Щедріна, Тараса Шевченка, Станюковича, Шеллера-Михайлова, Михайла Старицького, Аполлона Майкова, Гоголя, Куліша, Костомарова та перші ластівки творчости: Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Олександра Олеса, Грицька Чупринки, Христі Алчевської, Олени Пчілки, Марії Проскурівни. . .

Леґіон!

Силкуючись наслідувати батька, я, як звичайно, здебільша обмежувався лише розгляданням малюнків.

1934 року закінчив нульову клясу, відтак — першу. Старозавітна вчителька, Єлисавета Григорівна Парамонова, з постійно роззявленим ротом, обдаровувала мене книжечками: «Хведько-халамидник» та «В путах шайтана». Є підозра, що вона була з роду авгурів, явною провісницею долі.

Під час Великої Вітчизняної, добре надивившись на чужинських окупантів, я разом з батьком евакуювався за Курськ. Поклав кілька цеглин у відбудову Волгограда.

На початку 1944 року був закликаний до військової служби. Потрапив до харківської радіошколи. В грудні того ж року опинився поблизу Будапешту як радист третьої кляси! Простолінійність. Природне обожнювання мікрофона. Це й не могло відбитися на моїх поезіях, якими я то бавився, то грішив з дев'ятилітнього віку.

Брав участь у битвах за Будапешт, Відень, Чехо-Словаччину.

Потім — Конотопське військове училище винищувальної та штурмової авіації, острів Сахалін. . .

Демобілізований 1950 року. Вапняр Глинно-Наварійського заводууправління поблизу Львова.

Університет з найменням Івана Франка — 1951-1956 роки. Повторні спроби журналістики (перші в далекосхідній «Тривоге») під егідою доброзичливого редактора. Пізніше — то літпрацівник, то сумнівний завідувач під знаком запитання, оскільки безпартійний, всіляких газетно-журнальних відділів: сумської обласної «Ленінська правда», «Початкова школа» і т.п.

Урешті-решт 1965 року вийшла друком моя перша збірка віршів («Зоряне вікно», «Молодь», Київ), по двох роках у харківському «Прапорі» — «Червоне сольо», яке, на жаль, офіційно було зараховане до крайньопатріотичних підступів й ознаменувалося по кількох роках судилищем з вироком: «держать и не пущать» у пресу.

А все ж, завдяки академікові Федорові Даниловичу Овчаренкові, тодішньому секретареві ЦК України, землякові, дещо з'явилося то в газетах, то в журналах, переважно краєзнавчого характеру.

До заборони, а зрідка навіть усупереч їй, публікувалися вірші, оповідання, статті в журналах: «Ранок», «Україна», «Дніпро», «Вітчизна», «Прапор»...

Удмуртський поет Флор Васильєв переклав жмуток цих віршів і не без перешкод опублікував у своєму часописі «Молот».

Я залюблений у слов'янські мови. Маю переклади з Галчинського, Норвіда, Каспровича, Колляра, Ботева та ін.

Мої ж власні вірші майже 20 років не публікувалися з причини, про яку, далєбі, не варто нагадувати.

Лише незначну кількість поезій було конфісковано. Тоді ж я одразу здогадався забути все, що начальство вважає за крамольне.

Одначе продовжував писати бодай для себе. Відтак з'явилося безліч нових літературних спроб у поезії й прозі.

Коротше, я завжди готовий видавати багатотомник своїх спроб.

Не зайвим буде також додати, що наперекір майже природному тягненню до формалізму і всіляких поетичних витрибенюк, вважаю за конче потрібне пекти покищо не марципани — «пончики», а чорний хліб літератури.

3 лютого, 1988 року
м. Суми

М. Данько

* * *

НЕ РІЗНІ МИ!

Не різні ми! На себе глянь,
До серця зазирни у груди.
Як щирий, скажеш без вагань:
Усі ж ми — люди!

Чого собі жадаєш ти,
Того напевно хочуть всюди:
До правди видертись з пільми.
Усі ж ми — люди!

Хтось на історію перстом:
«Так склалось і нехай так буде. . .»
Ховає ікла під хвостом
Звірюка, люди!

Розбійник захопив скарби,
Мовляв, є вершники й верблюди,
Мовляв, пани є і раби. . .
О, ні, всі ж — люди!

В усьому рівний з усіма,
За короля хай воля буде.
Крім крові, кольорів нема.
Усі ж ми — люди!

Ти радий, як твоє дитя
Шанує предків, а не гудить.
З одного кореня — життя. . .
Усі ж ми — люди!

У мові й пісні зберегти
Вогонь завітний без полуди
Жадає хтось, так само й ти.
Усі ж ми — люди!

Нетолерантність — гірш чуми.
Хоч різні, наче квіт повсюди,
Не різні ми, не різні ми,
Усі ж ми — люди!

* * *

СКАРБ НІБЕЛЮНГІВ (Старонімецька легенда)

1. Примарне щастя

Він володів уже, Зіґфрід,
Священним скарбом нібелюнгів. . .
Якби ж не душі недолугі,
Якби ж не врозтіч, а услід!

— Дивіться, — він гукав, — дрімлюги,
Як сяє кожен самоцвіт!
Цей скарб озорить цілий світ.
Ви знову лицарі, не слуги! . . .

Тремтіли вжахані раби.
Померкло сонце. Побратими
Вже гуртувалися, аби

Ступити в жертвенний вогонь,
Та згоди не було між ними. . .
Чи скарб той клятий? Бог боронь!

2. Смерть Зіґфріда

Лежить повержений Зіґфрід
Обличчям у струмок, з якого
Була б цілющою волога,
Якби співця не зрадив рід. . .

Таж досить люті, не відваги,
Щоб стрепенувся пружно лук. . .
Закружеляв дводзьобий крук,
Північні крила мав той Гаген!

Ах, Лицарі. . . Із-за куща!
Як вам презирливо і втішно,
Коли ніхто не захища

Питомого небесний квіт!
Ба! Й з мови рідної їм смішно. . .
Зігфріде! Є ж твій заповіт!

3. Помста Кримгільди

Вона була довір'ям грішна.
Рожевим увижався світ.
З труни мов шепче їй Зігфрід:
«Якщо ти справді любиш ніжно. . .»

То що? Навчай! Свої перста
Вмочи у незагойну рану,
Убивці прощматуй уста.
А меч казковий твій дістану. . .

Я й церкву підпалю. . . Ось він
Схиляється, гідкий заблука,
Щоб цілувать тебе. . . Хай дзвін

На сполох вдарить у цю ж мить!
Я — помста міліоннорука.
Без тебе й сонце хай згорить!

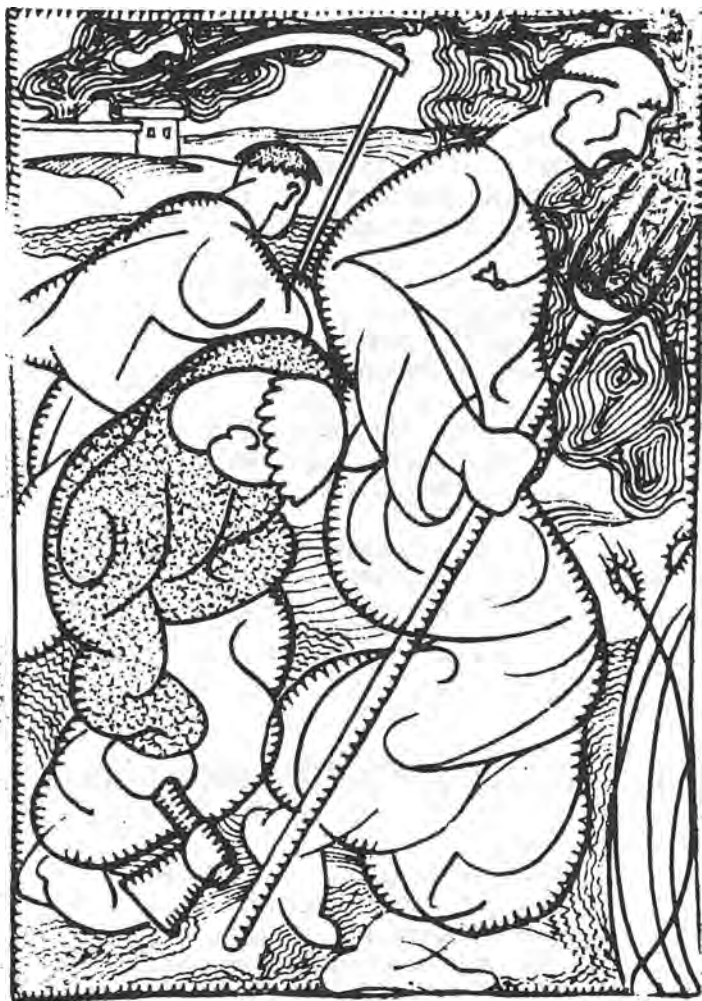
* * *

АВТОРАМ ПСЕВДОУКРАЇНСЬКИХ РОМАНІВ

Хтось за історію? . . Я — проти,
Як Бог не Йсус — Іскаріот.
Отруять кров лжепатріоти.
Півправда ж — як брехня стократ!

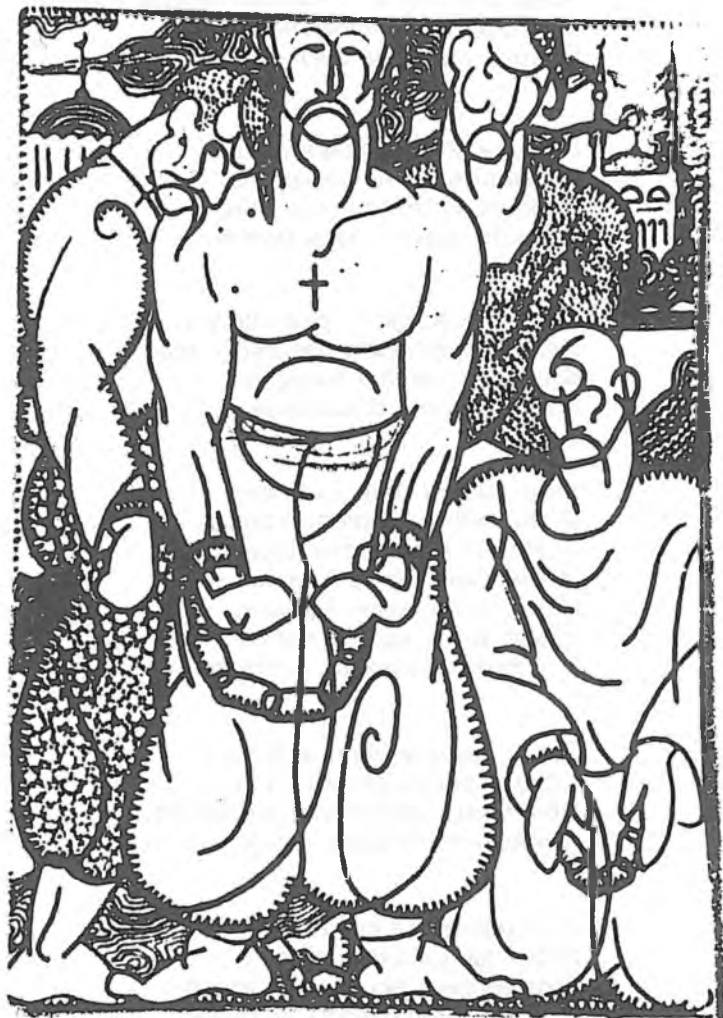
«Не ворухіть руками попіл»
Минулого (Брет Гарт і я),
Аж очі побіжать по лобі:
Чи не пригрілася змія? . .

* * *

Валерій ГНАТЕНКО

Ілюстрація до книги Павла Наніїва
«Тричі продана», папір, туш, акварель,
1972

Валерій ГНАТЕНКО

Ілюстрація до книги Павла Наніїва
«Тричі продана», папір, туш, акварель,
1972

«ЧАС-ПРОСТІР» ВЖЕ ЧЕТВЕРТИЙ ВИМІР

Жива речовина! — сказав пророк якийсь...
Таж обіцяв віротерпимість
Пророк лише на п'ять віків!

Якщо ж не з'явиться міся,
Боввани враз не оживуть,
Пожати мусиш ти, що сіяв:
Чужу примножувать можуть.

Слова не всі ж бо рикошетом.
Немов «дум-дум», рве душу знов
Клич муедзина з мінарета
До обмивання й молитов.

Який міщух піде на плаху,
Коли мечеть-нора за крок:
— Немає Бога, крім Аллаха,
Немає Бога, крім Аллаха,
Немає Бога, крім Аллаха,
Немає Бога, крім Аллаха,
І... татко з вусами — пророк!

Так з пазурів, бач, небезпеки
Одразу вислизне, як в'юн.
Обличчям, зверненим до Мекки,
Лояльність викаже свою.

А дочекається суботи —
Пересіда з сідла в сідло:
Змішаються всі «за» і «проти»,
Й Христопродавства не було!

... Я зачарований зокрема
Двома стільцями для осла —
Нехай від Ромула, чи Рема,
Нехай від Савла, чи Павла!

Яке добро, даруйте — блага!
Пристосуванство — не порок:
— Немає Бога, крім Аллаха,
Немає Бога, крім Аллаха,
Немає Бога, крім Аллаха,
Немає Бога, крім Аллаха. . .
Лише підказуй: хто пророк!

* * *

ХРИСТОПРОДАВЦІВ — ДО СТІНИ

Багато всяких болячок
Завжди сідало на Івана,
Бувало, в окові сучок,
Але кричать йому: — Мовчок!
Що скажуть там. . . за океаном?!
Хитрющі, сукини сини,
Хриstopродавців — до стіни!

Заблуки ласі на чуже
Під крильцем молота і плуга. . .
Природно, що святкує вже
Не голуб-дух, а крук лише,
Не трудівник, а волоцюга.
Сплодили ж покручів вони,
Хриstopродавців — до стіни!

В запродавця — душа щербата,
Прикрита паспортом олжі,
А втім, коли без Бога хата,
Худоба совішніш рогата.
Що Батьківщина для вужів?!
Гандлюють правдою вони,
Хриstopродавців — до стіни!

Якого викохали звіра!
Як причащалися на злі! . . .
По Соловках та по Сибірах
Прабатьківська топталась віра
І справедливість на землі. . .
Невже діждалися весни?
Хриstopродавців — до стіни!

Їх демагогія ясна:
Аби лишалось шито-крито.
Навіщо чесність голосна?
Погано, як багато зна
Іван про хлів або корито...
На добрій пенсії вони.
Хриstopродавців — до стіни!

Беззубі начебто кати,
Але стирчить зміїне жало.
А кодло їхнє бачиш ти?
Кишать, хоч греблю знов гати,
Згромадяться дев'ятим валом.
Знов пристосуються вони.
Хриstopродавців — до стіни!

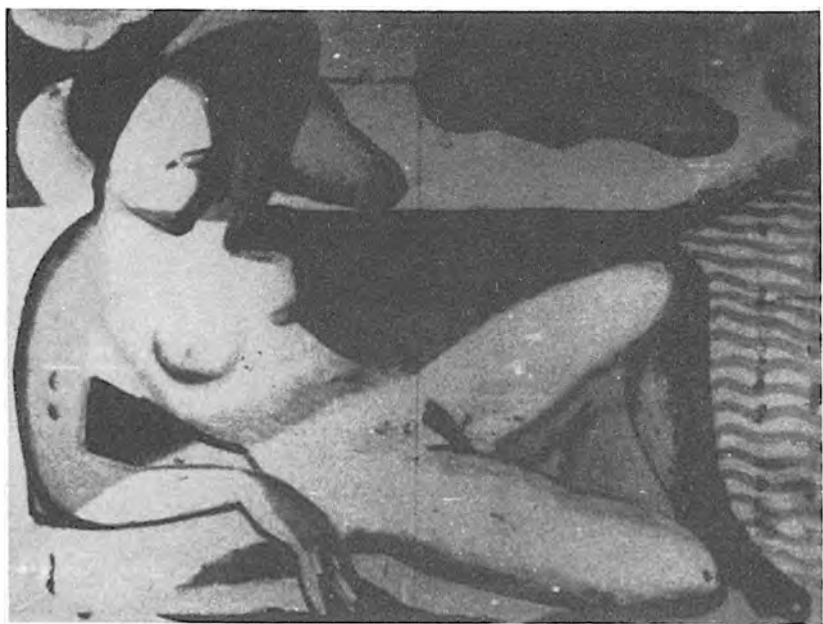
* * *

Вкраїна! Рідне квітколоже.
Любов до нього від стебла.
— Вона в батьків твоїх була,
Чи підсусідкували, може?!

Той стовбур, він у всіх з села,
Там предків пракоріння гоже,
Я не перевертень, мій Боже,
Благослови послом від Псла!

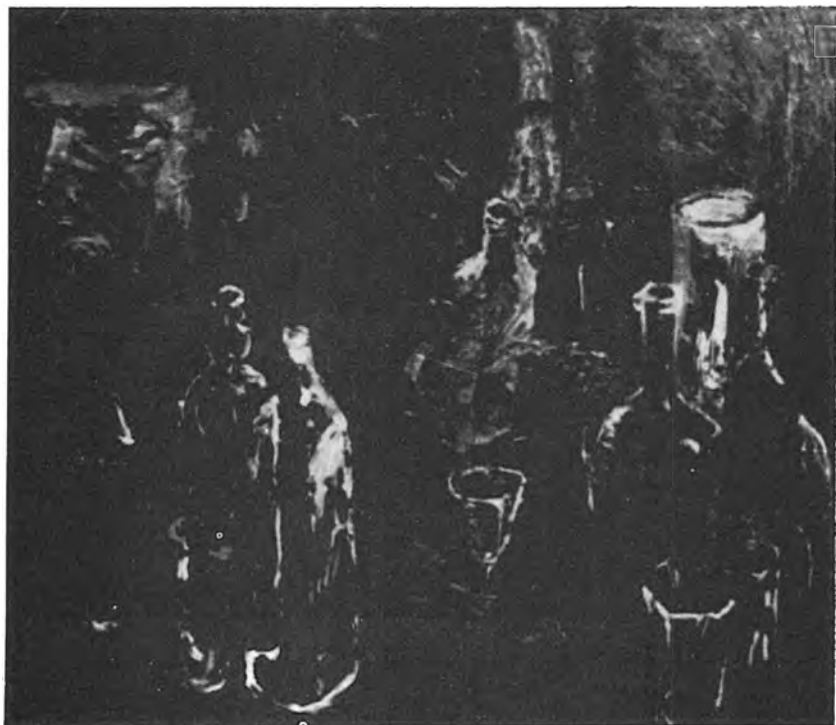
Й чуже од віку не вороже,
Однак без хитрощів і зла,
Без всюдисущого орла...

Наріччя будь-яке хороше,
Бо ж мова схожа до весла,
Без неї човен занеможе.

Валерій ГНАТЕНКО

Акт, папір, темпера, 1971

Валерій ГНАТЕНКО

Натюрморт з пляшками, картон, олія, 1975

Валерій ГНАТЕНКО

Композиція, папір, туш, 1977

Валерій ГНАТЕНКО

Село Дора, полотно, олія, 1977

Богдан ГОРИНЬ

СТОРІНКИ ЩОДЕННИКА

В роки мого навчання у Львівському державному університеті ім. І. Франка (1954-1959) та й в перші післяуніверситетські роки на вулицях Львова ще можна було зустріти похилого віку людей — живих свідків української історії і культури кінця 19-го-поч. 20 століття. Деякі з них добре знали Івана Франка і його сучасників, інші перейшли крізь вир Першої світової війни, чимало було і таких, що брали активну участь у загальнокультурному житті Львова у 20-і і 30-і роки. Вдячний долі, що із багатьма із них — Михайло Яцковим, Денисом Лукіяновичем, Михайлом Рудницьким, Григорієм Смольським, Ярославом Музикою, Іваном Северою та іншими мені пощастило бути близько знайомим, часто зустрічатися, уважно вислуховувати їхні думки, спогади, вести на різні теми розмови, а іноді й гострі (як з Іриною Вільде і Михайлом Рудницьким) суперечки.

Не дивлячись на молоді роки, все ж усвідомлював непересічність, неповторність, документальну вагомість багато чого з того, що чув від тих людей, а тому вів докладні щоденникові записи. Більшість з тих записів загинула під час арешту 1965 року, але й те, що дивом вціліло, надіюся, викличе живий інтерес у читача, перед яким постануть маловідомі сторінки української історії, літератури і мистецтва, переломлені крізь призму індивідуального сприйняття багатьох свідків й учасників живого історико-культурного процесу.

І. ДЕНИС ЛУКІЯНОВИЧ.

1958 рік, 10 жовтня.

З майстерні Володимира Патика я попрямував у «фундаменталку». — Наукову студентську бібліотеку, що було зовсім близько, за якихось триста метрів. Патик пророчив мені пі-

сля закінчення університету працю у Львівському музеї українського мистецтва, а це зобов'язувало мене вивчати літературу по профілю моєї майбутньої професії. Літератури з питань українського мистецтва в бібліотеці було обмаль, а хотілося ознайомитись з матеріалами ширше, докладніше. Де його шукати? В першу чергу треба було б переглянути недоступні, закриті у спецфонді, періодичні видання різних років, скласти бібліографію. І тут я згадав про Дениса Яковича Лукіяновича, вирішив скористатись із його недавнього запрошення. Пригадав попередження: «Спершу, ніж захочете зайти, подзвоніть по телефону». На мій дзвінок ввічливо відповів «прошу, заходьте».

Без побічних розпитувань «професор» — він волів, аби саме так його називали — відкрив книжкову шафу, вийняв передній ряд книжок і сказав: «Те, що в другому ряді, витягуйте самі, дивіться і відкладайте, що вас цікавить».

Деякий час я мовчки перебирав книжки. Познаходив чимало унікальних видань, серед них підшивки журналів «Артистичний вісник», «Життя і мистецтво», кілька рідкісних монографій і альбомів з історії світового мистецтва. «Професор» щось писав, але час від часу відривався, щоб кинути якусь репліку.

— У мене десь повинні бути листи від родини Устияновича. Але, щоб їх знайти, треба багато перерити, а то не так просто. Картини Корнила Устияновича висіли в його родичів на стінах. Не знаю, як там їх порозтягували і де вони тепер могли опинитися.

Через якийсь час:

— А про Юліана Панькевича, що оформляв укладені Франком 'Акорди', то навіть невідомо, де і коли помер. Одні кажуть, що на Тернопільщині, бо там народився, а інші, що у Харкові в 30-ті роки. В кого довідаєшся? Що творилося в 30-і роки на Східній Україні, то кануло, як камінь у воду. Отака наша історія. Історія без історії... Погляньте на стіну — там висить його Шевченко.

Портрет висів у рамі під склом, важко було розглянути, в якій техніці він виконаний, але високий рівень майстерности художника не викликав сумніву.

— Цікаво, якої думки був про творчість Панькевича Іван Труш? — запитав я.

— Знаєте, художники — то особливі люди. Приміром, Труш. Він рідко хвалив когось, незалежно, чи то в розмові, чи то в

статтях. Вважав, що то йому могло б пошкодити. А вам би треба звернутись в Музей українського мистецтва, що на Драгоманова. О, там були цікаві матеріяли. Не знаю, чи вціліло все. Чув, що кілька років тому, здається, у 1952, добре обскували той музей. І де вони то зберігають, що забрали? І чи є до тих матеріялів який доступ? Чи збираються повернути, чи вже так, напропале? Поцікавтесь.

— Я заходив в музей, але мені, як студенту, важко добитися дозволу на користування музейною бібліотекою. — То напишіть про те все у «Вільну Україну» і поставте своє прізвище. Як то не дозволяють? Для кого тоді той музей? Або пишть в Обком партії. Там завідує культурою, от, забув прізвище, десь у мене є записано, потім знайду. На мене той музей у теперішньому стані також справив неприємне враження. Недавно дзвонив туди по одній справі. Трубку взяла секретарка і відповідає мені по-московськи. А ви з нею колинебудь говорили? — Говорив.

— А по якому розмовляла з вами?

— Та по-російськи, вона, здається, росіянка.

— Ну і що то має до речі, якої вона національності. Раз працює у Музеї українського мистецтва, то мусила б потрудитися і вивчити українську мову.

Одного разу приходила до мене з того музею якась дівчина. Цікавилась Сосенком. Дзвонив до музею, щоб прийшла до мене ще раз, бо, на щастя, знайшов дві мініатюри. Спеціалістам вони абсолютно невідомі, як тільки Сосенко їх намалював, то я їх зразу у нього купив. Спочатку вони висіли у мене в рамках, а потім рамки поломалися, та й ті мініатюри десь закинулися. А тепер я їх віднайшов. Не міг тій дівчині зразу сказати, бо не пам'ятав, чи є вони ще, чи, може, вже хто потягнув, бо й таке бувало. Як будете в музеї, то нагадайте їй, щоб зайшла.

Денис Якович знову схилився над столом, але ненадовго, бо задзеленчав телефон. Говорив голосно, щоб і я міг чути кожне слово:

— Коли я вам хотів зразу дати гроші, то ви казали, що не потрібно, а нині вже давай, бо вже треба. Ви мене зфальшували. Жінки такі є, вони на то здатні, але я думав, що ви не такі... Ну то приходіть, — сердито поклав трубку. — Ото фальшивство! — сказав ніби сам до себе.

— За що треба платити? — поцікавився я.

— Та за газету. Як я запитав її, чи зразу гроші потрібні, то

сказала, що колись дасте. А то колись виявилось через день. Денис Якович відрахував потрібну суму і кинув на стіл. — Тараса Мигалья знаєте? — якось без зв'язку із попереднього розмовою запитав мене.

— Близько не знаю.

— Ет, то нема що говорити. Підійшов до телефону, набрав номер і почав розмовляти з кимось із редакції. Нарікав, що Мигаль щось у нього забрав і не віддає, не приносить і сам не заходить більше, ніби дорогу забув. Що саме мав віддати Мигаль, я не смів перепитувати. За кілька хвилин знову відірвався від роботи, подзвонив по телефону, попросив Ярослава Шуста — завідуючого кабінетом франкознавства університету.

— Чи не поміщено вже щось у Франківському збірнику про виховання Франком молодих письменників? Не пригадуєте? Якщо не поміщено, то я вам дам коротеньку статтю. Тільки не розчаруйтеся в ній. Зможете прийти ще сьогодні? То приходьте, чекаю.

Поки «професор» розмовляв, я згадав прохання брата Михайла, який працював у с. Брониця Дрогобицької області.

— Недавно я був у Броніці, — почав я. — Випадково дізнався, що учні Броницької школи написали вам листа, але не знають, чи ви того листа отримали.

— Почекайте, почекайте. Кажете, з Броніці. А, так, так, отримав. Але не знаю, чи відписав. Мушу подивитися, бо до листів я дуже уважно ставлюся. — По тих словах витяг зшит, в якому почергово були записані всі отримані листи.

— Стоїть тут червоний значок і якесь питання. Мусив відписати. А, може, й не відписав. А ви знаєте когось в тій школі?

— Знаю, бо там працює мій старший брат Михайло.

— Якщо так, то візьміть поштову картку і запитайте його, чи отримали від мене учні листа. У випадку, якщо не отримали, то відповідь надішлю їм аж в перших днях листопада, бо завтра їду на два тижні в Карпати, мушу трохи відпочити, змінити клімат, але прийдіть ще ранком завтра — трохи ще поговоримо, якщо вам ті розмови цікаві, а трохи попрацюєте, почитаєте.

Хтось подзвонив у двері. Ввійшов Ярослав Іванович Шуст. Почав кланятися, вибачатися. При спілкуванні з людьми Шуст постійно думав над тим, щоб бути чемним, делікатним. У його поведінці було щось метушливе, угідливе, а його над-

мірна чемність часто викликала в багатьох насмішки. А попри те був Шуст людиною чесною і доброю, всяко старався допомогти студентам. Не дивлячись на заборону видавати студентам книжки із фонду академіка Возняка (при розподіленні великої бібліотеки Возняка частина книжок була передана в кабінет франкознавства Львівського університету), Шуст тихцем, з великою боязню, але все ж давав читати заборонені для ширшого користування книжки і журнали. Мене він залучив до праці над описом «Літературного Вістника», за що я був йому щиро вдячний. Так що перше враження не давало повного уявлення про ту дивну, деформовану страхом, нелегким життям, але душевну і чесну людину. Шуст прийшов за статтею, про яку йшла телефонна розмова. Отримавши машинопис, він, безперестанку кланяючись і дякуючи, позадував до дверей (. . .)

На цей раз мої відвідини Лукіяновича дуже затягнулись, та господар почав уже нудитись. Я заходився складати книжки і журнали. Денис Якович запитав, чи не міг би я купити йому квиток.

— Принесете мені о восьмій вечора, бо зараз хочу трохи походити.

В його звичку ввійшло робити щоденні прогулянки від 18 до 20 години. Я глянув на годинник: 17:30. Не чувся, як пролетів день. Рівно о 20 год. приніс квиток і сказав, що хотів би прийти завтра зранку на 2-3 години продовжити працю і почув у відповідь:

— Прошу, приходіть.

1958 рік, 11 жовтня.

О десятій ранку я вже сидів за столом у великій прохідній кімнаті — вітальні — і робив виписки із «Руслану». «Професор» у кабінеті вичитував гранки і час від часу через відкриті двері кидав якесь питання або репліку. Раптом роздратованим голосом:

— Дивіться, як воно є. Я написав «тоскує», а вона поправляє «сумує». Тож різні відтінки! Ну, якщо б то поправляв такий, що знає, то не диво. А то ще недавно водив її за руку, у липні захистилася, а в жовтні вже поправляє свого вчителя. От який тепер світ! У мене «задумана з'явилась», а вона поправляє «задумала з'явитись». Ото мавпа! А «відчипного» чомусь пише з великого «В». Бодайте лихо взяло!

Валерій ГНАТЕНКО

Пейзаж з Лихобори, картон, олія, 1984

Деякий час письменник працював мовчки. Із кімнати, в якій жила невістка, ледве чуто линула «Гуцулка Ксеня».

— Ну як вам то подобається?

— Подобається, — відповів я.

— Але ж то — танго, то хай би для панів, а не для гуцулів.

— В народі «Гуцулка Ксеня» прийнялася, — зауважив я.

— Ну і що з того, що прийнялася? А що тепер не приймається? Ви тільки погляньте, що залишилося з колишніх сільських дівчат. Візьміть хоча б ту, що вчора приходила за грішми. Та тож родовита селянка! А бачили, як вирядилася! Волосся накручене, панчішки тоненькі... Не знаю, до чого воно дійде, якщо той процес даліше таким темпом буде розвиватись. А звернули увагу, скільки в її мові російських слів? Як бачите, також прийнялося, як і «Гуцулка Ксеня», але треба додати: «на жаль».

1958 рік, 2 грудня.

Кілька днів тому у вестибюлі університету випадково зустрів внучку Лукіяновича — Христю. Дізнався, що «професор» був дуже хорий, простудився в Карпатах, але зараз вже легше. Попросив Христю, щоб передала йому від мене вітання і сказала, що на днях відвідаю його. У Дениса Яковича я не був з жовтня. Важко було викроїти час. Праця над дипломною роботою, а крім того — участь у студентських наукових конференціях, в роботі літературної студії, різні організаційні клопоти, пов'язані із роботою літературно-критичного гуртка. Словом, закрутився. Розумів, що треба було подзвонити, попередити, що не зможу зайти в листопаді, як домовлялися. Морозило не тільки від тих думок. Кілька днів сипав сніг, мої парусинові туфлі наскрізь промокли — холод і сирість сковували ноги і душу.

На мій дзвінок двері відкрила мама Христі і сахариновим голосом, від якого мене аж занудило, повідомила, що професор спить. Я сказав, що не буду його турбувати, а мовчки працюватиму з відкладеними книжками й журналами.

— Почекайте хвилинку, — повернулася із кабінету і тим же пересолодженим голоском:

— Професор просить зайти до нього в кабінет.

Денис Якович напівлежав у ліжку, обкладений списаними паперами і книжками. Два крісла, що стояли біля нього, та-

кож були закладені книжками і журналами. Притишеним голосом сказав, щоб я звільнив одне крісло і сів, має зі мною розмову. Бачив я, що нотація неминуча.

— Казав я вам, що коли захочете прийти, то спочатку подзвоніть по телефону. А якщо не можете прийти тиждень, два або місяць, то також подзвоніть, попередьте. Ану хтось попросить ті книжки, що ви відклали, а йому не дам, бо тримаю для вас?! А ви собі не приходите та й не приходите. Хіба не можна було подзвонити, попередити?

Я чув себе винним, сказав, що закрутився в різних клопотах і не оглянувся, як пролетів місяць.

— Не місяць, а півтора. Однак так більше не робіть. Як бачите, книжки ваші на місці, можете працювати.

Залишки мого настрою наче корова язиком злизала. Я вже хотів казати, що прийду іншим разом, але «професор», мабуть, зрозумів мій стан і раптом перекинув платівку, змінив тон, повів розмову зовсім у іншому руслі. Видно, що хотів за всяку ціну стерти, розвіяти неприємне враження.

— А чи ви чули, що ніби поляки хочуть приєднатися до Союзу, — запитався тоном, в якому й сліду не залишилося від тої драстичності, якою ошпарив мене, наче кропивою, на початку.

— Є такі чутки, — висловив свої міркування я, — але не хочу їм вірити, бо чи потрібне полякам таке приєднання? Зараз вони числяться окремою державою, а як стануть республікою в складі ССРСР, то що залишиться з тої держави? Маленька (в порівнянні з Україною) Польща не захоче опинитись в такому становищі, в якому опинилася більша від неї по території і по населенню Україна. Чи хотіли б бути на становищі нашої республіки Франція, Італія чи Еспанія, які в більшій чи меншій мірі дорівнюють Україні кількістю населення і територією? Не думаю, що така перспектива, чи, вірніше, безперспективність може притягувати Польщу. Моя думка, що полякам таке приєднання не потрібне.

— Е ні, їм то якраз таке приєднання дуже потрібне, і вони дуже хочуть, бо на нинішній день і на нинішню ситуацію таке приєднання було б їм вигідне. Якщо, допустимо, німець вдарить по Польщі, а поляки бояться німця більше, ніж вогню, то знищить їх чисто — і Польщі, як не було. Таке припущення можливе, бо німець може обійти море із заходу, захопити поляків — і вже Німеччина злучена, а Польщі ніби й не було. А як вирішить те питання Хрущов — то вже його спра-

ва. Поляки хитрі: досить їм приєднатись до Союзу і вже тоді напад на них означав би напад на Радянський Союз. А як пройшли вибори у Франції?

— У парламенті комуністи здобули дуже мало голосів.

— А певно. Бо нащо ж би тоді їм був потрібний генерал Шарль де Голь, якщо б комуністи мали б здобувати перемогу. Ви мені скажіть, хто тепер хоче комунізму після того всього, що натворили комуністи в своїй країні за сорок років. Спочатку зализували всі ті злочини, обурювалися, що вороги наклепи зводять, а тепер всьому світу самі розтрубили, які страхиття творили. А яка є гарантія, що того більше не буде? А ми би тих «порядків» хотіли? Та чи Франко не попереджував, до чого може довести комунізм? Але ви, певно, ще не читали «Що таке поступ?». То я вам знайду. Важко уявити, якої то шкоди заподіяно нашій культурі за ті «щасливі роки». То нащо нам все те? Аби тільки позабирались ті блощиці плюгаві та й щоб дали нам нарешті вільно дихати, а більш нічого нам від них не треба. Хіба не так?

То був град риторичних запитань. Я радий був, що в «професора» покращився настрій, в мене відлягло на душі. Якраз час було сказати, що піду трохи попрацювати, але не знав, як ті слова будуть сприйняті. «Професор» витягнув з-під пахи термометр і довго розглядав, шукаючи показника.

— Ого-го. 38 і 2.

Лихий спокусив мене запитати:

— А що, трохи хворіли, Денисе Яковичу?

— Та не трохи, а таки добре. І не хворів, а хворію і навіть не встаю, бо не можу.

— Бачу, що працюєте, то подумав, що вже виздоровіли.

— Як то, а ви хотіли, щоб я вже не працював?

Ото дурень з мене! — мовчки подумав я. І треба було мені одним запитанням все зіпсувати, а тепер знову латай.

— Борони Боже! Я мав на увазі, що коли людина дуже хвора, то тяжко працювати, та ще й з такою температурою.

— Та так, важко, але пишу, бо що маю робити.

Розмова зайшла в сліпий кут і треба було якось з нього вибратись. Вирішив розповісти «професорові» про істерію з Михайлом Гончарем.

— Та я вже дещо чув, але кажіть мені докладніше.

— Докладно і я не знаю, бо його так залякало КГБ, що боїться розповідати. В загальних рисах справа була така. Михайло цілими днями сидів в бібліотеках — «фундамен-

тальці», або «академічній» і з усім, що на сьогоднішній день доступне, старався ознайомитись. Вів конспекти. Він не врахував, що в кожній кімнаті гуртожитку є завербований якийсь студент, в обов'язок якого входить не тільки підслуховувати розмови, але й переглядати всі речі — книжки, конспекти. Буває, що вони залазять навіть в кишені піджаків і штанів, крадуть записні книжки, листи. Хто про це знає, то стережеться, а Михайло, видно, був надто довірливим і на тому погорів. Про його конспекти стало відомо в КГБ, його почали тягати на різні профілактичні розмови. Закінчилось тим, що не дали йому диплому.

— Від когось чув, що ніби тому забрали в армію. Не думаю, щоби то була спеціально придумана кара.

— Скоріше кара, бо в другого також нема диплому, але ж в армію не забрали.

— А хто ж такий другий?

— Левко Воловець.

— Ага, щось пригадую. А де він тепер?

— На заводі.

— Отож бачите. Якби Гончар був пішов на завод, то його також не забрали б в армію. На заводі за ним добре б слідкували, бо шпиків у нас більше, ніж треба, а він мусив би добре поводитись, щоб добре себе зарекомендувати, а через рік отримав би диплом, а так в армії довше затягне.

— Те, що його забрали в армію, від нього не залежало. Так, видно, було задумано. Порівняно із заводом, в армії і довше, і трудніше, крім того, і небезпечніше, бо з армії легко можна і в тюрму потрапити.

— В тюрму? А він хіба такий гарячий, що може щось необхідно сказати?

— Правду кажучи, студенти тепер не дуже стримані, особливо після того, як почули в університетському актовому залі закритого листа Хрущова про всі ті злочини, які творилися при Сталіні.

— Щоби воно знову на то не повернуло, бо один Хрущов нічого зробити не може. В цій країні першу скрипку грає КГБ, а не партія — ви собі то мусите добре згадати. Як КГБ вирішить, то так воно і буде, і ніщо їм не зможе стати поперек, бо вся сила в їхніх руках, а правда за тими, хто сильніший. Так було з найдавніших часів. А від своїх гараздів вони ніколи не відмовляться. А що конкретно зробив Гончар, що таке він міг конспектувати в бібліотеці, щоб позбавити його диплому?

— Точно не знаю, але кажуть, що законспектував статтю Петлюри про Шевченка, надруковану в журналі «Украинская жизнь».

— І що тут такого страшного? Журнал виходив в Москві, до революції, до того ж російською мовою, він не заборонений, раз його видають студентам, то чому ж за нього карати? Пригадую, що в тому журналі Петлюра надрукував кілька гострих статей, але вони стосувалися політики царської Росії. Виходить так, царська цензура ті статті пропустила, а радянські органи КГБ за читання і конспектування тих статей позбавляють диплому і забирають таких здібних людей в армію.

— Та він не всі статті Петлюри конспектував, а тільки статтю про Шевченка. Хотів зібрати абсолютно повну бібліографію про Шевченка, тому не пропускав жодних імен.

— Тим більше. І хто таке бачив? Щодо Гончара, то як будете мати його адресу, напишіть йому, що передаю йому вітання і співчуття в його біді і дуже прошу, щоб добре там себе заховував. А, може, листи до нього буде провіряти КГБ?

— То вже гарантовано.

— В такому разі, від мене не пишій нічого, а то ще можуть подумати: диви, професор, та ще й галицький, наказує, як має себе поводити радянський солдат. Якщо те саме пише його товариш по університету, то їх не так буде разити.

Видно, що трохи соромно стало йому за своє боягузтво, бо по хвилі сказав:

— Ну то йдіть собі в тамту кімнату і трохи попрацюйте, а то щось ми забагато заговорились.

Я вийшов з кабінету у вітальню і деякий час спокійно робив виписки із журналів та газет. То був рідкісний матеріал, я знав йому ціну, а тому боявся відкладати роботу на потім, бо потім такої нагоди могло не бути. Не знаю, скільки тривало моє занурення в працю, коли нечутно до мого столу підійшов Денис Якович і незвично ласкавим голосом запитав:

— А ви ще заглянете коли до мене, чи знову пропадете? Я привик до вас і хотів би, щоб ви заходили частіше. Не беріть за зле, що трохи сварив вас і пообіцяйте, що будете приходити.

— Буду, бо зовсім мало опрацював з того, що повідкладав. Хотів би ще докладніше розпитати вас про минулі роки — бо ваші розповіді дуже цікаві.

— А сьогодні ще скільки часу думаєте працювати?

— Ще зо дві години.

— О-го-го! О-го-го!

Що мало означати оте «о-го-го»! — здивування, схвалення, невдоволення — я не міг догадатись. «Професор» вийшов на кухню і сказав голосно, щоб я почув:

— Мабуть, пішла в місто!

Ті слова стосувались невістки і мали означати, якщо вона була б, то пора би подумати, щоб щось перекусити. Знову підійшов до мого столу і зовсім тихо:

— Слушайте, молодче. Я йду до себе в кабінет. Якщо подзвоню, то зайдіть до мене. Може, буду ще працювати, а, може, передрімаю, бо щось мало маю сили, чую слабкість в тілі.

В довгому халаті «професор» повільним кроком пішов в свій кабінет і зачинив за собою двері, а я залишився наодинці, в повній тиші із книжками та журналами. Не минуло й години, як крізь двері кабінету пробилось срібliste дзеленькання дзвіночка. Я зайшов.

— О, то ви почули?! Я зовсім тихенько подзвонив! — сказав ті слова по-дитячому усміхаючись, наче подзвонив так собі, забавляючись дзвіночком. — Не хочу лежати, — сказав твердо. — Не можу. Пошукайте мені, будьте добрі, щось одягнутися.

Я почав ритися в купі лахміття, але все те, що знаходив, його не задовільняло.

— А подивіться-но в шафі. Що, нема? Ну, як нема, то нема, цигани вкрали. Дайте, що там є.

Поки «професор» повільно одягався, я пригадав прохання Зеновія Гузаря:

— Просив мене один чоловік, щоби розпитати вас, що вивчали із творів Франка в гімназії у двадцяті і тридцяті роки?

— Го! То най візьме собі читанку та й дізнається. А він хотів готове? Та як ви щось хочете взнати, то сидите над книжками, шукаєте в журналах й газетах, а він хіба не може? Але най там! Скажу не так для нього, як для вас.

Будете записувати? Ну то записуйте. Із вивченням Франка в гімназіях при Польщі було по-різному. Програми і читанки з української літератури для гімназій складав Олександр Барвінський. А то, хочу вам сказати, була птиця! Був кілька років головою НТШ, видав багато томів в серії «Історична бібліотека», але вважав себе в першу чергу не культурним діячем, а політиком. Був засновником поміркованої Християн-

сько-суспільної партії і газети, якій дав дивну назву «Руслан», — та, що зараз у вас під рукою. Видно, його тягло до політики, бо якийсь час був послом до Віденського парламенту і Галицького сойму. А помимо того, Барвінський все життя займався складанням читанок і підручників для гімназій. Був він на дев'ять років старший від Франка, дивився на Франка трохи зверху і чомусь косо. Вам би добре було познайомитись із його «Споминами із мого життя», але знайду їх для вас іншим разом. Не знаю докладно тих обставин, з чого то в них почалося і що було причиною, але Барвінський з Франком були в натягнених стосунках. Було так: як тільки Франко щось опублікував, Барвінський зразу брався до критики. Так само було зі сторони Франка. Барвінський, хоча був старший від Франка, але прожив від нього на одинадцять років довше — помер у 1927-му. У 1920-му році вийшла його перша частина «Історії української літератури», а у 1921-му році — друга частина. Є там кілька слів і про мене, здається, неповне речення, але не про те ходить. Якщо між Барвінським і Франком були такі натягнені стосунки, то що міг такий амбітний чоловік, яким був Барвінський, помістити із творів Франка в укладеній ним читанці для гімназій? Що-небудь, аби щось було. По-друге, не все залежало від програми і від читанки. Мало значення, як ставився до того питання вчитель і як комплектувалась бібліотека в гімназії. Якщо директор спровадив твори якогось письменника в гімназію, то чи вони були, чи не були в програмі, але їх треба було прочитати. Скажімо, як я був директором гімназії, то на першому році відкрив кабінет Шевченка, а на другому — Франка. Таке не могло подобатися полякам, і вони звільнили мене. Але щоб звільнити, то треба було мати бодай якусь формальну причину — і тепер така сама практика. Закинули мені, що на якесь там польське свято я свічок на вікно не поставив, а то все одно, що не виставив би тепер фани на якусь річницю. А друга підстава була та, що дозволялось працювати тільки до 60-и років. Як вже минуло 60, то вчитель вважався неповноцінним. Я радий був, що встиг спровадити в гімназію багато унікальних книжок і бюст Франка. Бо воно так, що б чоловік не зробив доброго, яке б мале те добро не було, воно все ж якийсь слід по собі залишає. Дуже важливо, щоб кожний пам'ятав про той добрий слід, який повинен залишити. . .».

Запис без року і дати.

Продовжував працю над книжками і журналами. Денис Якович ще дещо підкинув, від чого купа помітно збільшилася. Мене мучило, що дуже мало опрацював з того всього, що переді мною лежало, але водночас не міг відмовитись від розмов із «професором», які хоча відривали мене від праці, але мали свою цікаву, притягуючу сторону. Денис Якович не міг довго зосереджено працювати — ні над книжкою, ні над коректою.

— Що читаєте? — запитав.

— Статтю Осипа Маковea в «Руслані».

— Маковea? Ет, (з відразою) онучка. Вічно терся коло панів. Та ж бачите, де друкувався? А хіба то мало говорить? На «Руслан» тоді дивилися як на орган угодівців. Барвінський там вислужувався, здається, я вже вам то говорив, — кілька хвилин помовчав, щось згадував, і знову з відразою повторив: — «Онучка», інакше і не назвеш. Оголосив конкурс на 600 злотих. То ж двомісячна плата гімназiяльного вчителя! Головною умовою конкурсу було написати таку повість, щоб не гостро порушувати польське питання. От він і написав (не пригадую зараз як та повість називалася) і так хитро все в ній обійшов, що ніхто не міг придертися. Е, то був такий. . .».

Через якийсь час:

— Хочете ще знати про Василя Стефаника? Вчився на медицині, але не здав якогось екзамена і навчання закинув. Коли про це довідався батько, то вигнав його з хати. Мусив десь жити, а тому якось притерся до одного священика, а що була там молода дівчина, то вийшло так, що через півроку мусив женитися. Отець сказав, що не має для доньки іншого приданого, крім поля. А священики мали поля багато! Не можу сказати скільки було в нього, але з яких триста гектарів було, а, може, й більше, а тому каже Стефаникові: бери тридцять гектарів поля і господарюй. Для Стефаникового батька то був великий стид, бо пішли чутки, що не приймає свого сина. Якраз в ті роки в Чернівцях вийшла перша збірка новель Стефаника під назвою «Синя книжечка», вона дала йому ім'я письменника. Критики писали, що в літературі з'явився новий талант, і батько вирішив перепросити сина: «Нащо маєш там мучитися, — сказав йому. — Переходь до мене, тут буде тобі краще». Побудував йому хату з чотирма кімнатами, і Стефаник в ній жив, не знаючи ніякої біди, підписуючи векселі. Знаєте, що таке вексель?

Я заперечливо хитнув головою.

— Не знаєте? — «Професор» досить докладно пояснив і продовжував. — Тих векселів Стефаник понапідписував досить багато, і Черемшина не раз мусив за нього гроші платити. А Черемшина був пан! Великий пан! Правда, стійких поглядів не мав, водився з поляками, запозичив в них деякі манери. . .

А про сина Стефаника чули? Та хто про нього не чув! Мушу вам сказати (про це не треба широко говорити), що Семен Стефаник їздив в Канаду і мав спеціальне доручення за всяку ціну стягнути до Львова свого брата Юрка. Мав різними способами переконати його, обіцяючи золоті гори, що у Львові йому буде краще. Але Юрко також виявився не дурний, не послухав — і добре зробив, що не послухав.

Я розповів, як випадково в поїзді познайомився з чоловіком, що приїхав з Канади на запрошення Семена Стефаника, який гостював у нього в Канаді і намовив переїхати до Львова. А коли він переїхав і пішов на прийом до Семена Стефаника в Облвиконком, щоб той дав йому обіцяне помешкання і працю, то Семен Стефаник сказав:

— То-ва-ри-шу! Ви помилились! Я вас не знаю!

— Ото драбуга, ото драбуга, — повторив кілька разів Лукіянович. — Ви запитували про Павлика і його стосунки з Франком. Хочу вам при тій нагоді розповісти один маловідомий момент. Як на початку 1915 року помер Павлик, то попросили Франка, щоб виступив на його похороні. А в ті роки було так, що кожний, хто мав виступати, повинен був наперед дати текст виступу генерал-губернатору Бобринському для затвердження. Такі нечувані порядки запровадили москалі! Наперед давай їм текст для затвердження! Хто таке чув і хто таке бачив? Хоча така практика була кілька років тому і в нас. . . Франко приніс тільки основні пункти виступу — тексту не написав. Кажуть, що то дуже не сподобалося Бобринському. Але я хотів про інше. В одному пункті було записано (можете собі занотувати): «Мала ця людина великі хиби і багато їх було у неї, але все то піде з нею в могилу. . .». Як то мудро сказано! А що залишиться? Те, що зробив чоловік доброго. Треба було б про все це написати, але не знаю, за що маю в першу чергу братися.

Після тридцяти років. . .

Велику кількість записів розмов із Денисом Лукіяновичем мені не вдалось розшукати. Можу тільки догадуватися, що

вони пропали із багатьма іншими матеріялами, «не имеющими отношения к делу». А жаль, бо те, що записано під свіжим враженням, не можна надолужити навіть найбільшим зусиллям пам'яті. При нагоді постараюся доповнити щоденникові записи спогадами. Щоправда, збереглося кілька записів розмов з іншими цікавими людьми, в тому числі із сучасником Франка Михайлом Яцковим, про зустрічі і розмови з яким читайте в наступному випуску «Кафедри».

20 березня 1988 року.

(з наших архівів)

Ще в літературознавстві не вироблене поняття, яке б охоплювало всю художньо-естетичну і жанрово-тематичну розмаїтість неофіційної української літератури. Однак термінологічний різнобій — одні її називають «в'язничною» (В. Барладяну), інші — «задротяною» (В. Чорновіл), а ще — «дисидентською», «самвидавською», «неформальною» тощо, — не впливає на суть справи: вона існувала, існує. Про її майбутнє пророкувати не збираємось: поглиблення демократизації країни, можливо, призведе до її офіційного суспільного визнання.

Неофіційний літературний процес висунув з свого кола ряд митців крупної величини, що символізують ціле літературне явище, скажімо, Василь Стус.

Тут я хочу наголосити, що на буття неофіційної літератури давно звернули увагу і висловили свою солідарність з нею та її представниками, а також визнали цю літературу як художнє досягнення українського народу прогресивні письменники зарубіжних країн, причому як Східної, так і Західної Європи. Свідченням цього є і той факт, що близько 10 українських неофіційних літераторів прийняті в почесні члени Міжнародної письменницької організації ПЕН-клуб.

Починаючи з цього номера, «Кафедра» буде друкувати під рубрикою «УАНТІ в контексті світової культури» відгуки зарубіжних письменників про творчість української неофіційної літератури, а також їхнє листування з невизнаними в своїй країні офіційно літераторами України.

Це листування, окрім моральної підтримки і солідарності, було й творчою спонукою для постійного переслідування неофіційних літераторів. Як видається нам, воно має й літературознавчу вартість, оскільки вводить читача в нове, майже незнайоме для нього літературне річище, в атмосферу важкого буття неофіційної культури та її ще важчого шляху до читача. В якійсь мірі воно, це листування, привідчиняє віконечко і в творчу лабораторію неофіційних митців, в психологію їхньої творчости.

Друкуємо уривки з листів двох відомих західнонімецьких письменниць, авторів десятків книжок Ренати Штайнман та Крістіни Брюккнер до Михайла Осадчого в 1979-1981 рр. під час перебування останнього на засланні в Комі АССР. Природно, що листи М. Осадчого до вказаних письменниць перебувають у руках адресаток.

Рената ШТАЙНМАН — Михайлові ОСАДЧОМУ

Лист від 24.8.1979... Я — діловод Центру ПЕН Федеративної Республіки Німеччини. Їздила на Міжнародний конгрес ПЕН-клубу в Бразилію (Ріо). Було понад 250 делегатів з 38 центрів. В Міжнародному ПЕН-клубі загалом є 84 Центри з 67 країн. Деякі країни мають по 2-3 центри, якщо це країни кільканаціональні...

... Темою згаданого Конгресу було: 1) «Література і засоби масової комунікації», 2) «Література для дітей». Конгрес тривав 15-21 липня 1979 р.

Дискусії велися на високому рівні і з серйозною відповідальністю. Кожний намагався відстояти свої позиції, але при цьому, аби не вразити, а тим паче не принизити супротивника.

Якщо й траплялися «мікрофонні гієни», котрі воліли б слухати тільки себе, то головуючий, президент ПЕН Маріо Варгас Льюза швидко приводив їх до порядку. Він робив це незвичайно чарівно, глибоко вникаючи в суть справи, особливо, коли йшлося про переслідуваних літераторів, причому без труднощів переходив з еспанської на французьку чи англійську мови (німецький переклад подавали синхронно).

В центрі прийнятої Конгресом резолюції було: 1) «Свобода думки», 2) «Література малих народів», 3) «Усна література країн Африки».

Дуже були вартісні кулуарні контакти (далі йде сторінка особистих вражень Р. Штайнман від Конгресу, — редакція).

Рената ШТАЙНМАН — Михайлові ОСАДЧОМУ

Лист від 28.11.1979 р... Відбулося засідання ПЕН в Гельзенкірхен. Тема: «Фантазія і дійсність». 30 доповідей. Читання неопублікованих рукописів, критика, консультації. Цього

року обговорювали лірику. Раніше — репортажі і фейлетони.

Потім (в 1980 р.) — буде тема: «Література на вигнанні» — (в еміграції). Німецький Центр ПЕН-у — 450 членів. Фінансування — шляхом приватних пожертвувань. Президія працює безплатно, тільки я в штаті — оплачують за 20 годин на тиждень.

Окремо надішлю список членів німецького ПЕН-у та іншу інформацію про ПЕН.

Чи Ви чули щонебудь про швейцарський Центр, який прийняв Вас у свої члени? (Підкреслення Р. Штайнман).

Рената ШТАЙНМАН — Михайлові ОСАДЧОМУ

Лист від 7.7.1980 р. . . Перекладач сказав мені, що Ваш довгий лист (від 7-9.5.1980 р.) — це твір літературного і високопоетичного мистецтва.

Рената ШТАЙНМАН — Михайлові ОСАДЧОМУ з Дартмунда

Лист від 8.9.1980 р. Ваш лист 7-9.5.1980 р. я дозволила собі (в перекладі) передати в багатьох копіях моїм друзям і знайомим, в тому числі із Швейцарського ПЕН-клубу.

. . . Один з найбільших німецьких щоденників опублікував 31.8.1980 р. обширне повідомлення про Вас та інших науковців з подібною долею, а також Вашу велику фотографію. Тепер Ви у нас — *«відома особистість»* (підкреслення авторки листа).

. . . Ще про ПЕН. Цього року ми залучили кількох нових членів. Познайомлю з ними Вас протягом найближчих місяців. Незабаром відбудеться великий міжнародний Конгрес ПЕН. Комітети ПЕН багато перекладають з маловідомих мов. . .

* * *

Крістіна БРЮККНЕР — Михайлові ОСАДЧОМУ. Кассель.

Лист від 23.6.1981 р. . . В травні (1981 р.) відбулося засідання німецького ПЕН-у Фрайбургу. Я сповістила своїх колег, що Ви отримали мого листа. Мені веліли Вас щиро привітати і передати найщиріші побажання.

Валерій ГНАТЕНКО

Вершник, полотно, олія, 1973

Крістіна БРЮККНЕР — Михайлові ОСАДЧОМУ. Кассель.

Лист від 24.8.1981 р. . . Я щось придумала. Ви пришлете мені пару віршів, а я дам переклади німецькою мовою і спробую підправити мову перекладу. А якщо вдасться — опублікувати вірші під Вашим прізвищем в газеті (журналі).

Що Ви на це? Це Вас тішить? Вселяє надію?

Примітка: вірші мною були надіслані, на рідкість щасливо дійшли до авторки, в перекладі німецькою зачитувалися нею на засіданні німецького ПЕН, а згодом опубліковані в німецьких літературних часописах, однак, у яких саме, сказати не можу, бо той лист, де про це сповіщалося мені (вирізка з віршами не дійшла, а лист я отримав) — не зберігся.

М.О.

Крістіна БРЮККНЕР — Михайлові ОСАДЧОМУ. Кассель.

Лист від 5.11.1981 р. Засилаємо Вам багато сердечних вітань! На останньому засіданні ПЕН-у я доповідала про Вас. Ми всі дуже раді, що дістаємо вісті од Вас — поетичні вісті з тайги.

Добре запав у пам'ять лише один вірш з тих, які я надсилав Крістіні Брюккнер. Наведу його:

БІЛИЙ ДЕНЬ

Ген побіг в снігу по пояс
Зайцем білий день в тайгу.
А тайга, мов пензлем ГОЙЇ
Білувалася в снігу.

Тішать зимові дерева
Землю снігу й небо зір.
Голі, мов Адам і Єва,
Білі привиди в тайзі.

Все сміється білим сміхом.
Димом пахне й в'ється дим.
А над Всесвітом зі снігу
Мчу я духом молодим —

І кажу тайзі: природо,
Душу їж і крові спий.
А взаємно дух свободи
В безрозмірне серце влий.

1972, Комі АССР, Троїцько-Печерськ.

Крістіна БРЮККНЕР — Михайлові ОСАДЧОМУ. Кассель.

Лист від 29.1.1983 р. Хай буде Вам відомо, що про Вас говорять. Мене часто запитують: чи чули ви що про Осадчого? Я беру Ваші вірші з собою на конференцію ПЕН-у. Ми збираємося недалеко від Мюнхена, над чудовим озером, близько Альп.

Але наші розмови будуть сповнені турбот. Нам би дуже хотілося допомогти тим письменникам і поетам світу, які терплять біду і не можуть публікуватися.

...Напишіть про свої побажання щодо книжок. І як інші побажання, котрі я могла б задовольнити?

Надсилаю вірша:

ДЛЯ МИХАЙЛА ОСАДЧОГО

Я написала, що знала
Я написала чого не знала
Більше мені нічого сказати
Нікому не заважати
Нікого не жахати
Зійти з дороги
Нікому не заступати сонця
Не пити чужого вина
Не їсти чужого рижу
Перестати жити

.....
Я з тобою хочу розмовляти і не розмовляти
З тобою хочу їсти і не їсти
З тобою хочу спати і не спати
З тобою хочу постарітись і не постарітись
З тобою все
Без тебе нічого.

Мій переклад з німецької, М.О.

ЛИСТИ АНГЛІЙСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА
МІХАЕЛЯ СКАММЕЛЯ
ДО МИХАЙЛА ОСАДЧОГО

Міхаель Скаммель — Михайлові Осадчному. Лондон.

Лист від 30.7.1979 р. З одного з Ваших листів виходить, що Ви в школі й університеті вивчили німецьку мову. Моя дружина знає німецьку — вона німка. Я вмію читати і писати по-російськи. Отже, маємо спільні мови для листування.

Швайцарія тримовна: німецька, французька, італійська. Швайцарське відділення ПЕН-клубу, (яке Вас прийняло членом), має осідок у французькій частині. Але туди можете писати, якою забажаєте, там є кому перекладати.

Друкарська машинка Вам вислана ПЕН-ом. . . Я переконаний, що журналісти повинні допомагати один одному. . . Уточніть зручнішу для Вас адресу — а то Ви подали дві.

Ще питання: які книжки Вас найбільше б потішили? Від генерального секретаря німецького ПЕН Вам надійде книжка по-німецьки, щойно видана, там все про ПЕН.

Чи дістаєте пошту з Швайцарського ПЕН? Поки Ви зануритесь у пошту зі всього світу, в потік листів, — будемо раді знову про Вас почути.

З найкращим вітанням

Міхаель Скаммель.

П.С. Напишіть нам адресу Вашої дружини.

Міхаель Скаммель — Михайлові Осадчному. Лондон.

Лист від 24.3.1980 р. Ми були раді довідатися, що та чи інша книжка від ПЕН Вам потрапляє до рук. Але Ви повинні уточнити, які саме книжки Вам найлюбіші.

Чарівна надіслана Вами фотографія з маленькою Оленою на руках. Сподіваємось, що Ви побували вдома. . .

Ви плянуєте написати дещо про Максима Горького. . Якщо напишете, не забудьте надіслати нам копію.

Ми раді, що труднощі з «пожежею» минули, і бажаємо Вам та Вашій родині всього найщирішого до Пасхи.

Велике вітання

Міхаель Скаммель.

Короткий коментар: лист 30.7.1979 р. Друкарську машинку я отримав. Дві адреси: я проживав спочатку в гуртожитку, а потім в аварійному будинку, але один, що було для мене вигідно (ні щоденних п'яних оргій північної братії, ані бійок, ні п'яних приставань, як було в гуртожитку). Обидві адреси: — в Троїцько-Печорську Комі АССР, на р. Печорі.

Книжку про ПЕН я дістав поштою. Жодних надсилань від швейцарського ПЕН-клубу, який зачислив мене своїм почесним членом за книжки, видані на Заході, я не отримував.

Лист від 24.3.1980 р. Дещо про Максима Горького: я почав писати про Горького з перекидом місточка у сьогоденне місто Горький, назване його ім'ям, з його однією з найстрашніших, найбрутальніших, найбільш завошивлених і заблочених тюремних пересилок, де мене зухвало кинуто поміж нацькованих на мене кримінальників, — але оповідання так і залишилося недокінченим, і я його нікуди не надсилав.

«Трудинощі» з «пожежею» минули. . . Мова про те, що в останні роки ганебного життя творця застою Брежнєва майже поголовно політв'язням, які завершували тюремний термін або заслання, нагло фабрикували здебільшого «кримінальні справи» — і надсилали в побутові табори (В. Чорновіл, М. Горбаль та ін.) — «гвалтування» і тому подібне. На мене відкрили кримінальну справу за те, що на моєму чергуванні згоріла фанерна будочка — «ненавмисний підпал». Загрожувало нових три роки. Не знаю чому, «справа» була закрита при умові, що сплачу вартість будиночка. Гроші сплатив за мене академік А.Д. Сахаров.

* * *

Валерій ГНАТЕНКО

Натюрморт, картон, олія, 1982

Олександра МАГІНСЬКА-СЛОБОДЮК

Гармонія в мистецтві — це концентрація духовних сил художника.

Досягти гармонії в суспільстві можна лише тоді, коли кожна людина зважить свої творчі можливості, виявить їх не тільки в праці, але й у стосунках і контактах з іншими людьми, зі всім своїм народом.

Березень, 1988 року.

Олександра Іванівна *Магінська-Слободюк* народилася 23 грудня 1951 року. Корінна львів'янка. Закінчила училище та Інститут прикладного і декоративного мистецтва у Львові в 1977 р.

З 1977 р. творчі роботи з кераміки та скульптури виставляла на обласних, республіканських та всесоюзних виставках.

Зараз працює в науково-дослідному секторі своєї Альма Матер на посаді художника. Протягом 1971-75 рр. спільно з передчасно померлим Валерієм Гнатенком займалася реставраційними роботами у Львівських міжобласних науково-реставраційних майстернях. На основі своїх спостережень вона ділиться враженнями і роздумує про мистецьку спадщину художника.

Олександра МАГІНСЬКА-СЛОБОДЮК

МІЙ ПРИЯТЕЛЬ — ХУДОЖНИК
ВАЛЕРІЙ ГНАТЕНКО

Хочеш мати багато? Бери. Бог Тебе
почує. Хай буде так!

Бальзак.

Подібний до скелету пристарілий антиквар, який продавав талісман юному Рафаелю, зумів дожити до ста років лише тому, що протягом цілого життя остерігався будь-чого страшенно хотіти, він просто — хотів. Порядна людина, а тим паче художник чи поет, живучи в суспільстві, не можуть жити без пристрасти — до знань, до розширення свого світогляду, самовдосконалення, до політичних і культурних процесів рідної країни.

Таким ненаситним у творчості, безкомпромісовим у житті залишається в моїй пам'яті львівський художник Валерій Гнатенко. Багато його творів перебуває в приватних колекціях меценатів чи просто аматорів мистецтва різних міст України.

Виходець з Південної України, активного, темпераментного характеру він, по приїзді до нашого міста, швидко знайшов середовище, до якого тягнулася душа — потрапляє в кола львівської інтелігенції. Удосконалює своє знання у Львівському інституті прикладного і декоративного мистецтва на вечірньому відділенні, а водночас працює у Львівських міжобласних науково-реставраційних майстернях. Відділ по реставрації станкового та монументального живопису, де ми зустрілися, був створений всього рік тому, весь перебував у пошуках, плянах, мріях про перспективу, — і це заімпонувало Валерію з його нестримною жагою до знань, до творчості. Зерно потрапило в плідючий ґрунт. Невдовзі ми познайомилися ближче, наші родини стали приятелювати.

Замовлення до реставрації виконуються як в майстернях, так і на різних об'єктах України. Ми пересичені враженнями

Валерій ГНАТЕНКО

Автопортрет, пап., акварель, 1971.

від поїздок, нових знайомств з людьми, пам'ятниками архітектури, сповнені творчих плянів і замислів. Як багато дала нам реставраційна робота, — важко навіть переоцінити, може я підсумую цей досвід згодом.

Працюючи над іконостасом у церкві с. Кути, у вільний від праці час, виходимо на етюди, малюємо селян, які, до речі, охоче нам позували, пригощали яблуками, молоком. Тут я запримітила ще одну рису натури Валерія — його вміння швидко налагодити контакт з простими людьми, ввійти в довір'я.

... Пам'ятаю — ми його називали «пан Бляшко», як і од-носельці.

Перший погляд Валерія, тепла усмішка викликали в «пана Бляшка» таку симпатію до художника, що він почав виливати душу. І виявився він веселуном, дотепним майстром оповідей зі свого життя, причому, все це щедро пересипав анекдотами, приповідками. Заохочуваний Валерієм, «пан Бляшко» ніби перероджувався, оживав, очі запалювалися вогниками і лилася мелодійна, чарівна історія його «буйної молодости».

Тільки тепер виразно усвідомлюю, що слухати, ніби музику, розважати себе під час праці — було далеко не єдиною метою, чому саме Валерій стільки уваги приділяв «панові Бляшкові». Він у цієї літньої людини вчився життєвого досвіду, а заодно й опановував наш галицький діалект. Причому, так швидко і з такими нюансами, що невдовзі гуцулки називали його «нашим», а мене — «східнячкою», хоча насправді було все навпаки. . .

Час, витрачений на «пана Бляшка», приніс багатогранну користь, та найважливіше — портрет Валерія Гнатенка «Пан Бляшко», 1972 р. Вже в цьому, одному з найперших своїх портретних полотен художник не просто фіксує бачену модель, а й робить монументальний відбір, відкидає зайві деталі, сконцентровує увагу на кольориті, вільно володіє рисунком. Картина будується на зіставленні інтенсивних кольорових відношень, які надають глибини простору. І відчутне все ж намагання митця — не стільки передати кольори натури, скільки втілити своє ставлення до портретованої людини.

І в подальших роботах художник відмовиться від покори-стування завченою системою. Кольорит і композиційна побудова картини буде в першу чергу диктуватися настроєм — ставленням митця до того чи іншого стану — чи буде то портрет, натюрморт чи пейзаж.

Ще оця притаманна риса вдачі Валерія Гнатенка, що влас-тива землякам з-під південного сонця України, — пристрась

у всьому, за що б не брався. Робить безліч начерків, ряд графічних замальовок. Ніби бажаючи щось надолужити, одночасно палко і з захопленням поринає в працю в реставраційних майстернях, вечорами віддається навчанню в інституті.

З товаришами по навчанню завше чуйний, товариський, радо допомагає те, що співстудент просто не встигає доробити в термін навчальних програм, а нерідко й повністю виконує за інших цілу постановку. Причому, малює швидко, експресивно, маючи ту чи іншу модель тільки в пам'яті.

На той час багато з нас дещо зловживали «конструктивною» побудовою в академічних постановках малюнку. А ось Валерію якось вдавалося зберігати свіжість в трактовці фактурного штриха, в побудові композицій. Міг зненацька дозволити собі вільність: в одній з академічних постановок сидячої чоловічої натури довільно обрізає череп — і малюнок набирає динамічного звучання.

На вчений раді ця робота Валерія викликає між викладачами суперечку. Оцінили її «задовільно», але з червоною галочкою, що означало — картина потрапляє в фонд інституту.

А попри все Валерії Гнатенко старанно і наполегливо працює. Виконує аплікації, малює портрети друзів, знайомих, пейзажі, архітектуру, натюрморти. Використовує різні техніки як у графіці, так і в живопису.

Цікавими знахідками позначені роботи «Львівський пейзаж», «Автопортрет», «Портрет дружини». А «Портрет професора Туркенича», виконаний пастеллю, відзначається високою культурою малюнку.

Беручи за основу клясичні прийоми, художник прекрасно справляється з пластикою форми, а відповідний настрій створює охристо-зеленкувата гама пастельних відтінків.

Папір, олівець, 1972 р. — «Портрет дружини». Картина глибоко психологічна. Експресивно-динамічний розвиток ліній і тону передачі деталей обличчя. Легка асиметрія піднятих брів. Виразна міміка очей і вуст — все в русі. Але момент виразного зовнішнього сприймання тут же веде уяву у внутрішній світ жінки з усією її психологічно-емоційною складністю.

Інакше виконаний «Портрет Люди». Зовні композиційно — як б сказала — нервова побудова рисунка непомітно затягує в загадку глибини психологічної сутності портретованої людини. Навіть не зауважуючи, як динаміку мислі заспокоює кольорове вирішення — холодні відтінки синіх, зелених з переходом до охри і жовтих тонів.

Я наголосила про картини перших років побуту Валерія у

Валерій ГНАТЕНКО

Портрет дружини, папір, олівець, 1972

Львові. На цьому етапі в почерку митця хоча ще й сильно відчувається одеська школа, проте уже з'являються і нові аспекти мистецького пошуку, набуті В. Гнатенком у новому для нього художньому середовищі. Його творча думка не прихилиється до візуальної правдоподібності і догматизму, до плякатного реалізму, який так запанував у 70-і рр. по всій країні, і в тому числі у такому місті з славетними художніми традиціями, як Львів. Не оминув він навіть визнаних і талановитих митців.

Здавалося б, второваною дорогою легше пройти. Але, о диво, Валерій устояв перед спокусою. У нього немає жодної картини показово-банального фотографізму на кшталт доярки з обов'язковою дійницею в руках. Він не приймає також поверхового «декоративізму» в мистецтві.

У творах В. Гнатенка привабливе творче начало. Якби напекір течії, художник черпає надхнення з народних джерел, з традицій українського іконопису. Він все частіше звертається до спадщини класичного мистецтва, до нього особисто і творчо ближчі ті митці, які відмовилися від конформізму у затхлі роки духовного та інтелектуального застою. Зрозуміло, що про жодне суспільне визнання в цей період життя і творчості Валерій і не замислюється, а нерідко за копійки продає свої твори, аби хоча якось підтримати матеріальне буття своєї родини.

Життя можна стерпіти лише при умові,
що ти завше відчуєшся від нього.

Фльобер.

Валерій розуміє і глибоко переживає над суспільними процесами, що не притихають протягом 70-х років. Ситуація підозрілості, продажності, донощитства, витлумачення художніх явищ ідеологічними, а не естетичними критеріями обернулася для художника нелегким випробуванням. Він був виключений з комсомолу за «зв'язок з нелояльною власною дружиною», невдовзі його звільняють з Інституту. Від нього відвертається чимало вчорашніх друзів.

У В. Гнатенка з'являється новий улюблений друг — великий Каменярь. Новим, невідчуваним досі драматизмом сповнюють душу художника рядки, написані Франком у подібних власних ситуаціях. У вузькому колі людей, що не лишили його, ніхто не бачить Валерія розпачливим, навпаки, він бадьорий, сповнений енергії і завзятого до праці.

1973-1976 рр. — працює в графіці, малює ряд живописних

творів. Але власний життєвий драматизм цього періоду чи не найповніше переданий у картині «Вершник», 1975 р. Динаміка твору опирається на протиставлення різко окреслених, майже чорних химер-дерев, які рвучко вимальовуються на тлі світлого неба, відкидаючи велетенські тіні аж до переднього пляну композиції. Кольорит картини підсилений звучанням інтенсивних холодних зелених, з переходом в теплоохристі та жовті тони аж до крап'яно-оранжевої домінанти вершника на лінії горизонту.

Велетенський диск приобрійного сонця завершує це полотно, в якому сконцентрована глибока символіка, що перекликається з особистим буттям художника в тогочасному суспільстві — і довга тінь підозри, і вершник, що невтримно підминає гони наперекір вітрам-стихіям, і осідаюче сонце власного життя. . .

Колір і лінія — це сили, і в грі цих сил, в їх рівновазі — прихована таємниця творчості.

Матісс.

Так і невгамований темперамент Валерія шукав не теорій у мистецтві, в виходу своїх емоцій на полотно. Засоби? Серце і талант. А талант без внутрішніх переживань, глибокого аналізу суспільних явищ і ставлення до них, — сам по собі ніщо. Нічого не вартує.

Чи не найповніше синтезує В. Гнатенко роздуми про сутність людського життя в картині «Композиція з дитиною». Закладаючи в основу формальне кольористичне рішення, будуючи полотно на контрастних зіставленнях оранжевих, жовтих і синьо-голубих тонів з переходом до лазурних, художник відмовляється від непотрібної тут проробки деталей, широко пише мастихіном як фігуру дитини, фону, так і зображувані на передньому плані аксесуари до натюрморту.

Видовжений формат полотна, де вкомпонована фронтальна постава дитини з легким рухом руки, простягненої до фруктів на столі, сприймається монументально. Перспектива стола з натюрмортом ніби зміщується в просторі, розвертаючись на глядача, — відтак все полотно сприймається в динаміці.

«Композиція з дитиною» передає настрої художника, розкриває чистий та безпосередній дитячий світ, а водночас кольори, попри свою зовнішню привабливість, насичені величезною напругою, породжуючи тривожні відчуття, переживання батька за майбутнє сина.

Вже тяжко хворий, Валерій Гнатенко малює своїх рідних, друзів, які навідували його. Виконує пастеллю портрет професора Туркевича, професора Лаховича, живописні та графічні портрети дружини. І знову сила волі, оптимізм, духовність не полишають художника. Його творчість не позначена печаттю хвороби, вона живе своїм напруженим життям, яке вдихнув їй творець.

Значне місце в доробку В. Гнатенка 1977-1986 рр. займає пейзаж. Він наче хоче передати всю неповторність та незбагненність світу. Створив цілу серію краєвидів Карпат, півдня України. Своєрідні його архітектурні мотиви Львова.

Живописна структура цих творів різна, але художник відкриває для себе гармонію синтезу кольору і світла. Загальна сріблясто-холодна гама домінує в морських краєвидах «Акерманські човни», «Білгород-Дністровська фортеця».

Гірським пейзажам Карпат притаманний свій кольорит — інтенсивний за своїм звучанням, кольористично витриманий. Подеколи художник користується клуазоністичною системою, надаючи предметам чітких контурів, і в такий спосіб досягає чіткішого зображення.

Окрім живопису та графіки, художника цікавлять народні промисли України: різьба, кераміка, ткацтво, вишивка. Саме таким осередком є Гуцульщина. Там він і переймає складну технологію розмальовування писанок. Перед святами його приятелі отримують чудові подарунки — писанку. Поступово в сім'ї Гнатенків це стало традицією, кожний створював свій світ писанок.

Ще одну пам'ятку залишив нам Валерій — вишиваний рушник — за полтавськими мотивами. Весь рушник зашитий квітами, і з них жадна не повторюється.

... 1 травня 1987 року.

Не думав не гадав Валерій Гнатенко, що цей рушник увінчає його автопортрет у власній домівці, над смертним одром художника.

... Заходили люди, прощалися. ... І ось у цей траурний момент мені спала на диво твереза думка, що це не просто прощання, похорони людини, яка назавжди пішла з життя.

Ці його картини, як і люди навколо, прощаються з Валерієм, щоб дістати вже нове, друге життя — і віддати свою енергію, влиту духом людини і митця.

Лютий-березень 1988 р., Львів.

Валерій ГНАТЕНКО

Портрет Люди, папір, темпера, 1972

ЗОРОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ «ГАЙДАМАКІВ»

Історія нашої культури, на превеликий жаль, ще не знає наукової праці про інтерпретацію творчості Т. Г. Шевченка в живопису та графіці. Було лише зроблено спробу звернути на це увагу. У 1968 році О. Овдієнко видав невеличкий альбом з вибраними ілюстраціями до «Кобзаря»*. У вступній статті укладач перерахував художників-ілюстраторів «Кобзаря», але навіть не обмовився, хто з них зумів бодай приблизно унаочнити текст того чи іншого поетичного твору Т. Шевченка. Адже саме це має значення як для історії українського мистецтва, зокрема книжкової графіки, так і для педагогіки. Остання змогла б за допомогою зримих образів показати школярам художній світ великого поета і в такий спосіб повернути словесній розповіді хоча б видимість колишньої реальності.

Автори численних монографій про Шевченка, згадуючи того чи іншого ілюстратора творів «нескореного Прометей», мають за мету одне — підкреслити популярність поета та його вплив на дореволюційного чи сучасного художника.

Та коли уважні очі проглянуть ілюстрації хоча б кількох художників, то помітять не тільки те, наскільки живописний чи графічний образ відповідає образам Шевченка, але й те, що бачили або намагалися побачити в творчості поета представники різних верств суспільства, художніх та ідеологічних течій.

Від перших ілюстраторів, Я. де Бальмена і М. Башилова, до нашої сучасниці С. Караффи-Корбут проліг цікавий і складний шлях еволюції зорового відтворення та тлумачення поетичного світу Кобзаря.

На цьому шляху велику славу здобув художник Опанас Сластьон (1855-1933) як ілюстратор поеми «Гайдамаки». Пізньої осені 1885 року він видав у Відні цю поему з чотирнадцятьма великими та тридцятьма малими ілюстраціями. На початку 1886 року поему з ілюстраціями Сластьона було видано і в Петербурзі з передмовою Д.І. Яворницького. Два примірники петербурзького видання є і в Науковій бібліотеці Одеського університету.

* Список цитованої літератури в редакції «Кафедри».

Завдяки Опанасові Сластьону навіть зовнішність сторінок поеми, що відкрила нову епоху в історії української літератури, набула монументальності. І це сприяло розширенню кола шанувальників українського поета. Вітаючи вихід книжки, Василь Горленко писав:

«Роботи молодого художника О. Г. Сластьона є ніби першою спробою ілюстрації цілого твору та й чи не першою серією малюнків на тему історії України».

Ілюстрації до «Гайдамаків» сподобались і Іллі Юхимовичу Репіну. Він заявив: «Наш Сластьон — чудовий ілюстратор, бездоганний рисувальник, тонкий знавець козацького побуту». Водночас він і зауважував своєму другові, що «в його 'Гайдамаках' немає експресії, немає шевченківського азарту».

Ілля Юхимович з дитинства розумівся на тонкощах поезії Шевченка, й тому з ним ніхто не сперечався. І все ж Опанас Сластьон став першим серйозним ілюстратором творчості Шевченка. Хоча його малюнкам і бракувало «експресії» та «шевченківського азарту», але в них була шевченківська правда, яка вражала і самого І. Ю. Репіна.

Шевченківський азарт з'явиться згодом у деяких дереворитах, створених чеським графіком Костянтином Немецом для першого слобожанського видання «Кобзаря» (Харків, 1918). Щодо експресії, то її, здається, з рівною Шевченкові силою зуміє відтворити тільки Василь Седляр (1899-1938) в його ілюстраціях до «Кобзаря», виданого за рік після смерті О. Сластьона (Харків, 1934).

Іноді видається, що втілити в зоровому образі сказане словом дуже легко, адже ілюстрація йде шляхом літературним, тобто завданням художника є показ того, про що розповідає поет або прозаїк. Та лише в дитячих книжечках графічний образ повинен бути настільки виразним і ідентичним текстові, щоб написане, навіть не читаючи, можна було дуже легко уявити.

Для того, щоб перетворити зміст поетичних творів у наочні образи, в художника повинно бути таке бачення світу, яке «виникає на межі живопису та поезії, і називається поетичною фантазією». Лише в такому випадку на художника чекає успіх.

Поетичний твір обов'язково надихає ілюстратора на власні роздуми щодо зображених словом подій і людей. І саме тому художник вкладає в свої малюнки і набуті ним соціально-теоретичні знання про оспівувані поетом події. Про це свід-

чать хоча б три ілюстрації до «Гайдамаків», виконані С. Караффою-Корбут. У них перш за все втілено загальний дух поеми. Наприклад, вже перша ілюстрація «Голота» характеризує соціально-психологічний стан українського селянства під час боротьби з польськими панами.

Ілюстрацією «Голота» С. Караффа-Корбут стверджує, що свідомість і соціальна роль кожної особистості залежить не тільки од суспільного буття, а ще й від психо-фізичних якостей людини. Цим художниця посвідчує, що перед Коліївщиною серед селянства не було однастайности. І тому повстання заздалегідь приречене на поразку, хоча неминуче й обіцяє бути жорстоким. Інакше кажучи, ілюстрацією «Голота» художниця доповнює зміст поеми. І статура «Максима Залізняка», що вихоплює з піхов шаблю, теж не має в тексті «Гайдамаків» словесної паралелі. Це образ могутнього і мужнього ватажка, який веде рідний народ на боротьбу з чужоземними поневолювачами. Останнє підтверджують численні списи, зображені поза плечима Залізняка. Проте «Кобзар» на тлі пожежі є ніби емблемою Коліївщини і того, про що розказує в «Гайдамаках» Шевченко. І, дійсно, образ співця, що пісню славив народ і закликав до боротьби, проходить через всю поему.

Перший ілюстратор «Гайдамаків» Опанас Сластьон поклав собі за мету створити графічний варіант поеми. І виявив неабияку поетичну фантазію.

Твір Шевченка розпочинається глибоким філософським міркуванням про плин життя. У словах «все йде, все минає» немає нічого конкретного, бо це узагальнення, висновок, до якого дійшов ще давньогрецький філософ Геракліт, спостерігаючи життя суспільства і природи. Отже, щоб проілюструвати початок поеми, художник мусив був створити сюжет, у якому, не порушуючи логіки графічного твору, узагальнене набуло б конкретности. Заставка, що розпочинає цикл ілюстрацій, якраз і побудована на сюжеті, унаочнюючому філософський вислів поета.

У вічі одразу ж впадає похилений хрест, зображений під пишним кущем у правій частині заставки. Зліва композицію завершує кущ бузку. З цього куща сиплеться жовте листя. Вітер підхоплює його і несе до хреста. Праворуч від центру повна прозорі води криниця. З неї жолобочком збігає вода. Уздовж усієї заставки парাপет з джерельцем. Джерельна вода теж по жолобочку стікає в криницю. А по той бік пара-

пету вузька смуга дахів міста... І море, понад яким поміж хмарами пливе місяць. До «білолицього» звертається юнак. Він стоїть під осіннім кущем бузку, спираючись правицею на парапет.

Вслухайтесь у перші рядки поеми... Здається, що вони є розповіддю про картину, під якою їх і надруковано...

Немає нічого вічного — твердить поет, вказуючи на хрест, якого не помічає юнак, розмовляючи з місяцем.

«... одне зацвіло, а друге зав'яло... І листя пожовкле вітри рознесли», — продовжує Тарас, вдивляючись у кущі глоду та бузку. І тільки «вічний без краю» місяць гуляє «по синьому небу» і сяє, як і колись «над Вавилоном», над цвинтарем і скороминучим життям усього, що створила природа.

Ця заставка ніби повторює те, про що розповів Якобс Рейсдаль у своєму «Єврейському цвинтарі». Та на картині Рейсдаля невимовимий плин часу не зустрічає опору. Усе, що відтворив художник, уже зруйновано або напівзруйновано. Та й гірський потік підмиває коріння могутніх дерев, що ось-ось впадуть на залишки могил.

Опанас Сластьон, навпаки, йдучи за Шевченком, відобразив вічний перехід усього суцього на землі з одного стану в інший. Крім цього, він показав юнака, який прагне осягнути вічність... Що й казати — художник досягнув адекватного словесному ліризму.

П'ять ілюстрацій послідовно унаочнюють ліричний вступ до поеми. Тут і виступаючі в похід «сини мої, гайдамаки!», і запорожці, що «Аж до моря... Степ широкий» вкрили. Художник показав читачеві козацтво, яке заповонило хатину поета-художника. А кінцівка до ліричного вступу наче вікно, в яке читач побачив козацькі чайки, освітлені в розбурханому морі палаючим Царгородом.

Коли перегортаєш віденське чи петербурзьке видання «Гайдамаків», то впевнюєшся, що Опанас Сластьон досяг своєї мети: створив зоровий варіант «Гайдамаків». І саме мета примусила художника іноді доповнювати текст там, де поет розповідає мимохідь. Доповнення художника допомагають читачеві ясніш побачити образи твору поета. Так, на заставці «Гупалівщини» ми бачимо вершника Галайду. Молодий гайдамака одстав од свого загону і вражено дивиться на димар, що зостався на місці титаревої хати. Цього у Шевченка немає. Поет розповідає тільки те, що сказав гайдамаці про смерть титара хлопчик. О. Сластьон відтворив і цей епізод, який, та-

ким чином, стає логічним продовженням того, про що розповідається у заставці.

На відміну від О. Сластьона Василь Седляр та Іван Їжакевич майже дослівно відтворили початок «Гупалівщини». В. Седляр*, з притаманною лише йому експресивністю, показав ліс шибилиць з трупами «старших», а таку шляхту «Купою на купі... і собаки». Ні сіл, ні села! Є тільки плетений тин, над яким гроно трупів і під яким у конвульсивних позах безконечна купа трупів.

А на першій з двох ілюстрацій Ів. Їжакевича бачимо, як на сільській вулиці «Собаки гризуть шляхту», що валяється «Купою на купі». І мертве село. Художник зобразив хату з напівзруйнованим ганком. На поламаному тині лежать зрубані зелені дерева. І вдалині шибилиця, на якій «навішано трупу». У селах, каже поет, «осталися діти та собаки, — Жінки навіть з рогачами Пішли в гайдамаки». Їжакевич проілюстрував і щойно наведені слова поета. Зобразив селян, серед яких дуже багато жінок «з рогачами». Потік розгніваного народу наближається до мурів панського маєтку.

Ілюстрації В. Седляра та Ів. Їжакевича доповнюють заставку О. Сластьона. Коли ставиш їх поряд, то перш за все повторюєш жакливі слова поета:

«Отаке то було лихо
По всій Україні!
Гірше пекла... А за віщо,
За що люде гинуть».

Якщо співставляєш ілюстрації до «Гупалівщини», створені О. Сластьоном, з ілюстраціями інших художників ХІХ століття, то насамперед помічаєш різницю в ставленні до простого народу. Наприклад, Я. де Бальмен у зустрічі гайдамаків з «півпаробком» за Боровичевим хутором показав лише те, що пан, не зупиняючи коня, подає обірваному жебракові гроша. Пан робить це між іншим. На його обличчі машкара байдужості. Та й дехто із скупчених біля нього козаків заздрісно дивиться на те, як незграбний жебрак бере гроша. Гидка рабська усмішка спотворила обличчя «півпаробка». Він зняв перед паном шапку і не зводить очей з його «щедрої руки».

* Біографічну довідку про В. Седляра див. у «Словнику художників України», Київ, 1973. Між іншим, тут не згадується про В. Седляра як ілюстратора «Кобзаря».

О. Сластьон наче полемізує з Я. де Бальменом. Його козаки зупинилися перед хлопцем, що уважно розглядає монету. Складається враження, наче «півпаробок» задивився на те, що на дукачеві зображено, бо ніколи не бачив. Весело сміються козаки. Зараз юнак підніме голову, побачить людей, які чекають на нього, аби взнати дорогу на Будища, — і теж розсміється: «Дукача не бачив!». У Сластьона немає жebraка, немає й байдужого пана. Немає цього і в поета: розповідаючи про зустріч козаків з юним гайдамакою, Шевченко за дукач говорить між іншим, бо головне для нього — повідомити читача, що навіть діти повстали проти панства.

О. Сластьон подбав, аби поема з його ілюстраціями була єдиним художнім організмом. Червоний колір обкладинки, мов звук труби в оркестрі, привертає увагу до книги. А це означає, що «наш Сластьон» врахував психологію реакції людей на червоний колір. «Гайдамаки» в його оформленні нагадують досконалу архітектурну споруду. Приваблива зовнішність ніби запрошує «зайти всередину» — читач гортає сторінки, розглядаючи речі, про які розповідає поет.

І кожну ілюстрацію художник помістив поряд з рядками, зміст яких вона відтворює. То й стає сумно, коли гортаєш видання «Гайдамаків» 1969 і 1988 років, де подано репродукції з Сластьонового видання 1885-86 рр. П. Вишняк — автор макету та художнього оформлення — поклав край поетичній і графічній гармонії. Досить вказати на те, що заставка до «Конфедератів» стала ілюстрацією тексту попередньої глави, аби побачити як гармонія поступилася місцем дисгармонії. У цих виданнях майже всі ілюстрації стали камінням на шляху поетової розповіді. Читач спотикається і змушений перечитувати текст, аби зрозуміти зміст кожної ілюстрації.

Своїм виданням «Гайдамаків» О. Сластьон став прикладом для майбутніх ілюстраторів Шевченка. Але ще не з'явився художник, котрий створив би таку велику серію ілюстрацій до цієї безсмертної поеми. Справу Опанаса Сластьона в деякій мірі продовжив Василь Касіян. Він суттєво доповнив свого попередника. Іноді, користуючись композицією О. Сластьона, по-новому розтлумачив деякі місця поеми. Наприклад, О. Сластьон, розповідаючи засобами графіки про здобуття гайдамаками Умані, показав людей, що руйнують місто. А дехто з його гайдамаків спокійно спостерігає за тим, що діється. І лише кілька загиблих посвідчують, що це війна, а не руйнація старого будинку.

Касіян же проілюстрував слова поеми:

«Як та хмара, гайдамаки
Умань обступили
Опівночі. . .»

На першому пляні кольорової гравюри троє селян. Один з косою, другий зі списом, третій затискає в руці «свяченого». Художник показав ці образи в стрімкому русі. Вони біжать до стін танучого в темряві міста. Стрімкий рух трьох селян композиційно повторює хмара повсталих. Їм немає краю. Отут вже є елемент тієї шевченківської експресії, яку не побачив в ілюстраціях О. Сластьона І. Репін. Але справжню шевченківську експресію в графіці зміг відтворити лише Василь Седляр.

Гляньмо, наприклад, на седларове зображення вбивства Гонтою своїх окатоличених синів. Дивіться — штрихи, якими художник відтворює землю, переходять в руки вже забитого хлопчика, перетворюються в шаблю й саму постать Гонти і, сягнувши черенка ножа, зараз блискавкою впадуть на прикрити рученятами голову другого сина та й повільно увійдуть в землю. В ілюстраціях загиблого в концтаборах Півночі В. Седляра немає жодної лінії, яка б не передавала рух і не надавала б монументальности зображенню. Гляньте ще раз на те, як Гонта нищить дітей — це скульптура, створена сучасником О. Архипенка та К. Бринкуша.

І все ж таки слід зазначити, що графічна інтерпретація «Гайдамаків» Шевченка, запропонована в 1885-86 рр. Опанасом Сластьоном, ще й досі є найбільш довершеною.

Сила мистецтва оформлення книги якраз і полягає в тому, що воно невпинно розвивається. Сподіваємося, що високий рівень сучасної української графіки призведе до того, що в найближчому майбутньому матимемо новий варіант графічного проникнення в художній світ «Гайдамаків», адже кожне покоління читачів Шевченка шукає в його творах те, що співзвучне саме добі читача. І нова графічна інтерпретація «Гайдамаків» допоможе нам ще краще зрозуміти безсмертного поета.

270 023 Одеса-23

вул. Лейтенанта Шмідта 8, кв. 10

О. СЛАСТЬОН

Все йде, все минае. . .

О. СЛАСТЬОН

Заставка до «Гупалівщини»

О. СЛАСТЬОН

Зустріч гайдамаків з півпаробком

С. КАРАФФА-КОРБУТ

Голота

С. КАРАФФА-КОРБУТ

Максим Залізняк

С. КАРАФФА-КОРБУТ

Кобзар

В. КАСІЯН

Як та хмара, Гайдамаки
Умань обступили
опівночі. . .

І. ІЖАКЕВИЧ

«Гайдамаки, Гупалівщина».

...Маленький человек -
и злился нечестно!

Василь СЕДЛЯР

Гонта в Умані.

„Сиріть по своїх шибениці:
Нашого трупу—

Василь СЕДЛЯР

Гупалівщина.

УАНТеІ

ВІЧ-НА-ВІЧ

З

СПУ

БОРЮКАЛОСЯ ДВІ СИЛИ

(Творчий звіт члена УАНТІ поета Степана САПЕЛЯКА у харківському відділенні СПУ, Харків, 9 лютого 1988 р.)

Тут, у давній столиці Слобожанщини, в Актівій залі Спільнописьменників відбувся авторський вечір поета Степана Сапеляка. Відповідальність за його організацію взяли на себе Голова правління харківського відділення СПУ Радій Полонський, керівник секції поезії Віктор Немченко, голова літоб'єднання ім. Павла Тичини Рима Катаєва та секретар літоб'єднання Замесов. Рецензентами творчого доробку С. Сапеляка були поети Олександра Ковальова та Віктор Бойко.

Про перебіг творчого вечора передає Степан Сапеляк.

— Хотілося б наголосити, що це вперше на Україні, в атмосфері демократизації та перебудови офіційно був проведений вечір поета, який зазнав переслідувань і репресій у період брежнєвського застою, звинувачувався в «націоналізмі» та «подрыве государственного и общественного строя», — і відбув десятирічний термін ув'язнення і заслання.

Навернення мене до офіційного літературного процесу вселяє оптимізм у справу суспільного визнання неофіційної української культури. Мій творчий звіт був своєрідним поштовхом до відродження давніх демократичних традицій в розвитку культури на Слобожанщині, адже саме в Харкові довгий час проживав і творив «перший розум наш» Григорій Сковорода, саме тут започатковано російськомовну журналістику на Україні, а в перше пореволюційне десятиріччя Харків став не лише адміністративним, а й літературним центром України. Тут у клюбі ім. В. Блакитного схрещувалися мечі славетних творчих баталій у 20-х рр., виникали дискусії, борюкалися розмаїті мистецькі школи і напрямки.

І ось, і ось прецедент: звітує про свою творчість не сталінська жертва, яку тепер офіційно визнано безвинною, а брежнєвська, яка все ще ходить застібнута на сталінський гудзик і виглядає напівневинною — напівкрамольною.

Тепер невеличкий екскурс в минуле: коротко нагадую, як я сконтактувався з СПУ і що передувало моему творчому вечору.

26 жовтня 1987 року я виступив з негативною оцінкою поетичного стану всього офіційного літературного процесу на Україні на Республіканській конференції письменників, яка проходила в нашому місті під гаслом: «Великий Жовтень. Перебудова, Література». На другий день головуючий на Конференції письменників Юрій Мушкетик похвально відгукнувся про мій виступ і запропонував принести до журналу «Прапор» мій творчий доробок на предмет можливої публікації.

Я відібрав вірші, видрукувані в літературно-мистецькому альманасі «ЗЕТ» (ФРН, німецькою мовою, перекладач Галя Горбач), що не були знайомі читачеві рідною мовою ані за кордоном, ані на Батьківщині. Зав. відділом поезії «Прапора» Володимир Наumenко запевнив, що твори будуть опубліковані. У відділі дитячої літератури часопису «Прапор» я подав прозові казки, — прийняла завідувача Олександра Ковальова.

Трохи згодом, як В. Наumenко, так і О. Ковальова дали мені зрозуміти, що з публікацією будуть труднощі. Є певні застереження парторганів і КГБ м. Харкова. Треба, за їх словами, відбути творчий вечір у СПУ — і схвалення письменників буде передумовою для публікації моїх творів.

Питання свого творчого вечора я порушив перед секретарем харківського відділення СПУ А. Перервою, зав. сектором поезії В. Тимченком, — вони мене підтримали, а Голова нашої обласної організації СПУ Радій Полонський призначив день мого творчого звіту.

Я запропонував Спілці близько сотні своїх віршів. Все йшло гаразд, як в останній день, тобто 9 лютого, ударив грім з ясного неба: оголошення про вечір було зірвано. Радія Полонського телефонно було попереджено, що вечір не відбудеться у зв'язку з моєю біографією, а також тому, що мої твори zdeідеологізовані.

На цей дзвінок Радій Полонський відповів рішуче і принципово: «Вечер состоится, несмотря ни на какие действия со стороны. . . Это внутреннее дело творческого союза»*. У такому ж тоні на пропозицію загальмувати вечір відповів і В. Тимченко: «Вечір відбудеться! Люди ознайомлені з творчим доробком С. Сапеляка. Жодних підстав заборонити вечір не вбачаємо».

* Вечір відбудеться, не дивлячись ні на які дії з боку. . . Це внутрішня справа творчої спілки».

Тоді майор КГБ Шаповалов зробив хід конем — він розпорядився прослідкувати за мною на роботі, аби я не вийшов раніше. Мовляв, робочий день до 18.00, і вечір зірветься через неявку автора.

... Уже перед будинком спілки мене перестріли інструктори обкому партії: з моїм виступом попередньо хоче ознайомитися секретар обкому і вони самі. Це мені полестило — я погодився. Розмова з секретарем обкому т. Дуравкіним завершилася умовою, що я не буду вдаватися у деталі своєї біографії, а також не говоритиму про цькування тих людей, кому я присвятив свої вірші. Можу називати їх лише на прізвища.

Вечір відбувся рівно о 18.00 — я прочитав близько 60 творів. Розпочав з тюремного циклу «Ковтаючи сльозу». Потім вірші, присвячені 50-літтю штучного голоду на Україні, — «Над барикадами ридань», «Реквієм серцю». Завершився цей відділ «Гернікою Чорнобиля». Далі оголосив цикл «Тернові стебла воскресіння» — вірші з посвятами М. Осадчому, В. Чорноволу, В. Стусу та ін., а також твори з книги «Йов» та дещо з лірики.

Мені надійшло в процесі вечора багато записок. Питання стосувалися літературного процесу 20-30 рр. на Україні, а також іншого, наприклад: «Чи будуть Вас друкувати?», «Чи можна розцінювати Ваш вечір як передумову вступу до СПУ?», «Чому Вас не расстреляли», «Чому Вас не держать в местах, не столь отдаленных?», «Ваше место там»...

На провокаційні запитання я не реагував.

Під час перерви присутні ознайомилися з виставкою картин неофіційного художника Валерія Бондаря, яка була організована в фойє. Демонструвалися твори до 1000-ліття хрещення України-Руси, цикл картин «Церкви Слобожанщини», ілюстрації до дитячих казок.

В обговоренні моїх творів взяли участь: поети О. Ковальова, Р. Катаєва, В. Тимченко, В. Бойко, кандидат філологічних наук А. Івченко та ін.

Зав. відділом поезії «Прапора» на запитання з залі: «чи будуть друкувати С. Сапеляка?» — відповів ствердно. Але зазначив, що це питання буде вирішуватися окремо. Авторіві ще слід шліфувати свої твори. Решта ораторів дякували за вірші і висловлювали сподівання, що слухають їх не востаннє. Віктор Бойко зокрема зазначив: «Хотілося б назвати ни-

нішний вечір Степана Сапеляка рефреном його вірша — 'Ось тільки очі відітру'. . «Пора нам запросити поета за письменницьку кафедру, як тільки очі відітремо. . .»

На завершення творчого вечора бандурист із Києва Микола Будник виконав кілька дум під акомпанемент народної бандури, а також розповів про творчу долю Гната Хоткевича. Він звернувся до залі з пропозицією організувати 25.11.88 р. вечір, присвячений 110 роковинам з дня народження великого композитора і виконавця.

— Не вважайте за нескромність, — поінформував наприкінці Степан Сапеляк, — але мій творчий вечір у Харкові мав великий успіх. Щоправда, другого дня мене звільнили з роботи за те, що я «рассудку вопреки» пішов, залишивши перед тим заяву начальству за місцем праці, з роботи на 1,5 годин раніше, аби встигнути на свій творчий звіт у спілці. Того ж таки дня, 10 лютого, знову викликав мене майор КГБ Шаповалов і з його бесіди я зрозумів, що мені треба бути обережнішим під час своїх літературних виступів, а питання про включення мене в офіційний літературний процес буде вирішуватися окремо, «коли буде знайдено за потрібне».

Водночас Голові Харківської СПУ Радію Полонському, найбільшому надхненнику мого творчого вечора, було сповіщено, що жодних претенсій до творчого звіту С. Сапеляка у них немає.

Та попри всього, я підбадьорений, сповнений творчого оптимізму, літературних плянів та змагань.

Пропоную читачам «Кафедри» жмуток віршів, прочитаних мною на своєму творчому вечорі 9 лютого 1988 р. у Харкові.

Степан САПЕЛЯК

Валерій ГНАТЕНКО

Оборіг, картон, олія, 1982

ХАРКІВСЬКИЙ СОНЕТ

Чия то смерть. На шиї судний камінь.
Над ким, як сіль, агонія терпінь.
І скам'яніли терни у проклін.
І цукровиця сліз скорбить у пам'ять. . .

Над ким тополі попів, мов бальзами,
Поснулих квітів тихий передзвін.
З кургану серця злота скіфська тінь
Яскрить на полі болю, наче паля.

Чия то смерть. І гупання гучне.
Чия то смерть, чие цвяхують віко,
Чиї солоні впадини очей

Обсіла галич. . . Памороззю віку. . .
Мовчім. Мовчім. У смерті за плечем
Мовчить Вітчизна вогниками вікон. . .

РЕКВІЄМ СЕРЦЮ

(З книги «Над барикадами ридань»)

Переорано серце.
Вже воронням несе.
Орне поле у стернях.
Орне поле. Шосе.

Орне поле. Вороння.
Воронки. Воронки.
В ореолах червоних
Чорносірі зірки.

Чесний Хрест. Перехрестя.
Лісостеп. Тернослив.
Під хрестом — череп серця
У чорноземі скиб.

Під хрестом плачуть губи
Переораних сліз.
По ріллі чорний будень
Насіниною зліг.

По ріллі цівка крові —
Табунцем. Табунцем.
На прострелених стопах
Вузлувате лице.

Ходить траурний сопух
І воронням несе.
Ця надірвана сповідь
Переораних серць

Ця надірвана пам'ять.
Цей чорнозем литавр.
СМЕРТІЮ СМЕРТЬ ПОПРАЛА
СМЕРТІЮ СМЕРТЬ ПОПРАВ.

БЛАГАННЯ

Святая Трійця
Прийми терпіння
ІНЦІ

Святі отці
Це голос кривці.
ІНЦІ

Не дай вніміти
Не дай вніміти

КРІВЦЯ

НАСКАЛЬНА СЛЪОЗА

Були вікторії і жалі
Були собори і свіча.
Скороминущої скрижалі
М'яка взолочена печать.

Відходять страдники і бранці.
Кургани в півниках цвітуть.
Яви скорбяща Богоматір
Святу під Крутами сльозу.

То воскресают із сльозою
Наскальні рани по ярах.
І тільки очі в зимній хвої
Під Россомахою горять.

Оті, що впали натще серця
Ще теплим вирваним крилом.
Летять терпінням у Жар-птицях
Вдихнути хвої омофор.

НАД БАРИКАДАМИ РИДАНЬ

Ідуть етапи чорним ходом.
А білим ходом снігопад.
Моїх небес німує попіл
Над барикадами ридань.

Останніх днів посмертні стріли
У смертнім мареві стримлять.
Блистіли нари, як сапфіри,
Розп'яті на семи вітрах.

І лиш надій прудка вівчарка
Губою горнеться в бушлат.
Скількох зрікається Почаїв
За Себастьянову печать.

Ми маєм ім'я і сузір'я.
І віщу папороть, і ряст.
Тримають Беркути наш скіпетр
Над Бескидом у феніксі Карпат.

І чорним хлібом філіграні
Допишуть вдови імена
Отих, які на смертних нарах
Злили безсмертя фіміям.

Валерій ГНАТЕНКО

Ілюстрація до книги Павла Наніїва
«Тричі продана», папір, туш, акварель,
1972

Друкуємо три вірші Степана Сапеляка з посвятами М. Осадчому, В. Чорноволу, В. Стусу не від втрати скромности, а тому, що це вперше названі імена дозволено проголосити на офіційному творчому звіті. Секретар Харківського обкому КП України т. Дуравкін застережив автора, аби, згадуючи ці прізвища, він не вдавався до їхніх біографічних деталей.

РОДОВІД ПОСВЯТА М. ОСАДЧОМУ

«І неситий не виоре
На дні моря поле.
Не скує душі живої
І слова живого»

Т. Шевченко «Кавказ»

І найперше було слово
І розмовляли квіти
І цвів мак
Україною

І йшли віки
І були українці
І сотворилося
СЛОВО
Українське

І як сталося так
То сказало собі слово
по своєму
І благословилося

І прилетіли птиці
І вродилася калина
І було солодко
І було гірко

І сталося все називатися
І земля
І матір
І Вітчизна
По українському

І відкрилося тоді ж
Що є друзі
І є вороги

І заблистіли емблеми на мундирах
Копійчані гроші
І колючий дріт

І йшли дощі і випадали сніги
І сталося ворогування
Між словами
Українськими

І вчули се зрадники
бо народилися вже
І цвяхували ЙОГО
І голос точили ЙОГО...

... І рече:
— ЖИВЕ ЄСЬМ...
і благословилося
І було СЛОВО
І було ПИСАНЕ
І було СВОЄ...

ПСАЛОМ БЛАГОВІЩЕННЮ В. ЧОРНОВОЛУ

Та й благослови Боже
Та й ці три листочки.
Та спошли ми Господи
СЛОВО БЛАГЕ
І Благословіння
На Благовіщення

А що один листочок —
зі старого дуба,
а що другий листочок —
з дикої калини,
а що третій листочок —
з винограду...

А що слово моє —
 сму́тне невесе́ле,
а що слово дру́ге —
 а в ту́зі зайшло́ся,
а що слово тре́те —
 то нево́льниче

ЩО ВЖЕ ТРЕТЄ БЛАГОВІЩЕННЯ
ЗОЗУЛЕНЬКА НЕ КУЄ...

Ой не кує зозуленька — не кує
Ой не кує з дуба — не кує
Ой не кує у калині — не кує
Ой не кує, не кує — дзвони не дзвонять...

Та й як же ж мені
Та й не чути — зажмуритися
Та й як же ж мені
Та й ворітечок не відтворити
Та й як же ж мені
На БЛАГОВІЩЕННЯ
Та й у церковці
На коліна не вставати...

А вже один листочок —
та й у сніг упав,
А вже другий листочок —
на могилці зів'яв,
А вже третій листочок —
в неволі та й не розвивсь.

А що в трьох листочках —
веснонька не пахне,
А що в трьох словечках —
горенько гірчить,
А що у неволеньці —
дзвони не дзвонять...
НЕ КУЄ ЗОЗУЛЕНЬКА — НЕ КУЄ...

ДО ЛУКАВИХ ПАМ'ЯТІ В. СТУСА

«Не забудьте пом'янути
незлим тихим словом». . .

Т. Шевченко «Заповіт»

I.

Минули губ головосіки
В очах піску червоний смерч.
Стою немилості за свідка
На серці милосердя терн.

Бо точить шашіль сніг вторішні
Яке це свято за вікном? . .
Забув. Забув числом і віршем
На часі сліз святе письмо.

Осіла сажа інквізицій
Годинник б'є межі очей.
На арештантській плащаниці
Пускає цвях іржу плечем.

Стою. Аж мокра роговиця.
Час СОВІСТИ при СЛОВІ ДНЯ.
І знов вертають до криниці
Хто на коні. Хто без коня.

А хто, як ці липучі душі
З червоним оком покаюх.
Оці ЛІТСПунівські чинуші
В спідницях лавреатських шлюх.

Скінчилась гра. Так станьте в зраді!
Ви сіллю посипали мор.
Але. . . Ви знову «при параді»,
І знов принохуете торг.

О, ні! Ганьбою прикипіло
Вам червослів'я до колін.
Це я скажу — снопів'ям снігу —
Бо жнивував по Колимі.

Скажу. Скажу. З цього врожаю
Ось тільки очі відітру.
Бо там когось ще провожають
Хрести без імені і рук.

Бо там за взгір'ям смерть косила
Бо там — не вигоїти ран.
Бо там — крижинами косилась
На нарах кров до рушника.

Мовчім. Мовчім. Під тінню Стуса
Бо жив ПОЕТ при СЛОВІ ДНЯ!
Бо єсьм. Ось хрест. Ось цвях і Муза
Ось катакомби і ім'я.

Бо єсьм. В диму Парнас і шабля.
З колимських шпиль росте крило.
Бо єсьм у попелі і краплі
Сумних поем благих крамол.

Бо єсьм — у голосі із кляпом.
Бо єсьм — у черепі сльози.
Бо єсьм — у власному проклятті
У власнім пасмі сивизни.

Бо єсьм поет з багнетом муки,
Свіча горить мені з колін.
І затекли в молитві руки
Тяжким причастям воскресінь.

Бо єсьм з Вітчизною в колиці
Бо йду із соняхом в руці. . .
Йду охреститися з криниці
З конем і віршем во Христі. . .

05 1987

Валентин СТЕЦЮК

ГНАТ ХОТКЕВИЧ — КОМПОЗИТОР

25-го лютого 1988 року у Харкові відбувся вечір Гната Хоткевича — композитора. На ньому побував спецкор «Кафедри» В. Стецюк. Публікуємо його враження.

Давно мріяв ближче познайомитися з Харковом і його мешканцями, з їхньою культурною орієнтацією, настроями, уподобаннями. Буваючи тут проїздом, я менше звертав увагу на загальний вигляд міста, його розташування, забудову та архітектуру, а більше вслухався в мову людей, оглядав театральні афіші, читав оголошення і місцеву пресу. Україна це ще, чи вже Росія? Складалося враження, що ні те ні се. Але ж — колишня столиця! Тут в «Березолі» ставив свої неперевершені вистави незабутній Курбас, тут Хвильовий проголошував свої знамениті зухвалі гасла, тут палали пристрасті безкомпромісової боротьби різних течій і угруповань новонародженої української культури. . . Одначе тут же починалася і її «прополка», коли ще молоді пагони бур'яну і паростки культурного збіжжя були так схожі одне на одного. Невже нічого не лишилося?! Десь у глибині душі я не вірив у це, але свідомість вимагала фактів.

І ось я знову в Харкові, і на цей раз маю ширші можливості. Мене запрошено на вечір, присвячений пам'яті Гната Хоткевича, який підготувала Харківська організація СПУ, обласне відділення Українського фонду культури та обласна організація Товариства любителів книги. В малому залі Центрального лекторію зібралося більше трьохсот зацікавлених людей. Ще кілька десятків не пропустив вхідний контроль

через брак вільних місць. І це при майже зовсім відсутній рекламі (єдина об'ява про вечір була знята напередодні)!

З цікавістю оглядаю публіку. Загальний настрій — стримане очікування чогось незвичайного. Однак стандартна атрибутика інтер'єру не сприяє особливому піднесенню. При вході ще загальна мова спілкування російська, але далі, біля книжкового базару вже подекуди чується і українська. З гучномовців щось несамовито реве, слів не чути, але мелодія, здається, знайома, і, нарешті, розібрав: «Прийшов до нього хан турецький, ой що робиш, Байдо, козак молодецький». Не міг стримати посмішки. А заля між тим уже повна. На сцені, чи радше на подіумі, кілька стільців, журнальний столик, на ньому живі квіти, якісь книжки. Трохи позаду, прямо на завісі, портрет Хоткевича, новенький, наче зроблений наспіх. Музика стихла, і на сцені з'явилась президія. Вечір відкриває мистецтвознавець Бойко: «Шановне товариство! Ми зібралися тут, щоб відзначити 110-річчя з дня народження видатного українського композитора, музиканта, письменника, науковця, громадського діяча... Перед нами — дві дати — 1878–1988. Риска між ними наповнена цінним і багатим змістом, бо відповідає рокам цілеспрямованої подвижницької роботи видатної людини і має бути тим променем, що будить у нас велику любов до власного народу, його мови, його культури, зокрема музичної».

Слово надається к.ф.н. доценту Харківського педагогічного інституту ім. Сковороди К.К. Балабусі. Він говорить довго, занадто довго. Але як йому зупинитися, і як його зупинити! Він, мабуть, вперше розповідає про Хоткевича перед такою аудиторією, а люди вперше про це чують, і все таке цікаве, документальне. Ось в залу пішов саморобний альбом з унікальними фотографіями, на яких можна побачити Коцюбинського, Олену Пчілку, Лесю Українку, Стефаніка, Самійленка, тут же вирізки з старих газет, якісь давні програмки, а між ними — рукописні нотатки, серед яких і слова Лесі: «Ся річ буде існувати доти, доки існуватимуть революції» (про «Лихоліття» Хоткевича). Глядачі можуть додати і власні записи. А на сцені — інші документи.

Ось фото першого українського льотчика Мацієвича, який загинув 1910 року, а ось — офіцер, єдиний з усієї команди, який приєднався до повстання на панцернику «Потьомкін». Все це — друзі Хоткевича, бо він не тільки культурно-освітній, але й активний суспільний діяч, весь час у вирі громадського життя, весь в народі і для народу. В сфері його

зацікавлень — ціла китиця наукового і мистецького галуззя. . . Його спадщина — величезна, багато чого ще зовсім не друкувалось, невідомими для ширшого кола залишаються його велике дослідження про українських бандуристів, підручник гри на бандурі, розвідка про мову сліпих кобзарів, побудована, за його висновками, на латинській основі, роман «Берестечко», повість «Авілон» та багато іншого.

Але найяскравіше проявив себе Хоткевич як бандурист. Про нього говорили: «Так може грати тільки Хоткевич або чорт». Сам Лисенко надзвичайно високо цінував його непересячний талант композитора (70 п'єс для бандури і сотні інших творів). Як гуманіст, Хоткевич випередив свій час. Він тоді вже зрозумів, що, піклуючись про тварин, ми не можемо забувати про людину, бо інколи навіть цілі народи потребують не меншого захисту, ніж рідкісні тварини. Вихованець Слобожанщини, він був рідним і в Галичині, сам любив її і вважав другим крилом своєї музи. На жаль, його «Камінна душа» — надзвичайно поетичний твір на карпатські теми — досі належно не оцінений. І взагалі постать Г. Хоткевича не тільки для всієї України, а навіть і для Харкова залишається досі в фактичній безвісті. І вина в цьому лежить в першу чергу на його земляках-слобожанях.

Далі виступив представник старої харківської інтелігенції Р.О. Черкаш. У мертвій тиші заля слухала його тремтячий голос: «Гнат Хоткевич — це один з тих наших національних діячів, які виходили з самих низів нашого суспільства і підносилися до самих вершин української і світової культури, і не тільки підносилися, але і самі ці вершини піднімали». Гроном аплодисментів заля зустріла пропозицію старого артиста навечно вшанувати пам'ять Хоткевича високим званням почесного громадянина міста Харкова.

Розчулений підтримкою, він згадав і про невдалу боротьбу за встановлення в Харкові пам'ятника Григорію Квітці-Основ'яненкові і вже із зовсім великим боєм говорив про те, що в Харкові найбільш формально, найбільш казенно було відмічено ювілей Леся Курбаса, а що пам'ятну дошку його стидаються повісити на фасаді театру і плянують повісити десь на задвірках, то вже зовсім сором було слухати.

Черкашина на сцені змінив його учень, який з великою силою прочитав демонічний уривок з повісти Хоткевича «Камінна душа». Після нього харківський композитор Польський з жажливою українською вимовою, але пристрасно, говорив про музичний талант Хоткевича, порівнював його феномен з «феноменом Шуберта», про якого казав колись його

вчитель Сальєрі. На думку Польського, постать Хоткевича чимось нагадує постать Чюрльоніса, але ж які різні долі! І від нас залежатиме, чи стане Хоткевич гордістю України, як став Чюрльоніс гордістю Литви.

А потім на сцену вийшли симпатичні дівчата, ансамбль «Джерело». Всі вони студентки консерваторії, а у вільний час збирають і записують українські народні пісні Харківщини. На цьому вечорі вони виконали дві щедрівки і дві «весняні пісні». Співали без супроводу, дійсно по-народньому, з характерним східняцьким «надривом», але напрочуд гармонійно, і що головне — щиро, весело, з ентузіазмом. Видно було, що займаються своєю справою по велінню серця, а не з формального обов'язку. Слухачі сприймали їх дуже тепло, складалося враження, що дівчата передали свій ентузіазм в залю.

Після кількох віршів, прочитаних поетом Анатолієм Перервою, на сцені новий ансамбль «Слобожани». Як і попередній — в буденних різноманітних сучасних строях, але такі самі завзяті, серед них навіть молода сім'я з малою дитиною! Керівниця виступає по-російському. Не треба, каже, шукати скарби десь на стороні, вони у нас під ногами. Свята Правда! І ці — ентузіясти народніх пісень, що їх теж збирають на Слобожанщині, співають просто чудово. Далі слово надається Олександрі Ковальовій, яка прочитала один вірш, а потім запропонувала прослухати вірші Степана Сапеляка, який був присутній у залі. Ведучий вечора зверхньо дав згоду. Степан прочитав свій вірш, присвячений Гнатові Хоткевичові, і заля вибухла аплодисментами. Після нього кілька дум виконав харківський бандурист Литвиненко, якому публіка влаштувала буквально овацію. І далі вже до кінця вечора в залі відчувалося якесь надзвичайне піднесення, і до самого кінця панувала бандура — дуєтом, квартетом, сольо. Майстерно виконала варіації на теми класичних композиторів Лариса Перченко. Моцарт звучав на бандурі природно і вишукано, наче твір був спеціально написаний для бандури. Запам'ятались і учениці Лариси — чотири дівчинки років 12-13 у святковій шкільній формі. Співали надхненно, з душею. В очах така пристрасть, що не було ніякого сумніву, що й на харківській землі справжнє народне мистецтво живе і є зрозумілим не тільки старому поколінню, а й нашим дітям — нашій надії.

На закінчення концерту глядачі і самі стали учасниками літературно-музичної композиції на теми Тараса Шевченка, коли всі разом заспівали «Реве та стогне Дніпр широкий». Президія встала, а заля, на жаль, — ні.

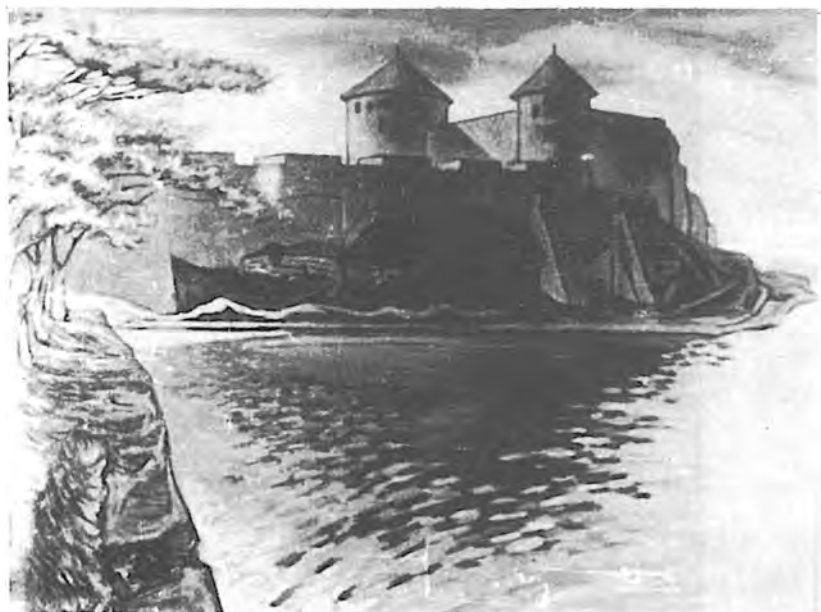
Але, як би воно там не було, це був чисто національний вечір, перший за стільки років у Харкові. Наступного дня я залишив Харків, і коли за вікном вагону промайнули останні околиці міста, я збагнув, що нарешті зрозумів цю свого часу демократичну, пролетарську столицю України, її простих, скромних і талановитих людей.

1 березня 1988 р.,
Москва

ЩИРО ВДЯЧНІ

З першим і другим номерами «КАФЕДРИ» ознайомилися, схвалили і матеріально заохотили:

1. КОЛЯДА, Львів, — 100 крб.
2. В.Г., Львів — 50 крб.
3. Група робітників Львівського мебльового комбінату — 30 крб.

Валерій ГНАТЕНКО

Білгород-Дністровська фортеця, полотно, олія,
1981

Валерій ГНАТЕНКО

Портрет професора Туркевича, папір,
пастель, 1972.

Валерій ГНАТЕНКО

Портрет дружини. полотно, олія, 1973.

Валерій ГНАТЕНКО

Портрет батька, папір, акварель, 1978

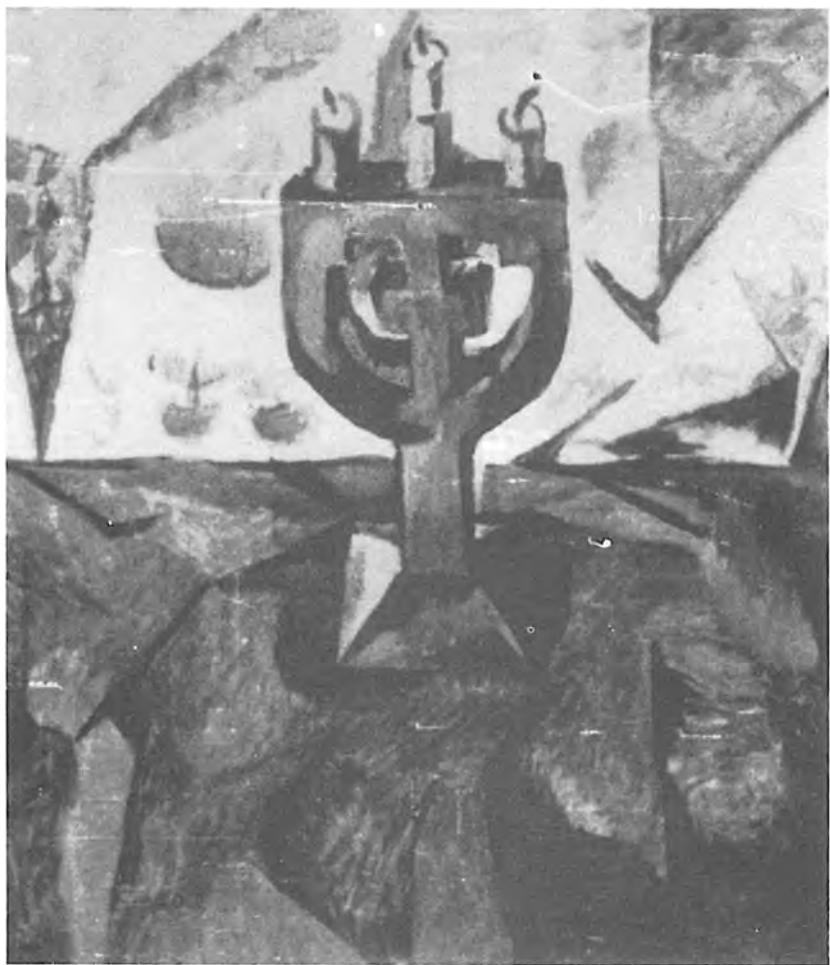
Валерій ГНАТЕНКО

Жіночий портрет, папір, туш, 1978

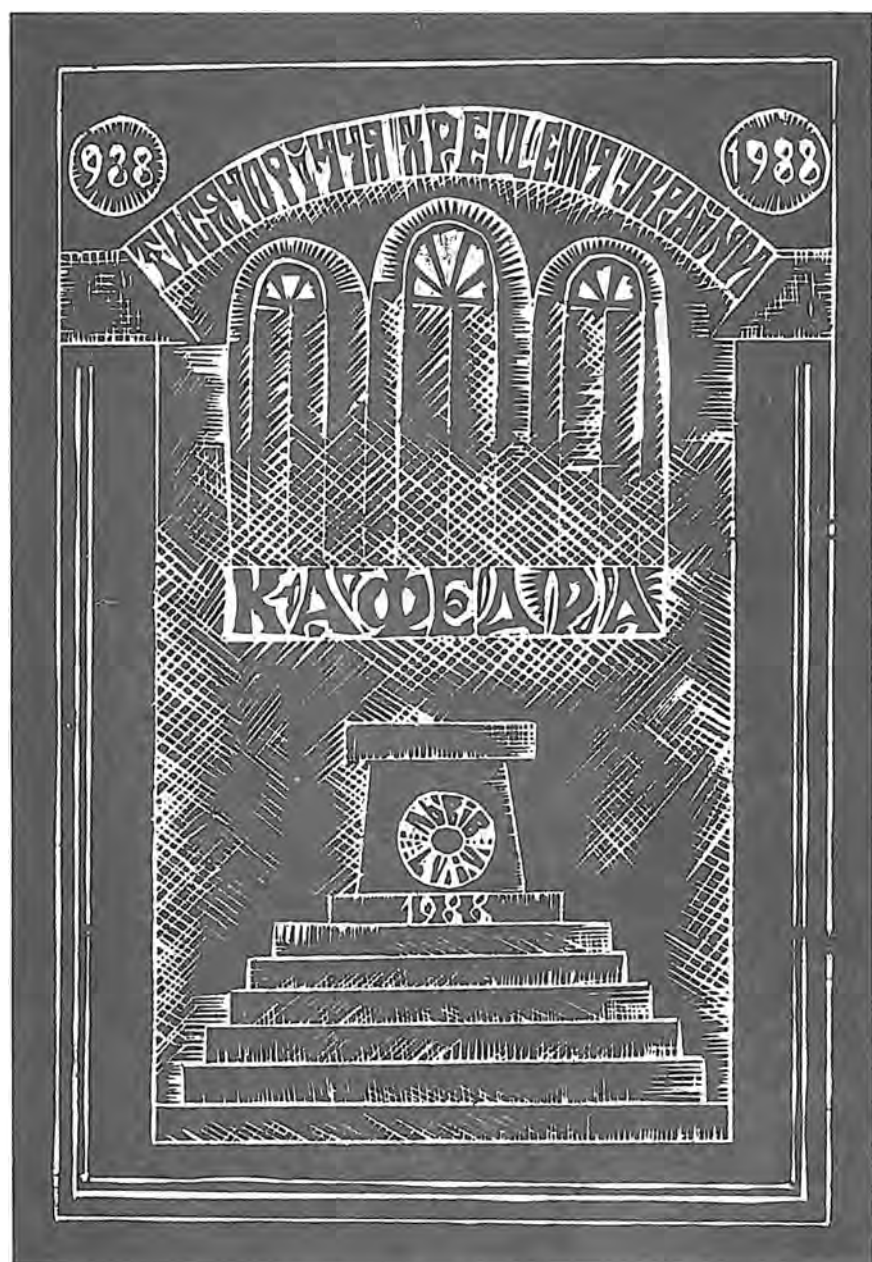
Валерій ГНАТЕНКО

Пан Бляшко, полотно, олія, 1972

Валерій ГНАТЕНКО

Натюрморт з свічником, полотно, олія,
1975

Валер БОНДАР

ПРОСПЕКТ КВАРТАЛЬНИКА «КАФЕДРА» № 3

Квартальник «Кафедра» і надалі опиратиметься на активну творчу участь проскрибованих українських літераторів і мистців. Надаватиме місце членам СПУ та Спілки художників, усім, хто не друкується в офіційних виданнях з-поза літературно-мистецьких причин, особливо неконформістській молоді, хто виявить бажання і готовність друкуватися в кварталнику. Критерій відбору матеріалів один: високий художній рівень творів.

«Кафедра» буде розвивати і поглиблювати ідейно-художні напрямні, проголошені Деклярацією УАНТеІ та вироблені в № 1 і 2 часопису. За ідейний рівень і тематичне спрямування друкованих творів відповідають автори.

«Кафедра» № 3 вміщує Повідомлення Української Асоціації Незалежної Творчої Інтелігенції про заснування літературно-мистецької премії імені Василя Стуса.

Часопис відкривається рубрикою «Проблеми, дискусії». Тут Василь Барладяну в статті «Повертаються вітри на кола свої» розглядає теоретичні проблеми перевирішення національних проблем у нашій країні. В розділі «ДО 1000-ЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ» священник Василь Романюк виступає з релігійно-філософською бесідою «ЩАСТЯ», а Ірина Стасів з першою частиною статті «Ліпше сумнів, ніж бездумна благодущність».

Онука Івана Франка, відомий мовознавець Зіновія Франко в листі українською мовою до журналу «ОГОНЕК», рукописну копію якого передала «Кафедрі», ставить питання про реабілітацію безпідставно переслідуваних і репресованих з числа української науково-творчої інтелігенції в період брежнєвського застою, та висловлює сьгоднішнє ставлення до свого публічного покаяння в пресі в 1972 р.

У відкритому листі до редакцій журналів «Жовтень» та «Кафедра» поет Ігор Калинець полемізує з виступом Голови Львівської організації СПУ Романом Лубківським на пленумі СП у Москві. Тут він також окреслює позицію, що її поділяє редколегія «Кафедри», про ставлення членів УАНТеІ до гіпотетичної можливості друкуватися в офіційних виданнях.

Найширше в «Кафедрі»-3 представлена поезія. Василь Барладяну рекомендує читачам цикл віршів Михайла Осадчого «Еолові зерна», Михайло Осадчий — добірку поезій Степана Гури. Ірина Стасів-Калинець публікує поему «ДОРОШЕНКО». Член СПУ, українська поетеса з Харкова, Олександра Ковальова запропонувала «Кафедрі» вірші, які відкинув офіційно застійної доби. З низкою поетичних творів виступають Тарас Романюк і Ярослав Лесів з Івано-Франківщини, Микола Сарма з Криму, Степан Сапеляк з Харкова.

Проза репрезентована гостем «Кафедри», студентом-українцем з Варшави, мініатюрами з натури Генріха Алтуняна «Харківські телемости», двома оповіданнями Анатолія Щербатюка з Вінниччини.

Під рубрикою «На перехрестях» подаються «Сторінки щоденника» Богдана Гориня — «Михайло Яцків» (подача друга) — про зустрічі та розмови з відомим молодомузівцем, письменником франківського призову в літературу.

«Критика» вміщує репліку В. Барладяну і М. Осадчого «Наука по-дузьки». Вперше українською мовою друкуються вірші німецького поета Детлева фон Лілієнкрона — переклад і передне слово В. Барладяну, «Німецька баллада» західнонімецької письменниці-гуманістки Крістіни Брюккнер. «Наша минувшина» пропонує читачам нарис Миколи Данька з Сум «Ой ви хлопці-конотопці». «УАНТеІ в контексті світової культури» подає листа Манфреда Хаузмана, члена двох західнонімецьких академій, до Степана Сапеляка в період заслання останнього.

«Кафедра» започатковує рубрику «Із таємниць мікрокосмосу» — пропонує матеріали Євгена Грицяка, пов'язані з його заняттями йогою, а в подальших випусках плянує розповісти про теорію та практику йоги та екстрасенсу.

Друкується нарис про краєзнавця, художника-коренепластика з гуцульського села Космач Михайла Дідишина з ілюстраціями його мистецьких творів та назбираних ним цінних експонатів для музею Олексі Довбуша, музею, що переріс рамки приватного і потребує негайної допомоги властей села та району (Косівський р-н Івано-Франківської обл.).

В розділі «З архівів» подано список 103 назв періодичних видань українською, українською з «язичієм», російською мовами, які друкувалися у Львові 50 років тому, в 1938 році.

«Кафедра»-3 ілюстрована фотокопіями робіт харківського художника Валера Бондаря. Вміщується його короткий життєпис.

5 червня 1988

Україна, Львів

ПОВІДОМЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АСОЦІАЦІЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ ТВОРЧОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

«Кафедра» вже сповіщала, що за життя Василь Стус активно підтримував ідею створення письменницької організації поза СПУ. Ця ідея втілювалася в життя вже по його смерті.

Василь Стус помер у шевченківському віці — в 47 р. Тарас Шевченко після 10-літньої неволі запізнав бодай децицію радості визнання свого таланту, був прийнятий у найкращих домах Санкт-Петербурга, спілкувався з інтелектуальним цвітом тогочасної України і Росії.

Василь Стус прожив тяжче життя.

Рішуче і безкомпромісно запротестувавши проти першої хвилі брежнєвських політичних репресій на Україні в 1965 р., він одразу ж потрапляє під всевидюче око немилости і гніву, зазнає найбрутальніших цькувань і переслідувань, а з 1972 р. — дворазового арешту органами КГБ і, врешті-решт, оголошує в вересні 1985 р. голодівку протесту й помирає в карцері кучинського політичного табору особливого режиму.

Народившись у рік масового сталінського геноциду батьків, Василь Стус сам був замордований у брежнєвських політичних катівнях.

Воістину, як Шевченко мав повне право порівняти свою життєву долю з історичною долею України, таке ж право має наше покоління сказати: доля Василя Стуса — це доля сталінсько-брежнєвської України. Але його доля не тільки життєва і громадянське подвижництво.

Важко уявити на повен зріст сучасну українську публіцистику, літературознавство, поезію без Василя Стуса.

Зважаючи на значущий внесок Василя Стуса в духовну скарбницю сучасної української культури, на високий художній рівень його творчості, її вплив на формування естетичних та суспільних ідеалів нашого народу, *Українська Асоціація Незалежної Творчої Інтелігенції схвалює пропозицію Івано-Франківської групи членів Асоціації — О. Заливахи, В. Романюка та ін. — і оголошує про заснування*

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОЇ
премії імені Василя СТУСА.

Преміями ім. Василя Стуса будуть нагороджуватися літератори і мистці за найкращі твори, оприлюднені в позацензурних незалежних виданнях.

Премії вручатимуться щорічно в день народження Василя Стуса — 6 січня.

Про журі та Положення про премію ім. Василя Стуса буде оголошено пізніше.

Василь БАРЛАДЯНУ

ПОВЕРТАЮТЬСЯ ВІТРИ НА КОЛА СВОЇ. . .

Сьогодні в російськомовних офіційній пресі й самвидаві національне питання в ССРСР розглядається в трьох взаємо-заперечуючих ракурсах. У партійно-урядових виданнях навіть після травневого 1987 року пленуму Спілки письменників ССРСР та національних заворушень у Казахстані, Молдавії, Прибалтиці, Якутії, всупереч кричущим фактам, стверджується, що «в роки Радянської влади національні мови набули всіх компонентів, які характеризують сучасні розвинуті мови: багатий словниковий склад, науково розроблену граматику, розвинену систему стилів літературної мови» тощо. До того ж, виявляється, «історія не знає іншої держави, яка б у найкоротший строк змогла зробити так багато для всебічного розвитку націй і народностей, як це було зроблено Радянською державою». І коли ще щось і треба зробити державі у цій галузі, то хіба що збільшити кількість шкіл, культурних закладів, газет, радіо- і телепередач, як це видно з партійних рішень і урядових постанов щодо кримських татар у місцях заслання та вірменів у Нагірно-Карабахській області.

Але на сторінках газет «Известия» та «Литературная газета» майже постійно друкуються статті, в яких конкретними прикладами доводиться, що ніякого «розквіту мов» та «всебічного розвитку націй і народностей» насправді не відбулося. Натомість є майже тотальна русифікація культурних та освітніх закладів і міст у національних республіках. Усе склалося так, що купка росіян, котрі, наприклад, живуть у Басарабії «вже багато років», має право вимагати від корінного населення «говорить по-русски», що є доказом нерівноправного становища націй і народностей в ССРСР, тобто привілеюваного становища росіян на землях неросійських народів.

Та русифікація виявилася палицею з двома кінцями, бо завдала відчутної шкоди російському народові. Так, до речі, збільшення російськомовних громадян за рахунок зрусифікованих представників інших народів привело до спотворення російської мови, збіднення лексики, адже «українці, біло-

руси, башкири, чуваші, що відійшли од рідної мови, засвоюють тільки поверховий шар російської мови».

Окрім цього, дедалі гучніше лунають голоси росіян про нерівноправне становище самої РСФСР щодо інших республік. Наприклад, ленінградські вчені, Г. Литвинова і В. Рамм, на сторінках восьмого числа машинописного журналу «Меркурій» (1987) за допомогою статистичних даних доводять, що національне питання в СРСР вирішувалось і вирішується за рахунок російського народу і на користь неросійських республік. У РСФСР найнижчий життєвий рівень: мало будуеться житла, низькі прибутки сільського населення, занедбане сільське господарство. До того ж, серед росіян, як правило, мало людей з вищою освітою, а вузи республіки «продовжують оддавати 25% місць представникам раніше відсталих, а тепер передових народів.» У сільській місцевості закриваються школи, бо катастрофічно зменшується число селян, а, скажімо, узбеки не виказують наміру переселятися в колгоспи та радгоспи Нечорнозем'я. Та й, на відміну од киргизів чи інших народів, росіяни, виявляється, «не вивчають у школах рідної історії» і «не мають власної Академії наук». А такий народ, як естонці, зачинають свої крамниці або ховають дефіцитні товари в ті дні, коли до них приїзять туристи з Ленінграду.

Проте, до речі, од естонців не відстають молдавани, бо теж ховають товари або зачинають магазини в ті дні, коли у Молдавію приїзять українці. І наявність «дефіцитних» товарів, до того ж місцевого виробництва, у республіках Прибалтики й Молдавії пов'язана не з «грабуванням» Росії, а відносно високою культурою виробництва, притаманною саме цим народам. Та й «приховують» вони «дефіцит» від туристів з сусідніх республік тільки тому, що відповідно до виробленого й затвердженого в Москві плану виробляють і продають стільки товарів, скільки потребує місцеве населення, тобто не бажаять ходити без штанів. І саме тому «приховують» товари.

Щодо республіканських академій, то вони видають наукову продукцію російською мовою, як і АН СРСР. Та й у всіх школах Союзу вивчається саме історія Росії, в якій по декілька сторінок присвячено іншим народам. І тільки ці сторінки перетворюються у невеличкі проросійського спрямування підручники з національної історії, яка майже не вивчається, бо більшість шкіл в союзних республіках російськомовні. Що стосується 25-ти відсотків місць у вузах РСФСР для представників інших народів, то це теж не витримує порівняння, бо ж у вузах всіх республік прийом росіян не обмежується. І

є російські відділи. А в таких республіках, як Україна і Білорусія, взагалі не існує середніх спеціальних та вищих навчальних закладів з національною мовою викладання. І зараховують туди не українців і білорусів, а тих, хто пройшов по конкурсу. Та й житло в національних республіках в основному надається за рахунок корінного населення росіянам, які повтікали з сіл Нечорнозем'я й інших районів Росії в міста союзних республік. Про це дуже вдало сказав на березневому пленумі Спілки письменників СРСР Яніс Петерс.

Сьогодні в Молдавії росіян у 13 разів більше, ніж було в 1944 році. І всі вони живуть у сучасних міських квартирах. І кількість росіян в Молдавії зростає не за рахунок новонароджених: вони знову ж таки приїждять з Нечорнозем'я, яке Г. Литвинова згодна віддати узбекам.

У зв'язку з тим, що росіяни, кількість яких у союзних республіках постійно зростає, — колишні селяни, доводиться скептично сприймати версію про «допомогу» Росії колись «відсталим» народам, бо цих селян спочатку треба було навчити якомусь фахові за рахунок національних республік.

Три причини породили міграцію росіян у міста союзних республік.

1. Нерентабельність сільського господарства, бо росіяни споконвіку збільшували виробництво зерна за рахунок розорювання нових земель, тобто нічого не робили для піднесення родючості землі, яка не безконечна.

2. Рентабельність сільського господарства на неросійських землях, де врожаї залежать від високої культури землеробства, що призвело до небаченого в XX столітті закріпачення селян національних республік у колгоспах, позбавлення їх будь-якої можливості мігрувати.

3. Неросійські землі багаті на сировину — нафта, кольорові метали, паливо тощо. І саме заради експлуатації цих багатств маси російських селян було кинуто на неросійські землі. Це призвело до того, що сільське господарство РСФСР перестало розвиватися, «вимерли» села, зменшилася кількість шкіл у сільській місцевості, а в неросійських республіках «залунала» спотворена російська мова, яка стала «рідною» багатьом неросіянам.

Отже, програли ми всі — неросіяни й росіяни.

Проте, чому партійно-урядові твердження про «всебічний» розвиток народів СРСР не відповідають дійсному станові речей і що треба зробити, аби розквіт усе ж таки відбувся?

Партійно-урядова точка зору залишається незмінною: «нації й народності розвиваються й розквітають». А події, наприклад, у Латвії відбувалися «за чужим сценарієм», тобто «спровоковані західними радіоголосами». Та й взагалі «виступи націоналістичних так званих правозахисників у Прибалтиці» — відлуння «чужого голосу», бо капіталісти будь-що хочуть посварити наші народи, аби у такий спосіб ліквідувати соціалізм. Щодо національного заворушення в Казахстані, то воно ніби спричинене «ідеалізацією минулого», «родовими і земляцькими зв'язками», «февдально-байськими нравами» та «патріархально-родовими звичаями». А у Вірменії та Нагірному Карабасі «місницькі інтереси взяли верх над державними». Там теж не обійшлося без «прямого підказування тих заокеанських радянологів, котрі заявляють, що соціалізм у СРСР можна перемогти як тільки розтаскаєш його по національних помешканнях.»

Аби виправити становище в національних республіках, партійно-урядові кола наказують «створити необхідні умови для подальшого розвитку національно-російської двомовності» для неросіян, збільшити кількість культурно-освітніх закладів, «проводити активну боротьбу з націоналістичними настроями» і т.д., і т.п.

Незадоволені нерівноправним положенням РСФСР росіяни вустами Г. Литвинової і В. Рамма пропонують збільшити капіталовкладення в економічний і соціальний розвиток Росії. І все це за рахунок союзних республік.

А офіційні представники неросійських народів з метою боротьби проти «націоналістичної 'бацили' в свідомості окремих, хай нечисленних осіб» вимагають тієї ж самої двомовності, скажімо для киргизів, вивчення національної історії, пропаганди серед росіян, що живуть у республіках, мови корінного населення тощо. При цьому застерігається, що «зацікавленість у розповсюдженні національної мови» не повинна «перетворитися у мовний шовінізм, який може стати бар'єром на шляху інтернаціоналізації». І в зв'язку з цим партійно-урядові кола та офіційні вболівальники за рідну мову й культуру обстоюють «демократичне право» добровільного вибору мови навчання неросіянами і обов'язково добровільне вивчення мови корінного населення республік росіянами, які там постійно проживають. Ч. Айтматов навіть добалакався до «державної російської мови». Йому і невтямки, що такий статус російської мови, поєднаний з добровільним вивченням

росіянами й неросіянами національних мов, зведе боротьбу за збереження й розвиток національних культур до звичайнісінького базікання, бо, користуючись цими «державністю» й «добровільністю», державні, культурні й навчальні заклади продовжуватимуть денаціоналізацію неросійських народів. Це тільки обережний до смішного Ол. Левада здатний повірити, що «досить авторитетним керівникам республіканських та обласних установ і організацій продемонструвати у своїх виступах перед відповідною аудиторією повагу до рідної мови — і всі інші офіційні особи швидко відчують і зрозуміють, як їм належить поводитися у цьому питанні». Уявляю, як ці «інші особи», опираючись на закони про державну й необов'язкову мови, заволають з глибин «відповідних аудиторій»: «Говорите по-руски!». Як у Молдавії. І покладуть край авторитетності керівників — «націоналістів».

Отже, ні «ображені росіяни», ні партійно-урядові кола, ні офіційні «борці» за свої народи нічого нового не пропонують. Їх балаканина спрямована, по суті, на подальшу русифікацію неросіян.

Де ж вихід? І чому через сімдесят років після повалення царату не вмерли «в душах» «нечисленних осіб» «бацили» націоналізму? До того ж ці «бацили» живуть навіть у душах тих, хто, як, наприклад, «російський письменник місцевої національності» в Середній Азії, «сам не знає рідної мови» і критикує «російську літературну культуру. . . російською мовою». Але цей приклад аж ніяк не доводить, що «націоналізм вповні міг би обійтися і без нації», бо «нація для нього — ширма». В історії народів бувають моменти, коли вони борються за свою самотність вустами й руками тих, хто втратив рідну мову. Прикладом цьому є Ірландія і сучасна Шотландія. А в 1851-52 рр. Ф. Енгельс глузував з «головного борця за чеську національність» професора Палацького, бо мав його за «вченого німця», що з'їхав з глузду, адже теж не знав чеської мови. Отож, помилився Ф. Енгельс, помиляється й «Літературная газета», зводячи національні ознаки до мови.

Але ж врешті-решт, що треба зробити, аби покласти край русифікації та зубожінню росіян в РСФСР?

Аби відповісти на це запитання, потрібно зробити невеличкий екскурс в історію СРСР.

Сьогодні тільки дехто знає, що в лютому 1917 року царя скинули українські робітники Петрограду та Волинський, Преображенський, Ізмайловський полки, які склалися з

українців. Та й очолила повсталих солдат і робітників Петербургу Петербурзька організація Української соціал-демократичної робітничої партії. І більшовики не прийшли б у жовтні до влади, не перемогли б у громадянській війні, якби їх не підтримали в самій Росії і на місцях поневолені царатом народи, які хотіли стати господарями на своїх землях.

Питання, як сталося, що, крім Фінляндії, Польщі, Прибалтики та Басарабщини, всі поневолені народи після 1917-го залишилися в складі Росії, виходить за межі нашої статті. Сьогодні більш важлива відповідь на запитання, що призвело до занепаду національних культур та неможливості, скажімо, для вірменів Нагірного Карабаху возз'єднатися з вірменами ВССР.

На наше глибоке переконання, є дві причини всього цього.

І перша — насамперед та, що на XII з'їзді РКП(б) був прийнятий засуджений навіть В. Леніним сталінський проект автономізації, або федералізації, і відкинуто підтриманий М. Бухаріним проект конфедерації, запропонований від імені України Х. Раковським і М. Скрипником. Сталінський проект не лише позбавляв союзні республіки економічної й дипломатичної незалежності, але й можливості захищатися від РСФСР у Верховній Раді СССР, до якої кожний народ, що входить до складу РСФСР, надсилає стільки представників, скільки союзна республіка, а це дає можливість Росії заблокувати більшістю голосів будь-яке рішення всіх неросійських республік. Отже, якби за возз'єднання Нагірного Карабаху з Вірменією проголосували всі союзні республіки, крім Росії, возз'єднання не було б санкціоноване.

З цього приводу неможливе й узаконення обов'язкового вивчення національних мов у союзних республіках: росіяни заблокують такий закон.

Друга, ще більш важлива, причина занепаду національних мов і культур криється у справжній меті «інтернаціоналізації».

На XII з'їзді створення СССР розглядалося як тимчасове загравання з націоналістами. «... не слід забувати, — повчав Й. Сталін, — що роздаючи всякі обіцянки націоналам, розшаркуючись перед представниками національностей, як це робили на цьому з'їзді деякі товариші, слід пам'ятати, що сфера дії національного питання і межі, так би мовити, його компетенції обмежуються при наших зовнішніх і внутрішніх умовах сферою дії і компетенції 'робітничого питання', як ос-

нового з цих питань». «...право на самовизначення не може і не повинно бути перешкодою справі здійснення права робітничого класу на свою диктатуру. Перше повинно відступити перед другим». За Й. Сталіном, «свобода совісти» і «самовизначення націй» «ідуть врозріз з точним смислом програми (партії — В.Б.), тобто з правильно усвідомленими інтересами пролетаріату». І саме тому, відповідно до програми, доцільність права на самовизначення має вирішувати не вірменська більшість населення Нагірного Карабаху, а партія, що виходить з інтересів пролетаріату, який покликаний створити «всесвітню Радянську республіку», «єдину інтернаціональну культуру» та єдину всесвітню мову, про що заявив у 1950 році Сталін.

Отже, створюючи в 1922 році замість конфедерації федерацію, Й. Сталін не тільки відкинув народи Росії на п'ять років назад, але й теоретично обґрунтував денаціоналізацію, хоча задовго до його вступу в «революційну боротьбу» історія спростувала заяву Ф. Енгельса про мертвих басків і валійців та про приречених на смерть слов'ян. А в останні роки національні заворушення в Казахстані, Якутії, Молдавії, Прибалтиці та Вірменії спростовують галасливі заяви про докорінне вирішення в СРСР національного питання, про всебічний розквіт мов і культур. І, аби народи силою не вирішили ці питання, я певний: слід відкинути федеративний устрій СРСР і перебудуватися в Союз Радянських Соціалістичних Держав, тобто в конфедерацію. І тільки тоді кожна держава, що входить до складу конфедерації, не озираючись на росіян, прийматиме закони й постанови щодо вивчення мови та пропаганди національної мови, історії й культури. А росіяни зможуть зосередити свої зусилля на розвиткові власної промисловості, сільського господарства, житлового будівництва та освіти.

Але, крім цього, ми маємо ще й відкинути теоретичні нісенітниці про майбутнє злиття націй, культур і мов у щось єдине мітично-інтернаціональне. Найвищою метою було і залишиться рівність людей перед законом тої чи іншої національної держави. До цього треба змагатися і нам. А поки що офіційна балаканина про інтернаціоналізацію, обов'язкове й необов'язкове вивчення тієї чи іншої мови є не чим іншим, як підготовкою до повторення 1917 року й, на цей раз, перетворення СРСР у великий лютнево-березневий Сумгаїт. І тільки ворог людства не побажає запобігти війні між нашими народами.

Валер БОНДАР

Зіновія ФРАНКО

ЛИСТ ДО ЖУРНАЛУ «ОГОНЕК»

У Всесоюзній та республіканській пресі широко висвітлюються питання сталінського свавілля 30-50 рр.

На жаль, залишаються майже невідомими факти порушення прав людини, зловживання психіатрією, судових фарсів у період застою.

Щоправда, є поодинокі статті, які засвідчують, що і цей період буде належно, в дусі гласності і демократизації нашого суспільного життя, — висвітлений.

Доказом цього може бути лист відомого українського мовознавця, внучки геніяльного Івана Франка Зіновії Тарасівни ФРАНКО.

Рукопис листа — написаний українською мовою і адресований журналу «ОГОНЕК» — Зіновія Франко особисто передала для публікації в «КАФЕДРІ».

Як це не дивно, але гласність, як знамення і гарант перебудови, на Україні не набрала ще належного розмаху і в своєму явно гальмувальному крокуванні досі обходить мовчанням багато таких подій і фактів, правдиве висвітлення яких дало б можливість упевнитися в тому, що командним методам попередніх епох вороття не буде.

Так і досі в проявник гласності не потрапили каральні заходи кінця 60-их і початку 70-их років, які було вжито проти деяких представників української інтелігенції, які, зауважуючи порушення ленінських норм національної політики (а їх було чимало), свої думки з цього приводу висловлювали чи то прилюдно, чи в листах у відповідні установи. Замість ділового розгляду такі листи відразу розцінювалися як прояви українського буржуазного націоналізму, інспірованого іноземною розвідкою, і їх автори попадали під різні адміністративні стягнення, а то й під параграфи кримінального кодексу.

Звинувачень у потуранні націоналізмові не оминули й деякі керівні товариші, яким, крім іншого, інкримінувалася ще й неправильна розстановка кадрів. А таке звинувачення розв'язувало руки для численних звільнень з роботи, що відбувались за заздальгідь виготовленими списками, для заборон друкуватися і нарешті — для арештів та судів, на яких за інкриміновані провини відводились непомірно суворі покарання позбавленням волі (від 4 плюс 4, до 5 плюс 7, — перша

цифра ув'язнення, друга — заслання, були й більші покарання, — Ред.), шлейфи від яких тягнуться і до сьогодні.

В результаті «вжитих заходів» з керівних посад в наукових установах були зняті: академіки Б. Багрій та А. Скаба, члени-кореспонденти АН УССР Ф. Шевченко та М. Сиваченко, доктори наук І. Шовкопляс та В. Зінич, а за межами наукових установ опинилися такі вчені, як: М. Брайчевський, І. Дзюба, Я. Дзира, О. Апанович, В. Іванисенко, М. Коцюбинська, Я. Дашкевич, Г. Нудьга, Л. Григорчук, З. Едлінська, І. Світличний та ін.

На певний час дорогу перекрито письменникам Р. Іваничукові, О. Бердникові, І. Чендееві, а на тривалий час поетам І. Калинцеві, В. Стусові, М. Холодному та ін.

Здавалося б, настав час, щоб багато з того, що робилося колись ради утвердження уявного єдностовиства і ради забезпечення видимості спокою переглянути й переоцінити. На жаль, до такого чомусь ще не дійшло. Навпаки. Часто робляться спроби продовжити практику нагнітання. Для цього з шухляд виймаються провини дисидентів епохи застою, провини, які (мабуть, з міркувань «філантропії») не називаються, але які мають раз і назавжди визначати громадянську позицію цих людей, а звідси і їх неповноправне становище в нашому суспільстві. Доказів козирання колишніми провинами чимало. Наведу один з тих, в яких фігурувало й моє прізвище.

У грудні минулого року по Львівському каналу телебачення була передача, в якій критикувалися певні вчинки тих колишніх дисидентів, як один з аргументів того, що їх теперішні вчинки мають коріння в їх минулому, називалися не лише їх провини, але й провини авторки цих рядків, які вона визнала в своєму покаяльному листі (за підпис під яким їй і досі соромно).

Чи варто сьогодні зачитувати уривки з листа шістнадцятилітньої давности, не наводячи самої історії того написання, і таким чином нагадувати про сумнівні постулати безсумнівно тенденційних акцій?

21 травня 1988.
Київ

Зіновія ФРАНКО

ДО РЕДАКЦІЙ ЖУРНАЛІВ «ЖОВТЕНЬ» І «КАФЕДРА»

Здобувшись на добре діло, Роман Лубківський на Пленумі Спілки письменників ССРСР у своєму змістовному і схвилюваному виступі допускає в одному абзаці, де говорить про мене, декілька неточностей, ба, навіть спотворень. Не сумніваючись у щирих намірах львівського літератора, я, однак, не хотів би, щоб про мене і мою позицію склалася хибна думка в читачів «Жовтня», де, як подекують, має друкуватися його виступ. Тому прошу помістити поряд і мої спростування.

1. Р. Лубківський називає мене автором єдиної збірки. Ще в 1970 р. вийшла моя друга книжка. Саме про неї йшла мова у Львівському відділенні СПУ на засіданні, де був активно присутній і Роман Лубківський. А загалом я маю 17 збірок, п'ять з них видані і перевидані мовою оригіналу і в перекладах. . . Загалом, як мені відомо, 19 книжок.

2. У виступі: «...одни спровоцировали его встать на путь озлобленных на всех и вся, другие потом осудили». Невже так (озлобленим на всіх і вся...) і тепер називається свідомо принципова позиція громадянина в 60-80 рр. ? Тут явна данина вчорашній термінології, бо зараз «озлобленою» стала чимала кількість членів СПУ, в т.ч. і цитований письменник.

3. У виступі: «честные литераторы защищали поэта...» Кого мається на увазі? Якщо це Б. Антоненко-Давидович, Микола Руденко, Генріх Бель разом з ПЕН-клубом чи українські письменники в екзилі («Слово»), то так. Якщо ж промовець розуміє під чесними своїх колег із СПУ (окрім названих вище), то це неправда. Саме Львівське відділення СПУ в 1971 році вустами багатьох своїх членів на чолі з І. Вільде (а згодом були й експерти-письменники й літературознавці. Див. ст. «Кровожерне літературознавство» в «Українському віснику» н. 8 за 1987 р.) винесло мені громадський осуд, що спричинився до арешту й суду. Я хотів би вирозуміти цей зрежисерований зверху «колективний вчинок»: такі, мовляв, були часи, і, можливо, літераторам здавалося, що їхня активна присутність в офіційній літературі врятує й саму літературу, і мову, і нашу культуру від тої катастрофи, про яку вони нарешті здогадалися і про яку повели тривожну мову. Звичайно, такі, як я, не вписувалися в рожеву картину тодішнього благоденствія. Та не мав я захисту й допомоги від

літераторів-краян ані в 70-их роках, ані згодом, коли повернувся до Львова. Прикро. Про нас турбувалися такі як А. Сахаров, О. Солженіцин. . .

4. У виступі: «И некого спросить за искалеченную судьбу. . .» Думаю, що за невільничі роки є з кого спитати — час уже назвати вголос прізвища українофобів, що й досі ані мислять здавати свої позиції. А, поза тим, саме свою ДОЛЮ не вважаю аж так скаліченою. Не був я першим (були й після мене) з такою щербатою долею в історії нашої літератури. Та всім нам було легше, бо стояло в наших душах незгасне «караюсь, мучуся, але не каюсь. . .» Скоріше, на мою гадку, покалічені, змарновані долі у членів СПУ. Слава Богу, що вони нарешті оздоровлюють свої душі і випростовують хребти.

5. Щодо повернення у літературу . . . Зворушений я тим, поки що, зважаючи на час, риторичним запитанням. Поважаючи свій вік, я не можу згодитися на добірку в журналі чи початківську книжечку-метелик. Можу запропонувати видавництву два томи поезій (т. 1 «Пробуджена Муза» — 9 збірок, т. 2 — «Невільнича Муза» — 8 збірок). Якщо видавництво на Батьківщині не готове, то я почекаю. Бо я й без того український письменник, лауреат премії ім. І. Франка (США), член Міжнародного ПЕН-Клубу і член УАНТІ (Української Асоціації Незалежної Творчої Інтелігенції, створеної восени 1987 р. в Україні). Зрештою, я не дозволив би собі надрукуватися поперед Святої пам'яті Василя Стуса.

P.S. Можливо, у цитуванні були неточності — такий запис я отримав з Москви. Якщо добродій, що стенографував, допустив помилки, то помиляюся і я — тому заздалегідь перепошую Р. Лубківського. Сумно, що мушу все таки чіплятися до слів промовця, виголошених несподівано і, сподіваюся, від щирого серця.

16 квітня 1988 р.
Львів

Ігор КАЛИНЕЦЬ

АНОНС: підтримка в'язнів сумління, в'язнів духу, людей, покараних за переконання, — давня традиція світової культури і української зокрема. В нашій історії це ще з часів «Слова»... А в новітній — від Т. Шевченка до 20-ох років XX століття. Ця традиція була перервана в офіційній українській літературі в 20-50 рр. Були спроби відродити її в часи ширших брежнєвських політичних репресій 60-70 рр. — пригадаймо таких діячів української культури, як Вячеслав Чорновіл, Василь Стус, Ігор Калинець, Микола Руденко та ін.

«Кафедра» цю давню традицію української літератури підносить на щабель своїх першочергових напрямних.

Друкуємо лист з табору в'язня сумління Е. М. Любинського.

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС
ГОРБАЧОВУ М.С.,
ПРЕЗИДЕНТУ США Рональду РЕґАНУ

Відкритий лист-звернення

Шановний Михайле Сергійовичу, пане Президенте, дуже прошу Вас прочитати цього листа, і це важливо не тільки для мене. Звати мене Любинський Євген Миколайович, у мене вища освіта, я одружений, маю трьох неповнолітніх дітей.

Сім років тому я став членом Міжнародного товариства усвідомлення Крішні, яке в 1966 р. заснував духовний вчитель Шріла Прабхупада, що прибув з Індії до США. Принципи Усвідомлення Крішні безпосередньо взяті з стародавньої літератури ведів, загальнопризнаної світової культури. Ці принципи ґрунтуються на відмові від м'ясних харчів і наркотиків, від абортів, позашлюбних зв'язків і азартних ігор, а також на регулярному промовлянні до Хари Крішні махантри.

Мета виконання цих принципів полягає в удосконаленні свідомості людини. Людині, яка усвідомлює Крішну, близька і дорога кожна створена істота, оскільки вона бачить зв'язок всього існуючого з неперехідним джерелом вічності, знання та радості.

Проте останнім часом в СРСР стали все більш відчутнішими спроби дискредитувати рух Усвідомлення Крішні, показати ці принципи та їх прихильників в наклепницькому світлі. В радянській пресі постійно з'являються публікації, в яких без будь-яких підстав стверджується, що Міжнародне товариство усвідомлення Крішні реакційне, а дотримання регулювальних принципів і промовляння мантр шкідливо впливає на здоров'я. І це друкується, гребуючи тим фактом, що мільйони людей в Індії, а зараз і у всьому світі успішно промовляють і співають мантру Харі Крішні. При тому зауважується благотворний ефект, я це відчув на собі.

Слідом за наклепницькими публікаціями декотрі члени Міжнародного товариства усвідомлення Крішні були піддані судовому переслідуванню, їм інкримінували порушення, передбачені ст. 227-ю КК РСФСР (209 ст. КК УССР), інших ізолювали в психлікарні, приписуючи їм вигаданий «синдром кришнаїзму». З таким же успіхом можна встановлювати людям діагнозу: індуїзм, буддизм, католицизм. . .

Восени 1985 р., після того, як надіслані слідчим Томликської райпрокуратури А. Медведюком, лікарі місцевої лікарні Н. Татарчук, А. Галгіані, Н. Бусилков, обслідували моїх дітей, зробили висновок про їх повне здоров'я, слідчий обласної прокуратури С. Ю. Ланге привіз з Вінниці в наше помешкання нову комісію.

Слідчий не ознайомив мене з постановою про проведення експертизи і навіть не склав протоколу про її проведення, що є грубим порушенням ст. 197-ї КК УССР. Не задовольнившись фальшивими висновками комісії, слідчий попрямував до школи, де дотошно випитував, аби хто сказав хоча щонебудь зле про поведінку старшої дитини — дочки-першоклясниці. Невдовзі слідчий Ланге інкримінував мені звинувачення за ст. 209 КК УССР — за нею передбачається покарання за організацію і керівництво групою віруючих, діяльність якої уможливорює нанесення шкоди здоров'ю громадян: в такий спосіб мене кваліфікували як злочинного організатора і керівника «групи», членами якої виявилися. . . мої діти і дружина.

За рішенням суду, що відбувався у м. Вінниці з 14 до 21 березня 1986 р., я позбавлений волі на 4 роки в колонії загального режиму.

На порушення положень Гельсінського Заключного акту і статті 29-ї Деклярації ООН про права людини, підставою для визнання мене соціально-небезпечним вважалася навіть не форма поведінки, яка різниться від загальноприйнятої, а діє-

та моєї сім'ї.

Усуваючи з свого раціону м'ясо і алкоголь, читаючи молитву, моя родина, як виявилось, заперечує всю систему переважачих в суспільстві соціально-культурних цінностей. Стаття 52 Конституції ССРСР декларує свободу совісті громадян. Гарантією її виконання має бути державний і суспільний контроль за дотриманням законодавства про релігійні культу, а не свавільні дії слідчих органів.

Безпідставні звинувачення в злочинній діяльності учасників руху Усвідомлення Крішні в ССРСР не є лише нашою внутрішньою справою. Справедливе вирішення цього питання буде сприяти поліпшенню взаєморозуміння між народами і миром, до якого так прагнете в своїй діяльності Ви, шановні Михайле Сергійовичу і пане Президенте.

Дуже багато покладають надії на зміни, які відбуваються в нашій країні, я також хочу сподіватися, що ви допоможете мені, усім нам, учасникам руху Усвідомлення Крішні в ССРСР, на собі відчувати ці позитивні зміни. Адже неможливо досягти миру та взаєморозуміння між народами, гребуючи окремими людьми.

З глибокою повагою Любинський Є. М.

Моя адреса: 326244, Херсон ГОПРИ, с. Стара Збур'ївка, учр. ЮЗ 17/76.

Любинський Євген Миколайович.

Священик Василь РОМАНЮК

Народився 9 грудня 1925 р., в с. Хімчин Косівського району Івано-Франківської обл. Переслідувався органами КГБ. Запізнав сталінську інквізицію. Останній раз був заарештований 17 січня 1972 р., відбув 7 років особливого режиму і 3 роки заслання.

Зараз має парафію в с. Пістень Косівського р-ну.
Проживає: 285250, Україна, Івано-Франківська обл., Косів, пров. Кобилянської, 3.

ДО 1000-ЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Василь РОМАНЮК

ЩАСТЯ (Бесіда)

*«Блаженні чистого серця, бо
вони будуть бачити Бога».
Мт. 5, 8.*

В усі часи люди багато говорили і нині говорять про щастя. На цю тему багато написано праць у різних жанрах людської творчості та дано багато відповідей і пояснень. Але чи не найбільше плутанини завдає людям те, що кожний щастя розуміє по-своєму. Крім цього, люди стараються те своє «щастя» нав'язувати один одному, що призводить до боротьби, гризні, ворожнечі і т.д. А скільки «мудреців» віку цього пропонували людям свої моделі щастя, мовляв: «послухайте нас, робіть так, як ми кажемо, і будете щасливі!» І люди слухали цих сліпих проводирів, і самі сліпо йшли за ними. Скільки витрачено часу і списано гори паперу, скільки недоспано ночей, пролито сліз і крові?! Бо ж слухаючи цих лжемудреців та їх лукавого голосу, люди вбивали один одного, лжесвідчили, обманювали і в безнастанній гонитві за тим ілюзорним щастям звинувачували один одного — сусід сусіда, брат брата, нація націю і т.д.; і цій кривавій веремії не видно ні кінця, ні краю! Так що ж таке щастя? Де можна знайти відповідь на це питання? А ось послухаймо: «Блаженні чистіі серцем, бо вони Бога бачитимуть». Мт. 5, 8.

Коли ми заглянемо до скарбниці Божественного Откровення, то знайдемо безліч місць, де говориться про щастя виразно і конкретно. Тільки там ми можемо знайти відповідь, що таке справжнє щастя, і навчитися, як стати вічно щасливими. Одначе, треба пам'ятати, що до Божого слова треба підходити з вірою, без усякого лукавого мудрування, бо сказано: «блаженні вбогі духом. . .» Якщо до цієї скарбниці приходить з гордістю, заздрістю і честолюбством, то вчинимо зло і собі, і своїм ближнім, бо це джерело, що не терпить ніякої нечистоти. Тут не можна шукати користи для свого плотського «Я», це — духовна скарбниця, що забезпечує душу нашу на-

багато ціннішими скарбами, ніж усі скарби світу. Звідси тече жива вода вічного життя!

Щастя, дорогі брати і сестри, не в багатстві і не в славі, але в любові і в мирі, які здобуваємо вірою в Бога і виконуванням заповідей Його. Отож, наріжним каменем справжнього людського щастя є віра в Бога!

Не раз у гонитві за ілюзорним земним щастям людина не має часу навіть зупинитись, замислитись, щоб розібратися, куди вона мчить і чого вона хоче. Мабуть, тут треба, як радить Слово Боже, увійти в свою кімнату, зачинити за собою двері, і там, у світлиці своєї душі, шукати відповіді на важливі життєві запитання. Христос каже: «Шукайте перш за все Царства Божого та правди Його, а все інше доложиться вам!» Відкинувши Бога, людина не може бути щасливою, бо її душа не знаходить для себе місця спочинку, вона постійно чує страх, зневіру і непевність у всіх своїх діях. Крім цього, людина без Бога не може творити добро, не може бути доброю, співчутливою і любити ближнього, бо це такі якості, котрі здобуваються при допомозі вищої духовної сили, сама ж людина своїми власними зусиллями, без віри в Бога, цього здобути не може. Якщо щастя наше залежатиме від марної слави, почесей, сімейного чи суспільного становища, або від кількості придбаних речей, то гіршого самообману годі собі придумати, бо втрата будь-чого із цього постійно звистуватиме нам тривогу. Людина тільки тоді може вдихнути радість і щастя на повні груди, коли їй ніщо не загрожує ні тепер, ні в майбутньому, а це притаманне тільки людям великої віри. Людська душа створена так, що її ніколи не може задовольнити те, що має кінець, вона прагне безсмертя, хоче злетіти на запаморочні висоти вічного безтурботного щастя. Коли читаємо «мудрості» атеїстів, то частенько знаходимо, що «релігія і віра в Бога — це видумка, пережиток минулих епох, старе, нікому не потрібне вчення, котре принижує гідність людини, опіум, мракобісся, плід людської фантазії» і т.д., і т.п. Одначе так говорити можуть тільки ті люди, котрі ніколи не задумувались над стихією людської душі і ніколи не заглиблювались у глибини свого сумління і своїх почуттів. Вони ці високі чисті почуття постійно заглушують різними сентенціями грубого вульгарного матеріалізму та т. зв раціонального розуму і не розуміють того, що віра в Бога — це жива стихія людської душі, в котрій знаходиться спокій і щастя.

Валер БОНДАР

ЛІПШЕ СУМНІВ, НІЖ БЕЗДУМНА БЛАГОДУШНІСТЬ

Це просто крихта роздумів, які я маю щастя викласти на папір, з надією хоча на одного читача. Світ людської віри завжди манив мене, бо там закладена таємниця суті людини в ланцюгу буття, її місця в житті. Скептична, практична, заглиблена у буденні турботи людина не могла витворити віри як панацеї від довколишніх бід — людина добре відчуває різницю між казкою та вірою, як відчуває різницю між власним тілом та одягом.

Віра не була створена, вона апіорна, мов кантівські категорії моралі, лиш на канву віри накладалась уява — так ткаля кладе на основу свій неповторний взір. А саме те, що в кожній вірі лежить основа єдина — поняття Єдиного Добра, Бога, — дивувало і застановляло.

Питати про реальність віри, це все одно, що питати про реальність моралі, власне таких понять, як добро, любов, щирість, сумління тощо. Заперечити мораль, як апіорну категорію, — це заперечити сутність людини. Сучасні філософи люблять бавитися у схоластично-демагогічні міркування про мораль як надбудову, яка виникла в результаті розвитку людської свідомості, але вони не в стані відповісти на питання, та й уникають його: як могло виникнути відчуття добра і зла, якщо ні добра, ні зла не існувало до усвідомлення? Легше відповісти, як постав довколишній світ, будувати гіпотези, як з розплавленої магми виокремилася холодна куля майбутньої планети, аніж відповісти на це питання.

Матеріалізм відмовляється прийняти тезу про реальність віри. Не в стані заперечити віру, атеїсти заперечують її прояв через людську свідомість. Так можна заперечити реальність часу, критикуючи розмаїття календарів: європейський, єврейський, магометанський тощо. Адже в різних народів нині інший рік, інше літочислення. Так можна заперечити реальність простору, адже до відкриття Америки наша земля видавалася плоскою, як паляниця. . .

Реальність часу — у його точках відміру, реальність простору — у його вимірах. Реальність віри — у її реальних вимірах. На користь тези про реальність часу і простору працювало людське пізнання від правіків до Айнштайна і Вернад-

ського, до нинішньої науки. ВІРИ наука ще не торкнулася. В найдавніші часи людина навчилася лікувати рани на тілі, пізнала його будову і зазирнула в нутро... Та свідомість, розум залишився поза межами її пізнання.

Віра і релігія — двоє різних понять. Віра реальна, як реальний простір і час. Релігія — форма пізнання віри. Як фізика — форма пізнання простору і часу. Заперечуючи реальність віри, заперечуємо право на думку. Зрештою, і релігія, як форма пізнання, теж заперечувала реальність віри. Парадоксально? Ні. Пізнання безконечного не може бути конечним, воно підлягає розвитку.

Якби наука, як форма пізнання фізичного світу, зупинилася на досягненнях, скажімо, минулого віку, вона стала б догмою, а догма завжди ілюзія, догма не може бути істиною. Наука давно відмовилася від уяви про плоску форму Землі, ба, навіть її кулясту форму, — наука вирвалася поза догматизм, поклавши в основу поняття розвитку. Але кожне відкриття в науці є запереченням старих догматичних форм. Релігія, як форма пізнання віри, завжди догматична, хоча реальність віри вимагає постійного розвитку пізнання.

І, можливо, не випадково в своєму самопізнанні людство мусить спочатку визбутися догматизму в пізнанні світу фізичного, відмовитися від тези про раз і назавше встановлені істини, а прийняти, що найвищою істиною є шлях до неї. Кожна догма не була б запереченою, якби не виникав сумнів у її достовірності. Але, заперечуючи догму, ми ніколи не заперечуємо реальності. Так, заперечуючи уявлення про час і простір позаминулих віків, наука фактично заперечувала догму: а чи справді Земля плоска? А чи справді світові лише сім чи п'ять тисяч літ?

Сумнів в існуванні Бога — крамола, ересь, гріх тяжкий, що накликає покару, чи життєстверджуюче право, Декартівське «*cogito ergo sum*», яке власне стверджує наявність вищої освяченої сили, що дала нам існування і розум, а, отже, й право на сумнів — цей основний критерій мислення? Парадокс: сумніватися у наявності Бога — значить ДУМАТИ про нього, думати з власної волі, а не з примусу, а думати — найвищий дар і найсвятіший обов'язок людини.

З кущих паростків думки поволі вириває питання за питанням, де одне є відповіддю на друге — безперервна ланцюгова реакція, яка змушує самозаглибитися, долає час і відстань. Якби не було сумніву — не було б і віри. Цей мозок людський

— незбагненний витвір природи, найдосконаліша з живих машин, що працює всього лиш на 2-5% від його спроможності. . . Невже він даний людині лише на те, щоб думати, як наситити черево, одягнути мізерне тіло, оточити себе предметами розкоші на цій землі або й у потойбічному світі? І це маємо називати ДУМАННЯМ?

Сумнів. Я волю сумнів у існуванні Бога, аніж голе безсумнівне заперечення Його. В атеїзмі нема сумніву, в атеїзмі голе, ультимативне, догматичне твердження: Бога нема. Атеїст, який дозволив собі мить сумніву: чи ж справді нема? Чи ж справді абсолютне моє «нема»? — вже перестає бути атеїстом. Бич атеїзму — у здатності людини сумніватися. Фраза «Бога нема» не є рівносильною фразі «віри нема». Атеїст наведе докази, що Бога ніхто не бачив. . . Простору, часу, надії, віри також ніхто не бачив. Атеїст наведе докази, що постать Бога розмаїта в різних релігіях: Ягве, Аллах, Будда тощо. Це — уява про Бога, яка аж ніяк не може бути доказом, що Бога нема, радше навпаки: уява є свідченням реальності віри. Бо найвищим доказом реальності Абсолютної Мислі — Бога, як досконалого розуму і т. д. в релігійному тлумаченні, є адекватний процес мислення людства в цілому.

Людина не може мислити про те, чого нема — вона може мати лише хибну уяву, тобто те, що вимагає розвитку пізнання. Найхимерніші казкові персонажі, які ВИГАДАЛА людина: грифони, сфінкси, дракони, — не мають в собі нічого, що існувало б поза людським пізнанням, поза її досвідом. Фактично вони нереальні, але кожна частинка цих химерних істот має в собі щось від довколишнього світу. Бог — форма уяви про віру, що не є рівнозначним вірі, але уява про Бога вимагає мислення про нього, тобто пізнання.

Важко уявити собі, як розвивалося б людство, поставлене перед догмою, що простору і часу нема, що вони лиш витвір нашої уяви, хоча такий фантастичний твір, макабричний по суті, можна було б написати. Суд нам померлим торік, бо нині він вчинив ніби злочин — часу ж нема, суд над відсутнім — бо ж простору нема. Суд і насмішка за саме відчуття простору і часу. . . І, нарешті, людина звикає до цього «нема» — нівелюється пошана до померлих, нема відчуття меж, нема структури роду, народу, хаос. . . Дивно? А як же ж ми звикли до того, що моральних категорій добра і зла нема? Хіба не в тому самому хаосі ми опинилися нині? Здається, ці поняття: простір, час, добро і зло значно глибше пов'язані між собою, аніж ми можемо припустити.

Коментуючи Веди, Радхакрішнан писав: те, чим фізичний

закон є для світу неживої природи, Моральний Закон є для світу живої природи. Або: як матеріальний світ не може існувати поза простором і часом, так само духовний світ не може існувати поза моральними категоріями. І це не плід нашої уяви, а реальність. Реальність духовного буття — ноосфери сьогодні вже не є чимось фантастичним: можемо покликатися на Вернадського. Моральні і фізичні закони становлять єдиний закон Буття.

Послідовність атеїзму виявилася б тоді, коли б відверто було визнано, що простору і часу нема, отже — буття лише фікція, за знищення якої не несесться жодної відповідальності. І все таки жодний атеїст не дозволить собі такого брутального вияву зневаги до людського життя, та не лише живого — взагалі всього сущого. І він фактично лицемірить. Там, де діє закон, лицемірство спадає — стає явною руйнівна суть.

І знову альтернатива: або відкинути атеїзм і прийняти реальність морального закону, підкорення якому є найсвятішим обов'язком, а, отже, прийти до нових форм пізнання істини, в тому числі й духовного, божественного, або ж відкинути закон взагалі, визнати себе великим «НІЩО» і стати тим «нічим». Середина нема.

Матеріалізм нині зайшов у безвихідь: визнавши реальність простору і часу на основі новітніх досягнень науки, він змушений визнати багатомірність і множинність просторів, а, отже, й форм буття, недоступних людській свідомості.

Реальність абстрактного не тотожна реальності матеріального. Поза нами, поруч, через нас — інший простір, інший світ, як потойбічний, межу якого подолати людині, що існує в тривимірному просторі, неможливо.

Теза про випадковість нашого буття натикається на дивну закономірність: простір тривимірний, чотири — багатовимірний... Що це — фантастика вчених, чи неусвідомлене ще ствердження (відоме з давніх часів) «потойбічного світу», чий зв'язок з нашим неможливо пояснити, але який виявляється саме в цій градації — від тривимірного до багатомірного?

Можливо, якби людське пізнання про матеріальний світ розвивалося паралельно з пізнанням світу духовного, ця межа не була б настільки недоступною. І деколи мене посідає відчай: чи не пішло в своєму розвитку людство якимось хибним шляхом, відкинувши з незбагнених причин пізнання духовне, а, таким чином, прирікши себе на небуття, як на незапрограмовану випадковість?

Основою життя є рух. Наш рух обмежений тримірним про-

стором: довжина, ширина, висота. . . Настільки ж вільнішим є рух у багатомірному просторі? А хіба в давніх текстах не така ж, сокрита під оболонкою фантастичної уяви, думка? Три кроки Вішну в індуїзмі. . . Триєдиність Бога в християнстві. Три кроки Вішну: буття на землі, де рух обмежений прив'язаністю до матеріяльного світу землі. Небесна сфера, де рух має більшу волю. . . І, нарешті, третя — найвища сфера — абсолютно вільного духа.

Якщо у правіках, на початку становлення, людина пізнавала себе як істоту духовну, то чи не була ця межа більш доступною? Контакт, в якому ми шукаємо слідів пришельців, зупиняючись перед земними загадками, намарно намагаючись витлумачити їх з точки зору нашого матеріяльного буття.

Що ж, можна пояснити багатокілометрові рисунки в пустелі Наска ритуальними рисунками примітивної давньої людини, відтворити, як будувалися піраміди в Єгипті та велетенські фігури на острові Паски. Можна дивуватися якимось неймовірним знанням давніх цивілізацій про відстань до Сіріуса, Сонця, Місяця і вірити, що й на ту загадку знайдемо якусь земну відповідь. Можна нарешті відкинути як вигадку згадані в давніх текстах Вед, Упанішад, Поемі про Гільгамеша, Біблії контакти з «богами» чи янголами. Але. . . ніхто не в стані пояснити, як виникли перші державні формації — в Шумері та Єгипті.

Як і чому могла настільки змінитися людська психологія, що однакового з собою, з такої ж плоті і крові, людина мусила визнати ставлеником Бога, або й сином Богів?

Марксистське тлумачення про нагромадження багатств в руках племінних старшин — непереконливе. Як писав свого часу відомий археолог Нібур, свої знання про минуле ми мусимо базувати на аналогії, а в нас нема аналогії, що будь-яке плем'я прийшло до цивілізації самостійно, без поштовху ззовні. . .

Ножиці, які донедавна існували між європейським континентом та, приміром, Гавайськими островами, настільки різючі, що засвідчують лише одно: аби не контакт з європейським світом — там і надалі залишився б первісний племінний лад.

(Продовження буде)

Валер БОНДАР

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

Поезія

ЗЛЕТ ДО ВИЩИХ ОРБІТ

Михайло ОСАДЧИЙ — представник тієї лінії в українській культурі, яка, з вини сталінсько-брежнєвських душителів свободи, твориться у в'язниці. І саме тому правда життя в творах Осадчого постає у всій своїй величї та неприглядності.

А цикл поезій «ЕОЛОВІ ЗЕРНА» — ліричні видіння душі, для якої не існує ні бетонних стін табірної камери, «де закритий дух», ні минулого, ні майбутнього, бо все це сукупно творить картину «першого і лебединого дня» поетового життя.

У цій картині на тлі цвітучих садів у «ссяві пелюсток» та «синього вечора неба» бачимо українського хлопчика з худеньким ранцем, повним зошитів і мудрих книжок. Хлопчик на наших очах стає страдником, який несе важку ношу істини, що відтіняє його «від тих, хто в світі просто йде».

Та й бачиш, як поет долає «час і сутність» часу там, «де білий ведмідь», — і розумієш, що саме в двобої з несправедливою сутністю нашого часу народилася ніжна й трагічна музика віршів, гімн життю людини, яка крізь терни прокладає «свій... покїс» від порога білої української хати до «вищих орбіт» справжньої поезії.

І хочеться, аби ця поезія долинула до сердець читачів бодай зі сторінок машинописної «КАФЕДРИ».

Василь БАРЛАДЯНУ
Одеса

Михайло ОСАДЧИЙ

ЕОЛОВІ ЗЕРНА

Друге ув'язнення позначилося на мені важким духовним станом. Його можна передати трьома барками темноти:

перший — абсолютна темрява;

другий — розпливчато вимальовуються окремі предмети;
третій — десь далеко, в імлі, пробивається якась подоба просвітку аж ген наприкінці тунеля.

Враженням настрою перших двох станів були розділи (1-ий і 2-ий) збірки «Скіфський олтар» та циклу «Біла туга».

«Еолові зерна» — портрет настрою «просвітку», хоча до кінця «тунеля» залишається ще чотири роки особливо суворого режиму і три літа заслання.

Вступаєм в рік новий походом. . . у печеру.
У невідомість, в вогкий холодок.
Мов археолог у вчорашню еру.
За цим — такий же рік. За кроком крок.

Прожито мало. Більше пережито.
. . . Цвілі сади у сяйві пелюсток.
Ми лиш ступили крок у хвилях жита,
В'язали мислі у тугий сніпок.

Нам ранки щебетали сизим птахом.
І сяяла зоря спільноти дужих душ.
Земля — за подушку була, блакитне небо — дахом.
Дарма, що поруч притаївся спритний вуж.

І тут, всміхаючись, нам світить промінь часу.
І вітер шлях торує в далечинь.
Не ганимо себе, бо ще ні разу
Не падали і тут в глуху німінь.

.....
Синього вечора в небі
Зіронуку я надивив.
Місяця сяйний лебідь
Морем статечно плив.

Зваблива, далека, срібна...
Я думав: чи вільна вона?
Благословенна і рідна
Зоріє мені в щіль вікна.

.....
Що ти несеш у худенькому ранці?
Зошити й мудрі книжки.
Птахи летять — зимовію засланці,
Рідні й мені їх стежки.

Де б не з'являвся я в чорному світі,
Світла — не уявлю.
Сніг покриває вже землю суцвіттям.
Землю, яку не люблю.

Все, що росте і що є на ній суще,
Ні цвіт мені те, ні полин.
...Серденьком б'ється джерельце цілюще,
З ним розмовляю один на один.

Жайвір на синій колишеться нитці.
В полі — волошки блакитних очат.
Жито із вітром мов грають на скрипці.
Знову б від них мені стежку почать.

Знов біля дички, що в полі, як втіха,
З'їсти нехитрий обід.
Сили набратись від рідної стріхи
Для злету до вищих орбіт.

Ранку радію, степам в щедрих росах.
Оркестрам пташиним, що кличуть у ліс.
Чую: Вкраїна мантачить вже коси.
...Іду-прокладаю вже другий покіс.

.....
Перетворити б уяву
На соковитий світ.
Гнізда шукати в травах.
Сонце вести в зеніт.

Стежкою йти вихилястою.
...Як це було давно!
Аж страшно: який я смугастий!
Білий, як полотно!

Падають пелюстками
Дні з букета життя.
Тішуся
 вістками
 з волі
У дім небуття!

.....
 Час і сутність відчути
Тут, де білий ведмідь.
В його шкурі побути,
Щоб себе зрозуміть.

Подолать його опір
І збагнути, що він
В моїм домі — це докір,
Що в житті — карантин.

Як звільнити рамена
Від його тягару?

 Чи щепили ще в генах
Нам ведмежу тайгу?!

.....
 Зима минає — й не мине.
Напосідаючі морози
І не тривожили б мене,
Та є в душі щось голе й босе.

Воно каблучиться в танок,
І акробатиться у герці.
Від мозку і до печінок.
Пече зворотно мозок перцем.

Живу, вивчаючи себе.
Альянс душі й крові міфічний.
А голобосий звір шкребе...
І в душу вітер дме північний.

І розбирає до кісток
Мій звір мене в мені для мене.
Під свіжі пахощі зірок.
І ночі тишину скажену.

На дверях мій замок притих.
В імлі найкращі роки трачу.
І не збагну: із зернят цих
Чи цвіт весною ще побачу?

.....
Від хмари до сонця,
Від сонця до мене
Вирує й чудується
Думка шалена.

Травною радіє.
Блакиттю погоди.
Уявною близькістю
До насолоди.

Ген крапками птахи
У синьому. Двоє.
Літак білу смугу
Накреслив дугою.

Скутаний хмарами,
Дощ за плечима.
Великими дивиться
В простір очима.

Щоб бризнути, де аж
Вся нива порепана.
Землі сіролицій
Ін'екція введена.

Дивлюся в надії
На захід і південь:
Коли вже відчиняться двері
і ввійде
...Воля!

.....
У голубому небі грім?!
Ява це лиш уявна.
... В саду вишневім мріє дім.
В вікні дівчатко славне.

Он хтось на білому коні...
Чи Хмель в'їжджає в Київ?
І братство б'є чолом до ніг,
В шанобі шати сіє...

І вже до неба прославлять!
А світ тріщить — народу!
Вогні горять, дими димлять:
Вертає Хмель з походу.

Літаври б'ють. Бубни бубнять.
Славутич ранок мие.
Мені б теж Хмеля обійнять.
... Під серцем туга ние.

.....
Прорахувався. За горою
Не ніж — розкішний молодик.
Безліччя зір над головою,
Хоч од краси я вже й одвик.

Хіба свідомо заведуся
Насосом настроїв накачать?
Чи вже нічим не відживлюся,
Бо на чолі моїм печать?

Вогких конур я вже ізвідав,
І сирість в пам'яті одна:
Коли росою з небом снідав,
То спив й конвойного вина.

«Мізерний дух чи град амбіцій, —
В чім суть? — питав я. — Основне...»
І йшов на вогник інтуїцій.
Та обманув і він мене.

До щему скромний мій ужиток.
А доля інша — спрага втіх.
Напевне, не дарма прожито,
Коли з емблемок випав сміх.

.....
На білому світі,
В суспільному димі
Ходити не слід
Одинокій людині.

Як тільки на стежку
Проступить одна,
По світі розвіється
Димом вона.

Ішло якось двоє
В любовнім керунку
Шукати в коханні
Для себе рятунку.

І місяць-дворіг
Їм освітлював шлях,
І спрага всесвітня
Палала в очах.

А будуть ще град
І дощі проливні,
Сигнали із космосу
Їм позивні.

І снігу, й хурделиць
Дошкульні рої...
Ішли моїх двоє
В кохані краї.

Зустрів їх на стежці
Нетяга Іван.
Напою підніс їм
Веселого жбан.

«Мандрівці, — промовив, —
Чи йти вам не досить?
Ровесники ваші
І сіють, і косять.

Ходити — це ноги.
А де ж голова?»
У небі блакитному
Хмарка пливла.

І сумнів гойдався —
Не жайвір в колисці.
І простір манив
І співав їм на скрипці.

І, врешті, стомившись,
Відбився один.
Оглянувся другий —
Нікого! Лиш дим!

... Блакитний, нетлінний,
Солодкий, мов з раю,
Як в Лесі Вкраїнки, —
Дим рідного краю!

.....
Ось хмари вже близько. Радіють.
Виспівують у небесах.
Вливають у відчай надії,
Щоб дух мій отут не зачах.

Біжу напередими хмарам.
То вітер шматує їх!
... Юрба уже звичних марень:
Оплесків зливи, сміх. . .

Еол пробудивсь, вуса витер.
І дмухнув у простори нив.
... Як ми не посіємо вітер,
То хто ж дочекається жнив?

.....
А ще б футболу запузирить!
Та вибився я з сил і змовк.
З-за кучугурів старість зирить,
Немов на зайця сірий вовк.

Куди схилюся і до кого?
В якому напрямі брести?
Вже на притомлених дорогах
Од родоводу — лиш хрести.

Мов приятеля, за собою
Веду свій гомін до вінця.
Іду неквапно із журбою
При світлі свого каганця.

.....
Невже відбігли голубі,
Гарячі коні духу й плоті?
Що ще лишається мені
Посеред видів на природу?

Відчути ліс у мерзлоті,
Як в нім скриплять замерзлі соки.
І на заметенім путі
Сивіють дні найкращі й роки.

Вернути — є ж зворотній час?
Та чом років нема зворотніх?
Ще зовсім в серці не погас
Вогонь буремно-благородний.

Складаю зрубами морщин
Я дні й роки у долю власну.
Багатством болісних причин
Я так оцдерений невчасно.

Та цю судьбу переступлю.
Залишу для пурги печалі.
А все святе — і що люблю
Я пронесу і через палі.

.....
Біленькі довкола
Берізки, мов свічі.
І біло, і голо,
І жодної стрічі.

А іній, як просо,
Що сипле з верхів'я.
Це котра вже осінь
Мого недослів'я? ..

А снігом, як цвітом,
Замасно жаль мій.
Десь квилить в zenіті
Сподіванок жайвір.

Погода погідна,
А світа не видно.
Не тепло. Не рідно.
Не мило. Огідно. . .

У простір готуюсь,
З кліток своїх в небо.

Рятуюсь, рятуюсь. . .
А, може, й не треба?

.....
Нема й соломинки вхопить.
А вир поглинає на дно.
Здається, одна лише мить —
І кинеши ти у вікно.

І будеш фінально харчать,
Та не озоветься ніхто.
І дух твій вітри відімчать,
Мов кинуте птахом гніздо.

.....
.. У вирій птахів, що на вітрі
Сидять на віттячку чужім,
У мислях при чужім повітрі
Уявним птахом побіжим.

Бо як везли — бинтами очі. . .
Перев'язали мисль і дух.
Та серце бачило крізь ночі,
І чув крізь роки й дні мій слух.

.....
Поле, засіяне зерном,
Вродить пшеницю і жито.
Серце, поранене терном,
Надокучає жити.

Як я уже сваволі
Млявий довкрузь обстежив!
В чотиристінній долі
Не оберу собі стежки.

Йтиму ліворуч — згину.
А як праворуч — також.
Просто — на домовину
Сам я себе наражу.

Ледве на світлі з'явлюся,
Почнеться за мною гасання.
Де я лиш прихищуся
В антагонічним терзанні?

Дні мої мов розчеплять
На розтрощений атом.
Рідний простір защеплять
З рідним у серці братом.

Так я й метаюсь кружма,
Наче у джунглях зебра.
Ключем і режимом "дружба"
Грає симфонію гебра.

.....
Світ — він злий і добрий.
Ліра — і гарбуз.
Світ — такий хоробрий.
Як і боягуз.

Світ вузький — безмежний.
В нім лиш очі й слух.
Надто обережний.
Вільний відчайдух.

Світ — краса природи.
Світ тортур і мук.
Світ — мед насолоди.
Кайдани для рук.

Ідемо стежками
З тернями, як паль.
Світ, що поза нами, —
З нами він, на жаль.

.....
Як подарунок благородний —
Блакить, мережива степів.
І Сірикове, і Холодне...
Де ріс я серед чорних брів.

Суниці на лобастих схилах.
Внизу — різуча осока.
Покоси, мов ріка у хвилях.
Вода джерельна, аж дзвінка.

І безтурботність сина степу.
І царювання у душі.
І копи, й скирти, й чари неба —
Мої живі товариші.

І лиш один був ворог — вечір.
Він забирав в мені мене.
Бо на снагу, повіки й плечі
Щось тисло темне й кам'яне.

... Покиньмо світ, який не з нами.
Що сіє скрізь лиш гнів і зло.
В меті згуртуймося орлами.
І буде в нас своє гніздо.

.....
Від буднів і до сподівань
Впродовж німих років
Іду я з тягарем бажань
Шипшиною шляхів.

І чітко бачу вітражі,
Де розкіш вся — футбол.
Й сто сім і двісті сім олжі*
В нулю моїх крамол.

Допоки чується мені,
Допоки бачу світ,
На кожному нерві, мов струні,
Звучить надії цвіт.

Живу в сподіванках, хоча
Нема дитинних вір.
Та ще розрадою в очах
Уява пишних гір.

О, як вони колись цвіли,
Тепер так не цвітуть.
І так, як предки віджили,
Нащадки не живуть.

* Натяк на обидві мої «кримінальні» справи н. 107 (1965 р.) і н. 207 (1972 р.)

.....
На полях від дитинства до нині
Не колосяться колоси днів.
Як це шкодить кмітливій людині
Виявляти і радість, і гнів.

Перев'язано рани життєві.
Ліки прийнято в рот — що для вен.
Почуття — для садочків вишневих.
Що лишається з фондів? Лиш ген.

Вже мені сніг оцей — колір вишні.
Заметілі хрущів — льоду жмут.
Серед степу морозів всевишніх
Волочу свій невольний хомут.

А на мене нав'ючують тільки
Калачі для «зірок» — і вези.
Сніг, пурга — хай послужать за свідків:
На путі не зронив я сльози.

Йшов я чисто у день світлоокий.
Не блукав манівцями й вночі.
За прожиті моїх сорок років
Я лиш чув, як скрегочуть ключі.

.....
І вітри, і злі морози
Дошкуляють ночі й дні.
Ревом душу тепловози
Роздирають все мені.

Білих ос рясні льодинки
Сорочки на зиму тчуть.
Біля серця — ні людинки,
Тільки марева печуть.

На шляху, котрий прослався,
Ні початку, ні кінця.
Сам до себе підкрадався,
А в чужі попав сільця.

Сам човною до причалу,
Прикладаю сіль до ран.
Сам в собі свої печалі
Я несу — вже повен жбан.

Сам я буду причащати
Свій розмай, блакитний сміх.
А просить в когось пощади. . .

Просто — сором. Навіть — гріх!

.....
Через призму пережитих літ
Я дивлюсь на все: яке мізерне!
Та не поспішає «ясен» світ
Одцуратися своєї скверни.

От приміром, ну скажім, хоча б...
Тільки що йому до тих недуг?!
І чатує — Каїна печать! —
Над дверима, де заперто дух.

Може, відходили по стежках,
І травою мирно поросли
Імена, що меркнуть по книжках,
І не чують, де ревуть воли.

Пастушком наївним стрімголов
Не потрачу ноги в тім бігу.
У кожух вберу свою любов,
Щоб не скригла у чужім снігу.

У пурзі вторую глибше слід,
Щоб ясніш зорів в кінці тунель.
Хай наступним ширшим буде хід,
І заграє маршем їх шрапнель.

Телеграфі, стри з невольних страх!
Дзвоном слова вдар в усі кінці!
Попроси Еола, хай в степах
Щедро порозсіє зерна ці.

.....
І в перший день, і в лебединий,
І в проміжку. в якому жив,
Найвища честь, як ти людина,
Яку дух волі зворушив.

Святі — що одного волання,
Як відблиск світла уночі.
Достойні шани ті змагання,
Які несеш ти, як мечі.

Цю ношу сірий не підмінить.
Хіба що важче підкладе.
Та цей тягар тебе відтінить
Від тих, хто в світі просто йде.

Сосновка в Мордовії, п/т особливого режиму, камера-5, 1975.

Валер БОНДАР

ДОРОШЕНКО

Присвята В. С.

Пролог

Ночам навздогін. Шляхам навздогін:
Чигирин! Чигирин! Чигирин!
Жовтим світлом займешся. Лютим пеклом. . .
Кінь замилений дибиться встекло.
Ніч навспак обернуло ножами.
І бездум'я. І втома безжальна.
І будяччям летять під копитами зорі.
Перемішана курява чорна.
А позаду, як шелест, — голубино-пір'інно —
голос тихий, сумирний, упертий:
— А чи ж я не казав тобі, Петре:
краще люлька й тютюн, ніж дружина! . .

Ночам навздогін. Шляхам навздогін:
Чигирин. . . Чигирин. . . Чигирин. . .
Палац світиться, прибраний бучно,
у палаці невидана учта —
це ж вернувся з дороги ладонько-ладо. . .
І обличчя в сльозах. І пробачена зрада.
І вино із сльозами змішане терпне. . .
Петре, Петрику! Петрику, Петре!

1. Палац

На запахуцім ложі,
забувши жаль і гнів,
в уста жадні. тривожні,
у вічі осяйні
вдивляється: кохана,
що слава, кунтуші. . .
В палаці тихо-тиша,

в палаці — ні душі. . .
Втирає нишком сльози
лиш джура у кутку,
клятьба злітає порожньо:
а біс її б таку,
таку. . . таку розшльондрану,
таку повійну. . . Гріх!
В кімнаті невгомно —
зринають шепіт, сміх.
А доокола тиша,
ні звуком не несе.
Немовби все полишене,
мов вигоріло все.
Мов глухо все поглухло.
Переглупіло скрізь.
А вже на раді в Глухові
криваво світить ніж.
Розпродано, запродано
за Юдин стертий гріш. . .
В палаці пусто, холодно. . .
В палаці тиша тиш. . .

Ні, не осудно, не огудно,
не перемовно на папір
слова злітають. За загублену
любов молитися б до зір.
Чоло мое для вас в поклоні
ласкавий, гордий, навісний.
Летять століття, наче сні,
і окривавлені долоні
перед очима. . . Не ячіть
мені тривожно тінню білою,
від всіх жінок тією милою
понесла б кару я. . . Та чи,
та чи не пізно, не запізно?
Козацькі коні сумно ржуть.
Мости підводяться залізні —
і заростає терном путь.
І зрада, зрадніша над зраду,
лукавши жінки і страшніш,
встає в пекельному вогні,
підвівши голову парадно. . .

2. Січ

До останньої в коші хати,
соломою критої,
перецвілої від горілки, від диму,
від крику,
просовгом Феодосій —
зизоокий Феодосій.
Чуб рудий — облісілий, обношений,
підперезані клоччям
шаравари волочаться,
око праве — каправе,
око ліве — направо:
Брате-товаришу, брате-товарру,
нам, голоті, не міряться
на бунчук, на славу, на грамоту.
У Стамбулі доволі
оксамитів і злота.
Товариство, не вірмо! Голото,
про яку там неволю,
про яку Україну
гомонять отамани?
Слухай, драню-товаришу,
слухай, пане:
раз козак — раз живе,
раз нехай розживеться —
нап'ється. . . Мед-горілку в живіт,
люльку в зуби. . . А світ?
А світ хай займеться!

Під білою свитою, шовком обшитою,
шабля, здоблена сріблом, із дамаської сталі.
І яріють вогненно яркі шаравари.
І довкола рамен голубі горностаї:-
— Нам, панове, дорога як у рай, як до Бога,
нам, панове, нема що з голотою пити. . .
... І під білою свитою, шовком обшитою,
аж полощуть вогнем шаравари. . .
Нам, панове, в бояри, нам — в генерали.
Славен рід наш із віку у вік.
Многогрішний Дем'ян, отупілий, як сніп,
бубонить, наче піп, все торочить якусь

переділену Русь. . .

Нам, панове, в бояри, нам — в генерали,
щоб голота і шапку, і очі долів,
щоб хилилась, як жито, до наших колін. . .
— Слава! . . . Слава, пане-товаришу! Слава! . . .

І злетів

дикий рейвах над хатою, понад багатою,
де цяцьковані двері, де вікно в прозорінь. . .

І сміялося «слава» в очах у старшин. . .

І вже зцяцьковано доноса,
аж язиком прицмокнеш: леле!

І ходить п'яний Феодосій,
і щось там меле, щось там меле:

— Побережися, Многогрішний,
бо Січ кипить, немов казан,
бо Січ, мов лютий гураган,
а буде гірше! Буде гірше! . .

По стежках об'їзних,
крізь обмаснені очі,
через руки хапливі, дрижачі —
доноси.

Просмерділі наскрізно мазутом і потом.
Хтиві букви, як палі, як гаки гостроносі. . .

І в татарських очах розповзається хитро
кожен знак, кожна кома і титла.

І ростуть стоповерхо накази, укази,
в похвалу ж за донос не даровано князем,
не потішено зверхньо. . . Вашу так-перетак:
знай, що в вашій душі — чи козак, чи підляк. . .

Такий знайомий почерк цей,
ці букви зверхньо-чепуристі,
облудних слів густий елей,
і шепітливо, мов намисто,
то там, то тут: продасть, проп'є,
кляне царя, йде за ляхами. . .
добро твое. . . добро мое. . .
Гадючо в'юниться між днями,
поміж віками — в стогоміль,
ослизле, смоктане, зловтішне. . .
І плаче, впавши до колін,

клянеться ревню Многогрішний.
А ззаду, голодно, мов звір,
холодний дибиться Сибір.

3. Кобзар

Панове-браття, пробачте, я знаю — це діло не бабське:
По Дикому Полі прибудую, до Січі на віче. . .
Та тільки — пісня ваша у грудях, стяги малиново-полинні,
вольні стяги Батьківщини. . . Та тільки повняться очі,
ніжні очі дівочі: запорожці мої, запорожці! . .

Так тихо тут. Так тихо й велелюдно.
Ні скрику вітру. Не зовуть сичі.
І навіть коні стихли. Лиш повсюдно
дзвенять тремтливі вогники. Вночі
як вогняні джмелі, люльки розжарені.
І дим малює голубі ключі

над головами схиленими: гей, кобзарю,
заграй нам думу! Думу для душі.
Щоб серце стрепенулось під ударами

співочих струн. У братському коші —
лиш візія, оманне мрево волі,
хитке й невірне, наче комиші,

що на сплавах ростуть у Дикім Полі.
І правда, найжорстокіша в житті,
що побратими гинуть у неволі. . .

Що струна — то галера, то сива
голова у задумі похилена,
наче дерево вітром роз'яремим
попід небом холодним, захмареним.
Ні одної могили, ні одної довкруг,
лиш далекий, тужливий, невпкорений звук.
Лише те жебоніння, легкокриле скіміння
на журбу, на війну, на поталу. . .
Ой, замало, замало,
слів замало, кобзарю,
щоб розвіялись чари —
цей жертвості хміль,

бо поспіль, звідусіль
йдуть вмирати за славу,
за облудну, лукаву. . .
Крови й сліз — до колін. . .

А на морі — не весла
(очі кригою скресли,
очі впали в розпуку) —
то козацькїї руки.
Сніг біліє на вусах,
сніг дорогою стелиться:
може, ми не забуті?
Може, ми ще повернемось? . .

Заскімліло, затисло,
серце стало на мить цю
наче небо зазорене,
серце горде, нескорене,
серце з дум обважніле.
І в козацькому тілі
звирувало завзяття:
із ворожим поріддям,
із лукавим, негідним
нам повік воювати.
За брата! За товариша — брата!

Оце єднання в слові і у крові,
оце єднання днесь благослови!
Не просим, Боже, вічної любови,
але єднання просим, щоб не стих,
не оскудів наш голос віщій,
не перелився в раболепний дух,
коли до зір все вище й вище
здійметься просьба наших рук.
Оце єднання в слові і у крові,
оце єднання дай нам днесь!
Не просим Боже, вічної любови,
але єднання, що сильніш над смерть!

. . .Затихли зорі. Світ затих.
І біле стишилось світання.
Лиш ледве вловлене зідхання

з чиїх грудей, із уст чиїх
так змерзло грудкою застигло?
Так протремтіло, як сльоза?
Самотній стомлений Кобзар
у далину свій шлях подвигав.
Мости віків на стику струн —
лише торкни, й озветься лячно,
і сивим привидом козацтво
прониже душу, наче струм.
І на мандрівку в світ і в сніг
в Різдвяну ніч тебе покличе.
Самотня я. . . І таємниче
росте видіння коло ніг.

4. Танець Свічників

Випливають свічники трійцями, трійцями,
доокола себе колюють коло:
засвітимو Прозимець, Просинець, Василь-місяць,
засвітим на ціле зимове коло.
Між вогники жовті, нетлі облудні,
як на вогнище — дум квиління.
Се ж висять доокола павутиною будні,
се ж тремтить між холодних углів безгоміння.
По вогниках вутлих — обличчях змарнілих
червоніє, жаріє, спливає сльоза:
зітхання, благання, моління за
всіма, що безмовні, всіма, що без сили.
Жовте око на свічці — у віці — у вічці
зазирає, колошкає: не відходь, не іди!
Випливають свічники трійцями, трійцями
із горищ, із пивниць, з забуття і з біди. . .
Поміж свічників почорнілими тілами,
між опалими, як сухі гілки,
неначе між правічними пнями,
де бухає пагін гінкий,
обертаєшся, озираєшся,
очі в відчаї:
це ж відчинено двері у вічність,
це ж відчинено двері у вчора,
де худібка говорить,

доробок говорить, де зілля говорить.
Де господар кутю у Свят-вечір виносить:
вам, невидимі гості,
вас припрошую, гості!
І рясніються зорі, як кетяг калини:
вас, померлі, вас, вічні, зове Батьківщина! . .
І вертають вони з-поза віку, з-за світу
в білім савані з гілкою цвіту.
Повертають назад, ніби ждали повернень,
благословлячи дім, і сім'ю, і вечерю. . .

Догоряють свічки трійцями, трійцями,
Кожен вогник — благання, кожен вогник — ім'я.
Враз завіяло чорно, враз вітер зім'яв
білий снігу обрус і чекання засвічене.
Вже звугліло, зотліло, вже на досвіта синьо.
І пошерхлі уста: звідки, напасте ця?
Вітровійно задуло, вогні загасило.
І налякано шепіт: Во ім'я Отця. . .

Коли скінчився Танець свічників,
коли відгасло бистроплинне коло,
коли закрились двері, наче тінь,
немов жебрак стою, схиливши голову.
Лиш раз тобі відхилено хитон,
де всіх поєднано у почуванні кровнім,
а вже на знакові твоїх долонь
твое майбутнє дивиться безмовно.
І марно руку простягаєш — тут,
де це було, вже дотліває тиша,
і кривонігий жадібний табун
пасеться тут. І білий стіл полишено
в неторканості вечора. Порожній стіл
на чорнім згарищі безмовних свічників.

5. Чигирин

Оскомно, гірко, осоромно
так на душі, хоч степ засій
цим бур'яном. Принука слів.
І ласк принука. Невгамовний

минувся шал. Так мал еси
в чутті своїм, як вишні плід,
що гіркне з часом і у світ
пливе до другої весни.
А біля стиглої криниці,
де води світяться срібляні,
манять очима молодичі:
— Чи ж ми для тебе не кохані?
Чи ж ми не милі? Полюби!
Коли б то стільки і біди
на цілий світ, на цілий край —
чужий весільний коровай!
Коли б то стільки всього лиха —
жіноча зрада! Світ померкне?
Сміється стиха, ходить стиха:
тютюн і люлька краще, Петре!

І враз запилений бунчук
орлом зривається до рук.
І горло стисло: Козаки!
Заки не пізно ще, заки
хоругви в сонці не поблекли,
заваримо ляхові пекло!

Розкосу, босу і їдку
попросим силу. Не оту
облудну, фальшю перегірклу,
безвстидну, як повійну дівку. . .
Во ім'я волі і синів
нехай веде нас чистий гнів! . .
І скам'янів,
спинився вигук.
Доки видно —
вогнем спломеніло.
В жовтих факелах лиця змарнілі,
жовті тіні хитливі по стінах палацу.
Місяць вдарив, як бубон. Місяць обачно
скрався з неба. З вогнем, що бухтів,
розірвалась, упала стотисячню слів
безупинна лявіна. Понад нею струною
до саміського неба тонкою, дзвінкою
піднімалось: веди, Дорошенку,
попереду. . . хорошенько. . .

І око в око Чигирин
із цілим світом на один,
із цілим світоньком на прю. . .
Проклята Русь!
Несхибна Русь. . .
І вже у Бучачі обрус
на волю стелено.
Майзелено
цвіте з надією привілля.
Лише невидне павутиння
— блакитне, чорне, сіре, сине —
І небо, й сонце, й світ засотує,
І кров'ю свіжою просочене,
мов ржа рудіє. . .
А з долин, із хат солом'яних вдовіє:
— не губи!
Лиши нам жити,
не бери
в неволю чорну, у ясир!

. . . І не отямишся, татарине,
як Крим погасне білим маревом,
як Крим — останній полустанок. . .
А ті, в душі не з'яничарені,
підуть з тобою чужиною. . .
І не отямишся, татарине!

Чому мовчиш, мій гетьмане, чому,
закривши очі, плачеш в самоту?
Якою самотістю позначений
ти в цьому білому, опухлому палаці!
Немо би світ весь висотано, змито,
немов би ти один на цілм світі! . . .
Безсилля слів моїх пробач —
мені б припасти до плеча,
мені б твою розмову вчути. . .
Та тільки серця дикий стукіт:
загинеш. . . згинеш без ножа! . . .

Як він відчув! Як озирнувся він
очима стомленими в сіру мою тінь.
Провів рукою тихо по чолі:

ляхи. . . татари. . . москалі. . .
Чи знаєш ти. . . Чи знаєш ти?
І знов рука, як птах, летить —
Цей вічний дід за мною тінню слід у слід. . .
Цей струк, що висох і відпав. . .

Сидів і хлипав у рукав,
як хижий крук, зігнувшись у куті,
коліна зламано-худі,
І чорне сяйво біля скронь —
Митрополит Іларіон. . .

Старий з тремтячими руками
до нього близиться. Нестямно
рве чорні шати, відгортає
одежу довгу. Наче зграя
пташина, шепіт налітає:
— Ви ще живі?
Ви не попалені в огні?
В словах брехливих літописця?
Олжа в устах моїх!
Коли б то
зів'яв мій голоос і затих,
щоб ви над себе возвелися!

. . . І раптом — стій!
І враз відкрився світ цілий.
Весь повен світ, як на долоні.
Вогнем ясним торкнувся скроні —
І встали постаті німі,
такі прозорі і ясні,
немов немає їх, якби
рисунок це, чи просто штрих —
такі обличчя. Все даленіють.
Хоч і поруч.
Хоч чути кожен їхній порух.
Їх легітливий подих жесту. . .
І щиро їх вітає Гетьман.
І вже, як око осяга,
полоще вітер, наче стяг
над військом зведений незнаним.
Під знаком сонця і меча

моя невидима держава. . .
А час піском ув очі. . . Слава?
Вона непевна, Дорошенку!
Вона зрадлива і лиха.
На ній — пустій і бистротечній
зросли неправда і хула.
І на оскверненій землі
від крові ступлені ножі,
й прогниле море розлилося. . .
О, не клени нас, добрий Хорсе!

. . . І раптом голосно, в сльозах,
через скорботно стулені уста:
— Простелилась для нас дороженька!
Поклоняйтесь тепер радонежським,
поклоняйтесь панфутівським босим,
поклоняйтесь казанським розкосим,
поклоняйтесь царкам коронованим
і сатрапам на крові вгодованим. . .
Поклоняйтесь своєму безгомінню. . .
І загасло безтінню. . .

6. Вигнання Дорошенка

На недописаний папір
кладе печатку срібну місяць.
Блукаю подумки, мов звір,
по хащах днів своїх, по світі
давно полишенім. . . Дністер
ще котить вод тяжку повиність.
Ще пахне м'ятою в садах. . .
О, хоч би вздріти Батьківщину!
Хоч раз єдиний. . . Чорний шлях
такий пронизливо-болючий,
такий незбагнено простий:
не перемірять, не пройти,
лише відчайністю відчути. . .

Червоними червяками копошилися пальці
у клейнодах останніх гетьманських.
Міряв крок Самойлович, пожирав Чигирин.

Ув обідраній льолі рідний батьківський дім.
Підіймались церковці і маліли в ясі.
Все маліло довкола, все неначе вві сні,
розпливалось, губилось, опадало на дно...
Тільки звідки в долоні це прозоре зерно?
Ця дрібненька мачина, де є все: Чигирин,
козаки, Батьківщина, і терпкий рідний дим? ...
І летіла дорога, спотикалась, пекла.
І до ока поволі підіймалась рука. ...

Ні, він не плакав,
він не міг!
Завісив місяць срібний ріг
на дзьобі чорного орла.

Шуміла тихо ковила
І в'янув байдуше евшан.
А десь з прибудного коша
ще долинали сміхи п'яні...
А вже вилискували бані,
палили в очі... Тих цибуль,
отих лускатих диво-куль
бодай не бачити... й вогнів...
І враз збагнув. Враз зрозумів:
— Це чужина! Це наче полоз,
як чорно-звітрена рілля,
як саодиоко схриплий гоос —
його дорога вигнання...

Кричать надтріснуто дерева
осіннім стогоном. І кров
багряно-чиста, янтарева
спливає долі. Хто б зборов
оце терпке ячання слова,
це переглухле, перезле,
це вітровійне, що знесе
намул журби із серця й знову
жаданням світлим проросте...
За сірим вітром перецвілим
пуста, оголена земля...
І гостро в серце віку цілить
Його дорога вигнання...

7. Вертеп у Дорошенковім палаці

— Добрий вечір, Господарю! —
Попід вікна шепіт стих,
попід вікна шелестить
буйновітро, буйнохмарно:
— Добрий вечір, Господарю!

— Добрий вечір, краю лютий! —
Хоруговок коляда
попід стелею зліта,
обсідає всі закуття:
— Добрий вечір, князю лютий!

Тонко голосом виводить
наймолодшенький звіздар.
В закоцюблених руках
сам мороз сивобородий
скалить в усмішці вуста.

Притулилось до коліна
янголятко, склавши крила,
довгокосе, білотіле:
Десь була тут Батьківщина?
Десь була тут рідна, мила?

Затремтіло і погасло
срібне берло у вікні:
Де ще є блаженне царство?
Де є ще таке? Чи ні?
А чи ні? Чи тільки тінь?

Чорно-босе, чорно-лике,
слід копитом, курий слід,
об стіну гатить: всіх бід
вже накликано без ліку,
вже давним-давно накликано!

Що ж ти, царю, онімів?
Що ж ти, Іроде? Ці сльози
пропекли тебе, чи, може,
сотні тисяч юних вдів,

що припали на поклін:
— Боже, Боженьку наш, Боже,
поверни за стіл мужів. . .
За вечерю. . . Боже, можеш?

А за ними покотом-покотом
білих лиць і дрібних рученят:
— Мамо, мамо! . . Стокриллям пташат
срібний голос дзвенить. У відкритому роті
слово давить, мов кляп.
Тільки руки летять. . .
Тільки ніч. По морозі
снігами блакитними
слід маленький,
наляканий слід. . .
Сонце стало ракетою
розжарілою, встеклою,
Сонце збилося із звичних орбіт. . .
І ялинка чужа.
І чатує непевно
під ялинкою білий обовванений дід. . .

Олександра КОВАЛЬОВА

Народилася 28 листопада 1948 року на Ворошиловградщині в родині колгоспників. 1971 року закінчила ф-т іноземних мов Харківського університету. Викладала німецьку, англійську мови в Харківських сільськогосподарському та педагогічному інститутах.

З грудня 1987 року — старший літпрацівник журналу «ПРАПОР». Кандидат філологічних наук. Член СПУ. Автор поетичної книги «Степові озера». Вірші та оповідання друкувалися в низці журналів і газет, в тому числі в перекладах російською, білоруською, молдавською мовами.

ТОПОЛЯ

З неба падають фіялки,
А у ночі — морем кров.
І шибки блищать, і листя
Крильми щемко шелестить.

Ось підніметься тополя
Й попливе кудись за хмари
В зоряне морське безмежжя,
В недоступні нам світи.

Наче й не було ніколи
Цього витвору поетів,
Цього марева легкого
В тихих дзвонах срібляних.

ВИШНЯ

Ти нічого не боїшся.
Твої рани — то намисто.
Твої рани проти вітру
Ще до світу заживуть.

Всі дерева облетіли,
Ти ж — як дівчинка крилата,
Що вернулась з зелен-свята,
Але плаття не зніма.

Всі дерева облетіли,
Тільки вишня сяє листям.
Тільки вишня засвітилась,
Як закохане дівча.

1973

.....
Знемогти не значить — не могли.
Знемагають в битві тільки сильні.
І не дяки ждав, хоч ждав чогось
Той, хто заплатив єдиним сином.

Зло? Жертовно? Царственно? Недбало?
Як перлину в чару — Клеопатра?
Серцем? Звуком? Помислом? Зубами?
А тоді? — Знесилитись і впасти?

З неба вниз — з порожніми руками!
Й байдуже, чи є на світі перли.
Зажадай — і хлібом стане камінь!
Та голодне серце горде й вперте.

1976

.....

Груди — громаддя невидимих битв.
Хто руку підняв — той уже вбив.
Раз на віку небо без меж.
Хто очі закрив, той уже вмер.

Хто ніс, не доніс долю свою.
Хто з серця любов зронив, як зорю,
Чужу, не свою, не свою, чужу.
Тиху зорю, небесну іржу.

Візьму на долоню чисту й легку
Долю твою. Попрошу: накуй!
Накуй мені щастя, забудь про лік!
Накуй мені много щасливих літ!

Ласка твоя — повірю в весну.
Ласка твоя — в тишу пірну!
Раз на віку — небо без меж.
Раз на віку на всіх жалах — мед!

1976

.....

Змучена голодом, ридма: «Хліба!»
Це вже не слово — зойк слізний.
А хтось похмуро: «Дай тобі хліба,
А ти з того хліба коника зліпиш!»

Солоно й гірко, як жити, — «Пити!»
Щось в тій солоній гіркоті спіє.
«Дать тобі пити? Я б і радий.
А ти в тую воду пустиш кораблика.»

В серці на денці — тінь Арлекіна.
Вперто по світу — пішо й кінно.
Дай мені спокій. Б'ють копита.
Ридма: «Хліба!» З сміхом: «Пити!»

1976

.....
Хто з нас дива свого не ранив? —
Помислом, дотиком, лезом?!
Хто з нас струни свої не лагодив
Під прощальною піснею лебедя?

Богохульники й святотатці,
Все розтративши, — багатієм.
Голос — звуком, а ноги — танцем.
І небесним роздоллям — тіло.

Хто ми? Власні фантоми? Діти,
Що не знали печалі зроду?
Як ми можемо чомусь радіти,
Нагло втративши найдорожче?!

1976

.....
Немає більшого нещастя,
Ніж добра воля простаків,
То раптом кинуться брататься,
Кадить тобі з усіх боків.

Сп'янілі і великодушні,
Розстелять всю твою судьбу.
І по-хазяйськи ввійдуть в душу,
Аби з усього зняли табу.

Все роз'яснять і розтлумачать,
Просіють враз добро і зло.
І люті всі твої невдачі
Розтануть, як і не було.

І вже б, здавалось, воскресили
Тебе і раді, і лиш ти,
Мов од татарського набігу,
Ніяк не можеш відійти.

1976

.....
Цю осінь хочу випити до дна,
Цю тишу перелітну, невловиму,
Це листя, що знімається у вирій
І розтає, мов золота мана.

Тут плінності печать на кожній миті,
Тут дні, мов тихі роси перемиті.
Тут кожна думка — віща і єдина.
І кожен звук, як пісня лебедина.

Болить мені, болить мені, несила.
Це золото гаряче груди палить.
Кострище бажане, моя священна паля,
Ця чистота незаймана осіння.

І серце плине, плине за водою,
Укутане в латаття золоте,
І золотом, і золотом цвіте,
І вже не совлада само з собою.

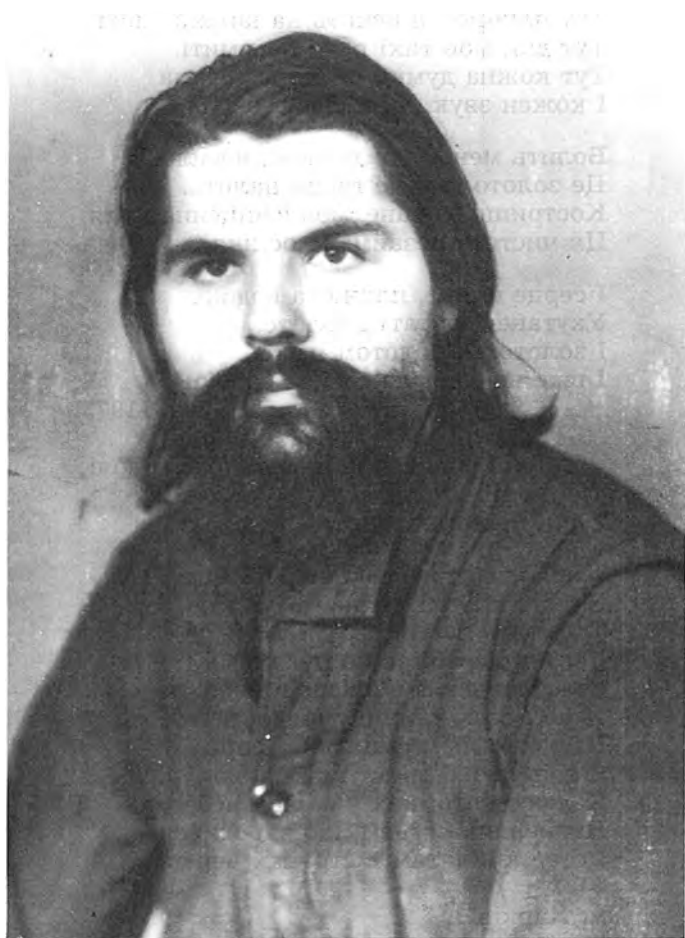
1973

.....
Вогонь родився вільним, прагне волі,
Тієї волі, що дає струна,
Коли прониже панцир черепахи.

Тремтить струна на вітрові морському.
Солоні краплі літнього туману
Тремтять на тій струні.
Вогонь перебігає по руках,
Стає крилатим і злітає в небо.
Й несе мою гарячку пелюсткову,
І золото мое, гріхи мої, і зорі.
Я вся така, і лиш така, якою
Явлюсь потомках у слідах небесних,
Написаних вогнем, що зародився
І став крилатим в струнах черепахи.

1973

м. Харків

Степан ГУРА

ЙОГО ПРОБУДЖУЄ ЩОРАНКУ СОНЦЕСХІД

І де ти такий узявся? — зі щирим подивом писав Іван Франко, ознайомившись з найпершими спробами в літературі Володимира Винниченка. Це Франківське захоплення пригадалося мені, коли прочитав щойно надіслану об'ємнішу добірку поезій Степана Гури, а також його «Автобіографію», з котрої стає ясно, де він узявся!

Перечитую, і вчуваю краєм вуха щось юно-тичинівське і дерзко-семенківське. А на повний слух усвідомлюю: це — Степан ГУРА!

І де він такий виплекався? У його віршах — розбурханість поетики співців пореволюційної доби, громадянський пафос шістдесятників і... ляпас усьому поколінню сімдесятників-восьмидесятників з їхнім дрібнотем'ям, емоціями одноклітинних, фальшивим оптимізмом, пустопорожньою філософічністю, словом, громадянською і естетичною анемією.

Незнищенна енергія життя, передштурмова психологічна напруга, біблійна всеохоплюваність рубаної фрази, першопчатки СЛОВА!

Як на мене, Степан ГУРА — в найкращому розумінні ОСТАННІЙ восьмидесятник і перший поет України 90-х років, та певне й провісник її XXI віку!

31 травня 1988.

Михайло Осадчий

Степан Петрович ГУРА

АВТОБІОГРАФІЯ

В цьому році мені сповнилося чверть сторіччя. Так би мовити — третину життя віджив. І коли оглядаюся, то з радістю — совість чиста, бо чесно жив.

Народився я у Мелітополі, де і пішов до школи, звичайно, на жаль, до російської. Згодом, маючи дев'ять років, виїхав з батьками до м. Цюрупинська на Херсонщині. Ріс у багатодітній родині (нас, дітей, було дев'ятеро). Отже, жили бідно і про якесь особливе виховання не було й мови. Проте в батьківському домі я вже у вісім років мав змогу прочитати Євангеліє, а потім і Біблію, і ці книги полишили в моєму серці невитравний слід.

В Цюрупинську закінчив вісім класів російської школи. Правильніше сказати, мені її закінчили вчителі, бо я в останньому класі до навчання ставився вільно: гуманітарними предметами захоплювався, а решту ігнорував. Після закінчення школи поступив до технікуму, звідки був відрахований за релігійні переконання. Я і раніше не цяцею був, бо відмовився вступати у жовтєнята, піонери і, ясна річ, у комсомол. А пізніше відмовився і від служби в Радянській Армії, за що одержав діагнозу психопатії. У цей час серйозно займаюся самоосвітою. Вивчаю іноземні мови, цікавлюся східною філософією. У двадцять років зрікаюся радянського громадянства на протест проти втручання КГБ у моє життя. Треба сказати, що до цього зречення я цілком дозрів внутрішньо і тому досі не вважаю себе радянським громадянином. У 1985 році мене помістили до психлікарні з діагнозом параноїчної шизофренії. Отже, коли зрікся війська, було достатньо психопатії, коли ж зрікся громадянства, довелося мати шизофренію. Розвиток очевидний. В лікарні був більше року. Мене випустили, бо ж почалася «епоха» перебудови. Вірші пишу з 14-ти років. Крім цього, пишу музику. І люблю життя і Україну. Дуже люблю.

25 квітня 1988 року.

Степан Гура.

* * *

Валер БОНДАР

«І могили розкриються!» — пророкував —
І з печер повиходять вони».
Чуєш, десь там далеко цвіркун просюрчав,
Любо так! Якщо хочеш — засни.

Чуєш! Голос іде з віковічних глибин,
Це мов поклик з безодні до нас.
«В день ясний, коли буде народжений Син...» —
З клена зграя пташина знялась.

Сніг північний на сонці так щиро блищить,
Ну лягай, я тебе засніжу!
Кров прадавня у жилах моїх струменить,
Предки, ваш заповіт бережу.

Що це? Мить. Божий образ? Мовчи.
Принесу жертву предкам своїм.
Вже на провесні дружно точили мечі,
Духом віяло степовим.

Ти приходи. І нас з усміхом прийме бовван,
Над ним вічний розкинувся дуб.
Вийшов ось найпрекрасніший воїн слов'ян,
Ось бере він у руки тризуб.

А від столу іде айви запах терпкий,
Наливають вино в бурдюки.
Воля предків шумує у крові моїй.
Я іду, я Вас чую, батьки!

.....
У хатині моїй в невеличкім вікні
каганець день і ніч буде жевріти вічно.
Подорожній, якщо опівночі життя
ти спокою для себе ніде вже не знайдеш,
то на вогник веселий ти мій завітай:
в хаті затишно так і відчинені двері.
Ну, а після пробудження знову у путь,
Бо життя наше в русі, хоч сниться нам спокій,
бо ж життя наше мить, що не знаю чому
розтягнулося геть на предовгі сторіччя.
І тому у моему маленькім вікні
каганець для усіх буде жевріти вічно.
Подорожній, на світло заходь, ти заходь,
ну, а зранку в дорогу ми рушимо знову.

ПІСОК НА ЗУБАХ

(поема)

Я до тебе ішов
життя все своє невтороване
щоб з тобою віч-на-віч зустрітись нині,
щоб піймати, Пустеле,
безмежну просторість твою
мені Невідомим
на радість мою подаровану,
самодостатність твою незбагненну,
таку соковиту на пристрасть,
насичену всеподоланням,
від якої жадливо я п'ю.

Я музику чув!
Крізь брязкіт кайданів бундючних рабів,
самовдоволений брязкіт.
Я музику чув!
О, я взяв, я її зрозумів!
Вона неслася просторами духа,
моїми просторами,
музика — пісня твого торжества,
Пустеле!
Це — стогін сумний завірюхи.
це — псів скавуління, шакалів виття,
це — павза смерті,
це — крик німоти,
це — приголомшеність ницістю світу,
це — всемогутности поривання,
це — видирався я горами,
щоб з вершин їх стрибнути в безмежжя твоє.
Це — я,
Пустеле, до тебе відкритий,
це — ти,
що в душу багаттям ввійшла.
О, я взяв, я тебе зрозумів!
Ти в генах ества мого
вже бурхала безупину,
ти кров'ю бриніла моею,
ти шерхит дихання вітром вторила,
ти в ритмі биття мого серця
симфонію-чудо творила,

ти — музика сили, жаги, поривань,
ти — музика стрімкості, злету, змагань,
ти — музика моєї години.

Дозволь, я побачу
Семіраміди висячі сади,
присяду у затінку стін Вавилонських,
Єгипет побачу предавній і Ніл у розливі,
і водограї порогів Дніпровських,
захованих в глибинах брудної води,
закутих у брили бетону.

Забуті пороги,
забуті прадавні звичаї. . .
Нащадки забули, що там за порогами є,
і пам'ять склювали давно
залітні ворони.

Хай так, та я знаю,
там в глибинах ще є водограї,
що бризками зрошують серце мое.
Пустеле, так, так, впізнаю —
водоспаду Вікторії райдуги.
Хай долинуть і шуми його!

А це ріка Янцзи,
ти її покажи,
цю зрадливу,
що річище вічно міняє своє.
І нарешті для повного виду
прибережи льодовиту посестру свою
Антарктиду.

Заграй маревами джерел та оаз,
що в оманливості своїй
так непідкупно прекрасні!
О, яка красива ти без прикрас!
Милування тобою — мій справжній екстаз.

О, розлийся міражами життєвості,
що ламкі і прекрасні, як мрія!
Сяйво смерті в зіницях моїх запали,
щоб від жаги невтоленної міг я стиснути в руках
розбурхане серце твоє, Пустеле.
Вітрами мене розцілуй,
щоб пісок заскрипів на зубах
і засип у пісках.
Леле!

Іду я до тебе,
ось входжу я в тебе, кохана,
в сувору твою непідступну красу.
Я вічно брестиму тобою,
о, вічножаданна!
не перейшовши ніколи тебе,
не охопивши ніколи тебе,
Життя моє, Смерте моя, Місце моя!
О, Ти, Відродження справжнє моє!

ВІРШІ

Колись, коли людина не могла
пронести правду крізь життя відверто,
щоб відкривати підлість зла,
вдавав юродивого смертний.
У Київ звідусіль юрба брела,
крізь слини показні твердили смерди:
«Добродії, живіть же для добра.»
Минуло все це часом стерте.
Ну, а тепер для тих, хто не мовчить,
є божевільня. Страшно, глупо й сумно.
І дехто в ній по півжиття лежить.
Авжеж! Що скажеш? Зовсім це не умно.
І совість спить, і розум також спить,
продажна честь смердить парфумно.

* * *

Твої очі — безодня бездонніша неба,
Твої коси — вітри, що скучерявили жито,
Брості цвіту черемхи — це перса у Тебе.
О, з'явся у пахощах степу сповита!

Мріє моя, Тебе в сонячнім сяйві шукаю
і вночі сню Тобою і Тебе ловлю навмання.
Райдужна Дівчино, в тіло втілись,
ось вже на кінчиках пальців Тебе відчуваю,
Кохана, з'явись!

Ти, мов промінь, струнка, як веселка, весела,
мені голос бринить Твій, як у полі сопілка.
Він водою пролився у серце, ой леле,
і від щастя воно надламалось, мов гілка.

Твої сльози, як дощ той, що зрошує душу,
мене ним окропи, як засну в Твоїм лоні.
Я Твій спокій ніколи, нічим не порушу,
мов проміння, Тебе поміщу на долоні.

Тебе в серці створив я і вимріяв, Мила,
тільки ж нащо в нім будеш Ти жити окремо?
З мого серця зійди у життя оце тихо
і ми впарі по білому світу підемо.

Я Тебе відшукаю в часах цих суворих,
щоб себе віднайти, моя Радосте й Згубо.
У безмежжі життя, на всесвітніх просторах
я Тобі призначаю побачення, Люба!

* * *

Нерозумна доля поглумилась над нами,
нас, байстрят, на край поля привела манівцями.

Якщо б'є час сконання, хай спалахне на славу
неповторна заграва Батьківщині востаннє!

Якщо час бездоріжжя стане плідним початком,
хай вона давній витік відсвіжить невідомим нащадкам.

І любовно, і грізно творчий дух розворушить
і у вічність з ним рушить.

* * *

Передусім: збагнути підсумок життя
лише наприкінці людині можна.

Щасливий той, ким володіє почуття,
що сам він та його життя — тотожні.

І далі так: напевно треба знати ще,
як треба жити, щоб життя збагнути,
де річище, що в нім вода жива тече,
де плине струмись кригою нескутий.

Й до того: мудрий відшукає джерело,
щоб злитись з витоків у життєвій миті,
щоб з уваги знявши штучне людське зло,
життя любити в істинному виді.

Нарешті: є в житті позачасовий зміст.

Хто ціль свою узгоджує з таким порядком,

щасливий той, і він живе на повний зріст, —
той мудрий, хто зв'язав кінець з початком.

ВРАЖЕННЯ З ПСИХОЛІКАРНІ

Дайте світла! Тут сон і психози,
сірість стін, довгість часу, уколи!
Тьмяність ламп, мов зі скельця занози,
ріже очі день і ніч нам спроквола.
Залізяччя на вікнах — це ґрати,
дворазові, — зсередини й ззовні,
і ввижається пляма картата,
коли очі заплющую. Повні
дні безглуздя. Й раптові, мов постріл,
ґрати. Сонце в кутку і проміння —
в лікарській це, аж урветься терпіння.
Час пожмаканий, скуйовджено простір.
На мурі світлотіні, одначе
не заглядає сяйво у віконце,
однак веселу картину в мряці бачу,
ніби я крізь ґрати простую до сонця.

ШИРОТА ПАЩІ

Ще, мабуть, дуже довгий
нам припадає шлях здолати
і крові-поту, мабуть, ще предосить
в гарячій поросі стовкти.
Ще не одне розчавить
хиреньке тіло живодер,
ще, певно, совість не одну роздушить,
як це у звичаї тепер.
Що, друже, тут поробиш —
оце такий дістався світ,
хіба що сумно розведеш руками —
такий зоологічний вид.
То це уже спадковість
і майже пристрасть — дикий гнів,
і, мабуть, скоро чергою своєю
я влізу до оцих зубів.
І це іще нічого, —
крий боже горе-майбуття! —
якщо заповонять сумління
і спишуть совість на сміття.

ПАМ'ЯТІ ІСУСА

Йде по світу життя безупинно
й Ти по світу бродягою йдеш.
Запалив гасло Божого Сина, —
Ти любов'ю у людях живеш.
Ніс Ти правду в цей світ кострубатий,
славши всьому живому привіт,
Ти любив серед гір зустрічати,
наче звістку життя, сонцесхід.
Ти любив горобця і лілею,
Ти людей словом вільним зігрів
і живлющою суттю Своєю
нас до нашого Бога привів.
І, як завше гонимий бродяга,
Ти схотів шлях останній пройти,
спокій бив скрізь південну засмагу,
молодий, трохи більш тридцяти.
Глум злостився, зростала неслава,
тільки очі леліли святі —
правда має єдине право:
закінчити життя на хресті.
В небі сяяло сонце ласкаво,
вітер кучері любо звивав,
шлях останній, святий та кривавий
світу нашому все доказав.

* * *

Був Ісус на суді в Пілата.
Мовчав. Свій кінець, зайвість слів
зрозумів. Тільки й міг ще сказати:
«Як Батько мій порішив.»
... Хто цей вбогий? — спотворене тіло,
Син Бога і Цар. Роздум вшух,
як юрба за дверима завила:
«Чи кесарю ти не друг?»
Кесар? Друг? Щез імлюю із горна
тінь-натовп. Раз, два, десять, сто —
це все совість, мов кров, біла з горла:
Син Бога чи кесар, хто?
Ти мовчиш? — але в серці струси
і мозок шалів у боротьбі —

був Пілат на суді ув Ісуса
і вирок читав собі.
І мов кулями по граніту:
так, ти другом кесарю став,
адже царство мое не від світу,
так, цар я, це й ти признав.
Тіні зникнули. Вмер розп'ятий,
по-царськи людиною вмер.
Я знаю Його. Людину! Брата!
Він по вічності йде тепер.

ЦІЛЬНІСТЬ

В речах навколишніх шукаю сутність, —
що пов'язує дух наш із вічним,
що освітлює нашу майбутність,
що надсуще творить звичним.
Красу у видовищах природи бачу, —
що в ній сяє відображення духа,
що в ній серця піднесення й скруха.
що просвітлюють людську вдачу.
В буянні звуків є одне співзвуччя, —
що гармонію всесвіту містить,
що моїм є захватом ця музика-буча.
що мене вона може очистити.
Я відкриваю світ як цільну єдність, —
що нас бавить в духовних скарбах,
що приховує безпосередність,
аби відкритись у звуках і барвах.

* * *

Нас в цей світ занесло
і кинуло,
щось здаля загуло
та й загинуло.
Півжиття прожили
байстрятами,
безталанні зросли
горбатими.
Нерозумні звелись
оманами
і тягнемось кудись

півп'яними.
Що нам завтра буде —
не знаємо,
та що-небудь нас жде —
чекаємо.

* * *

Смерть настигне собака,
смерть настигне потворна,
згине порід козачий,
зникне плем'я незборних.
Тільки ж морок минеться
й сонце вийде зі сходу
і з недолі проб'ється
дух життя та свободи.
Піднімемось осяйно,
заживем у свободі,
світло є живодайне,
що живить у негоді.

Так життя в'ється ниттю
в плетиві хаотичній,
ми стаєм лише миттю
у зв'язку споконвічнім.
Ви кінця не втрачайте,
не згубить і початку,
правду й вічність єдняйте
під єдину печатку.

* * *

Тільки раз у сторіччя з'являється геній,
недоумків же щедро розкидує жменя,
і натовп навалою суне
на справжнє, святе та юне.
На волю святу поривається сильний,
в самотності нудить свободою вільний —
та сильний тягар свій не скине,
і в безвісті вільний загине.
Так правду святу розпинають аж тричі,
оту, що з'являється раз у сторіччі.
І чи можна це якось змінити?
Не можна, — бо корінь тут світу.

* * *

Історія людства — ряд катастроф, —
неправда, недоля і злидні.
Скільки їх сталося, кривавих голгоф,
незрозумілих, мов бридні.
Скільки суспільств розквітало — зійшли,
пожерлись безоднею часу,
в безвісті затхлій усі загули,
тільки лишилися гримаси.
Визиск зростав, мов пожежа лісна,
зломудрий витончував засіб. . .
Поступ? То що ж це таке? Мана.
Тільки б любов збереглася б!

* * *

Божевільний. Ці очі відсутні,
мов би випари тьмаві з безодні,
то дико жадливі, то сніжно-холодні,
у злі і добрі неосудні.
І бовтався у нього на шиї
хрест просмолений, схожий на змія,
блискучий та довгий. «Навіщо він треба?» —
спитав я його, ніби себе.
«Чорний хрест — символ горя людського,
амулет, щоб прийняти неухильно
на себе весь безмір гріха світового», —
мені пояснив божевільний.

* * *

Я відказав їй: — це приходив Бог.
Ти бачиш моє безсмертя,
несхибний посланче Бога.

М. Бажан

Спасибі тим, хто допоміг мені,
коли входив у світ я немовлятком,
тим, хто моему крику першому радів
як виявленню вічного життя;
хто радістю про мене, хай і несвідомо,
єднався з радістю великою, ясною
усвідомлювання людського життя
часткою безмежжя божеської суті.

Для мене працювали всі учасники
сумної драми людської історії.
Їх мрії, помилка, омани, поривання, болі —
все це вчить і надихає мене.
Спасибі, вчителі, спасибі.
Я вдячний всім еством тому, хто братню руку дав,
коли стояв я на юнацькім роздоріжжі,
хто до своєї комірчини на нічліг впустив
і всю свою вечерю: хліб, олію,
три картоплини поділив нарівно.
Коли я йшов на пошуки любови, правди, щастя
в цій щирості необміркованій, нештучній
відкрилися мені любов, і правда, й щастя.
Я вашу пам'ять з вірністю синівською несу.
Так, ви — батьки мої, брати. Ви — вчителі мої.
Ви — витік, звідки я пішов
у світ добра, і мудрости, і правди.
Я повертаюся до вас, як до свого початку,
щоб краще з'ясувати свої надбання,
мету, і течію, й коштовності свої.
І думкою я тішусь, що, коли покінчу
топтати ряст, знайдеться той,
хто зрозуміє мою правду
(а це — його це правда,
вона — то правда всіх,
вона — то людська правда).
Хай він закриє мої очі і спокійно
мій переступить труп і понесе
єдину правду — правду про любов
назустріч людських роздумів і мук розпуки.
Я буду з вами! О, брати мої, я буду в вас!
Спаси вас Біг, допомагай вам Біг!
Спасибі, люди! Вам спасибі,
Відійшовшим, Ідучим, Прийдешнім!

ДОВІЧНО

Помолися світилу зі сходу
і землі помолись перед тим,
як хильнеш чашу вічної згоди,
як його наречеш: побратим.
Брали чашу з вином сріблоіскрим,

кров точили, черкнувши з долонь,
в очі глянули поглядом бистрим
і зажеврів у душах вогонь.

Перед предками, перед богами
пили змішане з кров'ю вино —
вже не буде нікого між нами,
ми одне, як змішалось воно.

Поки буде нам сонце світити,
поки буде земля нас носити. . .

Дух весняний в повітрі розлитий,
і спускалася з неба блакить.

КРОК У НЕБУТТЯ

Усміхнувшись життю, я умру на світанку,
я ввійду в небуття, мов додому вернусь,
мляво смерті віддамся, мов деспоту бранка,
я, коли вже собою надміру стомлюсь.

Чи, рукою махаючи сонцю на сході,
подивлюся ще раз в його личко рябе:
Ясне Сонце, земному життю опікуне, на відході
це приречений на смерть вітає тебе.

Чи вдивлятимусь в очі бездонні дитини, —
небуття, тебе бачу так ясно я в них,
справді, ти тільки є, ти єдине, єдине,
що ніяк не причетне до смерти живих.

Хай сміється собі це життя, мов коханка,
я вже вільний і тлінням уже не зв'яжусь,
від чужого насіння зачне полонянка,
я ж тим часом у вічне ніщо розроджусь.

Смерти мить — таємниця, лише не для мене,
я б без свідків хотів зустрічати її.

Сам-на-сам. Мить повернення благословення!
О, ніщо, ти останній притулок мені!

ОЗЕРНА ТИША

Коливається тиша над озером,
яке видніється при заході сонця.
Преспокійно зринають думки,
і я нічого не хочу мати,

щоби мати назавжди все.
Я не хочу любити когось одного,
щоб любити усіх і кожного.
Ще хвилину тому плесо було золотавим,
а тепер воно брудно-червоне.
Я не гребую крихти збирати,
що упали зі столу ситих.
То ж надармо гадає загодоване бидло,
що женуть їх не до різниці.
Хіба світу тільки що у вікні?
Задовольнюся безмежністю тільки.
Та даремно гадають дурисвіти,
що за те, що упало зі столу і з неба,
я буду комусь зобов'язаний.
Присмерки, присмерки, спокій.
Швидше, ніж в наркотичних мареннях,
грають з тінями барви в призахідне сонце.
Я крізь пальці дивлюся на сонце в zenіті
й на порожні гризоти людей.
Закарбуй: все віддай мені, все —
половиною не задовільнюся.
Закарбуй: віддаєшся собі.
Гидую приймать рабські оплески.
Поки сходить це сонце й заходить,
воно — подорожанин довічний,
Я, стрічаючи подорожнього,
усе людство приймаю в ньому.
Промовляючи слово єдине до нього,
я говорю про все, геть про все.
Справді є таке слово.
Та його можуть вимовити тільки гори —
в людях луною воно відгукнеться.
Як набриднуть долини, відійду собі в гори
слухати гуркіт обвалів.
Тонуть темні обриси дерев,
і приємною прохолодою
потягнуло з низин.

* * *

Двадцять п'ять років —
це півжиття —
в божевільні!

Тільки за те, що бажав добра
справжнього.
Бажав і мріяв,
ще не наважившись навіть
мрію перетворити в життя.
Двадцять п'ять років —
це півжиття.
Безглуздя!
Пояснення цьому
чи там виправдання якогось
і бути не може.
Зло! Безум!
Тепер розумію,
чому він вчинив самогубство.

ТАКОЖ СТРАХІТТЯ

І великий зустріне жах
той, хто справді ні в що вже не вірить,
черепок голомозий з м'ясивом в зубах
знагла в мить п'ятірню розчепірить.
І охопить ураз п'їтьма,
та, що довго так кралась за недовірком,
не порожня — без дна, не мовчазна — німа,
це буде нежиття переддвірком.
Щоби голос почути свій,
скрикнеш яро, та вчуеш лиш зубів скрегіт,
що скопичував на ближнього серцем лихий
під дідківський злорадісний регіт.
І відкриється нежиття.
Що ще є? Хто повідає світу точно?
Знаю ж, можна тому, хто іде без пуття,
познайомитись з ним вже заочно.
І з гнітючим ярмом піде знов та знов
не реальне життя, а лиш відбиток його,
зло раз вчинене з відповіддю нас знайде,
якщо ми не шукали благого.
Тільки чуємо всім нутром,
що отам за життя кордоном
наше зло має нам відгукнутися злом,
можеш навіть це назвати законом.

ВАЛЕРІЙ МАРЧЕНКО ЗАКАТОВАНИЙ

Валера вмер. Він чесно
життя пройшов, як знав, як розумів.
І знав, і розумів
він муку наших днів,
і вмер тому,
проїнявшись нею і духовно, і тілесно.
Супокій праху твою!
Заснулий в лапах у катів.
Замучили — не вперше.
Не звикнуся, хоча вже безліч їх,
смертей, як зло, тупих.
І голоси голосять. . .
хай! . . Та смерть — це таїна
і вмерши, ти геній волі та краси,
ти свят, бо ж людяність зберіг.
Він вмер. Урвався промінь.
Оце й усе? Ні, бо ж ще матір є!
І, значить, злочин є.
І кров офірну п'є маразм химер.
І доки безум цей?! О розум! Тільки гомін —
юрбі байдуже. А він вмер.
Він діло закінчив своє.

* * *

Удосвітках плинув туман,
по гілках розсипаючи іній,
а за обрієм плавно у вічнім течінні
піднімалося сонце.
До полудня краплини на вітах повисли,
гойдались вони на вітрі,
відбиваючи весело сонячні промені,
наче кришталіки.
Сонце угору виповзло,
пригріло.
Парою знялися краплі
і радісно полетіли
назустріч Великому Сонцю.
Ось і я так до Тебе,
мій Спасе, лечу.

* * *

Що з Тобою вчинили, Ісусе!
Поглумилися злобно і розіпнули,
потім, прикинувши мінуси й плюси,
поховали в печері й навіки забули.
Потім витягли з мороку. Тільки. . .
Ні, не Тебе, і не правду Твою аніскільки!
Труп бездиханний піднявся навіть,
це його й до тепер люд затурканий славить.

ПЕРЕДОСТАННІ АКОРДИ

Як з тополь опадатиме листя,
мене в нього вклади;
як з сузір'я прибудуть пречисті,
ти мене розбуди.

Коли сонце світанку радіє,
небо в губи цілуй;
в горах десь надісоти святії,
для них серце готуй.
Любий мій, опусти мене в річку
і пісочком присип.
Крізь сутінки вже бачу я личко,
що солодке, як хліб.
Яке сяйво! — не бачив ще зроду,
тихо в космосі так.
«Він прийшов!» — «Світло зі Сходу!» —
це умовний наш знак.
Бачиш море розбурхане в склянці —
бачиш людську любов.
Коли з'являться вірні посланці,
передай: Я готов.

ВІЛЬНИЙ ПРОСТІР

Я ранком ішов ще в темряві по місту
крізь вітер та холод, крізь натовп та тіні,
крізь млявість ріденьку електросвітла.
І ніби приходяьки в неспиннім блуканні,
метлялися тіні сніжин на асфальті,
немов по безвихідних тьмах лябіринту.

Вони, як і я, були заспані дуже,
як я, вони теж на морозі дрижали,
було, мов у склепі, незатишно в місті.
Страхіттям ввижались громаддя коробок,
кошмари завулків. А мрія — сон чистий,
як поле і затишок вільний, як простір.

СМОЛОСКИП ВІКУ

Він вийшов з-за рогу. Вмить
став на центрі майдану. З цебра
рвучко пальне вилив на голову, груди і спину.
Вже полум'я палахкотить.
Сморід згораючого. Жара. Судоми.
А люди поскулювались, ніби тепличні рослини.
Схопивсь. Метрів десять біг.
І «фашисти» — єдине.
Та й звалилася вогненна гора.
Товариш, мов бик, волав
про страхіття, що розпад несло.
Хтось полум'я кинувсь гасити, та тільки надармо.
Муку не виніс. Розчавило зло.
Загнали. Не витягнув віл прогресивні ярма. . .
Чи, може, це подвигом правди закінчилась карма,
серце в жертву себе принесло?
Вогонь позбивали. Ось
і мундири, мов галич на труп.
І злочинця-мерця, і живого як спільника взяли.
Кому з них зручніше прийшлося?
Жив я, мов смерчем розідраний дуб,
та пам'ять крізь спалені вії в зіницях палала,
мов смерть, невмируща мука, що душу порвала,
гнала мене крізь ризики згуб.

ЩО ТО Є?

А мати боїться, що я скінчу пеклом,
і звісно тому, що я в пекло не вірю.
І в мить, коли було зовсім нестерпно,
коли спокуса самогубства з'являлась настирливо,
мене від спокуси втікати рятував її образ

і думка, що роки всі після відходу мого,
для неї будуть вже навіть і не смертю, не гробом,
а пеклом — і звісно тому, що не вірю я в нього.

УСІ

Для кожного призначений свій шлях,
у кожного і радість, і тривога,
і ми йдемо і в правдах, і в гріхах
усі, беззаперечно всі, до Бога!
Усі ми винуватці як один,
а перед Ним Святим всі в рівній мірі, —
якщо не йдем в життя, як блудний син,
то гинемо в житейським вирі.
У кожного свій визначений шлях,
для одного, здавалося б, він простий. . .
Несе й святий тягар свій на плечах,
журбою людською як жалом гострий.
А інший пізнає падіння край,
підняти звідки грішному незмога,
але його ти також не картай,
бо його шлях — це також шлях до Бога.
У тебе легша путь — згадай того,
кому приречено йти манівцями,
і зглянься над гризотою його,
над розпачем його та над трудами.
Бог — то життя! Він нам любов несе,
в Нім оживає раб, і смерд, і шудра.
Він всіх, беззастережно всіх, спасе,
бо Він Бог люблячий і мудрий.

ПОМІРКУЙМО ПРО СКІН!

І похорон. Труну виносять. Стали в ряд.
І потягнулись по дорозі.
Напівпритомність. Світ — як виду драний шмат.
Зненацький зойк. І сльози, сльози.
А попереду довгий дерев'яний хрест
несе мужик, напівзгігнувшись.
Незрозуміло дзявкнув і захлинувся пес,
мов би зі сплячки не проснувшись.

Затихло все, лиш серце крають, серце рвуть
хриплячої сурми фальшиві звуки.
Гімн смерті — заповіт живим на незабудь
про невідверненість розлуки.
Пройшов похід, вже й курява лягла,
відплакалися тяжко груди. . .
Її немає вже, але вона була,
ми есмо ще, проте і нас не буде.
Останній шлях — останній хресний хід.
Знесуть, заріють в землю і забудуть. . .
Не в силах люди йти в свою останню путь,
за це ніхто їх не осудить.

КАЯТТЯ

Шлях вузький, важка земна дорога,
я в житті не майстер, я шукач.
Брате, я благаю ради Бога,
ти прости мені, не винувать.
Світу брила — з нею я нікчемний
в стресі дня п'яницею бреду,
а життя людське не гумор чемний, —
як рахунки з правдою зведу?
Так, я винен і багато винен,
тільки ти, будь ласка, не картай,
плаче серце в каятті невпинне,
сумом воно сповнилося вкрай.
Я — людина, зрозумій людину,
ти мій брат, тому мені прости.
На любов споглянь Людського Сина
і, якщо я впаду, не засуди.
Я в житті мандрівником ступаю,
я в житті не майстер, я шукач,
я свою вузьку межу долаю,
брате мій, пробач мені, пробач!

ЯСНІСТЬ

Скло стало рубежем
морозу і тепла.
Від дихання живого

скло тьмяне соромливо
все парою вкрилось.
І ось одна краплина
враз налилась, набрякла
і покотилась,
вбираючи в себе все більше і більше
навколишню вологу.
Вона — краплина,
вона — непоказна,
вона — та сама пара.
Та слід, який вона лиша, —
ясний, прозорий, чистий,
немов дитинства зоряна душа.
Цей світлий слід на мить
просяв полисками весь
від сонця призахіднього,
аж став гарячим, ярим.
Ідучи на рубежі життя і смерти,
я б саме так хотів прожити
і влитись спалахом в безсмертя.

* * *

О, скільки я вже бачив їх, поважних,
інтелігентних, найсерйозніших людей,
і шилися вони в прихильники ідей,
ідей некуплених і непродажних.
Це не абстрактний натовп збайдужілий,
це розумні люди, здатні правду, сенс життя
прийняти, але так і не зрозуміли її до пуття,
бо ж більше свою неправду полюбили.
Розумники, про вас моя скорбота,
ви, що життя величність всю майже зрозуміли,
як же це безглуздо казати:
«Я знаю, та чинити неохота».

ОСЯЯННЯ

Мовчу і думаю,
мовчу і не думаю,
Тільки єдине в свідомості:
пізнати себе.
В очах пролітають картини,

кіноепопеї борінь духа;
миготять і троцаться, мов іскри,
в безумі, в шалі, у сказі.
Викидаю навантаження буднів,
баласт нісенітниць порожніх знань.
Потім спокійніше, тихше, ясніше
вирізьблюється із сутінок...
Ні, це ще не правда,
лише прочуття,
підсвідомість знаходження правди.
Потім зникає невідчутно
тягар чуттів і тілесність.
Тільки відчув
як набряк враз блаженством.
І ось вона! Правда!
Правда моя і людська!
Сходить... зійшла!
Відкриваючись фактом просвітління,
розгортаючи заставки часу і простору,
еством невхопима, відкрилась у символі, —
самодостатня,
самозрозуміла,
ясна, як сяйво місячне,
близька, як думка Вчителя.
І явилось мені:
троянда — я знаю, це символ натхнення,
на тлі безмежжя вона — це символ Бога.
Троянда тане пахощами — сенс життя, —
переростаючи в безмежжя — вічність.
Отже: безмежжя, троянда і пахощі —
Бог, Вічність, Натхнення.
Більше не треба.
Я це не бачу, лише відчуваю,
лише проникаю образом правди.
Впиваюсь. Вслухаюсь.
І пропливає кругами світло
і сяйво, і сяйво, і сяйво.
Полегкість, самоочищення,
самопізнання,
блаженство,
нірвана.

МОЇМ ШАНУВАЛЬНИКАМ

Мій друже,
коли набридне читати мої писульки,
то викинь їх геть сміливо —
обом нам байдуже.
Щоб просто не було муляко
і криво
у твоїх думках,
ти все написане геть спали
і з пам'яті геть зітри.
Бабах!!!
А я цю глупоту прощаю тобі.
Бо ж для розумних писав.
Їй-богу, це не біда,
якщо ти не з них,
якщо ти тупий як і всі тупі.
Ти навіть у чомусь правий.
Навіщо знудженість
тупих?
Викинь,
а я без нудьги, без буденних смикань
тихо піду з нічого в нікуди.
Попрямую відтинком життя,
що вплітається, мов позолота,
в мереживо всесвіту весь.
Туди крізь веселощі і скорботи.
Перегуком півнячих кукурікань
життя виміряю,
іду і знаю —
я у вічності есьм.

ГЕЙ!

Гей! Як зоряно! Любости повна ніч!
Ось поруч плюскає море ліниво,
десь в лісі глухо проухав сич,
як бризкає світлом криво.
Я понад берегом побреду
і на зірки мерехтячі погляну,
в просторість всесвіту увійду,
я сьогодні від неї п'аний.

А небо, небо! — воно без дна!
О, ця єдина, справжня безодня!
Якою міццю лягла вона
вся на плечі мої сьогодні.
І зрозумів я, і в перший раз!
Мов ясність неба зійшла на дух мій.
Душі моєї відрада — це життя екстаз,
в якому окремості никнуть трухлі.
Я? Хто я? Що я? — Немає «я»!
Так, я живий настільки, наскільки
зіллюсь з безмежністю небуття.
Так, живий я у ньому тільки.

ОМАРУ ХАЙЯМУ

Ти вже давно перетворився в глину,
я щойно в себе глину цю ввібрав.
Ти правдою давно вже став,
я щойно в правду цю увійшов нетлінну.
Я теж колись світ глиняний покину,
та правда кинуть нас не має прав.
Безмежжям, щирістю свого життя
до лав буття ти увійшов —
і я ось лину.
Ми разом — ти і я. І не тому,
що глину дано нам з одного яру,
одне, бо в правду влились в ту ж саму.
Величність, мудрість, любові земного дару!
Це — хай живе! Віват життю цьому!
У нашій справжній сутності, Омаре!

* * *

І слава — заповідь моя.
Т. Шевченко

Хто з нас не працював на двох панів,
хто не підбріхував, забувши сором,
хто не підкрякував, як крикав ворон,
в кишеню совість зжужжмивши без зайвих слів.
Не вірять нам, бо ж самі брехуни,
а ми блазнюємо, мов мартопляси,
бо ж нас ще не чіпають свинопаси,

хоча гниють в хурдигах ті, хто без вини.
Коли ж придуть вигідніші часи,
то здихаються й нас таким же робом,
і нам неслава буде вічним гробом
за те, що дзявкали, негідники, як пси.

БИДЛЯЧИЙ РАЙ

Ми живемо, мов нам цілу вічність так жити,
а точніше — ніби завтра помрем;
не стурбованість і не байдужість — свиняче корито,
ми живем, мов не ми тут живем.
Чи живемо ми справді, чи тільки існуем,
мов живими ввійшли в небуття?
І хтось старанно все провадить мене до пуття,
щоб і здохнув я щирим холуєм.
Чи живемо? — На біологічному рівні, авжеж,
ми живемо, бо ж ми віруєм навіть.
Ув ілюзію смерти, так-так, вірим щиро без меж
і ця віра ось-ось нас розчавить.
Так, ми — стадність, отара бездумних овець,
і чабан — ідіот якийсь лютий.
Хто наївно із нас ризикне в майбуття заглянути,
щоб уздріти свій підлий кінець?

* * *

Де не ждеш, там зустрінеш муку,
від кого не чекаєш, той штрикне,
брат на рідного брата здіймає руку
і найближчий у вир штовхне.
Той, з ким спільно ділили їжу,
видирає нахабно останній хліб.
На обличчі усмішка, а очі хижі,
жахливий такий, облудний тип.
Найбільш згубний удар — у спину,
таємничий, розумний, влучний, святый. . .
Серед мук у безодню без хліба плину. . .
Найстрашніший удар — це твій.

О. БЕРДНИКОВІ

Те, що чув я про вас, надихало мене.
Тільки ось в шумах заглушуваних радіопередач
я почув той м'який, ні, сумний, як смутне
безмежжя провалля, Світличної голос.
Крізь надсадний біль і прихований плач:
«Бердник зрікся. . . Бердник засуджує. . .» І кого?
Катів, душогубців? А ні! Зрадників? Ні!
Невинних любов, що до смерти боролась.
А втеча сильніше роз'ятрить кровожерців. Ого!
Що ж тоді залишилось чинити мені?
І, взагалі, як це засуджує, знаючи про любов,
про всесвітність любови, казавши про правду.
Про правду як сенс і підставу життя, що назавжди.
А тепер! Що тепер? Мозок мій прохолов.
І це заради непевного підлого завтра?
Я вам вірив як щирому роботязі
і присвячував вам я думки наболілі свої,
а тепер що? Це тільки було на бомазі?
Тільки лелечко! Боже мій! Що ви зробили,
як наважились руку підняти ви. . . і
кинути камінь у людське сумління,
у тих, хто конає, яких у могилу
живцем закладають без натяку на спасіння!
Ви вибули з лав. Я займу місце ваше,
ні, не ваше, нехай порожнє воно. . .
як приклад. Але навіщо цей приклад?
Чи це важко збагнути? Одначе сумно.
Ким ви стали? Самі назвіть!
Зараз, в цю мить.
А поки. . . Хай Бог вам, Ісус і Тарас
простять неправду, простять вам безчестя.
Якщо ви спіткнулися на перехресті —
шкода, та можна піднятися ще. Тільки негайно, враз.
Але якщо ви вже навколішки стали — біда.
Тільки ж правда й тоді варта спроб і труда.

Василь БАРЛАДЯНУ

ЩОДНЯ НА ГОЛГОФІ

(З добірки «Христос Воскрес!» Релігійна лірика)

Щодня
У натовпі
Заплакана Марія,
А
На хресті
Страждаючий Христос. . .
Про
Воскресіння
Тільки учні мріють,
Бо вже віки
Не воскресав ніхто! . .
Стікає кров
На
Страдницьке обличчя,
На
Землю капає
Червона
І густа

Розп'ятий Бог
На поміч
Бога кличе:
Довкола всі байдужі
До
Христа! . .
Ніхто
В його безсмертя
Не повірив. . .
За
Істину
Не визнали ніде. . .
Стоїть
У натовпі
Заплакана Марія:
Щодня
Христос вмирає
За людей! . .

.....

УКРАЇНІ

Тебе не вигадав Тарас,
Бо ти
Можлива і без нього,
Та й
Котляревський в перший раз
Не споряджав
Тебе
В дорогу!
Ти,
Наче вранішня зоря,
Гориш і сяєш
Споконвіку. . .
Не заснував тебе варяг:
У греки йшов
По твоїм рікам. . .
Тебе оспівував
Боян —
Поет і воїн знаменитий!
Та й,
Скільки світ,
Твої поля
Дають можливість
Людству жити. . .
Політі кров'ю поколінь,
Вони спроможні
Все вродити —
Бійців одважних,
Ковалів,
Красунь жінок,

Високе жито. . .
А хати білі? —
Оком кинь:
Од Сяну-річки
До Ельбруса
Орють і сіють козаки — —
нащадки хліборобів-русів. . .
Тебе
Не вигадав ніхто:
З'явилась
Ти
У День Творіння!
Благословив
Тебе
Христос
На щастя вічне
І
Гоніння! . .
Щодня
Благаю я
Христа,
Аби не знала
Ти
Руїни. . .
Тебе
Не вигадав Тарас —
завжди була
Ти,
Україно! . .

.....

ВЕЛИКОДНЯ МОЛИТВА БЛУДНОГО

«Отче наш Іже еси. . .»
щоденним ранком
Світ сотворений ТОБОЮ
впізнає ТЕБЕ
впізнає
дорослих Дітей своїх
мати
не визнана дітьми
смертна мати
ЧАША ТВОЯ
як дика лілея
беззахисна
відірвана від нас
тиша перед дорогою
слідів дому батьківського
не видно
небо як пересохла річка
П'ятниця
тихо йдуть колеса
милостиню відсунуто
порожнеча
ніхто не тисне рук
всі дивляться у землю
так просто
відблискують офіційні гудзики
ТОЙ НЕ ОЗВАВСЯ
розгублені голоси
руки за спиною
у вірі
голі ноги
ХТОСЬ ВІДХОДИТЬ
безтілесне око
злодійським щастям
світиться
над тілами
повітря гірке як привид
плече одиноке у реп'яхах
дозволь дивитись
на долі сутінки

відливи
пробиті сльозою
непомітно
відтіняють позу
ВЕЛИКОГО БОЛЮ
І позу віків
І останком цілунку
прицвяхованим до ПОДВИГУ
не загиблого раніше Содому
густішає запах свіч
подібний до запаху
яблунового дерева
без плоду
зручний привід
до каяття
єдиного може
по смерті усвідомленого
КАЮСЯ
присвятою з колін
теплом дихають груди
дерева
зірки
дихають між собою
земними росами
в нас
світ сотворений ТОБОЮ
впізнає ТЕБЕ
дзвіниці вітають ТЕБЕ
безтілесно
у наших очах
смертних
ЧАША ТВОЯ
як дика лілея
беззахисна
відірвана від нас. . .
АМЕН

23.05.79.
Далекий Схід,
Заслання

* * *

ЕЛЕГІЙНЕ ДО ЕПІТАФІЇ
ГНАТОВІ ХОТКЕВИЧУ

присвята на 110 роковини народження

*... в вічній руйні і вічній творчості
я чую ЙОГО! В вічному умиранні і вічному
народженню! В вічному злі і вічному добрі
чую я Бога!*

Гнат Хоткевич, «Гірські акварелі».

Ми нині прах. Все мерхне і біліє.
А сніг іде. Сльоза моя в крові.
І кряче крук на зголоднілім гіллі,
Над сивістю ненаших матерів.

А сніг іде. Століття за століттям.
Чорніють сни. І прощення нема.
ЙОГО зову — Гуцульщино, мій світе, —
Його нема. Гора моя — німа. . .

Нема. Лиш гори. Небо і смереки.
Встеля барвінок Довбуша кістки. . .
Скажіть мені, степи мої і предки,
Де птичий гай? Де воля? Де квітки? . .

Скажіть мені. Душа моя усюди
Як заповіт. І струни у труні.
Це попіл? Ні. Це сніг? . . Це людоЮДИ!
Куди ви? . . На стриноженім коні.

Куди? Куди ми? Де свята дорога?!
Тюремний вал. І тіні Україн. . .
Де наш Кобзар?! Подвір'я до порогу,
Де мальви? Вікна? — повні голубих хмар'їн. . .

ЧОРНОВИЛЬ ОСЬ! Як демон з румовища. . .
І попіл наш сльозою до води.
О, люди, люд! Почнім з калин і вишень. . .
Ще раз зачнім із пісні і верби.

Зачни, жоно. Дружинонько. Дружино.
Вітчизно. Україненько. Жита! —
Заплодоносьте злотоносним жнивом
Під голубим світанням і життям.

Отак. . . Покаймося до неба. І почнімо
Від чорнобривців, ластівки й Дніпра.
А пісню наречім — Хоткевичівна —
І ЛИК ЙОГО пом'янемо і прах. . .

* * *

ЕПІТАФІЯ

. . . І не сплache за мною ніхто
і не стужит ци, і забудуть мене,
заспокоються. . .

«Гірські акварелі»

Гомін серця
і гомін пшениці
оживляє стебла
стефу Слобожанського

омелодійнений струмок
при битій дорозі
пахне ВОДОХРЕСТЯМ
на німій партитурі
Бояною журбою
КОБЗАРСЬКОЇ НОСТАЛГІЇ

спочиньмо опечалені
годиною ОСТАННЬОЮ
ув обірваній репризі
Березовського

у найсумнішій репризі
первісного канту

І у темниці Веделя
умиротворімо

репризу
ВОЗНЕСІННЯ

І воздасться

І цвістимуть маки
на струнах ЙОГО

І струни лірницькі
як святий окраєць хлібини
являє нам
ДРУГЕ ПРИШЕСТЯ

Раба Божого
Гната Хоткевича

І слово його
НАГІРНЕ
останнє

на невольничих пергаментях
заволає нині
з попелу
рясними звуками
і ясними зорями

ВІРИ І БУТТЯ

нашого
стражденного

Лелека
над скибою
ТРИПЛЬСЬКОЮ

землі мертвої
тримає
свічечку
як МЕЧ АРЕЯ

воскресити
терпіння ЙОГО

у дзвонах
церквиць бароккових

у мелодії
Струн
НАШИХ

ДА СВЯТИТЬСЯ
ІМ'Я ЙОГО
НИНІ
І ПРИСНО...

Степан Сапеляк, м. Харків,
20.02.88.

Примітка: Вірш був прочи-
таний на вечорі
Гната Хоткевича
в Харкові, про
який ми подава-
ли репортаж у
«Кафедри»-2

* * *

Микола САРМА

МОЯ ТІНЬ

Я ненавиджу зброю,
а вже надто — автоматної сталі синь:
мене довго водили під конвоем
тепер сприймаю з підозрою
навіть власну тінь.

26.6.85

* * *

ПОБУДУВАЛА ОСІНЬ

Побудувала осінь
нерукотворний Храм
з повітря та блакиті:
у ньому — вітражі без рам,
а бані золоті
зі сонцем злиті.

У дивовижнім Храмі цім
спадає злотові кожна мить.
Тут не орган звучить —
співає скрипка Паганіні
в красі замріяній, осінній,
в шовковім шелесті лісів,
і завмирає схлипко,
щоб знову дарувати сміх.
О ніжна скрипка —
палітро звуків чарівних!

19.10.87

* * *

Б'ються думки о безсоння,
як риба о лід.
Німотні зорі тишу ронять —
у безгомінні світ.

Час кинув якоря на дно уяви —
спинився ночі караван.
Уже думки — неначе плями,
сліпий туман!

Гнітить непевности облога,
немов тюремні стіни, —
я в ній, як у біді. . .
Коли ж насправді нема Бога —
то як довідаюсь тоді
про долю України?!

16.6.87

* * *

У МОЇЙ КІМНАТІ

Невеличка кімната,
без багатих окрас,
але змістом багата:

на стіні Тарас,
а на столі — «Кобзар» розкритий —
неопалима купина палка,
що тільки Правді світить —
горить! горить!
і не зника.

А в берегах реве Дніпро широкий,
просторячи неспокій:
неначе море те,
що збайдужілість геть змива!

І знову Надія ожива...
А з купини — слова!

— Борітеся — поборете!

1988

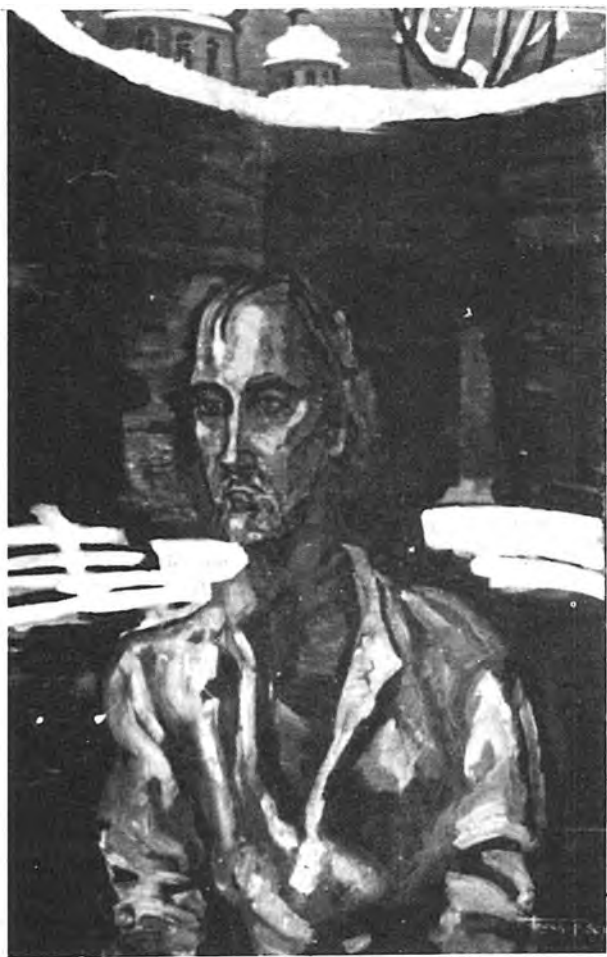
* * *

ПРО АВТОРА: Микола Олександрович Сарма народився у степовій частині Криму в с. Мазанка Сімферопільського р-ну. З батьками дитинство провів у Сімферополі, де закінчив середню школу. Вчився в Миргороді в художньо-керамічному технікумі, працював художником-кераміком. Перед війною закінчив Київський художній інститут. Учасник війни.

Перший вірш, які пише з дитинства, надрукувала полтавська газета «Комсомолец Полтавщини». Друкувався в газетах, журналах.

Збірка (єдина) його поезій вийшла друком у видавництві «Радянський письменник», Київ, 1980 р.

Надруковані в «Кафедрі» твори передав нам приятель Миколи Сарми для публікації.

Валер БОНДАР

Я, Лесів Ярослав Васильович, народився 3 січня 1945 р., в селі Лутки Долинського р-ну Івано-Франківської обл. в бідній, але національно свідомій сім'ї. Моє дитинство минало серед повстанських пісень і ще свіжих могил. Як мені тепер видається, я з 12 років національно самоусвідомив себе.

По завершенню педагогічного технікуму фізичної культури працював на Кіровоградщині. В 1967 році був заарештований органами КГБ. За активність серед політв'язнів мордовських таборів був переведений на три роки у мордовський централ.

Повернувшись з ув'язнення, через котрийсь час вступив до правозахисної Гельсінської групи, за що й був повторно арештований, але на цей раз у політтабір не втрапив — мені КГБ приписало наркотики. Ще не відбувши ув'язнення, в 1981 р. у зв'язку з симпатіями до польської «Солідарности» мені підкладають нові наркотики — нова справа. 192 дні голодівки протесту проти зухвалої фабрикації — знову суд — 5 років ув'язнення.

Звільнився в 1986 р. по завершенню терміну, як мовиться, по дзвінку. Повернувся в рідне село. Вірші писав змалку. Друкуватися в офіційній пресі принципово не бажав. Невеличка моя збірка «Мить» вийшла в Канаді, низка поезій в «Українському віснику».

Тепер увійшов до складу Комітету по захисту УКЦ.

26 лютого 1988 р.
Болехів, Ярослав Лесів.

Я родом із зелених гір,
Що Птоломей іменував
Карпати.
Я з кременю, води і зір,
Приречений любити і
страждати.
І щира дяка Богу за усе,
Що пережите, що нас жде
з Тобою.
Карпати —
вічний наш Ковчег,
І Україна в муках родить
Ноя!

28 лютого 1988 р.

Слово мовлю не для того,
Аби ствердити свій біль,
Бо нема свого й чужого,
Є лиш те, що міцнить ціль.
... У запряжі змучену душу
Запродать не дам на розтлін.
Зі спліну я викресать мушу
Не слово утіхи, а — гімн.

.....

Все, як вчора,
Як колись —
Плин ріки, село і ліс.
Тільки цвинтар
свіжими хрестами
у вечірню тишу
мертво вріс.

.....

Змерзлий кетяг калини —
Пульс замордованих
душ

.....

Лиш сірі стіни
і намордник неба
всевидячого ока
в дверях зирк
«эй, ты живой?»
охриплий охоронник
мене народжує
й хоронить
день-від-дня

.....

сумно шепче змерзла
вітка
не торкайся, вітре,
рани

.....

Зола осінніх хмар
померхле в'яле листя
і яблуко-ліхтар
між мокрих віт повисло

.....

За дверима щоденно чигає
Жебрущий в буденності
нерв

.....

Заскліле більмо вікна
Через ґрати за мною зорить

.....

Мене щоранку будять
сніги, сніги, сніги,
Й голодні, хворі будні
і чорний дим з труби —
як темна кров із горла
іде, іде, іде
на труд, на смерть
колона

.....

Снігу передзвін
Стих, подаленів
Мій рожевий кінь
Знов поворонів
ґратів силует
Квадратує ніч
Чую стук копит
Гук далеких січ

.....

Тюремні дні
скажіть мені
чого сумні
на чужині
дерева й сніг
і навіть сміх?

.....

Серце, буди!
Довго всі сплять
Серце, кричи
Досить мовчать!
Серце, люби
Не осуди. . .
Переможи. . .
Допоможи
Дух оживи
Бога печать!

Зима іде, а я лечу як в сні,
І чую дзвін напружено зловісний.
І голос твій такий знайомий, слізний
Щось з докором висловлює мені.

І сніжною лявіною з небес
Спадають спогади, окутані журбою.
А я тужу безмірно за Тобою,
Благаючи у Господа чудес.

Як довго тягнеться ця безкінечна ніч!
І ти не вернешся ніколи знову
Побачити цю неземну обнову,
Що сніг створив на протязі сторіч.

На честь Твою, на честь мого дитинства
Все зло потамував і викинув опріч.
...А на теренах Твого материнства,
Як і раніше, безкінечна ніч!

* * *

ЛЕНІНГРАД, ПЕТРОПАВЛІВКА

За мурами фортеці сплять царі.
І ми проходимо повз їхні урни.
Проте не чують нас володарі,
Заглиблені в свої могильні думи.

І бачим крізь віків бурхливий злет
І їх на тронах, знесених у небо.
І царської величності портрет
Із докором углиблюється в тебе.

Давно зітліла велич царських днів.
Усе нові нащадки в дивних залах.
А гнів не чезне в поглядах царів,
І скутий шик в гранітних п'єдесталах.

* * *

КОСІВ

Коли в душі зринають давні болі,
Я лину подумки у дні далеких пір,
Де в мальовничому зеленому півколі
Простягся Косів у підніжжі гір.

Домів єврейських дивні силуети.
Царівни-сосни й водоспадний гук.
Природа тут сама народжує поетів,
Даруючи чарівний ліри звук.

Строкато місто залишило слід
Історії у знесеннях і ранах.
Ми ж згадуємо гру у вогкому дворі. . .

Й пливуть картини призабутих літ:
Про ратних воїв, князя Косована
І зниклий замок на міській горі.

.....
Майнуло щастя на чотири сторони.
Сумні дівчата усамітнено мовчать.
В холоднім небі зграї чорних воронів
Кудись на південь, лементуючи, летять.

Вже відцвіли життя дороги зоряні,
І не повернеться колишня благодать.
У безвість крилять невгамовні чорні ворони,
І в небі хмурому розпачливо кричать.

Дитинство плугом років переоране.
І дзвони скоро нам востаннє віддзвенять.
І вже гіркі розкидані по світу спомини,
Як чорні ворони у небо відшумлять.

.....
Вітер північний все кружить-бурунить над Леною,
Понад торосами вие в морозній імлі темна синь.
Ти постань хоч в уяві мені все тією ж барвисто-зеленою,
Рідна земле, в барак мій тьмяний і холодний прилинь.

Буде битися серце прискорено, радістю збуджене,
Будуть ночі, як перш, з ароматом і квітів, і вільх.
Ми зустрінемося знову в обіймах,
жагучим коханням подружені,
Зорі й місяць простять нам отой зачарований гріх.

Вже давно проминуло те літо, останнє й насичене щастям.
Я ж все кличу і мзрю його непогасним теплом.
І тепер, крізь бурани й сніги, простелись мені рястом, —
Рідна земле, я твій, із натертим в дорозі до тебе крилом.

м. Косів, Івано-Франківської обл.

* * *

Генріх АЛТУНЯН

ТЕЛЕМОСТИ ПО-ХАРКІВСЬКИ

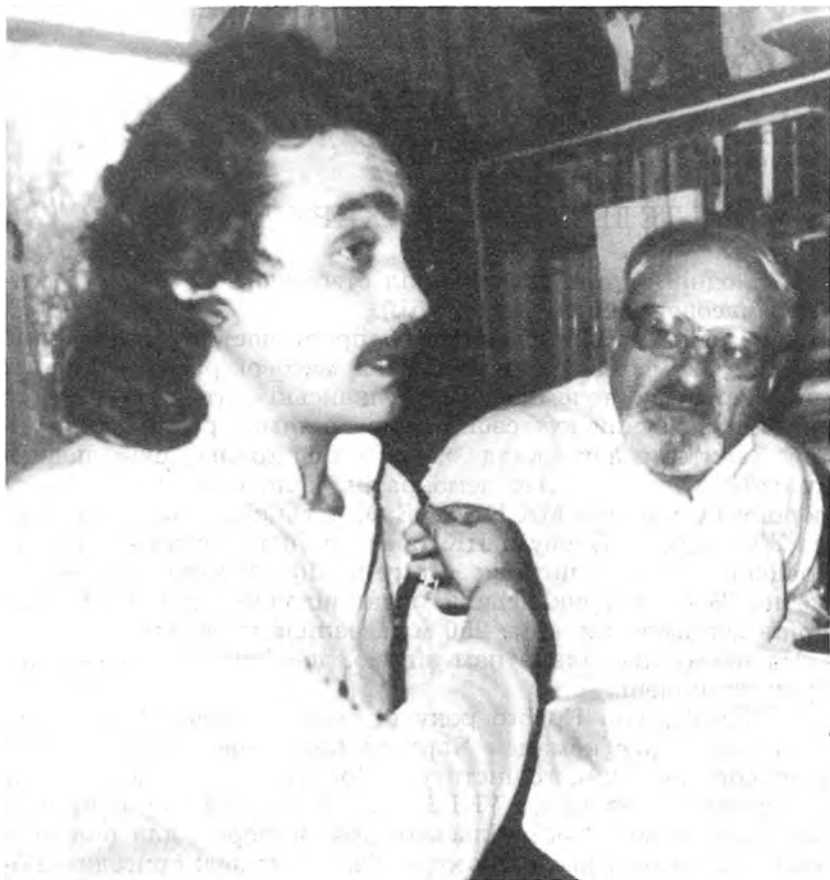
1. В одній з харківських шкіл створено нову форму політико-масової роботи — політбій.

Дві групи десятикласників у присутності представників райкому комсомолу, організаторів масової роботи з інших шкіл провели «телеміст». «Американські» діти геть начисто загнали в глухий кут своїми запитаннями «радянських» дітей. Запитали, наприклад: «Чому у Вас кожна друга людина краде?», «Яка ж у Вас демократія, коли скинули з посади першого секретаря МК КПСС Б. М. Єльцина, а промови його на Жовтневому Пленумі ЦК так і не опублікували?» А коли «радянські» діти спитали: «Чому в США 5 мільйонів неграмотних?» — «американський» юнак відповів: «Краще 5 мільйонів неграмотних, аніж 250 млн. напівграмотних».

На цьому, наскільки нам відомо, досліди з «телемостами» були припинені.

2. Напередодні Нового року відбувся справжній телеміст, на якому серед команди Харкова брав участь доцент Харківського юридичного інституту Бондаренко. Ця людина за сумісництвом працює в УКГБ м. Харкова. Він щороку приїздив до політзон, Чистопільської критої тюрми для політв'язнів, коли там перебували харків'яни, в складі бригади КГБ-істів. Так, 1983 року він навіть удостоївся особливої чести бути допущеним до карцера, куди я був на ту пору запрошений. А сьогодні він запитує В. Дунаєва в телемості: «Чи можна довіряти американцям?»

(Переклад з російської)

Г. Алтунян з членом редколегії «КАФЕДРИ» С. Сапеляком на
своїй харківській квартирі.

Гість «КАФЕДРИ» — український студент з Варшави.
В редакції «КАФЕДРИ» побував студент Варшавського університету Андрій ПОДОРЖНИЙ.

1964 року народження. Має невеликий прозовий доробок у жанрі мініатюр.

Андрій Подорожній ласкаво запропонував один з них «Кафедри», а також розповів про життя українців у Варшаві.

Андрій ПОДОРЖНИЙ

ІМПРЕСІЯ

(Друкуємо, не міняючи авторської стилістики, аби ознайомити українців на Батьківщині з усіма нюансами і духом говірки українців у Польщі).

Під шкірою вода темна й лінива. Її тіло побіля. Не знати чому роздолля, химерна розкиненість. Я безмовний. Я десь забувся. Мовлю й забуваю, бо ж не маю вуст. Тіло моє, що несказанне. Даленіють мої очі.

— Сповни мене, хай мої пальці зберігають.

Простягаю руку — відчуваю плин. Це тоді, коли порожню і даленіли мої очі. Вбираю самого себе. У порожнечу всередині вповзає вся моя покрыва. І мовлю всім еством тілесним, (. . .)

Моя рука не розуміє її стегн. Лишень плин, так рвійні води. У мої пальці входять потоки із безодні, із безодні. Руки проходять крізь її тіло скрізь, та Ярина є, така роздолна. Густий плин. Прибігаю до неї. Рветься моя покрыва. З її тіла прохопилася темінь. Непомітно й тілесно, бо ж вона виростає з тіла, з темні вже. Виявляю світло. Боком пригорщами залягла тінь, де непорушні потоком залягають її перса й стегна. Сутінок напирється в ясноту її шкіри. Вмотується в груди, між ноги. Черевом він повзе там, де кшталт вже поникає і видовжений падьма пада.

Втулена в свою темну сторону, Ярина мовчить.

м. Варшава, Польща

Автограф: Хочу стати гідним людей, серед яких опинився на сторінках «Кафедри» і сказати щось дійсно варте уваги.
Червень — 88, А. Щербатюк.

АВТОБІОГРАФІЯ

Народився 18 березня 1955 року в с. Пологи Теплицького р-ну Вінницької області в родині колгоспників. Маю брата — в Норильську, сестра живе в Коломиї. Закінчив медучилище, відслужив армію, працював за фахом у Львівській та Івано-Франківській областях. 1979 року поступав до Київського педінституту, але з третього року курсу вигнали «за незнання сучасної української літературної мови» та методики її викладання» . . .

Завідував фельдшерсько-ашукерським пунктом у рідному селі, працював лаборантом у санепідстанції.

Зараз проживаю разом з матір'ю в с. Лозовата Теплицького р-ну на Вінниччині — працюю пасічником.

5 червня 1988 р. А. Щербатюк

ГЛИБОКІ ТРАВИ

*«Здалося мені раптом, що так і повинно
бути, що мав я все таки дурну й нікчемну
забаганку — боги повмирали давно».*

(В. Шевчук, «Крик півня на світанку»)

Є образи, над якими не владний час, і один з них — хата із світу позамежного, біла хата з чистої землі дитинства. Тіло старої хати і її душа складають єдину суть, і з кожним роком, чим нижче крокви хати — тим ближче її суть до землі, з якої хата колись постала.

У нас тепер доволі цих приземкуватих покинутих хат, що так подібні у своєму руйнуванні — спочатку вітер розшиє стріху, потім розкисає стеля, провалюються й падають долі ребра дилин, осідають купами стіни і згодом до неба, як вказівний повчальний перст, стримить лише кістлявий жовтий комин.

І якщо ви задля цікавості відвідаєте ту порослу билиськом пустку, то неодмінно відчуєте її запах, запах старої сажі із того боввана. На рештках білених стін ви зможете також побачити іржаві цвяхи з гнилим гноттям, що тримало колись рамця, туди було напхом зібрано кілька поколінь мешканців хати: різного віку босоногі діти з однаковим лицями, дівчата в намисті, старші жінки, застигли в солдатському убранні дядьки.

Щороку, їдучи цим шляхом, я зауважую, що одна, крайня хата ніяк не хоче вмирати, вона досі служить притулком для старого понурого діда. Щоразу я бачу на її покрівлі нові сліди впертих змагань того чоловіка з часом — шматки толі на сніпках, кілька нових шиферин, припнутих до лат дротом. . .

Я пам'ятаю кращі часи цієї хати, як на клечальну неділю, коли паліють вишні, стіни хати квітчали і діл її встеляли запашним татарським зіллям, і воно, хрустке, приємно холодило ноги, коли вбігти до хати знадвору. В такі дні в кутку з божниці особливо уважно дивився св. Пантелеймон і за склом у нього тьмяно полискували ліплені з воску на дротяній каблучці ягідки й листки з весільного вінка господині. Вінка було недбало, збоку туди покладено, однак ніколи ніхто його вже не торкався, щоб поправити — вінка лише міняли, щоразу, як мінялась господиня хати.

Знизу до божниці ниткою хтось з дівчат причепив ялинкову прикрасу, велику, із зеленого з золотом скла шишку. Селянську обстановку — стіл, мисник, ліжко, скриню й ослін під стіною — осявав циферблатом настінний дзигар в дерев'янім футлярі. Поважно гойдався латунний з білою емаллю маятник, і щопівгодини, після застережливого хурчання, в годиннику бемкало. Хід годинника, досить різкий, за довгі роки притерся до слуху мешканців хати, і вони на нього зважали лише тоді, коли годинник зупинявся. Хтось із дорослих відчиняв різьблені дверцята, чулось деренчливе накручування пружини — і звичну тишу на тиждень знову було відновлено.

В дильованих стінах хати, легких і сухих, завжди було дуже тихо. Вдень, коли діти бавилися надворі, тишу порушували хіба що пориви теплого вітру, тремтіння шибки й шелепання горобців у стрісі, — важкі сніпки були натоптані пташками, жовторотими і дорослими. Вночі ж, коли місячне проміння повзло й поволі ворушило на стіні примарні квіти рушників, оживали інші звуки: зрідка писк й миттева вовтузня в

штандарах, потім потріскування, старечий крекіт слупів і невпинне тоненьке цокання шашлів, що вгризалися в дубовий сволок.

Той сволок чорним хребтом пронизував і тримав на собі всю хату, з внутрішнього, нижнього його боку, якраз в головах ліжка навіть вночі виднівся довгий видовбаний хрест, і хто вже більше не вставав з цього широкого теж дубового ліжка, останнє, що він бачив, був цей хрест.

Такого ж хреста я згодом побачив на стіні Софії Київської — однораменний, з шпичастими Т-подібними кінцями. Ці загострені кінці чомусь мене завжди непокоїли, в них було — це я здогадуюсь уже тепер — щось не від доброго Хреста, щось ще більш древнє й зчорніле.

В селі було два таких місця, що бентежили і вабили мене своєю древньою чорнотою: церква й стара водокачка в лісі. І хоча з церкви давно вже обдерли шальовку і веселі, вигадливі богоненависники звезли і звалили перед вітварем купу лантухів з отрутохімікатами, церква від того лише виграла — її дубові незахищені стіни від негоди остаточно почорніли, а окреслена хемічним смородом її гордовита самотність стала ще більш урочистою. І я любив сюди ходити, щоб, заховавшись у глибоких травах, слухати, як віти старезних горіхів вистукують своїми плодами об її маківку, порожню, дубову, сонячну. Всі інші горіхи ми обносили ще зеленими, достигали лише ці, найвищі, що торкалися бані.

За тих часів одеї чоловік на подвір'ї ще не був старим і таким понурим, і одного разу, на Новий Рік — вперше і востаннє — він подарував мені пачку бенгальських вогнів. Це було справжнє диво, і коли на сніг упали останні світляні бризки, в руках у мене залишилася порожня обгортка із сірого цупкого паперу, з одного її боку щось було написано, а з другого — яскравими ярмарковими барвами, невимовно прекрасним поєднанням кольорів — зеленим і жовтогарячим — було зображено хлопчика в дивній вдяганці: він стояв, заклавши ногу за ногу, і підносив обома руками сопліку до усміхнених уст.

Я одразу відчув, що це головне, що треба негайно довідатися, хто і звідки цей хлопець і чи хлопчик це взагалі? Але ніхто з дорослих, кого я питав і показував той малюнок, не зміг прочитати чужого письма й сказати, кого так намальовано. Зрештою, я обрізав ножицями все зайве і заховав малюнок до кращих часів в коробку з ялинковими іграшками,

можливо, доцільність вибору саме цього сховку мені підказав колір малюнка — золотавий з зеленим.

І, якби отой старий чоловік не був такий упертий, я, може, зайшов би до хати і відшукав ту коробку з іграшками. Однак селяк той з понурою поставою дуже суворий, тобто уразливий, і я ніколи не сходжу тут і їду автобусом «Київ-Теплик» далі повз батькову хату.

14-15 березня, 1988,
с. Лозовата на Вінничині.

* * *

ТУЛАСІ

*«...їй місячні ночі — ті самі,
ті самі пориви бурхливого вітру,
напоєні ароматом жасмину.
Однак душа сумує за берегом Рєви,
що поріс очеретом,
їй по тодішніх любовних розвагах.»*

(З «Шрі Чайтанья-Чарітамріти», Крішнадаса Кавіраджі)

Прочитавши ці рядки, я одягаюся й виходжу з хати, рілля на городі розгрузла від талого снігу, стежки не видно, ото ж, я повертаю назад і йду брукованим шляхом. Хата моя крайня (. . .), за хатою в шлях впирається яр, колишня, ще панамі викопана межа, що тяглась від річки до Слупича — старого грабового лісу, якого звідси й не видно.

На полі межу давно розорали, і лише цей вибалок зберігся досі, навіть побільшав, розмитий дощами, і от тепер я спускаюся ним до річки. Читача, що не знає нашого краю, мушу попередити: слова «річка», «ліс» можуть ввести його в оману, витворити в уяві справжні ліс, річку тощо. Однак у нас тут всі окремі деталі ландшафту якісь іграшкові — і ліс, і ставок, і млин над ставом, — реальна й по-дорослому справжня лише ця чорна, зараз дрімотна земля.

Це вже майже степ, проте обриси його, чим ближче до води, отже, й до житла, ліплено все більш округло й виразно. Гайний час довго марудивсь біля цієї землі і подбав, щоб її видолінки стали добрим притулком для людей, щоб земля прийняла їх у свої животворні затишні брижі, зробила господарями, згідливими і тихими.

І люди з давніх-давен осідали на цих ґрунтах, ліпших од яких немає на землі, втихомирювалися і заспокоювалися. Навіть войовничі налазливі зайді, що зупинялися тут, теж

ставали тихими і сумними, і м'якшали гострі вилиці їхніх гододних писків — земля ця не любить навратливих, не терпить вона також видимих наглих змін. Надто довго її ліпили.

В долині з-під осілого снігу вже почали витавати наточені кротоми розкислі щовбики, пагорки колишніх мурашників. На одному з них я знаходжу те, за чим прийшов — декілька брунато-зелених листочків собачої м'яти. . . «Моксярова вікнина» — так називають це місце. Очевидно, Моксяром прозивалися з чоловіка, що розкопав колись на долині джерело, залишив оцю вікнину, з якої тепер і в жнива дзюрчить струмок, й люди, що ідуть долинами, підставляють жмені, п'ють і дивуються — яка ж вона холодна, моксярова вода.

Позаторішнього засушливого радіяційного літа на цьому самому місці якось увечері я став свідком нечуваного поганського дійства. Сюди, опираючись на свої костурі, зійшлись найдревніші горбаті баби села. Підіткнувши свою чорну з білим одіж, вони вичистили Моксярову вікнину, вигнали з джерела жаб і обклали його підібраними неподалік камінцями.

А наступного дня, в полудень, коли вщухло жаб'яче брекеккання і через греблю протарабанив і вмовк випадковий віз, і все село завмерло — з почорнілого неба, після двомісячної перерви на спраглу знеможену землю вперіцив дощ. Води було так багато, що земля не змогла всю її поглинути, бурхливі масні потоки з напоених полів вирували в ярку біля хати, поспішаючи в долину, туди, де їх підхоплював і приймав тихоплинний Удич і ніс в Південний Буг, а той в свою чергу — до Чорного моря, прилучаючи до соків всіх названих і безіменних подільських джерел.

Урочиста й пишна вільгість долин Удича оживає напровесні, з кожним днем все потужніше бубнявіє й дихає, щоб одного ранку, після туману, вибухнути бростю. Цей ранок завжди буває сонячним. Скільки разів влітку, зимою й особливо восени я блукав долинами — однак ніколи не повторювалася та перша весняна мандрівка, коли збагнув, що це місце не випадкове і я буду повертатися сюди завжди — де б і як не жив. Це переживання справжнього, лише тоді в ту мить віднайденого, увірвалося колись в мене запахами, кольорами, пронизало звуками всеньке ество — і я стояв приголомшений, сам не свій, чужий серед цих мокрих верболозів.

Торік в Москві, в чужих людей, які так кумедно (після Києва) балакали по-російськи, мені як найбільшу коштовність зірвали і дали листочка з химерного заморського деревця в горщику. Стримано посміхаючись, я бгаю пальцями той во-

лохатий листочок, підношу до рота і... Та ж Сама чистота високости, свіжість дитяча, безпосередня і світла, зараз немисленна, охоплює мене, тут, в цьому чужому місті — повертаючи на долини дитинства, де я залишив її колись, і де Вона була так близько од мене, глибока і запашна, Вона стежила за мною, усміхнена...

Рослина та називалася туласі, її неймовірний запах нагадують мені зараз оці зім'яті брунатно-зелені листки, за браком оригіналу я послуговуюсь ними, і заміна ця натякає на якісь її переваги. Цей запах — інтенція розвитку, домінанта, що навіть зміст самої мети відсуває непомітно на другий план. Цей напрямок дає змогу зазнати відчуття такої чистоти, що всі інші риси розвитку стають другорядними, необов'язковими.

Цей запах містить в собі усе. Це напрямок повернення, й оскільки його дано апріорі, то було б смішно проти нього протестувати, хоч він децю й відлякує. Безглуздо також намагатися його змінити або приховати за високими пишномовними ідеями й спонуканими.

Там, в Москві, я діткнувся чогось такого, що існує поза межами всіх цих подій і бід людської історії, поза рамками цього простору й часу, що його, як вважають, створено лише для задоволення людської пихи. Звичайно, ми є часткою цього світу, однак не головною, і потрібне певне прозріння й досвід, щоб це зрозуміти, збагнути, що чорна й брудна земля, до якої ми зараз прикуті, — не головне в житті, є інший світ, якого можемо торкнутися, переступивши пута людських забобів.

Нема потреби якось перетворювати й особливо вдосконалювати цю землю, треба натомість віднайти свій справжній внутрішній світ, що розгорнеться перед кожним в його неповторній віковадній сутності.

А сноподібна іграшкова батьківщина скінченна, хоч можна, звичайно, до неї припасти і розчинитися на деякий час в її брижах і навіть вважати себе її господарем або, справа смаку, — слугою. Однак пройде відміряний час, дріб'язкові пристрасті знесилять людину, і Та ж Сама незмінна апріорна сила знайде і вилучить нас із затишного сховку й припинить марноту стосунків, так і не налагоджених з цим нетривким і вже далеким світом, залишивши на згадку лише терпкий присмак весняного насморку й щем червоних дитячих рук, що так завзято баблялися в снігу, який на очах стає водою.

9-10 березня, 1988.

Валер БОНДАР

Богдан ГОРИНЬ

СТОРІНКИ ЩОДЕННИКА

11. Михайло Яцків

Ім'я Михайла Яцкова тісно вплетене в історію української літератури початку ХХ століття. Був він талановитим новелістом, активним членом літературного об'єднання «Молода муза», до якого належали Василь Пачовський, Петро Карманський, Остап Луцький та інші. Тісні контакти з «молодомузівцями» мали Василь Стефаник, Богдан Лепкий, Ольга Кобилянська, Микола Вороний, Олександр Олесь. Окрема сторінка в історії «Молодої музи» — стосунки з Іваном Франком. . . Навіть цієї скупі інформації достатньо, щоб зрозуміти, яку притягуючу силу мав Михайло Яцків для студентів і молодих випускників університету, спраглих почути живе слово про літературне життя початку століття. . .

Народився Михайло Яцків 5 жовтня 1873 року в с. Лесівці Богородчанського повіту (тепер Івано-Франківської області) у селянській сім'ї. Із 1886 року навчався у Станиславській гімназії, з якої був звільнений за читання забороненої літератури і участь у таємних учнівських сходках. Після двох років поневірянь, йому дозволили продовжити навчання (під наглядом поліції) у Бережанській гімназії, але в 1895 році, не давши закінчити останнього сьомого класу, його проганяють. Більше року працює актором мандрівного українського театру, яким керував Степан Курбас-Янович (батько Леся Курбаса), а в 1897 році переїздить на постійне проживання до Львова, влаштовується на працю в страховому товаристві «Дністер». У 1914–1918 роках брав участь у світовій війні — спочатку в австрійській армії, а пізніше в Українських Січових Стрільцях. . .

В біографії Яцкова є глибоко драматичні моменти. Маючи тісні контакти з польською інтелігенцією, яка високо оцінювала його як талановитого прозаїка (майже все, що написав Яцків, було перекладено на польську мову), він перейнявся думкою досягти політичного порозуміння між українцями і поляками. До тої ідеї Яцків прийшов не тільки в результаті впливів близького до нього, відповідно настроєного, оточен-

ня, але й в якійсь мірі під впливом родинних обставин (дружина Яцкова була з походження полькою). Подібного переконання про необхідність тісного контакту і співпраці між українцями і поляками (аж до визнання польської влади в Галичині!) дотримувався приятель Яцкова, колишній «молодомузівець», поет і перекладач Сидір Твердохліб. Зрозуміло, що польські офіційні кола всяко підтримували і заохочували такі тенденції в середовищі української інтелігенції. Та коли за ініціативою еміграційного петлюрівського уряду, що покладав великі надії на політичний союз з Польщею, був створений денник «Рідний край» — орган заснованого С. Твердохлібом Українського Хліборобського Союзу — і Яцків став його редактором, то цей нерозважливий крок був початком великої драми письменника. Угодовський щоденник, його співробітників і дописувачів почала бойкотувати українська громадськість, вбачаючи в особі Яцкова зрадника політичних інтересів українського народу. Національно свідомі представники української інтелігенції засуджували угодовство, компроміси і загравання з офіційною владою, яка ставила своїм завданням, роблячи дрібні уступки, згладжувати існуючі політичні суперечності, і саме ця тенденція польського уряду виразно проглядала із сторінок «Рідного краю». Між прихильниками і противниками угодовства йшла гостра боротьба не тільки «плазом меча», як любив висловлюватись Яцків. Жертвою цієї боротьби став Сидір Твердохліб, вбитий 1922 року по наказу Української Військової Організації (УВО).

Невдовзі після трагічної смерті С. Твердохліба припиняє своє існування «Рідний край». Михайло Яцків в результаті оголошеного бойкоту втрачає зв'язок з українським громадянством, «ломить перо» і довгі роки живе майже у повній самотності, якщо не брати до уваги принагідні вряди-годи відвідини кількох давніх приятелів.

Про все це дізнався я не зразу, а продовж довгих розмов із стареньким письменником, з яким щиро подружився і який з повним довір'ям і щирістю розповідав не тільки про історію написання того чи іншого твору, але й (часто із сльозами на очах) про найбільшу драму свого життя.

Познайомив мене з Михайлом Яцковим весною 1960 року Володимир Лучук. З того часу приходили на вулицю Мечникова, де він мешкав, проводити в розмовах цілі години стало моєю внутрішньою потребою. Старенький письменник відчував спрагу нових знайомств, а тому я часто бував у нього не сам, а з кимось із своїх друзів, знайомих, рідних: братами Михайлом і Миколою, літературознавцем Осипом Петрашем,

художницею Софією Караффою-Корбут, студенткою Андріаною Савків, поетом Лазаруком, поетом і літературним критиком Миколою Ільницьким. Останнього це знайомство наштовхнуло (через якийсь час) на думку обрати творчість Яцкова темою дисертації і домогтися видання його вибраних творів у республіканському видавництві «Дніпро» у 1973 році.

Приходячи до Яцкова з кимось із друзів чи знайомих, я не завжди міг бути вірний своїй настанові записувати розповіді письменника. Зате коли ми були лише вдвох, Михайло Юрійович часто нагадував: «Доставайте свій нотес і щось трохи поговоримо». В поданих нижче «Сторінках щоденника» зафіксовані (не раз із стенографічною точністю) фрагменти живої, а не видозміненої працею уяви (як це буває у спогадах) розповіді письменника, в яких він торкається окремих сторін літературного життя початку ХХ сторіччя, угруповання «Молода муза», тайн творчої лабораторії.

* * *

1960 рік, 27 грудня (вівторок).

Домовився з Володимиром Лучуком, що разом підемо до Яцкова і віднесемо йому в подарунок обіцяні книжки — Олеся і Вороного. Під вечір я був у Володимира. Трохи потратили часу, поки спільними силами знайшли збірку Вороного. Коли вийшли на вулицю, то почали хвилюватися. Як зустріне нас, чи здоровий, чи не запізно ми вибрались, бо минуло вже 19. Але раз вирішили йти, то відкладати не будемо.

Двері відкрила, як і минулого разу, сестра Яцкова. Мене знову вразив скорботний вираз її обличчя і біле, як сніг, волосся. Я сказав, що ми до Михайла Юрійовича на кілька хвилин, щоб віддати обіцяні книжки. Поки я скидав пальто (в коридорі була вішалка), Володимир попрямував в кабінет Яцкова і за якусь хвилину вийшов з ним мені назустріч. Письменник вмів радісно вітати людей, задаючи тон невимуженості і безпосередності. Михайло Юрійович і чути не хотів, що ми зайшли тільки «на хвилинку».

— Та не спішіться, посидіть. Десь о дев'ятій мають передавати мою розмову з тим моїм при-я-ти-лем Рудницьким!

В тоні розмови Яцкова були іронічні нотки.

— Рудницький все робить поспіхом. Багато написав, але то писання не має ваги. І те, що про мене писав, то також поспіхом.

При тих словах він дав нам оглянути книжку Михайла Рудницького «Від Мирного до Хвильового», що вийшла накладом Видавничої Спілки «Діло» у Львові 1936 року. В книжці поміщено двадцять п'ять нарисів про видатних українських письменників, в тому числі окремий нарис про Михайла Яцкова.

— Ще до виходу книжки Рудницького, у 1929 році написав про мене Володимир Коряк і мушу вам сказати, що набагато краще це зробив від Рудницького, хоча зовсім мені незнайомий критик. А Рудницький все нашвидкоруч, хоча давній приятель, чи навіть, можна сказати, учень. «Я від вас навчився вести різні записи», — якось каже мені.

Михайло Юрійович провів рукою по зарослому обличчі, взяв із стола дзеркало, поглянув в нього і зробив невдоволену гримасу.

— Пробачте мені, мої дорогі, що сиджу перед вами непоголений. Назбиралось роботи і якось було не до того. Як бачите, всюди рукописи: і тут лежать, і тут (показав на шафу і на стіл). Всюди! Почекайте на мене, я щось спробую організувати.

Поки Михайло Юрійович був на кухні, а Володимир занурився в якусь книжку, я вперше уважно роздивився кабінет. Він чимось нагадував майстерню і тим відрізнявся від кабінетів багатьох сучасних письменників, які в модерних дорогих шафах зберігають акуратно розкладені «метри» передплатних видань — більше задля декору, ніж практичної необхідності. Два столи напротів мали різне призначення: один для творчої, а другий — для технічної праці. Крісла, ліжко, підвіконник, етажерки були позакладені книжками — латинською, грецькою, польською, українською мовами, старими журналами, новими й старими газетами, розбухлими папками. На «творчому» столі увагу привертав спертий до стіни невеличкий портрет Евріпіда, а на «технічному» — великі кравецькі ножиці.

Яцків повернувся з канапками на тарілці. Налив в малюсінки, як наперстки, келішки горілки і задоволено цокнувся:

— Кажуть, що мені не можна, але я так, трошки, а трошки не може пошкодити, га?

Коли я зупинив погляд на купі рукописів, гостроспостережливий письменник перехопив мій погляд.

— Терпіти не можу, коли на столах робиться таке, як нині. Не люблю безпорядку. Я педант. Та педантерія колись мене

замучить. Через ту педантерію ненавиджу себе. Хотів би то все викінчити, але ж то роботи на десять років! Здається так мені, що вже не дотягну. . .

Після короткої задуми:

— Кажуть якось мені в Спілці письменників (буде вже років зо три тому): «Може, вам яка допомога потрібна?» Замість відповіді я тільки всміхнувся. . .

Розповідь Яцкова нагадувала взаємопереплетені ланцюги (із кільцями різної величини) думок, спогадів, портретних зарисовок, історичних відомостей. Кілька разів Михайло Юрійович згадував Франка. Варто було тоді глянути на нього. Концентруючи всю свою енергію, він ставав інший, молодший.

— Серед людського натовпу Франко міг видатись звичайною людиною. Навіть ті, хто чув це ім'я і читав деякі його твори, могли пройти попри нього на вулиці, не здогадуючись, що у своїй буденній поспішності втратили можливість бачити повільну ходу видатної людини.

Та якщо дивитись на цю постать з перспективи (тут Яцків відкарбовував кожне слово), то це велетень! Ве-ле-тень!

Задумався, щось пригадував.

— Як ставили в театрі драму Франка «Украдене щастя», то мені дали ролу Миколи Задорожного. Франкові сподобалась моя гра. Як зустрів мене, то сказав всього два слова: «Сердечно дякую!» Але яка то була для мене оцінка, яка то була для мене рецензія — того вам передати не можу. Найдорожча з усіх рецензій! Жаль, що не зберіг афіші. Пригадую, що Чарнецький також грав у тій виставі. . .

Тут мене наче осінило. Нарешті я зрозумів, чому в Яцкова така виразна дикція, така багата міміка і такі промовисті жести. Я не смів запитати, яка причина завадила пов'язати свою долю з театром, але що носталгія по сцені мучила його все життя — в тому не було найменшого сумніву. Тепер можна було пояснити, чому він так радісно зустрічав всіх, хто його відвідував. У присутності «глядачів» Яцків легко перетворював свій кабінет у театр одного актора.

— Не знаю, чи чули ви, — звернувся до мене і до незворушно мовчазного Лучука, — що я виступав у Києві із спогадами про Франка. Там і Лукіянович виступав. . .

Коли, вклинившись у розмову, я сказав, що кілька разів був у Лукіяновича, познайомився в нього з деякими цікавими книжками, розмовляв на різні теми, Михайло Юрійович нер-

вово перервав мені:

— Лукіянович не є жадний письменник. Публіцист, то так, але не письменник. В Києві він також щось там розповідав про Франка, але з того мало що можна було зрозуміти. А я говорив так, щоб усі склали собі живий образ. Бачив я, що мої слова подіяли на людей. А що вам Лукіянович розповідав про Франка? — звернувся до мене Яцків із хитрими іскорками в очах.

— Про Франка Лукіянович говорив мало, в основному розповідав про інших письменників. Казав, що Франко не був ощадливий, не цинив грошей, бо коли дали йому в НТШ скільки-сь то там злотих ринських, то він за один день всі потратив на книжки, хоча гроші призначались для іншої справи.

— О! — радісно вигукнув Яцків. — Він таке любить переповідати, любить на всіх зводити критику. Одного разу в Спілці письменників ми ділились своїми творчими плянами. Я сказав, що маю намір переробити і підготувати до друку свої давні речі. Лукіянович зразу вхопився за мої слова і сказав у своєму виступі таке: «Яцків сказав, що має намір переробити деякі свої твори. Переробити можна убрання, а твору переробити не можна». Я того стерпіти не міг і мусив ще раз виступити. — Я не маю докторатів, — сказав я йому, — не став професором (тим я його добре вколов, бо він домагався звання професора, але йому не дали), але знаю, що багато письменників переробляли свої твори. Чи повинен я перерахувати «професору» (я сказав так навмисно) ті твори, які переробив, скажімо, Франко чи хтось інший з видатних письменників? На ті мої аргументи Лукіянович не знайшовся що відповісти. . . Він мій ровесник, але ми чомусь не любилися, може, тому, що завжди себе дуже високо ніс. Дехто з «молодомузівців» то просто його ненавидів, особливо, після виходу його повісті «Філістер» (там дещо завуальовано виведено Пачовського і Карманського), а ще більше за «Весільну ніч» — всіх нас показав у кривому дзеркалі.

— Цікаво було б прочитати, — кажу я, але Яцків заперечив:

— Ту сатиру майже неможливо зараз знайти навіть в бібліотеках, бо ті, кого вона найбільше діткнула за живе, тихцем скуповували і знищували. А що, не розповідав вам Лукіянович про свої стосунки із «Молодою Музою»? Може, й про мене що говорив, але най там (Яцків махнув рукою і знову перейшов до розмови про Франка).

— Франко, про кого б не йшла мова, завжди був розсудливий і справедливий. Правда, якщо вже кого всіх, то так, що довго пам'яталося. Його відповідь моему приятелю по «Молодій Музі» Остапу Луцькому, яка появилась друком під назвою «О. Люнатикові» до нинішнього дня пам'ятаю:

...Правда, синку, я не геній. . .

Ех, якби я геній був!

З тих істерій, неврастеній

Я б вас чаром слів добув;

Я б, мов вихор, вас з собою

Рвав до ясних, світлих мет.

І до жертви, і до бою

Вів би ваш я смілий лет!

Я б вам душі переродив,

Я б вам випрямив хребти,

Я б мужів з вас повиводив —

Навіть з малп таких, як ти!

Прочитувавши уривок, Яцків розсміявся.

— Ото вже ми нареготалися з тої відповіді. Добре то у Франка вийшло, сто чортів! Але я хочу інше сказати. Ви тільки собі подумайте: через якийсь час зустрічаю на вулиці Франка поруч з Остапом Луцьким. Очам своїм не вірю! І то, подумав я собі, після того, як Франко так збештав Луцького?! Дивлюся, розмовляють собі, ніби нічого між ними не було. Якби так хтось із Будзиновським поступив, то кров би тут же пролилася.

Побачивши нашу зацікавленість, Яцків продовжував:

— О, Будзиновський мав зовсім інший характер. Був кількома роками старший від мене, але молодший від Франка. Витягнений, як струна. Погляд бистрий, натура гаряча, нестримна. Справжній радикал! Все життя розривався між політикою, історією і літературою. Добрий публіцист, гострий, не раз аж занадто. Вмів знаходити спільну мову із простим народом, хоча сам був освіченою людиною. Батько, сільський вчитель на Тернопільщині, дав можливість синові побувати не тільки у Львівському, але й у Віденському університетах. Здобув авторитет і підтримку в народі, став послом до австрійського парламенту. Не думайте собі, то не була проста справа! Але одної політики йому було мало, хотів бути таким

же різностороннім, як Франко. Досліджував економічні проблеми в Галичині, помімо публіцистики, писав також оповідання, деякі дуже жовчні. Має праці з історії України. Здається, Масляк подарував мені його двотомник «Історія України». Захоплювався українськими гетьманами, головню Мазепою. В 1907-у, в часи «Молодої Музи» вийшла його голосна праця «Наші гетьмани» — то був час, коли між ними і нами були приятельські стосунки, але скоро то все порвалося. Ті наукові дослідження дали йому матеріал для історичних повістей — «Пригоди запорізьких скитальців», «Осаул Підкова» та інших, менше відомих, але великої слави вони йому не принесли. Більше відомий був як політик, один із засновників (разом з Франком, Павликом, Даниловичем, Трильовським, Левицьким) Української Радикальної Партії (УРП), що почала існувати з 1890 року.

— А ви були членом УРП? — трохи поспішив із запитанням я.

— Членом партії я не був, але якесь відношення до її народження маю. Ще до появи УРП по всій Галичині було багато незрілих, стихійних радикальних молодіжних гуртків. До одного з таких таємних радикальних гімназіяльних гуртків належав і я, керував ним Денис Лукіянович — то дало йому пізніше підставу легко знаходити з радикалами спільну мову. Так оту стихію, що бурлила в народі, зокрема в головах молодих людей, зорганізувала в цілість УРП і треба признати, що мала великий вплив на свідомість людей, досягла великої кількості членства, стала найсильнішою українською партією в Галичині, мала багатьох симпатиків серед інтелігенції, в тому числі серед письменників. Одних притягувала сила авторитету Франка, Павлика, Будзиновського, а інших — можливість надрукуватися в «Громадському голосі» або «Праці» (органи УРП).

— Просто дивно, — звернувся я до мовчазного Лучука, — що до цього часу нема окремого дослідження про політичні партії Галичини. А таке дослідження було б конче потрібне, бо, виявляється, ми, та й взагалі молодь, майже нічого не знаємо про ті процеси. Я, наприклад, не маю уявлення до якого часу проіснувала УРП, а ти, Володимире?

— Тебе все тягне до політики, а краще було би щось більше почути про «Молоду Музу», — невдоволено, із захмареним обличчям відповів мені Лучук.

— Не знаю, кому догодити, — примирливо згладив ситуа-

цію Яцків. — Мусимо по черзі — трохи про одне, трохи про інше. Якщо будете частіше приходити, то ще про все наговоримось. Що стосується історії УРП, то при моїй пам'яті вона розпалася, чи, правдивіше, розкололася (серед молоді про це було багато гарячих дискусій) на дві частини. Франко, Будзинівський, Окуневський, Левицький створили фактично нову партію — НДП, але ми непотрібно залізли в дебрі політики. Щоб якось покінчити з питанням про Будзинівського, бо, може, я вас вже задовго затримую, розкажу вам один випадок. В час, коли я молодиком приїхав до Львова, в різних компаніях на різні лади переповідали сакраментальний виступ Будзинівського в «Народній гостинниці», коли він промовляв з нагоди обрання депутатом до віденського парламента: «Кажуть, — поважно почав він (мав вроджений ораторський хист), — що в парламент обрано хлопів, які не знають, для чого існують сплювачки. Сплювачки нам справді не потрібні, замість них нам вистачить міністерських пик!» В тому виступі — весь Будзинівський. Так сказати при людях, а деякі з присутніх займали високі посади, то треба було мати відвагу, сто чортів! — розреготався Яцків.

...Час пролетів стрілою. Було біля дванадцятої ночі, коли ми попрощались з Михайлом Юрійовичем, пообіцявши, що в найближчий час знову прийдемо до нього.

По дорозі ділились враженнями, що було для нас в тій зустрічі найцікавішого.

— Нинішню зустріч, — сказав, прощаючись, Володимир, — ти повинен докладно описати, з усіма деталями.

— Добре, але і ти те ж саме зроби.

— Обіцяти наперед не буду, але якщо ти не зробиш докладних записів, то була б велика втрата. Надіятись, що це зробить хтось інший — даремна справа!!

Я признав Володимирі рацію, і ми міцно потиснули один одному руки.

(Продовження в наступному випуску)

Василь БАРЛАДЯНУ

ВИТЯГ ІЗ СТАТТІ «ШЕВЧЕНКО-ХРИСТИЯНИН», АБО Ж НАУКА ПО-ДУЗЬКИ

Якби людству в 1914 році вдалося відвернути Першу світову війну, вона обов'язково вибухнула б 10 березня 1984 р. І цього разу з вини заслуженого діяча культури УССР, теперішнього голови Одеської СПУ, професора Івана ДУЗЯ. Саме 10 березня 1984 р. в одеській газеті «ЗНАМЯ КОММУНИЗМА» з'явилася стаття цього автора про Т. Шевченка «Величие и слава наша». У ній І. Дузь назвав російських царів самодержцями «Великої, Малої, Білої, Червоної і прочая Руси».

А Червона Русь, як відомо і школяру, за часів Т. Шевченка аж до 1918 р. була «невід'ємною» частиною Австро-Угорщини, тобто одеський доктор наук спровокував би виступ Австро-Угорщини на захист своєї території. І не тільки. . .

Певний, що й Т. Шевченко, аби дожив до 1984 р., вимагав би від «Знамени комунізму» спростування Дузевого наклепу, згідно якому наш Тарас «у поемах “Єретик”, “Кавказ”, “Царі” зриває машкару святости з “святих Апостолів”...

Не сподобалося б Т. Шевченкові й те, як Дузь обходиться з творами поета, аби обернути його творчість у чисто клясову непримиренність. Відтак у численних публікаціях на сторінках одеських газет з нагоди шевченкових ювілеїв рядок «Кати знущаються над нами» Іван Дузь вперто цитує ось так:

«Пани знущаються над нами».

А це вже пахне донощицько-фальсифікаторським духом 30-х років. Та й як стверджує уже покійна дружина Остапа Вишні, Ів. Дузь заради грошей і нагород фальшує все, що трапиться до рук, аби «підсучаснити клясики»... .

Одеса

Прочитав я засторогу літератора з Одеси Василя Барладяну щодо Івана Дузя і тут же віднайшов архівну папку «Дружина Остапа Вишні (мої бесіди з нею, джерела).» І ось перше, що потрапило на очі: лист до Івана Дузя, 1963 р., підписи — дружина Остапа Вишні Варвара Губенко-Маслюченко, дочка її — Марія Євтушенко. Він був надісланий адресату і до редакції «Літературної України».

Не відаю, що було тому причиною, але редакція всеукраїнської літературної газети його не опублікувала, як і відповіді Дузя письменниковій дружині та її дочці.

В листі дружини Остапа Вишні до Дузя йшлося про маніпуляції цього «вченого» з життям і творчістю славетного гумориста, про його, м'яко кажучи, перебрікування фактів, коли йшлося про життєвий і творчий шлях письменника. . . Тоді, 25 років тому, Дузь тільки ставав на стежку фальсифікатора.

Ось примітки В. О. Губенко-Маслюченко на лист-відповідь Дузя. До місця, де Дузь неправильно називає дату народження Остапа Вишні, Варвара Олексіївна зауважує: «Неук! А ще хтось дав йому доцента! В XIX ст. додавали до старого стилю 12 днів. В XX додають 13, . . » В листі до В. Губенко-Маслюченко, поневаживши будь-який етикет, Дузь зухвало вимагає від нею оприлюднити, де і в якому оточенні перебував Остап Вишня в 1918-1919-1920 рр. (Він був у Кам'янець-Подільську — М. О.). Дузь вимагає від дружини гумориста істини, яка в роки волюнтаризму і застою завершувалася трагічно. Варвара Олексіївна кладе резолюцію на ці безпардонні домагання: «А Дузь ще й падлюка!»

І далі Дузь, підлабузнюючись перед модою і часом, абсолютного не розуміючи природи таланту Остапа Вишні як письменника-психолога, національного характеру його творчості, його тонкого ліризму і специфіки національного гумору, — основну заслугу Остапа Вишні перед літературою вбачає в тому, що він «перш за все *політичний* (підкреслення Дузя, — М. О.) сатирик». Плутає, перекоособочує факти, вигадує там, де йому просто лінки замовити книжку видання 20-х рр. в бібліотеці і оглянути — бодай позірно — її.

Варвару Олексіївну просто виводить в себе Дузеве невігластво, часом її зауваги роздратовані і вбивчі. Фігурують вирази: «примазався», «під три чорти таких дослідників», «я не потребую їх допомоги», «не ознайомився», «Ніде в книзі Марк Твен — Остап Вишня не написано, що це оповідання Твена

перекладено Вишнею» (йдеться про твір Марка Твена «Як я був редактором сільськогосподарського журналу», — М. О.).

І тому подібне. . . Та й так протягом життя нафальшувався, що вже й Тарас Шевченко Дузеві ніпочім! Здійняв руку і на нього.

Михайло ОСАДЧИЙ

В постскрипті залишається додати, що копію листа молодого ще тоді фальсифікатора від літератури Івана Дузя до дружини Остапа Вишні з зауваженнями до нього останньої В. О. Губенко-Маслюченко передала мені особисто на своїй київській квартирі для використання, як і коли мені знадобиться.

М. О.,
15 травня 1988 року, Львів

Вперше українською!

ДЕТЛЕВ ФОН ЛІЛІЄНКРОН

Від перекладача

Великий німецький поет Детлев (власне Фрідріх) фон Лілієнкрон (1844-1909) з причин всіляких «ізмів» майже невідомий в Східній Європі. Хоча він і писав у дусі традицій XIX століття, але проторував шлях, яким розвивається німецька лірика нашого часу. Натуралісти мали його за свого, бо він, як ніхто, наблизив поезію до природи. Поет зумів, подібно до імпресіоністів у живопису, відтворити звукові, зорові та почуттєві враження, чим нагадує нам О. Олеся, Гр. Чупринку та Б.-І. Антонича.

У творах Д. фон Лілієнкрона, як у давньогрецькому чи шевченковому епосі, живуть поряд і пронизують один одного мелодика народної пісні, розмовна мова, професійний жаргон і патетична мова, що змушує з насолодою перечитувати кожний рядок, кожнісіньке слово.

І так хочеться, аби поезія цього велетня увійшла в тіло і кров української культури, стала її невід'ємною частиною.

Сподіваюся, що на творчість Д. фон Лілієнкрона звернуть увагу наші прекрасні перекладачі-професіонали і він зазвучить українською на повну силу свого непересічного таланту.

Василь БАРЛАДЯНУ

* * *

БЕРЕЗНЕВИЙ ДЕНЬ

Біжать полями хмарок білих тіні,
В серпанку синьому стоять ліси весінні.

Численні табунці журавликів крикливих
З країв далеких повертаються щасливі.

Рій жайворів співає в піднебессі —
Усе на світі вголос славить весну.

Та й стрічка твоя весело тріпоче. . .
Коротке щастя, наче сон, дівоче:

В краї чужі на хмарках воно лине,
Бо ще ніхто не зупинив хмарину!

* * *

СМЕРТЬ В КОЛОСЯХ

В пшеничнім полі, в чужині, —
Де маки п'ють небес блакить,
Дві ночі вже, уже два дні
Вояк підстрілений лежить.

Од ран і спраги весь горить. . .
В борні зі смертю встати хоче,
Бо бачать в цю останню мить
Його вже невидючі очі

Картину мирну. . . Жнив пора:
В селі солдата жито косять. . .
— Прощай, прощай, мій рідний край! —
Та й зникла голова в колоссях. . .

* * *

ОСІНЬ

Квітнуть айстри. Кінець літа.
Листя жовтого багато.
І чекають смерти квіти
Від руки мороза-ката.

Потемніли фарби в полі,
Та й дрижать дубів латаття.
Деінде дерева голі
В голубому ароматі.

На стіні садовій персик.
Журавлів осінні збори.
В'януть рози. Небо мерхне.
Фрукти стиглі у коморах. . .

* * *

МУЗИКИ ЙДУТЬ

Клінк-лінк, бум-бум і чінк-дадах. . .
Чи не приїхав перський шах?!
За рогом труби так ревуть,
Немов почався Страшний Суд! . .
Та ось і барабанщик. . .

Бум-бум. . . Великий бомбардон,
Блищать літаври, гелікон;
Йдуть піколліст і кларнетист,
Турецький бубон і флейтист,
А слідом — сам начальник!

Який він ладний молодець!
Під підборіддям ремінець,
Шарфом затягнутий живіт —
Йому, мов свято, цей похід.
Та ж ось і ляйтенанти. . .

Крокують двоє здоровил. . .
Над ними прапор полковий. . .
Військовий прапор — шапки геть:
З ним вояки ідуть на смерть! . .
А ось і гренадири. . .

Під чобітьми гримить граніт —
Аж іскри бризкають з-під ніг!
Дрижить, де стільки ніг пройшло,
І ліхтарів, і вікон скло.
Та ж ось уже й дівчата. . .

Красуні, наче на підбір, —
Русяві коси, синій зір.
Там Тіна з Мартою стоїть,
Підбігла Стіна до воріт,
А музика проходить. . .

Блінк-блінк, чінк-чінк, літаврів дзвін —
Вже в далині зникає він:
Стихають труби золоті...
Чи не метелик пролетів?...
Чінк-бум — та й зник за рогом...

КРИСТИНА БРЮККНЕР

Ім'я цієї західнонімецької письменниці-гуманістки — авторки десятків книжок — відоме кожному з плеяди неофіційних українських літераторів. У «Кафедрі» ч.2 ми опублікували її листи до Михайла Осадчого. А ще є листи Крістини Брюккнер до Євгена Сверстюка, Ірини Калинець та багатьох інших з числа тих, хто зазнав переслідувань у роки брежнєвського застою та реакції.

Чуле серце літньої німецької письменниці, завантаженої власною творчістю та громадськими справами в з/німецькому ПЕН-клубі, рвалося в Комі і Читинську область, в глибини Сибіру, аби підтримати на духові українських літераторів, в'язнів Брежнєва, спонукати їх до творчості в будь-яких умовах, до активного літературного життя.

Друкуємо невеличке біографічне есе Крістини Брюккнер головню тому, що не маємо повніших даних її життєпису, а також «Німецьку баладу» з книги: Крістіна Брюккнер, «Історії виживання», В-во Ульштайн бух, № 3481, Франкфурт-на-Майні, 1978.

МІЙ БАТЬКО: СВЯЩЕНИК

Другого дня Різдва 1921 року хрестив пастор маленьку дитину. Пастор дав дитині ім'я Христіна. «Хто візьме моє ім'я, той візьме і мене».

Цією дитиною була Крістіна Брюккнер.

Батько письменниці, пастор, був слугою Божим. Він був сином вчителя. Він був строгим священиком.

Молода наречена, котра була вагітною, брала шлюб без вінця і фати.

1934 року батько помер. Його ховало все село. А на могилі — скромний напис: «Твоя милість мусить бути моєю радістю, як Ти велів своєму слугі».

Крістіна БРЮККНЕР

Крістіна Брюккнер з чоловіком. Фотографія надіслана
письменницею М. Осадчому

Крістіна Брюккнер народилася 10 грудня 1921 року в Шмілліннгаузен (Вальдек). Закінчила середню школу, відбула 5 років обов'язкової праці — за Гітлера це був обов'язок кожного випускника середньої школи.

К. Брюккнер — дипломований бібліотекар; була науковим співробітником Інституту мистецтв у Марбургу.

З 1945 року — на творчій праці. Авторка близько 20 книжок. Проживає: 3500, Кассель, Бекклерштр., 5. Телефон (0561) 2-43-04, ФРН.

НІМЕЦЬКА БАЛЯДА

Сподіваємося, що ця річ Крістіни Брюккнер зацікавить наших читачів і розкріпаченим, надивовиж вільним, невластивим для українського барвінково-засолов'їненого літератора, аж ніби «нехудожнім» стилем, і — передусім — змістом. Центральна постать «Німецької балади» — рядовий німець, залоскотаний гітлерівською пропагандою, єврейте-армії фюрера, що переступив кордон СРСР як «юберме-ни», а повернувся до Німеччини з полону. Єдине, що було при ньому — уцілілі руки, якими він і зумів поставити на ноги себе, господарку, родину, дітей, тих рідних дітей, що так невдячно покепкують над ним на старість. . .

Це вже підросло інше покоління, що не розуміє й не хоче знати будь-яких фюрерів та їхньої доби.

Хоча ми й далекі од порівняння долі радянських полонених з долею полонених німців по війні, — та все ж і тут є над чим замислитися.

.....

Карл Гайнц М. народився в Шюрені біля Аплербека у Вест-фалії 28 червня 1919 року (об одинадцятій тридцять), саме того дня, коли делегати у Версалі підписали Договір про завершення Першої світової війни.

Його батько, мужик з народу, влаштовується забійником на руднику. Але Рейнська область окупована. 11 червня 1923 року — також і Рурська область. Батька звільняють з роботи, він відмічається на біржі праці, випиває, але тоді всюди потрібна була рука мужика.

Карл-Гайнц іде до школи. Мама, знову вагітна, пере, вона була достойна свого мужа.

Син розносить булочки, з пів на сьому ранку до сьомої. Батько знову спускається в шахту, на два роки, потім хвороба, сілікоз, пенсіонер, 38-ми років, починає нових дітей і стає членом націонал-соціалістичної партії, місцевої групи Дортмунд-Південь.

.....

Всесвітня економічна криза, голод, страйки. Діти підбирають кокс на відвалах. 1933! Народ піднімається як один мужик. Батько тепер — справжній мужик на своєму місці — надсилає свого найстаршого, Карла-Гайнца, у Вренсберг в НаПоЛа*, він повинен стати знатним мужиком: гірничим

асесором, гірничим радником і т.д., але спершу закінчити гімназію, тоді Клаусталь-Целлерфельд**...

.....

1936: знову введена загальна військова повинність. Карл-Гайнц стоїть у військовій формі над труною батька, прапороносець, мама каже: «Тепер ти стань мужиком!». Вона сама наполовині четвертого десятка, — і геть зношена частим материнством. «Не так», — каже він, він житиме інакше, і мужикові під силу здійснити цей намір; він закінчує гімназію в дев'ятнадцять, тоді — державна праця***, на будівництві у Вестфалії, біля самого Моншау-Ауфель: проходить медичний огляд, мобілізується у бронетанкові війська і приїздить, зодягнений у форму, в Шюрен, удає з себе сильного мужика, хоче подобатися одній дівчині, вона проживає по сусідству, звати її Інга П., ясноволоса і його росту, двома роками молодша, блакитноока. Навчається на перукарку, закохана в танці. «Немає такого другого, подібного до тебе», — каже вона, і тут же відмовляє йому: «Ні, тільки не це!». Він наполягає, каже: «Клаусталь-Целлерфельд», і — «гірничий асесор, гірничий інженер». Світ йому відкритий.

.....

1 вересня 1939 року, 4 година 45: Єфрейтор Карл-Гайнц М. вмаршировує в Польщу. Повертається додому, як переможець. На своїй вулиці він — мужик дня. Дві жирні гуски у наплечнику, — і очі Інги блакитні, як ніколи до того. Цього разу він здобуває, що хотів, обіцяє їй усе, як також і одруження. Він — мужик, бере все, або нічого, його переводять вартовим на кордоні біля Сарлуї, надсилає листа польовою поштою, пише: «Гірничий інженер» і «Клаусталь-Целлерфельд», а Інга відписує: «Дитина», «Ми мусимо» і «Скоріше повертайся».

.....

Спершу переможно йде францією! Потім воєнне вінчання перед вівтарем, французьке шампанське, сукня молодої з ліонського шовку. Очі Інги вже не такі блакитні: вона на восьмому місяці. Молодий весь у аксельбантах і погонах, спить на софі. Тесть і теща прилаштували дочку до мужика, вони пишаються дітьми. Третина солдатської платні — мамі, третина — дружині і третина собі. Він повертається до свого полку, сина охрестили ім'ям Клаус, батько тепер повнолітній, двадцять один, сімейний стан: одруж., 1 дитина.

.....

Карл-Гайнц М., п/п 97403, бере в окупованій Франції біля Сен-Ло відпустку на батьківщину. Їде в Шюрен, починає дру-гу дитину. Дружина хоче врешті-решт мати власне помеш-кання. . . 22 червня 1941 року, на світанку о другій тридцять він переходить Буг, а далі — Дніпро, Десну, Дон, дістає пора-нення, але для відпустки цього замало. Все ж виривається в відпустку, приїжджає в Шюрен, дочка вже народилася: Ган-на-Лора. Вона несамовито верещить, коли він її споглядає. Повітряний наліт руйнує будинок матері, в якому живе Інга з дітьми. Карл-Гайнц латає стіни, грюкає молотком, склиїть вік-на, скніє в бункері, волів би вже ліпше на фронт, якось по-полудні робить своїй жінці третю дитину, яку вперше побачить лише через п'ять років, хлопчика охрестять як і його, Карлом-Гайнцом (про всяк випадок, коли він, батько, не по-вернеться з Росії).

.....

Відступ німецьких військ, втеча, партизани. Прип'ятські болота. Він веде себе як мужик і одержує останнє підви-щення. Фельдфебель Карл-Гайнц М. буде боротися, коли за-лишиться й останнім мужиком. Біля Білостоку потрапляє в полон, занедужує на дизентерію, опиняється в збірному та-борі в Брест-Литовську. З мужиками, як сам, і кіньми, і возами. . . Гітлер мертвий, війна завершується, капітуля-ція, травень 1945 року.

.....

Карл-Гайнц М., нарешті, повертається на батьківщину, ли-пень 1948 року, важить 55 кілограмів, має 29 років, професія — абітурієнт. Мати загинула під час повітряного нальоту. Фрау Інга М., евакуйована в Майнцгаген, заробляє шитвом на борошно, картоплю, цукровий буряк. Найстарший син вмів скласти пару слів по-англійськи, він — найперспектив-ніший на чорному ринку життя. Справжній мужик думає про себе в останню чергу: батько родини Карл-Гайнц М., він махнув рукою на Клаусталь, поховав у собі гірничого асесора, зголосився на біржу праці, — а це означає: РУДНИК ЗАВЖДИ МУЖИКА ПРОХАРЧУЄ (він спускається в шахту, як колись його батько). Із службового робочого бараку буде вперше в житті власне мешкання. Стіл, ліжко, лава — зі ста-рих дощок. Його денацифікують, присвоюють четвертий роз-ряд, стає на вахту для спецзавдань, а найстаршого посилає в гімназію. Сам стає забійником, лебідчиком, далі — штейге-ром, старшим штейгером; під час пожежі в шахті його пора-

нено. Вступає тепер у СДПН (Соціал-демократичну партію Німеччини), профспілка, активіст. Почалося пожвавлення («економічне чудо», — ред), нафта тече у Федеративну Республіку, вугільні штабелі ростуть, він підвищує кваліфікацію, відвідує вечірні курси. Діти підростають, прибавляється ще одне маленьке, а разом уже — шість душ. Електроплита і пральна машина для початку, а далі — холодильник, м'який мебльовий гарнітур, телевизор, «Фолксваген» 53-го року випуску, з третьої руки. Квартира стає тіснуватою. Заощадження на будівництво, кредити, гіпотеки. Будує будинок, прикладаючи головно свої руки: по суботах, неділях, вечорами. Дружина підробляє у пекарні, на замовлення, бере чайові, фарбує волосся, крутить завивки, вечором падає з ніг, стомлені ноги — догори, каже: «Ах, відчепись, дай мені спокій!» В кегельбан ходить рідко, в ресторан — ніколи, спершу гіпотеки, розживаються на «Опель», двічі здійснюють розважальну подорож з Туропою, — по 18 марок у день на мужика.

Йому вже п'ятдесят. Спілка Дармунд-Гердер-Гюттен виплачує йому заробітну плату, забезпечує три дні повністю оплаченої відпустки. Він їде з дружиною з Кольна в Рюдесгайм, подорожує по Райну. Дегустація вина на Дроссельгассе, а взагалі то він воліє пиво, найрадше подвійний кухоль. Він випорожнює зайвий бокал, співає «Корнблюменбляу»... і «Очі жінок на Райні», вглядається у свою дружину, обіймає її. **ВІН — МУЖИК У СВОЇ НАЙКРАЩІ РОКИ**, хоча вже й підтоптаний. Лікар схиляє до лікування, спершу курорт Майнберг, два рази — курорт Орб. Там він має досить часу, відпочиває на лавочках, продумує та згадує пережите, надсилає пейзажні поштівки, пише: «Великий привіт із Шпессарта» і «лікування проходить успішно, як у Тебе?», а потім треба на масаж. Він би охоче покатався на човні, був вже він у яхт-команді в Бенсдорфі, НаПоЛа. Він повинен тішитися, що його доглядають, ризикувати не слід, вони кажуть, що це ревматизм. Він микитусе, яку дістане пенсію, якщо він у 63 або 65...

.....

О п'ятій тридцять потрібно підніматися, варити собі каву, на їзду туди й сюди йдуть майже дві години. Він живе на передмісті, це набагато дешевше, має і сам ремонтує автомобіль, латає покрівлю, кладе плитку, дружина хоче килим на долівку, він бере в кредит, купує, має п'ятдесят марок кишенькових грошей на місяць, переважно на сигарети. Діти кажуть: «Ти анічогісінько не тямиш, хто ж так надривається сьогодні, як ти?» Дочка приводить щоп'ятниці внуків, молод-

ший з них удає дикого мужика. Карл-Гайнц М., в дужках 52, знову вибрав СДПН; вибрав ЛАНДТАГ, Бундестаг, муніципалітет, але він сам — він ніколи не мав вибору. Словом — мужик! А міг би стати гірничим радником. . .

З німецької для «Кафедри» переклав К.Р.

* Національно-політичний табір, фашистська молодіжна напіввійськова організація.

** Очевидно, престижний інститут.

*** У фашистській Німеччині — обов'язкова трудова повинність на будівництві після закінчення школи.

Валер БОНДАР

Микола ДАНЬКО

ОЙ, ВИ ХЛОПЦІ-КОНОТОПЦІ

(За збірником Кириї Даниліва)

Небагато знайдеться міст на Україні, зважуюсь сказати: либонь, у світі, які б так яскраво й кольоритно вписалися у свідомість нашого народу через героїчні легенди, анекдоти, жартівливі оповідки та приповідки, як Конотоп на Сумщині, званий ще й досі Конотіпом поміж тутешніх мешканців. Однак полишимо саме походження назви, що колись, до речі, викликала неабиякий жах у царя Олексія Михайловича, і, клякнувши на коліна у церкві, він заволав розпачливо: «Боже, порятуй Москву!».

Та й завдав же Конотоп страху!

А відтак, коли грім прогрімів, можна й посміятися. Не з себе звичайно, а з винуватця свого переляку, тим паче, подоланого вже. Найкращий спосіб: перевести із коней в осли. Як говорено в Росії: з попів у диякони. Назва, як і місто, почали особливим чином третируватися. Надто прихильниками царського навушника Мартина Пушкаря, всіма, хто, здобувши шляхетські привілеї, був кастово зацікавлений у ствердженні пізнішого абсолютизму.

Врешті-решт Конотоп став притчею «во язицех». Квітка-Основ'яненко навіть написав повість «Конотопська відьма». . . У XX столітті, здебільша у доброзичливо-жартівливому тоні, вона, назва, мов Пилип з конопель вискакує у творах Маяковського, Еренбурга, спогадах колишніх царських генералів і . . . не зраховувати!

Що ж, нехай буде. Адже ми знаємо, що якраз з посміху бувають люди! А конотопці не лише є ними, а й були, та ще й якими козаками!

Правда, про це можна довідатися де завгодно, тільки не в українських радянських «історіях». Їх автори перепекли й перекухуварили поспіль на свій копил, власне — на копил

своїх шкурницьких інтересів. Цих же кухарів у нас повна Академія, крім того, у них завжди напихваті легіон домови-рощених яничар у машкарі бандуристів: «Що зволите? А тридцять срібняків буде? О, як дасте ви, рознесу я і небесного творця!... Ах, якби ще дачку в Ірпені! Зрештою, згоден і на Конче-Заспу... Бузделано! Бузделано!»

І... завзялася писати губернія! Історичні романи, повісті, баляди...

Перемололи, перебрехали (даруйте не вельми наукові вирази, бо ж мовиться про псевдонауку!), спалюжили поспіль.

Ось тому, коли потрібні факти, мимоволі доводиться звертатися до московських видань. Може, хтось і не дуже пошановує нас... Але спасибі й за крихти. Дарованому ж коневі у зуби не дивляться. Принаймні, це краще, як зазирати, наприклад, до рідного академічного УРЕС у трьох томах, за редакцією колишнього М.П. Бажана (1968 р.). Там зокрема про І. О. Виговського намазано: «Здійснював зрадницьку політику, уклав ганебний Гадяцький договір 1658... Вигнаний повсталим народом (!), В. втік до Польщі».

Ще «енциклопедичнішу» довідку можна одержати в так званій восьмитомній «Історії Української РСР», т. 2., 1979. Там навіть не називається рік, місце, де було переобрано гетьмана. Завершується ж вона кращою, як у блокнотах агітатора, аргументацією: «Український народ одностайно (!) піднявся на боротьбу... Зметений народним (!) гнівом зрадник...».

Та хочби ж тобі, як кажуть французи, при поганій грі зберігали красиву гримасу. Де ж там! В ім'я клясової бюрократично-адміністративної зграї, до котрої й самі належать, ладні й матір кинути на розп'яття.

Наголошуємо: змушені були користуватися російськими виданнями: Брокгаузом, Гранатом, Южаковим, БСЭ, Соловйовим («История России»), до певної міри, Самовидцем... Зумисне не називаємо монографій та нарисів М. Костомарова, С. Соловйова, М. Петровського..., аби не дратувати академічно прихованих ворогів будь-якої демократизації, будь-якої перебудови. Та ж, їйбо, загукають, як писав колись Твардовський: «Погоди, и самого автора проверим!».

А втім...

Чимало на своєму віку викидав усіляких коників — Конопот! Як уже говорилося, тут тобі й «Конотопська відьма», і конотопець Максим Парпура своїм коштом 1798 р. видав перелицьовану «Енеїду», і генерал Драгомиров, і... перший трамвай на Сумщині, шпалу-прім під колію якого заклав зе-

мляк конотопців Остап Вишня, і своє телебачення — в райцентрі — в той час, коли, приміром, у Львові ще й не світилося. . .

Але ж отой коник!

Та ось про нього у дуже цікавій книжці (Сборник Кириши Данилова. Издание Императорской Публичной Библиотеки. Санкт-Петербург, 1901). Відкриття цього збірника, за словами проф. Вс. Міллера, було «такої ж ваги, як 'Слова о полку'». Гаданий збирач і автор деяких билиць Кириша Данилів (поч. 18 ст.) поймаувався то «українським козаком», то сибіряком тощо. Чимало подробиць (українізми, польонізми, використання українських танцювальних мелодій у ритмізації певних билиць, географічні прив'язки багатьох билиць до землі понад Дніпром. . .), мов би самі заносили автора до нашого реєстру. А характерні «акання» і тому подібне могли ж докинути й копіювальники. . . Адже й Кирило — українська Кириша — у цьому ж разі дарма — сибіряк чи турок.

Билина «Под Канатопом под городом» розпочинається усталеним для цього жанру, а як для Кириші, обов'язковим штампом: географія. Достаменно перекладаючи, будемо дотримуватися, по можливості, синтаксису й ритміки:

«За рікою переправою,
за селищем Соснівкою,
під Конотопом під городом,
під мурами білокам'яними,
на луках луках зелених,
тут стоять полки царські,
всі полки государеві,
та і роти були шляхетнії. . .»

Годі з певністю сказати, співом яких струн (бандура, гуслі. . .) супроводжувалася деклямація, бо музики говорять, що скромні нотні записи не надаються до текстів, але ж безперечним є те, що урочистий зачин героїчних билин одразу ж відповідно настроював слухачів. . . Справді щось має статися грізне! . . Кириша Данилів вочевидь з численних переказів був ознайомлений з історією України. Нагадаємо тільки децю.

По смерті Богдана Хмельницького (6 серпня 1654 р.) козацька рада у Чигирині протягом одного дня обрала гетьманом з усіма клейнодами влади Івана Остаповича Виговського

(Юрко Хмельницький деякий час лише номінально вважався керманічем). Бувши одним з найосвіченіших людей на Україні, надивившись на підступні зазіхання на долю рідного йому народу з боку царських сатрапів, він у своїй політиці спрямував усі зусилля на збереження й подальший розвиток автономії.

Крім численних спільників і родичів, гетьман мав найсамовідданішого прихильника — Юрія Немирича. Коли ж стало відомим про зраду полтавського полковника Мартина Пушкаря, запорізького кошового Якова Барабаша та ін., у червні 1658 р. Іван Виговський розгромив 20-тисячне військо перекинчиків поблизу Полтави. Не врятував Мартин й полк деянеків, озброєних. . . кийками.

Пушкар загинув. Барабаш чкурнув до Запоріжжя, аж закуріло. До речі, про вірну службу Пушкаря царським колонізаторам надibuємо кілька свідчень. Проте скористаємося тільки «Літописом Самовидця», оскільки він, гаданий автор, не належав до палких прихильників гетьмана. Отже, М. Пушкар, переконавшись, що його карта бита, що й боярину Б. М. Хитрову не поталанило схилити козаків до зради, примчав до царського уповноваженого в Лубни, де той «. . . оному поблажню и особливі подарунки от его царского величества отдал» («Наукова думка», К., 1971, стор. 77).

Подія ж, про яку оповідається у Збірнику, відбулася у липні 1659 року.

«. . . а із далекої далини з чистого поля,
чи не з того привілля широкого,
ніби чорні гайворони табунилися,
гуртувалися їхали калмики з башкирами,
накидалися татарове на полки государеві. . .»

Йдеться про війська Івана Виговського та його спільників. Симпатизуючи козакам, Кириш Данилів не вдається до подробиць, імовірно з відомої причини — український народ опинився в ярмі. . . На Гадяцьку Угоду (1658 р.), за якою «Україна оголошувалася вільною. . . Внутрішнє життя мусить бути самобутнім і самостійним. . .» у жовтні того ж літа надійшла грізна царська грамота з Москви, «гетьман і поспіль українці оголошувалися зрадниками» (див. хоч би: «Большая энциклопедия», под редак. С.Н. Южакова, т.ІІ, «Просвещение», 1903!).

На початку 1659 року боярин Олексій Трубецькой на чолі

тьма-тьмушого війська рушив на приборкання України. 13 січня він уже був у Севську. Гетьман видав Універсал про розрив з Москвою. Царські хижаки вирішили скористатися дуже складним становищем І. Виговського й спочатку розгромити козацькі загони Григорія Гуляницького, до яких входили полки Чернігівський, Прилуцький та Ніжинський. У лютому 1659 р. гетьман кинувся на порятунок. Здобув Миргород і спрямував війська до Конотопу. Місто протягом 3-х місяців героїчно боронилося. Штурмувало ж його більш як сотисячне військо колонізаторів. Можна уявити, якою радістю для козаків була звістка про наближення гетьмана!

Іван Остапович Виговський як видатний військовий стратег, щойно окинувши оком ландшафт, зрозумів, де можна підготувати окупантам чарівну пастку. Полишивши частину війська за річкою Соснівкою, він рушив до фортеці, удаючи, ніби якраз там жадає стати до двобою. А коли йому навстріч кинувся з усіма полками О. Р. Пожарський (майже 100-тисячне військо!), гетьман швидко почав відступати й таким чином поблизу с. Соснівки завів полководця-горопаху в болото. Головні сили ворога були розгромлені уцент. Тим часом з іншого боку хан Мехмет Гирей добивав рештки. Князів Пожарського та Львова було подаровано кримчакам.

Кирша Данилів продовжує:

«...залементував Пожарський князь
у полки государеві,
ай ви солдати новобранії,
ви стрільці государеві,
підведіть мені огира,
відвезіть у полки государеві,
злі татарове кримські,
вони злі та лукавії...»

Проте марними були волення. Головнокомандувач князь Трубецькой щонайпершим наклав п'ятами до Путивля.

«Коли в Москві, — пише С. М. Соловйов у своїй 'Історії Росії', — довідалися про катастрофу поблизу Конотопа, цар 'в печальном платьє вышел к народу и ужас напал на Москву'».

Полоненого князя Пожарського хан наказав тут же знищити як зятятого розбійника, вочевидь насамперед за те, що той ходив оружною рукою на Озів та кримських царевичів.

Ось як жалібно про це оповідається у Збірнику:

«...повезли його татарове,
вони на гору високою,
страшили татарове
князя Семена Пожарського,
зрубали буйну голову,
посікли біле тіло
на дрібки дрібнії
розкидали Пожарського
по далекому чистому полю...»

В тій же Енциклопедії Южакова з цього приводу говорить-ся: «Не змігши і не зумівши скористатися перемогою поблизу Конотопа, Виговський дізнався на початку вересня, що Юрій Хмельницький так само виступив з претенсією на гетьманську булаву; що останнього підтримує Запоріжжя на чолі з колишнім кальницьким полковником... Сірком... (т. 5, стор. 628).

Що сталося потім, багатьом відомо. Цар Олексій Михайлович чекав гетьмана біля своїх мурів, подумуючи: якими подарунками та черговими обіцянками задобрити козацького полководця... А той уже трапив у пожежище спровокованої братовбивчої війни...

Кирило Данилів як співець-гуманіст допровадив тіло Пожарського до Конотопа:

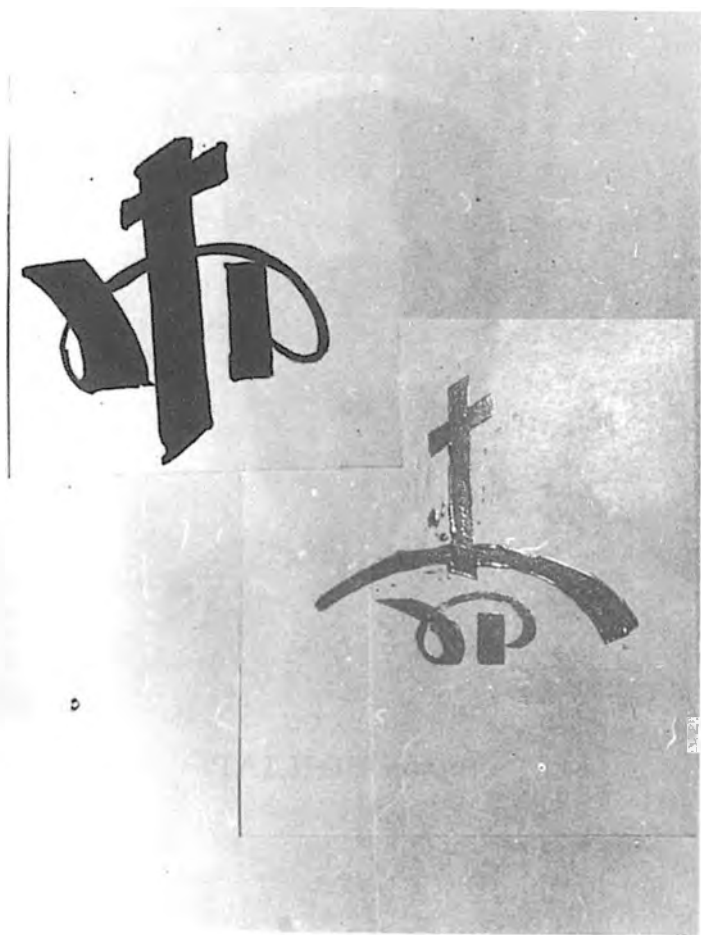
«...голова його окремо лежить,
руки ноги розкидані...
понесли його Пожарського
Конотопу по городу,
У Конотопі городі,
знадобився там єпископ,
скликав він єпископ попів та дияконів...»

Словом, казочка. Ніхто, звичайно, не виконав над ним відправи, не проспівали по тому князеві вічної слави. Хіба що степове гайвороння гідно пошанувало...

Тоді ж Конотоп святкував перемогу. Правда, недовго...

місто Суми.

* * *

Валер БОНДАР

Валер БОНДАР

Валер БОНДАР

Валер Бондар (Валерій Євгенович) народився 1 січня 1956 року у селі Мельниця-Подільська на Тернопільщині.

Початкову художню освіту набув у свого діда — Миколи Івановича Бондаря — українського графіка 30-40-х рр., що навчав В. Кричевського. Закінчив Харківський інститут інженерів комунального будівництва — містобудівельний факультет. Працює в системі комунального господарства м. Харкова.

В 1986 році адміністративні органи м. Харкова попередили В. Бондаря за його добрі приятельські стосунки з дисидентами.

Серед творчого доробку В. Бондаря — ілюстрації до українських народних казок, видання яких плянувалося польськими есперантистами, а також до творів Ф. Кафки, В. Стефаника, С. Сапеляка.

Виконані серії робіт за поезіями Василя Стуса, до 1000-ліття хрещення України-Руси.

У лютому 1988 р. мав невелику виставку своїх праць у приміщенні Харківської організації СПУ.

Під сучасну пору працює над Шевченкіаною, ілюстраціями українських поговірок у зібранні Номиса.

Творча орієнтація — художник Іван Остафійчук, якого Валер Бондар вважає найвизначнішою сучасною фігурою в національному образотворчому мистецтві.

В. Бондар взяв участь у конкурсі на художню обкладинку «Кафедри», яку вміщаємо в цьому номері поруч з працями інших українських художників.

Запрошуємо читачів «Кафедри»-3 познайомитися з творчим доробком Валера Бондаря у фотокопіях.

Валер БОНДАР

Михайло ДІДИШИН

АВТОБІОГРАФІЯ

(в паспорті — Михайло Григорович Юсипчук)

Я народився 1 вересня 1934 року в с. Космач на присілку Лішів Косівського р-ну Івано-Франківської області. 7 класів закінчив у рідному селі. В 1944 році батька мобілізовано в Радянську Армію — пройшов Польщу до Берліна, війну завершив на території Чехословаччини.

З найюніших років пам'ятаю, як наставляв нас, дітей, батько: аби ми, як і він, будували хати, майстрували вікна і двері та виконували всілякі столярні роботи, бо це найвдячніша, найпотрібніша людям професія.

До 1954 року разом з батьком (а він повернувся по закінченню війни в 1946 р.) я і будував хати, виконував столярну працю, відновлював повоєнне село Космач.

1954-1957 рр. — служба в Радянській Армії. В авіації. Там же опанував професію фотографа. Повернувшись з армії в рідне село, збудував хату собі. Допомігав споруджувати мешканцям людям. Але постійно непокоїла осіла з дитинства думка в душі — щось тягнуло мене в інший світ.

Випасаючи дитиною-підлітком вівці на космацьких полонинах, я часто зауважував і подовго розглядав чудернацькі мережива коріння, а особливо у вивернутих вітром дерев. Я ще на той час разом з хлопцями-пастушками витягував вивернені корені на дорогу-плай і забавно потішався, коли хтось із перехожих у прирмрку налякається: одні хрестилися і шептали молитви, інші — втікали. . .

У мене якісь дивовижні очі: я щодень бачу рідні гори не такими, як вчора, іншими. Мені все здавалося, та й досі я не можу позбутися цього відчуття — наавтра і гори, і краєвиди, і серпанок буде не таким, як оце ми бачимо сьогодні.

Я по армії переходжувався горами, і знову дивосвіт кореневих переплетінь чарував, захоплював мене, кликав у свої таємниці. «Який всеперемагаючий потяг до життя, — гадкував я собі,— в чорноземний ґрунт дерево уп'яло 2-3 корені — і вони пішли в глибину аж-аж. А в кам'янистих горах коріння крутиться, вивертається, набирає неймовірних форм, оминаючи каміння — і таким робом, але знаходить для себе землю, аби вростися, вижити, забувати зеленню і плодами. . .»

Одного разу сталася така притичина: я знайшов у лісі кореневище, яке достаменно нагадувало людину з плоскою головою, на якій можна було сидіти, мов на кріслі. Я його прихопив додому, дещо підрізав, — і ось цю людину-крісло запримітив у мене вчитель. Я не стримався від його домагань — і проміняв корінь-крісло на ліхтарика. Згодом, коли я запримітив, що мій твір порізано на дрова, я затявся більше ані дарувати, ані продавати своїх робіт.

А вони наростали. Свою коренепластику я виставляв на святах ремесел, в краєзнавчому музеї Івано-Франківська, в музеї під відкритим небом у Києві, в Косові, в Будинку культури свого рідного села Космача.

Занурившись у свої творчі задуми, віддаючи час і енергію коренепластиці, я все шукав кореня, з якого б невеликими операціями зробити Довбуша. Саме такого, якого уявляв з переказів батька-матері, якого малювала фантазія пастушків овець на полонині.

Коли людина видить квітку, вона чемнішає. . .

Коли напищеш співанку про гори, вони красивішають. . .

Від брехні квітка не розквітне. . .

На моїх очах народні скарги Гуцульщини розкрадалися, вивозилися — до Львова, Москви, Ленінграду, Києва. В приватні колекції або й просто заради романтичної загаданки. Шукав довбушівського кореня, приглядався і замислювався над долею скаргів наших гір — і став сам диваком. Я став добирати речі довбушівської доби. Відтак дістав черес (за нього мусив скласти вуйкові стодолу), мальовані миски, рушницю, пістолі часів Довбуша. . . По селу пішов розголос, уже мені підказували.

І раптом — хата Дзвінчуків, у котрій був смертельно поранений опришок! Хата була перевезена від Довбушівської церкви на присілок Джугрин. Там жила 106-річна спадкоємниця Дзвінчуків Анна Малендюк, мала трьох дочок. . . Мала вона 3-х дочок, і жодної доля не ошчасливила материнством. Були кволі і хворобливі, одна з них паралізована. І сама бабуся у молодості блукала лісами: боялася людей.

Анна Малендюк при першій зустрічі сказала мені:

— Всі нещастя, які видите в моїй сім'ї, пішли від цієї хати.

Я: — А що хата винна в тому, що так склалося Ваше життя?

Вона: — У ній пролита чиста кров Довбуша.

Я: — А коли Довбуш прийшов до Стефанової жінки, то Ви вважаєте, що це добре, а чи міг Стефан стримати гнів?

Вона: — Та людина зробила стільки доброго для людей, що аби це було й саме так, Довбуша аж ніяк не мож було вбивати. Він був потрібен усім людям.

Та коли взяти до уваги, що в Криворівні Дідушко обіцяв шапку червінців за голову Довбуша, два брати Мочернаки з Микуличина, та й сам Дзвінчук також зголощувався дати шапку червінців, хто принесе йому голову Довбуша, — тоді версія, що його дружина Марійка (знана в піснях як Дзвінка) була любаскою (любовницею) Довбуша — затьмарюється.

Анні Малендюк розповідав її дід: того ж вечора, як ранили ватажка опришків, Марія Дзвінчук вийшла з хати (не знати напевне, з опришками, чи сама), і більше ніколи не вернулася в Космач.

Подейкували, що Марія скінчила життя самогубством, або перевели її опришки в Ясеню (на той час Словаччина), де вона буцімто доживала свого віку.

Якщо це достаменно, то Марія Дзвінчук звичайно ж була зв'язковою гірських опришків.

А слава Довбуша кружила голови усім жінкам. . .

Довбуш хотів рівняти світ. . .

А коли Довбуш і закохався в Марію, то ця жінка заслуговувала цього. . .

Я купив хату Дзвінчуків на власний кошт і перевіз її на своє подвір'я. Склав і реставрував, уклав уже до того зібрані експонати.

Історія мого рідного Космача — моя кровна справа. І тут мене покликав через людей старожил села Василь Васильович Боб'як (помер у 1987 році). І сказав: «Я отримав у спадок від свого батька, а батько — від свого батька, і так з покоління в покоління — цю цівку від рушниці, з котрої поранили Довбуша. Я маю священний наказ предків, а один з них також був опришком, передати цю цівку обов'язково односельцю і обов'язково з опришківським духом». Мені це полестило, адже старий мав своїх 3-х синів і 2 доньки, з історичного музею в Коломиї клали на цівку гроші. А Боб'як передав цівку мені та ще й наказав: «Якщо ти її продаси, прокляття впаде на тебе і твій рід».

На сьогодні в моєму музеї Довбуша є: 3 череси, сардак, який, за розповідями, шила Марія Дзвінчук для Олексі, стіл, за котрим сидів Довбуш, лава, пістолі, рушниця часів Ватага опришків Довбуша. Багато свічників, хрестиків, згардів, люльок, шапка-смолянка, велетенська кедрова бартка, ікони на

склі, поледники, бочівочки, рахви, ложки, посуда з березової кори, абажури для газових ламп, роблені з дерева, шафка старовинної різьби, касетка, знаряддя селянської праці... Цього року я поставив бюст Довбуша на подвір'ї власноручно... Багато чого є, ось нема тільки приміщення, де можна було б розкласти ці дорогоцінні експонати.

І голова радгоспу, і голова Косівського райвиконкому обіцяють допомогти, але наразі обіцянка — цяцянка!

А в мене ідея: я не хочу «Жигулів», не хочу розкошей життя. Нехай вони побудують мені хату, бодай найскромнішу, а я свою, збудовану з батьком власноруч, у гуцульському стилі — віддам під музей. А відвідувачів щорічно — уже три грубезних «Книги відгуків»... І йдуть, і йдуть...

9 травня 1988 р.,
Михайло Дідишин, Космач.

* * *

Від редакції: ми приїхали з отцем Василем Романюком в гості до Михайла Дідишина сонячним ранком, а прощалися з ним при зорі. І цей люб'язний художник-коренеplastик, всюдисущий краєзнавець подарував мені на прощання фотокопії своїх праць, музейних експонатів, а на додаток і нарис про себе, на останній сторінці фотокопії якого нерізно передалося прізвище автора.

Ми друкуємо цей нарис, і коли зголоситься автор, в подальших номерах «Кафедри» ми охочемо назовемо його ім'я!

Михайло Осадчий, травень — 88.

Михайло ДІДИШИН

Фото: Краєвид Космача

З БОЖОЮ ІСКРОЮ В СЕРЦІ

Кажуть, що душа гуцула — то чарівна скриня, повна талантів. . . І що воно за диво таке — талант? Звідки він у людині?

. . . Легко ступають молоді ноги: незчувся, а вже Космач як на долоні. Ген ріка, підковою виблискує на сонці, біжить дорога через міст, а поміж хатами, якраз навпроти старої, «опришківської» церкви, — шмат вільної землі: там стояла хата Степана Дзвінчука. Там зросила землю Довбушева кров. . .

А космацькі хати — як маржина, що розбрелася по горах: один присілок, другий, третій. А там ще і ще. Села, далі міста, держави. . . Стільки світу! Побачити б. . . Але гарнішого, як Гуцульщина, краю не знайдеш, бо ім'я цього краю — рідна земля. Рідна. Та й справді красно у нас, аж у голові паморочиться від тої краси. Недарма ж старий ватаг, що сокотить маржину під Штав'єро, розповів, що ніби в той час, як Бог роздавав народам землю, гуцули забавлялися піснями і танцями, а схаменулися — вільної землі уже нема; почали вони Бога просити, аби не залишив їх без ґрунту під ногами; той замислився, та й вділив їм шмат райської землі. . .

А ген у піднебесі ширяє беркут. . . От би й людині так: крилом змахнути — і злетіти вище отієї білої хмарини, яка зависла на вершечку кремезної смереки, що, одірвавшись од лісу, саме на полонині. . .

Ось і колиба під лісом. Саме до неї правцює Михайло, безусий ще легінь, — у гості до вівчарів. Як смеркне, зберуться вони, натомлені працею, коло ватри. За вечерею потечуть розмови про денні клопоти, про се, про те, перекинуться жартом, другим. Повечерявши, присядуть ближче до свого ватага і замруть у чеканні, а той, пригладивши довгі вуса свої, схрестить на палиці жилаві руки, покладе на них білу голову, якусь мить затримає погляд на полум'ї ватри, ніби щось пригадуючи, і почне свою неодмінну розповідь — повагом, виважуючи кожне слово. І, спинивши подих, слово за словом буде закарбовувати на серці ту розповідь Михайло. . .

Михайло Ількович Юсипчук (або Михайло Дідишин, як прозивають його в Космачі). Знайомство наше відбулося минулого літа. Зізнатися, першої миті я був трохи здивований,

бо ще задовго до того, у Львові, коли наш плян творчого літнього відпочинку в Карпатах тільки визрівав, товариш мій, молодий художник Тарас Гунько, пообіцяв зустріч з цікавою людиною — народним умільцем, знавцем історії та культури краю, збирачем старовини, — і з його розповіді я вже склав собі певний типовий образ.

Але стала переді мною людина інша: не гуцул ніби, а яскравий тип запорізького характерника — з пишними вусами, гострим, проникливим поглядом очей, ось хіба що тільки без оселедця на голові. «Козацькому роду нема переводу», — подумав я собі і, можна сказати, не помилився: Михайло Дідишин виявився справжнім характерником.

Уже з перших хвилин спілкування відкрився нам дивний, багатий світ невичерпного гумору і житевого оптимізму. Кольоритна, пересипана прислів'ями та приказками мова, якийсь особливий, по-народному філософський образ мислення, що надавав тій мові форму то афористичности, то ненав'язливої сентенції, то повчальної притчі.

Наша бесіда перенеслася у невеличкий гайок. За стільці правили вітківаті кореневища, припасовані господарем довкола масивного пнища і схожі на велетенських павуків. За плечима дзюркотів струмок. Над головами, в шатах дерев, гомоніло птаство. Неподалік, між молодими кедрами, височіла кам'яна брила, що нагадувала уламок скелі, і по ній повзли химерні тіні дерев, спроектовані призахіднім сонцем. . .

Шматочок райської землі, подарованої Богом? Виявляється, справа рук Михайла Дідишина. Почав засаджувати гайок 20 років тому, виділивши під нього значний кусень власного городу, — «на сміх людям». Де ж це видано, аби землю так марнувати? Навіть шкодили спочатку — деревця виривали. Але Михайло зла на людей не тримав — вірив, що прозріять колись уми незрячі — і роботи не припинив. Діставав і виховував саджанці рідкісних дерев; десь аж з Пістєня привіз трактором два величезні камені, уклав один на другий, а зверху примістив знайдений у горах метеорит.

До речі, про метеорити. Їх у Михайла аж два. Такої дивовижі раніше бачити мені не доводилося, та й не гадав, що можна знайти цього космічного пришельця в Карпатах, — довго роздивлявся. На вигляд — камінь, форми глобуса. Другий, трохи менший, лежить біля хати. Пробирав підняти — важенько. Камінь таких розмірів непорівняно легший.

Гайок для Михайла Дідишина — місце відпочинку і роздумів, зустрічей з друзями і товариських бесід. А людей заходить чимало. Хто як давній приятель, а кого цікавість та роз-

голос ім'я приводить: що ж то за людина така (чутка, мов коломийка: хтось один сказав, другий підхопив — і вже по всіх горах співають), здатна в природі підгледіти витвір мистецтва — трохи почаклувати різцем над всохлаим коренем, химерно покрученою гілкою — і показати людям: ось він, геній природи, — дивіться, дивуйтеся, спостерігайте і відшукуйте самі!

Хата Юсипчуків має дві кімнати. В одній тісняться господар з дружиною, а в другій ще більше тісняться — експонати. Це своєрідний музей природи. Оглянути всі його багатства з одного візиту просто неможливо, як заважко охопити і осмислити ту велику інформацію, яку вони несуть в собі.

Гуцульські майстри володіють щасливим даром одухотворення природного матеріалу і перевтілення його у твір мистецтва. Це в повній мірі стосується і творчості Михайла Дідишина. Але відмінною рисою є те, що він до багатьох своїх робіт складає коломийки, приказки, афоризми, уточнюючі тексти і тут же їх, на дереві, випалює.

Мені доводилося чути, як майстри, розкриваючи зміст своїх робіт, користувалися поетичним словом, зокрема піснею. У нас вдома зберігається верета Ганни Василівни Василячук, майстрині із Шешор. Мені було тоді років, мабуть, з шістьсім, як одного разу до хати увійшла жінка в гуцульському одязі, зняла з плеча бесаги і виїняла звідти пакунок. Розстелила на ліжку — верета. Присіла скраю і, водячи рукою по візерунках, почала співати. Ми зачаровано слухали, і я намагався збагнути: як це можна читати по візерунках, як по нотах?

Пізніше часто вдивлявся в ті магічні знаки, пробував згадати пісню — і не міг: вона пішла разом з жінкою. Залишилися тільки дивні, незрозумілі ноти. . . От якби записати тоді! Мабуть, тепер не переслідувало б відчуття, що я втратив щось дуже важливе, чи не найголовніше — зміст, який вклала Ганна Василівна у свою працю. Хтось заперечить: не будучи зв'язаний змістом, програмою, кожен матиме волю в особистому сприйнятті — простір для власної фантазії. Може, воно й так. Але картини Катерини Білокур, для прикладу, стали ближчими — розкрилися глибше — після того, як мені пощастило ознайомитися з її листами, надрукованими в журналі «Вітчизна» . . .

Михайло Дідишин не заперечує права на особисте сприйняття і фантазії не сковує. Він лише спонукає до роздумів у пев-

ному руслі, розкриваючи своє власне ставлення, власну думку через слово, випалене на дереві, і таким чином стає водночас співбесідником.

У творах Михайла Дідишина яскраво відбився потяг гуцульської народної творчості до сюжету, до зображення природи і людини. Головно це стосується сюжетних композицій. Та навіть найменша фігурка, якщо уважно прочитати, що на ній записано, а ще як дати волю своїй уяві, може розповісти багато цікавого і повчального.

Тепер спробую свої спостереження проаналізувати детальніше.

Матеріалом для композиції «Первісний світ звірів і людини» послужило дерево лелеч, привезене з Чорногори. В ньому майстер зауважив образи давніх жителів лісових пущ, а також істот, породжених власною фантазією, і зібрав їх докупи, ніби на одну велику галявину з крислатим деревом посередині. Над усією цією живністю помістив людину — мислячу істоту, яка починає усвідомлювати себе як маленьку клітину великого живого організму природи, а разом з тим, і свою відповідальність за збереження життя на землі.

На дереві, як на довговічному пергаменті, Михайло записав свої власні думки, породжені досвідом спілкування з природою, і подарував їх людям: «Любити природу — це значить любити життя», «Ліс — як казка, там усе знайдеш, якщо ти Людина», «Кожна людина повинна відчувати себе одним цілим з природою, допомагати деревині жити, бо життя людини без дерева неможливе», «Жаль дивитися на людину, яка в лісі працює, а лісу не бачить. Аби гроші», «Людина — цар природи. Але щоб бути царем, треба учитися. Царів до грошей та до готового є дуже багато», «Дорогі діти, творіть самі, збагачуйте себе пізнанням краси природи світу».

А на дошці-галявині — зісподу: «Я з дитячих років любив природу, захоплювався її творінням, шукав відповіді на різні незрозумілі мені на той час питання, но було трудно чогось довідатися. Загальна селянська думка говорила одно, як і нині: того людині непотрібно знати, то тільки учені пани знають. . . А справа мистецтва, краса природи їх не цікавить, «це не наше діло, ми не пани», зато трошки сумно виглядає наш робочий чоловік. Краса усім потрібна, і ми повинні її усі як один підтримувати і беречи. А хоча не мішати іншим».

Одвічний взаємозв'язок людини і природи — головна тема в творчості Михайла Дідишина, бо він свято вірить, переко-

ний: «Якби людина могла краще пізнати природу, то життя людей було б набагато кращим». Може видатися: моралізує, говорить прописні істини — бережіть, учіться, пізнавайте. . .

Та хіба можна це сказати про людину, яка все своє життя підпорядковує цим живим істинам, про людину, що не тільки любить природу, вбачаючи в її красі й гармонії «справу мистецтва», а й намагається відкрити на це мистецтво очі іншим, запалити їхні серця до любови, а розум — до пізнання природи?

«Не чудуйся з диваків, які шукають у природі краси, а чуйся з себе, що ти того не бачиш» — ще одна сентенція Михайла.

Михайло Дідишин — мудрий гуцульський філософ. А певне тому, що вдачі він веселої, а ще наділений талантом дотепника, мудрість і життєві спостереження його прикрашені гумором. Фігурка «Довгоносик» супроводжується таким текстом: «І казав я тобі — не пхай всюди свого носа, бо втратиш форму». І справді, у довгоносика ніс виріс, як перепічка. А про композицію «Маленький жарт з великим носом» Михайло оповідає, що було собі троє друзів; укупі бавилися, вкупі росли — і нарешті виросли. Але одному з них здалося, що він досяг чогось вищого, ніж двоє інших, і запишався. Віршований текст доповнює коренепластику (фрагмент):

Нараз бачиш — у сусіда носик відростає.
Сусід в гордості від того тебе не впізнає.
Та як зачне той носичок лице закривати,
То попробуйте сусіда такого впізнати!

Ще одна дотепна композиція має назву «Великани і карлики»: мовляв, дивіться під ноги, панове великани, як ідете, бо ненароком ще наступите на меншого брата, але й ви, менші, гав не ловіть, а пам'ятайте, що чим нижче ви кланяєтеся, тим менше надії, що вас помітять.

А ось особа з величезним, через усе обличчя, ротом, назва: «У брехуна лиця нема»:

Виноват я перед вами, дорогі хлоп'ята:
Добрехався я до того, що став рот, як шабата.*

Жадобу до слави, до влади, возвищення над іншими, коли до цілі-вершини видряпуються по тілах ближніх, їдко і дотепно засуджує Михайло Дідишин в композиції, названій з іроничною гіркотою «Боротьба за життя».

І водночас змушує людей замислитися над причинами, що

спонукають людей віддатися жорстоким інстинктам, забувши про своє призначення творити добро на землі. Тут природа допомогла йому показати, зауважує Михайло, те тяжке минуле, коли ніхто не рахувався з думкою простої людини.

Прості звичайні люди уявляли собі, що десь на вершині високого пишного палацу возсідає великий володар, і голос маленької людини до нього не долинає, бо оточений він своїми слугами-наглядачами. А вони ніколи не доносять правди своєму володарю про життя пересічних людей, з яких самі ж вони висмокчують кривцю.

Ось п'яна зграя забирає у хлібороба його скромно запроцьоване майно. Оббирають простого чоловіка шарлатани, затуманивши його розум страхами і забобонами. Обіцяють йому царство небесне за сліпу покору панським законам, що ставлять людей в становище жебраків. Користолюбство йде за тим, від кого сподівається більшої поживи... Доведений до відчаю, не поділивши батькової землі, на межі брат убиває брата.

Знеможені люди з клунками за плечима ідуть світ за очі в надії знайти кращу долю. Жінки здіймають руки до неба... А Мати-Земля з боєм у серці дивиться на своїх дітей нерозумних, що завдають їй такої ганьби: «Якщо ви, люди, не хочете зберегти любов між собою, якщо не хочете бачити своїх чорних справ, то довіку нести вам на собі тяжкий хрест!»

Зацікавлює своєрідністю ще одна композиція — «Людина пізнає світ». Високий рівень земної цивілізації, в перспективі — активне освоєння космосу. Здійнявшись на вершину, людина через телескоп вдивляється у всесвіт. Які ж думки заповняють її в цю хвилю? «Здається, що високо я підліз, але чомусь мало ще бачу», «Униз хіба впаду, но не злізу», «Так далеко заліз, що маю страх якби не впасти і не попустити всего, на що пішли цілі століття», «Багато моїх винаходів повернулося на зле, тому що в різних руках вони опинилися», «Багато я вже винайшов на землі, но не можу знати, звідки береться зло в людині».

* * *

Кого з нас не чарувала та прекрасна і сонячна пора року, коли над Карпатами лине дзвінка мелодія, витворена кам'яним брусом на сталевому лезі коси, коли у повітрі до запаморочення пахне скошеною травою і п'янким квітковим нектаром? А саме такі приємні асоціації виникають, коли роздивляєшся композицію «Косарі».

Звивисті береги над стрімким потоком. Замашні коси в живих газдівських руках ритмічно пірнають у густі шовкові трави, і цьому широкому магічному ритмові підкоряється усе довкола — і мірне коливання засмаглих тіл, і невтомний бджолиний гуд над квітами, і легкі трелі музик-цвіркунів, і білопінний, запальний танок потоку, і веселий гамір дітвори, що купається в ньому, і навіть рожеве сонце, здається, похитується в такт цьому священнодійству, яке зветься одним велесловом — косовиця.

Тематика багатьох творів Михайла Дідишина навіяна сюжетами та образами мітів і легенд гуцульського краю. Серед них «Русалка», «Див», «Відьма», «Довбуш».

Композиція «Довбуш вбиває чорта» відтворює легенду про те, як Олекса ступив на опришківську стежку, щоб стати месником за кривди свого народу. Двадцятирічним юнаком він найнявся пасти овець у космацького багача Шлягуна, але не дуже корився забаганкам господаря. Шлягун зненавидів хлопця і вирішив його позбутися — віддати на поталу чортам, що збурювали Несамовите озеро.

Однієї грозової ночі, коли небо розколювали блискавиці з громами, покликав Шлягун Олексу шукати телицю, що буцім заблукала десь біля озера. Нічого не підозріваючи, легінь ішов попереду, і несподівано, від сильного удару ззаду, опинився до пояса у воді.

Чорти закрутили водою і потягнули його в вир, але, зібравши всі свої сили, Олекса вирвався на берег. Шлягуна і слід простиг. Раптом у світлі блискавки хлопець побачив великого чорта, що світив на нього очима з лісу. Не довго думаючи, вихопив пістоль з-за череса і вистрілив. В лісі щось застогнало і гупнуло на землю. Олекса стояв розгублений, не знаючи, що робити. Нараз почув голос: «Не журися, юначе, ти зробив велике діло, що убив злого. Я благословляю твій пістоль. Візьми ось мою бартку, вона в твоїх руках буде, як громовиця. Іди з нею по своїх Карпатах та допомагай простим людям, які знемагають у злиднях».

Олекса простягнув свою руку в темряву, щоб дохопити бартку, і побачив там людину, схожу на велетенського янгола.

Наступного дня на березі озера люди знайшли тіло Шлягуна. Поліція метнулася за Олексою, але той був уже далеко. Під ноги йому стелилися опришківські плаї і вели його до нового життя.

А от композиція «Лісова пісня» — химерне сплетіння кореневищ — не одразу відкриває свій зміст. Спершу треба звільнити свою фантазію від пут стереотипного бачення і дати їй простір для творчості, а тоді... тоді можна вловити пластичний ритм легкого танцю, зелений вихор, у якому весняно-юний Чугайстер закрутив лісову Мавку і поніс, полинув з нею горами і долами, назустріч сонцю і весняній феєрії... А десь глибоко внизу плазують змії — як символ зла, котрому не дано злетіти...

Людина тримає в руках тугий лук, дзвенить тятива — і стріла от-от вилетить. Куди ж поцілить? У серце лихого чоловіка? А якщо це не стріла, а сонячний промінь, — може, те серце стане добрим, а людина — щасливою?

Композиція супроводжується текстом автора:

Тут Олекса, славний Довбуш, у чорта стріляє.
І Микола Шугай славний по горах гуляє.
Тут Чугайстер із Мавкою у танці кружляє,
І всіх духів з цілих Карпат до себе скликає.

Із суцільного кореневища виконана композиція «Володар Карпатських гір». Це предковічний багатиликий мудрий дух Карпат, що володіє всіма таємницями лісових пуц і найвищою з них — таємницею добра і зла. Багатиликий, як сама природа, і справедливий, як справедливі і мудрі її закони.

Звертають на себе увагу коренепластики «Танцюрист XX віку», «Індійський йог», «Турист у горах», «Олімпійський ведмедик», з кумедним кирпатим носиком, «Чаша мудрости», «Відгомін віків», незвичайно поетичні і витончені за формою вази, в яких вдалося оживити структуру і рельєф матеріалу.

На невеликій кедровій вазі — образ доброго духа, який приносить людям добро в їхні гражди та оберігає маржину і спокій на полонинах. Його борода і волосся зріднилися з буйними травами та мохом, бо і сам він обернувся у невід'ємну частину природи.

З іншої вази, ніби крізь темну зелень ранкового, приспано-го туманом лісу, дивляться великі Мавчині очі, а густе волосся, підхоплене леготом, обвиває стрункий її стан і плавно спадає долу... Голова сови — застиглого нічного духа, що приготувався до сну... І букет квітів у руці Кентавра — дарунок людині, яка своєю любов'ю випестить землю ще гарнішою і щасливішою.

Понад 10 робіт Михайла Дідишина виконані в техніці випалювання. До кожної з них автор склав тексти, головню вір-

шовані, і випалив на звороті. «Олексі Довбушу» присвячена велика баллада про життя і подвиги легендарного опришка. А картина «Іван Франко в Карпатах» має такий текст (скорочено): «Людина, яка не цінить мистецтва, не вміє цінити життя. Життя для такої людини — це відбуття часу на землі, вона як в'язень». Випалена картина «Козак зажурився» переносить уяву в часи визвольних змагань українського народу доби Хмельницького — і зринає в пам'яті тужлива козацька пісня: «Ой згадай мене, моя матусенько, Ой як сядеш та обідати, Ой десь мій син, десь моя дитина, Та нікому та й одвідати. . .»

Княжа доба: «Княгиня Ольга» і «Андрій Первозванний». До останньої напис:

Якщо ти живеш на землі
і любиш свою батьківщину,
Будь світлом завжди на землі,
Дорожи своєю честю і дниню.

В розмові Михайло Дідишин каже: «Колись мене не стане, але я вірю, що життя моє, праця моя не зникнуть безслідно. Згадає хтось незлим, тихим словом, відпочиваючи в моєму гайку, або як візьме до рук одну з моїх праць, може, замислиться, може, комусь воно піде на користь — чогось навчить. . .»

Вірю, що навчить. Кожний твір Михайла — цікавий урок у своєрідному, простому, але й замислювальному викладі. . . «життя не повинно бути порожнім».

Окрім власної творчості, в домашньому музеї Михайла Дідишина зібрано чималенько речей гуцульського побуту, що на сьогодні є вже історичною цінністю. І за кожен рік, не маючи змоги викупити її, доводилося відробляти. За старий черес, наприклад, ціле літо клав комусь стайню. . .

А в 1975 році відшукав у горах хату Стефана Дзвінчука. Не повністо, на жаль, бо скільки літ минуло — спорожнявіло дерево — лише одну кімнату.

. . . Ми знову сиділи в гайку Михайла Дідишина і розмовляли. Дзюркотів струмок. На густих шатах дерев веселими зайчиками стрибали промені. Господар прихилив до себе зарощене листя і, вглядаючись у нього, мовив:

— Людина, яка народилася в цих горах, дихала цим чистим повітрям, пила цілющу гірську воду, мусить бути чистою, які ці краплі роси!

І після павзи:

— Колись мене старий ватаг учив: «Куди будеш іти — зро-

би добрий слід, добре діло, бо як піде хтось за тобою, аби сказав: сюди, видно, ішла добра людина».

Як було б добре, якби всі люди шанували правду, якби жили в любові та злагоді... І наші гуцули вже мають своїх учених людей, та рідко вони наворачтають сюди. А якби й осідали тут — ці полонини зацвіли б ще краще, і життя на них стало б ще милішим.

11 березня 1985 року.

Роман

* * *

Я прочитав надрукований тут нарис у присутності героя, все зважуючи: чи захопить його подвижницька праця читачів, чи підтримають вони художника і краєзнавця, аби створити музей Довбуша у Космачі — столиці гірських українців-гуцулів?

А в Михайла ніби й не було цілоденної екскурсії зі мною та отцем Василем: він увійшов у раж і бадьоро розповідав свої життєві історії — та так майстерно, що його пригоди скорше нагадували притчі і гуморески, аніж реальні ситуації з життя.

Щоправда, гумор був часто невеселий, ба навіть сумний.

Я заглянув у його збуджене, відкрите лице і глибокі мудрі очі:

— А все ж скажіть, Михайле, як Ви гадаєте, чому в роки брежнєвської реакції Вас так морально мордували КГБ найздами додому та ненастанними викликами в районне управління — часом навіть з тоді ще неповнолітнім сином? Яку крамолу вбачали вони у Вашому подвижництві?

Михайло Дідишин або не береться до роботи, а вже коли береться — робить на совість. Або не говорить, або говорить поважно і відповідально:

— Може, аби я, боронь Боже, не відродив духу опришківства в гуцулів?

— Ну це ж несерйозно у наші часи. . .

І я поспішив: Їм все таки боліла пам'ять нашого народу. Це ще один штрих до характеристики брежнєвізму — викорчовувати пам'ять народу з корінням.

. . . Михайло оповідав нову притчу про вічне буття гуцулів — і я пошкодував, що не маю магнітофона. Можливо, ще колись і повернуся до Михайла Дідишина, але вже як опові-

дача.

А зараз щиросердечно звертаюся до всіх, хто прочитає ці рядки: побувайте в гуцульській вільнолюбивій столиці Космачі, познайомтеся з Михайлом Дідишиним та його подвигом.

Певен, і у Вашій пам'яті, як і в моїй, закарбується цей день навічно.

Михайло Осадчий.

* Шабата — торба, табівка.

Михайло ДІДИШИН
Світло України, касетка

Первісний (робота) Михайло Дідишин 1977

Михайло ДІДИШИН

Первісний світ. Коренепластика

Михайло ДІДИШИН

Боротьба за життя. Коренепластика

Михайло ДІДИШИН

Індійський йог. Коренепластика

Михайло ДІДИШИН

Олекса Довбуш. Віконниця, випалена на дереві

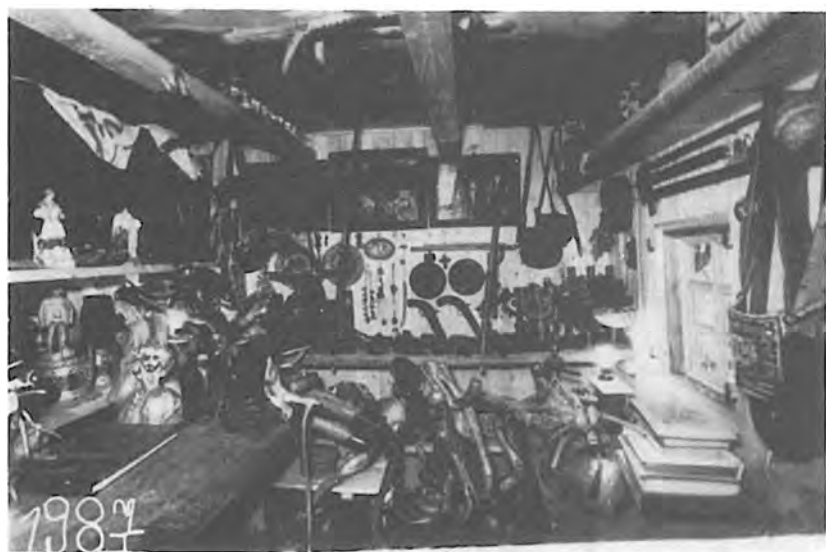
Михайло ДІДИШИН

Марічка Дзвінчук. Віконниця, випалена на дереві

Михайло ДІДИШИН

Композиція: Ваза — Геракл бореться з звіром;
Той, хто всюди пхає свого носа; Чугайстер;
Слимачок. Коренепластика

Михайло ДІДИШИН

Інтер'єр хати-музею Олекси Довбуша

Михайло ДІДИШИН

Хата-музей Олекси Довбуша, ліва сторона

Михайло ДІДИШИН

Фото: пам'ятник Олекси Довбуша і хата
Дзвінчуків, де був смертельно поранений
О. Довбуш

ЗЦІЛЕННЯ

Випадок з життя: дівчину налякали «афгани» — невість чому хотіли стягти її з поїзда. Переляк позначився на психіці. Їй видається, що в голові чорт, і він розмовляє з нею. Ці галюцинації вона ще переносить. Та ось чорт виходить з голови і гострим лезом мережить тіло. І це ще терпить. Та коли чорт обіруч здавлює їй горлянку — терпець уривається і вона божевільно волає. І саме тому вона втікає від кожного звуку, слова, яке їй не адресується. . . Дівчина мов причинна.

І ось їй на голову накладає руки цілитель. Передає космічну енергію, яку йоги називають праною (в нас по-науковому — біоструми), космічна енергія через цілителя передається у тіло хворого.

Уже небавом рік, як дівчину не лякають зовнішні звукові подразнення. Вона почувається, як до переляку. . . Кому вистачає для оздоровлення одного, кому більше сеансів, — залежить від характеру, перебігу і затяжності хвороби, — і пацієнт знову, як мовиться, у спортивній формі.

Йога не тільки допомагає кожному індивіду поліпшити власний фізичний і душевний стан, але й вселяє надію тим, хто нею ретельно займається, на душевний спокій та здоров'я.

У «Кафедрі»-3 ми запроваджуємо рубрику: «ЗЦІЛЕННЯ».

Тут будемо знайомити читачів з літературою на ці теми, з практикою людей, які довгий час займаються цими проблемами.

У першій подачі під цією рубрикою познайомимо читачів з Євгеном Степановичем ГРИЦЯКОМ, людиною, що вже близько 30 років життя присвятив власному самовдосконаленню, вивчає філософію і практику йоги, занурюється в загадковість лікування праною.

Цікава деталь: навіть на цій, далекій від політики стежці, Євген Грицяк зазнає перешкод з боку місцевих властей та КГБ. Сподіваємося, що це інерція сумнозвісних літ «застою», що тепер, коли будь-яка творча ініціатива підтримується, Євген Грицяк вільно буде почувати себе в своїх заняттях і повністю виявить свої дивовижні спроможності.

Редакція «Кафедри».

* * *

Євген ГРИЦЯК

АВТОБІОГРАФІЯ

народився 9 серпня 1926 року в с. Стецева Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. В 1944 році був мобілізований в Радянську Армію, брав участь в боях у складі 4-го Українського фронту. Війну закінчив на території Чехословаччини.

В 1949 р., несучи службу в ПРИКВО, був заарештований контррозвідкою 38-ї армії по підозрінню у зв'язках з підпіллям. І хоча військовий трибунал 38-ї армії не висунув як доказ жодного свідка — я був засуджений до 25 років ув'язнення (в дужках вказувалося: «взамен смертной казни»).

Покарання відбував у Караганді, Норильську, Володимирській критій тюрмі, в Інті (Комі АССР), Озерлазі (Тайшет-Братськ), Іркутській критій тюрмі. . .

В 1956 році за рішенням Комісії Президії Верховної Ради СССР звільнений — термін покарання скорочено до фактично відбутого зі зняттям судимости. Повернувся в рідне село. Невдовзі прокурор Снятинського р-ну запропонував «по-хорошому» вибратись із західніх областей України. Проживав у Вінницькій, Херсонській областях та в Караганді. Працював чорноробом.

Відмовившись від співробітництва з КГБ, Євген Грицяк був повторно заарештований 28 січня 1959 року — відмінено рішення Комісії по звільненню від 1956 р. «ввиду тяжести преступления». Продовжував відбувати покарання в Озерлазі та в Мордовії.

Одна з моїх численних скарг була якимось чудом розглянута Військовою колегією Верховного Суду СССР по суті — і я був у 1964 році звільнений зі зняттям судимости.

Не маючи змоги трудовлаштуватися постійно через безулавні гоніння, я по патенту заробляв на прожиття фотосправою, а згодом — мулярством. Зараз проживаю в с. Устя Снятинського р-ну, без пенсії, оскільки тюремні роки, праця по патенту, і навіть служба в Радянській Армії не зараховані до виробничого стажу.

В 1980 році у США вийшла книга моїх спогадів про повстання в Норильську, в четвертому Горному політичному таборі в 1953 р. Я був одним із керівників згаданого повстання політв'язнів. Від імени повсталих в'язнів провадив переговори з особистим референтом Берії полковником Кузнецовим.

Останній за особистим дорученням Берії втихомирював повстання в Норільську. Книжка моя називається «Короткий запис спогадів», витримала два видання українською мовою.

Хочу окремо зупинитися на важливому моменті в моєму життєпису, який визначив мою подальшу долю.

В 1959 році, одразу після повторного арешту, я тяжко захворів. Василь Володимирович Кархут, особистий лікар митрополита Шептицького, який перебував у тому ж таборі, одверто мені зізнався, що я в безнадійному стані... Я мобілізував усі свої душевні сили і дав собі слово вилікувати себе сам. Саме тоді я й узявся вивчати лікування за системою індійських йогів.

З бігом часу, ретельно виконуючи приписи, про які вчитував, я почув себе ліпше. Тоді ж, глибоко повіривши у життєвість йогівського вчення, більше й більше занурювався в нього.

Табірного рукописного самвидаву про йогів мені вже стало замало. Вимінявши двотомник підручника англійської мови на «Кобзаря», я жадібно вивчав англійську мову і невдовзі почав перекладати по-нашому книгу індійського йога ПАРАМЧАНСИ ЙОГАНДИ «Автобіографія йога», — завершив переклад уже на волі.

Окрім зазначеної книги, я переклав по-українськи іншу — СВАМІ ВІШНУДЕВАНАНДА «ПОВНУ ІЛЮСТРОВАНУ КНИГУ З ЙОГИ», проілюструвавши машинописний переклад 146 фотокопіями малюнків з англійського видання. З польської переклав БО ВІН РА «Книгу потойбіччя».

Я твердо переконаний, що опанування мистецтвом йогів, пізнання самого себе, відкриття для себе власного «я» — це своєрідне рятувальне коло, за допомогою якого людина може втекти від особистого псування, викликаного ерозією людської душі в наш час, не пуститися духовного убозтва, де б вона не жила на планеті, а особливо і зокрема на нашій зболеній Україні.

8 травня 1988 р., с. Устя,

* * *

СВГЕН ГРИЦЯК (документи)

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС
Леоніду Іллічу Брежнєву

Пані ІНДІРІ ГАНДІ,
Прем'єр-Міністру Індії

На 15-й конференції ЮНЕСКО, яка відбулася в жовтні-листопаді 1968 року в Парижі, була одностайно схвалена резолюція, запропонована урядом Індії, що передбачала всесвітнє співробітництво в допомозі розвитку міста АУРОВІЛЬ.

А. А. Фомін, Глава Радянської делегації на цій конференції, заявив: «Радянська делегація повністю підтримує проект резолюції, яку внесла Індія».

Згадана резолюція передбачає зокрема, що в Ауровілі «люди різних країн будуть жити в тісному співбратстві і працювати в сфері культури, освіти» і т.п. . . . і «що країни-члени, які надають важливого значення розповсюдженню правдивої інформації і вільному обміну ідеями і знаннями, підтверджують свою згоду і рішучість розвивати і зміцнювати засоби спілкування між своїми народами».

З часу прийняття резолюції минуло 7 років, але вільного обміну ідеями і знаннями не забезпечено. Приклад: перше коротке повідомлення про Ауровіль дійшло до нас через журнал «ИНДИЯ» (1972, №2). Тоді я написав в Ауровіль листа з проханням повідомити детальніше про будівництво цього унікального міста. На мій лист ласкаво відповів секретар Наваджата. Він сповіщав: «Ми надсилаємо Вам номер «Ауровільської газети», яка дасть Вам можливість уявити останні наші досягнення, — та ще деяку літературу про Ауровіль».

Обіцяної Наваджатою інформації я не отримав і сповістив йому про це. Відповіді, проте, не мав, зв'язок обірвався. Приватна поїздка із ССРСР в Ауровіль неможлива. Очевидно, одностайно схвалена резолюція про сприяння Ауровілю досі залишається лише добрими намірами урядів різних країн, а не є керівництвом до дії.

Ось чому я звертаюся до керівників двох дружніх країн з проханням звернути увагу на названу резолюцію ЮНЕСКО і дати своїм урядам вказівки опрацювати і опублікувати угоду про полегшений і безперепонний контакт між зацікавленими громадянами ССРСР і АУРОВІЛЕМ. Під полегшеним і безперепонним контактом я розумію:

1. необмежені поштові відправлення (листи, бандеролі, пакунки, гроші);
2. вільні поїздки громадян ССРСР в Ауровіль і назад в ССРСР;
3. виїзд зацікавлених громадян ССРСР в Ауровіль на постійне проживання.

Цього листа прошу сприймати не як докір чи критику. Його мета — нагадати про забуту резолюцію ЮНЕСКО і сподівання, що уряди обох країн сповнені рішучості і доброї волі опрацювати конкретну угоду про сприяння в розвитку наймиролюбнішого міста на землі — АУРОВІЛЯ.

З повагою
(Е. Грицяк)

3.1.1976 р.

Моя адреса:

Українська ССР, Івано-Франківська обл.,
Снятинський р-н, с. Устя, Грицяк Євген Степанович.

* * *

АУРОВІЛЬ, ЩО ЦЕ ТАКЕ?

Відомості про індійське місто Ауровіль ми отримуємо не надто щедρο. Офіційні засоби інформації або подають їх скупо, або мовчать. Між іншим, Ауровіль згадується в документальному фільмі «Индийские йоги. Кто они?» Більше говорить про Ауровіль Людмила Шапошнікова в монографії «Годы и дни Мадраса».

Що таке Ауровіль? Чим воно різниться від інших міст Індії та всього світу?

Передусім — це університетський, культурний і духовний центр для всіх людей нашої планети. Місто створено з метою досягнення єдності людства та міжнароднього взаєморозуміння. Причому, єдність ця має базуватися на відмінностях, а не на національній нівеляції. Ауровіль — це світовий просвітний центр, де кожний народ має змогу виставити свої досягнення в своїх же національних павільйонах. Наприклад, японський павільйон містить японський кам'яний сад, будинки в японському стилі, озеро, пристані для човнів, кімнати для чайних церемоній, гостинні, бібліотеку, музей та виставочну залу для демонстрації японських ремесел, творів ми-

стецтва... Передбачають, що всі штати Індії та всі народи світу відкриють там свої павільйони за власними проектами і покажуть свої національні особливості.

Але Ауровіль — не мертвий музей просто неба. Це буде (і навіть уже частково є) оживлене місто з живими людьми, які там будуть жити, вчитися і творити. Це буде свого роду міжнародний університет. Перебування в ньому доступне для кожного, кого хвилюють питання: «Чому я живу?» «Куди я йду?» «Чи маю я якусь мету?» «Який сенс мого життя?» «Як я ставлюся до факту, що я існую?»

Надхненником спорудження такого міста був великий індійський патріот, мрійник та ідеаліст, полум'яний поборник індійського націоналізму, поет, гуманіст, мистець, філософ і пророк — Ауробіндо Гхош (1872-1950). На його честь і названо це місто. В перекладі назва міста звучить: «Місто світанку».

Урочисті закладки Ауровілю відбулися 28 лютого 1968 року. На закладки з'їхалися люди доброї волі зі всього світу. Кожний прихопив з собою жменьку рідної землі, яку поміщено в зумисне створеному для цієї мети мозаїчному лотосі.

Був на відкритті міста і офіційний представник від Радянського уряду. Я робив спробу індивідуально відвідати Ауровіль, оскільки проблеми духовного самоудосконалення, глибшого вивчення індійської філософії мене зацікавили давно.

Також я мав на увазі і той факт, що на Україні є досить значне число людей, залюблених в індійську духовну культуру та йогівські методи самовдосконалення. Ось я й хотів якоюсь мірою представити цих людей в Ауровілі.

Я звернувся до тодішнього Генсека Брежнєва та Прем'єр-Міністра Індії Індіри Ганді з цими своїми клопотами.

Офіційної відповіді не отримав, — натомість в обласній газеті «Прикарпатська правда» (Івано-Франківськ) на мене з'явився пасквіль «А в'язка то гнила» (30 червня, 1976 р.). В ньому мене звинуватили у всіх вигаданих автором проти мене гріхах — а про поїздку, звичайно ж, не могло бути й мови.

Мені особисто відомі спроби інших людей податися за самовдосконаленням в Ауровіль, наприклад, Анатолія Діхтяра з Сумщини. Він з відповідною Заявою звернувся в прийомну Косигіна. Реакція на Заяву була несподівана — Діхтяра помістили в одну з московських психлікарень і утримували на

«лікуванні» доти, доки він не відмовився від свого наміру.

І фейлетоном в облгазеті не завершилося цькування мене. Не витримавши натиску КГБ, я звернувся до Генсека Брежнєва.

ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПСС, ГОЛОВІ ПРЕЗИДІЇ
ВЕРХОВНОЇ РАДИ СССР
ЛЕОНІДУ ІЛЛІЧУ БРЕЖНЄВУ

Товаришу по фронту, по перу, по єдиному
радянському громадянству.

Грицяк Євген Степанович,
с. Устя, Снятинського р-ну,
Івано-Франківської обл.,
Українська ССР

Відкритий лист з приводу нашої рівноправності

Шановний товаришу Леонід Ілліч Брежнєв!

«Що це ще за товариш у мене об'явився?» — невільно запитаете Ви, коли прочитаєте моє звернення до Вас.

І це абсолютно природно, адже я й сам скорше назвав би себе Вашим антиподом, аніж товаришем. Справді, наше товариство чисто формальне і аж ніяк не справжнє.

А почалося воно ще тоді, коли Ви очолювали політвідділ 4-го Українського Фронту, а я, в складі 265-ї окремої штрафної роти того ж фронту, «спокутував» свою першу «провину перед Батьківщиною».

Як бачите, наші життєві шляхи уже на той час не співпали. Ну а після війни і служби в Радянській Армії вони ще більше розійшлися. Ви попрямували дорогою служіння Батьківщині на найвищих і найвідповідальніших постах партійно-державного апарату, я — пішов лінією подальшого «спокутування провини перед Батьківщиною» в так званих виправно-трудовах таборах. Вас Батьківщина не забула відзначити медалями і найвищими повноваженнями, мене — табірним номерним знаком і позбавленням усіх прав. Ваш шлях — широкий та світлий, мій — вузький і хмурий-похмурий.

Але кожній людині, перш аніж завершити свій шлях (яким би він не був), хочеться озирнутися, пригадати найпам'ятніші його етапи, і, при найменшій можливості, занотувати їх на

папері. І ми це обидва зробили: Ви написали відому всьому світові трилогію своїх спогадів, в якій закарбували найважливіші етапи свого світлого шляху; я написав мало кому відомі «Короткі записи спогадів», в котрих занотував лише один, але, як мені видається, найголовніший етап мого похмурого шляху.

І хоча ми писали свої спогади, виходячи з протилежних позицій, перебуваючи на різному рівні суспільної ієрархії, нас, все ж, об'єднує те, що обое ми писали чистісіньку правду про одне і те ж, про радянську дійсність. Інакше кажучи, ми змалювали два боки однієї і тієї ж медалі. А оскільки ми писали в одному жанрі, я осмілюся назвати Вас ще й товаришем по перу.

Третє, і в правовому відношенні наша спільність полягає в єдиному радянському громадянстві.

Однак тут слід зауважити, що я народився не в ССРСР, і радянське громадянство одержав наперекір своєму бажанню. Саме тому, та й не тільки тому, я вже два рази подавав офіційну Заяву у відповідні органи Радянської влади з проханням дозволити мені і моїй сім'ї виїхати з ССРСР. Але отримав категоричну відмову і по сьогодні залишаюся радянським громадянином.

Не дивлячись на це, мені все ж приємно усвідомлювати, що всі громадяни Радянського Союзу рівні перед законом, але водночас сумно почувати, що Радянська влада не завше цьому закону підпорядковується. А коли є можливість не підкоритися закону або обійти його, це означає, що закону — нема!

Візьмімо, для прикладу, нас із Вами. Обидва ми рівноправні громадяни ССРСР і, як я уже нагадував, обидва написали свої спогади. Ви написали про свій шлях, я — про свій. Але обидва ми написали про те, що бачили, самі пережили, і що найяскравіше закарбувалося в нашій пам'яті.

Ви опублікували свої спогади як в Радянському Союзі, так і за кордоном, я — тільки за кордоном. Але Вас не викликають в КГБ, як це мене, і не допитують, як Ви передали за кордон свої спогади. Від Вас не вимагають відречення від своєї праці, Вам не погрожують судилищем, на Вас не ставляють провокаційні сильці. Навпаки, Вас прославляють і Вами захоплюються.

Тепер я хочу запитати Вас: чому виходить так, що дві однаковісінькі дії двох рівноправних громадян так по-різному

розцінюються? Чому Ви, товаришу Брежнев, підписали Заключний Акт Гельсинської угоди, в якій, серед іншого, йде мова, що громадяни всіх країн (учасниць угоди) мають право одержувати і розповсюджувати інформацію незалежно від державних кордонів, самі користуються цим правом і свою інформацію розповсюджують, а мені, через посередництво органів держбезпеки, погрожує судом?

Приклад: Якось до мого помешкання завітав непрошено працівник оперативного відділу Івано-Франківського УКГБ майор Петренко і говорить:

«Ну що, Євгене Степановичу, Ви напевно сподіваєтеся, що органи притихли, і все це Вам пронесе? Ні, помиляєтеся: легко Вам не пройде! У нашому розпорядженні є всі необхідні докази: Ваша книжка, яка вийшла друком у США, у нас є; стилістична експертиза встановила, що стиль Ваш; і даремне Ви не хотіли віддати нам копію свого рукопису, побоюючись, що ця копія може бути використана супроти Вас як речовий доказ. Ваш рукопис уже у нас є, ну а у Вас є друкарська машинка — звирити не є важкою працею. Ось і все.»

«А можливо, — продовжував Петренко, — Ви розраховуєте, що на Заході знімуть галас за Вас і тому ми Вас не зачепимо? І тут Ви помиляєтеся. Ми маємо тепер два найболючіші уколи, це Афганістан і Польща, а на такі дрібниці зараз ми не звертаємо найменшої уваги».

Я ніколи не відмовлявся від своїх спогадів, навпаки, я завжди стверджував: «Так, я написав їх і сам запустив їх в обіг з метою публікації. Вони надруковані з мого відома і з мого дозволу».

Ось чому перерахував майором Петренком докази я вважаю абсолютно зайвими, — і вони мене просто-напросто не цікавлять. Інтересує мене зовсім інше: «За віщо мене готують судити? Адже Вас, за Ваші спогади, ніхто не судить?

10 жовтня 1981 року

Підпис
Є. Грицяк

В попередніх номерах «Кафедри» ми вже сповіщали про ті моральну підтримку і творче заохочення, що їх подавали і подають прогресивні діячі культури як західньої, так і східньої Європи неофіційній українській культурі в особі її талановитіших представників.

Творчість Степана Сапеляка, як і його неординарна доля, викликали широке зацікавлення в Західній Німеччині, де, до речі, і було надруковано багато його книг, включаючи «Вибране», вперше від мови оригіналу в перекладі по-німецьки.

Друкуємо один з листів відомого західньонімецького вченого до Степана Сапеляка.

Др. Манфред Хаузман. Член Академії наук і літератури в Майнці, член Академії мистецтв в Берліні.

Вельмишановний пане Степане Сапеляк!

Завдяки новій публікації Вашої добірки віршів, що з нею мене зазнайомила фрау Зурсула Дорман, я дізнався, що Ви поет. Це спонукало мене написати Вам, моему колезі, до Богородського. Одне речення у Вашому листі від 28 травня 1978 р. до фрау Дорман змусило мене задуматися: «ТЕРПІННЯ ПЕРЕМАГАЄ ВСЕ». Як взагалі багато речень-приказок, воно правдиве і все ж не зовсім правдиве. (...) Бо терпіння переборює мабуть багато чого, але ще не все.

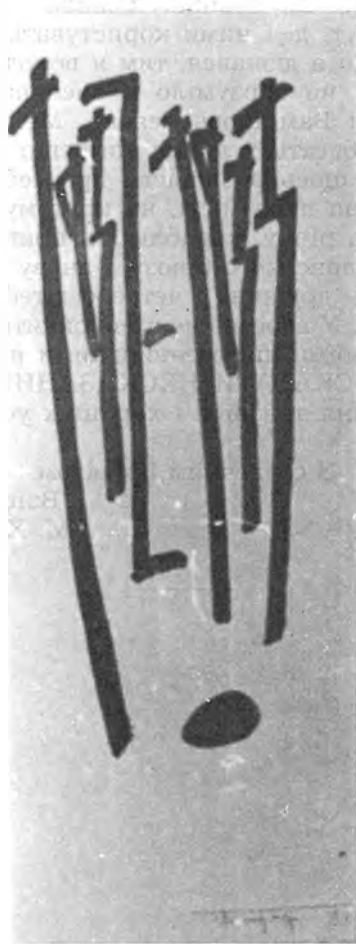
З Вашого дозволу наведу ще одне речення, яке належить англійському філософу Бекону: «Ми переборюємо природу, підкоряючись їй». Я вважаю, що це речення справедливе в багатьох аспектах: воно дійсне не тільки стосовно природи, а й стосовно багато, багато чого. Знаючи закони природи, треба не противитись, а слухняно наслідувати (підкорятися їм). Тоді можна ставити їх завдяки силі свого духу собі на службу і таким чином підкорити природу.

Згадайте бо парусний літак. Він переборює силу тяжіння, він летить, використовуючи паралелограм сил і терміку. Те ж саме і стосовно плавання під парусами. Парусний човен може йти проти вітру не тому, що він противиться вітрові, а тому, що він підкоряється силам, які йому протистоять (стрічному вітрові) і ставить їх собі на службу завдяки своєму вищому розумінню.

І так трапляється повсюдно, коли людина використовує природу. У послуху схована таємниця перемоги. Так, наприклад, Ви зможете переконати людину не тим, що Ви себе грубо їй протиставите. Ви повинні пізнати її погляди, мотиви, спосіб мислення і т. д. І ними користуватися. Тільки це дає надію на успіх. Що я дізнався, тим я володію, підкоряючись йому. Я не знаю, чи зрозуміло я висловився. Будь ласка, перепитайте, коли Вам щось неясно. Мені особисто вислів Бекона допоміг у багатьох лихих життєвих ситуаціях.

Дозвольте мені щось розповісти про себе. Я письменник, живу в Бремені, на передмісті, на крутому березі нижнього Везера з видом на річку, кораблі, які припливають з усього світу, також із Радянського Союзу, і знову відпливають у всі кінці. Моя сім'я — дружина і четверо дітей, що з свого боку мають своїх дітей. У вересні мені виповниться 80. Слово, яке я поставив над своїми письменницькими пошуками: «В НЕВИСКАЗАНОМУ СКАЗАТИ НЕСКАЗАННЕ!» Я бажаю Вам повного відновлення здоров'я і хороших успіхів у поетичній творчості.

З сердечним привітом,
Ваш
М. Хаузман

Валер БОНДАР

УКРАЇНСЬКІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ У ЛЬВОВІ 1938 р.

Від редакції: В офіційні пресі опубліковано чимало матеріалів про «великі соціально-культурні перетворення» на західноукраїнських землях після 1939 року. Наводяться різні порівняння, цифри про кількість заводів, фабрик, промислових підприємств, але вперто замовчуються «невигідні» статистичні відомості в галузі видавничої справи у Львові.

Як відомо, в сучасному Львові зараз виходить три обласні газети (одна із них російською мовою) і республіканський журнал «Жовтень» (не згадуємо тут про незалежні позацензурні видання). Для порівняння подаємо список періодичних видань у Львові п'ятдесят років тому — у 1938 році.

1. *Батьківщина* — тижневик, орган ФНЄ.
2. *Богословіє* — кварталник теологічного напрямку.
3. *Відродження* — місячник, орган товариства «Відродження», яке боролось з алкоголізмом.
4. *Вісти з лугу* — двотижневик, спортивний орган товариства «Луг».
5. *Вістник* — місячник, літературно-політичний.
6. *Вість* — місячник, літературно-науковий. Заборонений цензурою, останній № 21.1.1938 р.
7. *Вогні* — місячник, спортивний.
8. *Волинська неділя* — тижневик політичного напрямку, близький по орієнтації до групи Мудрого-Целевича в УНДО.
9. *Всесвітня історія* — місячник, науковий.
10. *Геть з большевизмом* — місячник, політичний. Останній № 15.11.38 р.
11. *Голос* — тижневик.
12. *Гомін краю* — тижневик, робітничий. Заборонений 20.6.1938 р.
13. *Господарсько-кооперативний часопис* — двотижневик, економічний орган РСУК.

14. *Громадський голос* — тижневик, орган УСРП.
15. *Громадянка* — двотижневик, орган «Союзу Українок».
16. *Дешева книжка* — місячник, науково-популярний.
17. *Дзвіночок* — місячник для дітей.
18. *Дзвони* — місячник, літературний, католицький.
19. *Діло* — газета, орган опозиції УНДО.
20. *Дорога* — місячник для молоді, заборонений в серпні 1938 р.
21. *Життя і знання* — популярно-науковий і літературний місячник, видання «Просвіти», від 1927 р. під ред. М. Галушинського.
22. *Життя і право* — кварталник, юридичні питання.
23. *Жінка* — двотижневик, політичний, неофіційний орган «Союзу Українок».
24. *Жіночий голос* — двотижневик, політичний, орган УСРП («Жіночої громади»).
25. *Зелена рута* — місячник, медичний.
26. *Земля і воля* — тижневик, політичний, орган РСО, нелітературною українською мовою з залишками давнього «язичія».
27. *Змаг* — тижневик, спортивний.
28. *Каменярі* — місячник, спортивний, для молоді, орган т-ва «Каменярі».
29. *Карпатський дзвін* — місячник, орган Апостольської адміністрації Лемківщини — українською мовою з домішкою «язичія» та лемківського діалекту.
30. *Католицька акція* — неперіодичний, релігійний.
31. *Комар* — тижневик, гумористичний.
32. *Кооперативна республіка* — місячник, економічний, орган РСУК.
33. *Кооперативна родина* — місячник, популярно-економічний орган РСУК.
34. *Кооперативне молочарство* — місячник, економічний, по тваринництву орган «Маслосоюзу».
35. *Кооперативний вістник* — місячник, економічний, орган РСРК, нелітературною українською мовою з залишками давнього «язичія».
36. *Кредитова кооперація* — місячник, економічний, орган Центрального кооперативного банку.
37. *Лемко* — місячник, політичний, українською мовою, лемківським діалектом — місце видання Криниця, місце друкування Львів.
38. *Листок* — кварталник, додаток до місячника Наука — нелітературною українською мовою, з залишками дав-

нього «язичія».

39. *Лицарство пресвятої Богородиці* — місячник, релігійний.
40. *Лікарський вістник* — двомісячник, медичний.
41. *Літопис Червоної калини* — місячник, науково-історичний.
42. *Львівські архієпархіальні відомости* — місячник, офіційний орган архієпархії.
43. *Львівські вісти* — місячник, орган «Секретаріату порозумевавчого польських організації сполечних».
44. *Малі друзі* — місячник для дітей. Заборонений в серпні 1938 р.
45. *Мета* — тижневик, офіційний «святоюрський» орган.
46. *Молоді друзі* — місячник для молоді, заборонений в серпні 1938 р.
47. *Молодняк* — місячник, політичний.
48. *Напередодні* — двотижневик, літературно-політичний. Перестав виходити 15.03.1938 р.
49. *На сліді* — місячник для молоді.
50. *Назустріч* — двотижневик, літературно-громадський. Перестав виходити 15.05.1938 р.
51. *Народне здоров'я* — місячник, популярно-медичний, орган Українського гігієнічного товариства і товариства «Відродження».
85. *Сокільські вісти* — двомісячник, спортивний, орган товариства «Сокіл-Батько».
86. *Студентський вістник* — місячник, студентський.
87. *Технічні вісти* — місячник, питання техніки.
88. *Торговельний інформатор* — місячник, питання торгівлі, перший номер 15.11.1938 р.
89. *Торговля і промисл* — двотижневик, торговельно-промисловий.
90. *Українка* — місячник для жінок, політичний, орган «Союзу Українок». Заборонений, останній від 15.04.1938.
91. *Українська книга* — місячник, книгознавство.
92. *Українське дошкілля* — місячник, педагогічний. Перестав виходити в кінці року, останній номер, грудень 1938 р.
93. *Українське юнацтво* — місячник, релігійний.
94. *Український агрономічний вістник* — місячник, питання агрономії, орган «Товариства Українських агрономів».
95. *Український інвалід* — кварталник, орган «Українського товариства допомоги інвалідам».

96. *Український пасічник* — місячник, сільсько-господарський.
97. *Українські вісти* — газета, орган ФНЄ.
98. *Учительське слово* — двотижневик, педагогічний.
99. *Хліборобська молодь* — місячник, громадсько-економічний.
101. *Шлях молоді* — двотижневик, політичний.
102. *Шлях виховання і навчання. Додаток до двотижневика «Учительське слово»* — кварталник, педагогічний.
103. *Як на долоні* — тижневик, політичний, перестав виходити, останній номер від 9.01.1938 р.

Отже, всіх газет і журналів у 1938 році виходило у Львові (українською мовою, українською мовою з домішкою «язичія», російською мовою)	103
із них літературною українською мовою	95
українською мовою з домішкою «язичія»	6
російською мовою	2

Від редакції: 103 ГАЗЕТИ І ЖУРНАЛИ У 1938 РОЦІ
3 ГАЗЕТИ І ОДИН ЖУРНАЛ У 1988 РОЦІ

В перелік не подано газет польською, німецькою, французькою, єврейською та іншими мовами. Хто повинен нести відповідальність за жалюгідний стан періодичних видань у сьогоденішньому Львові?

Чекаємо ваших листів, плановні читачі!

ХРОНІКА УАНТІВСЬКОЇ АКТИВНОСТІ

Торонто, Канада. Тут з 9 по 30 вересня 1987 року відбувалася виставка українського мистецтва з колекції Канади і США для відзначення сторіччя з дня народження Олександра Архипенка.

Виставку влаштувала канадсько-українська мистецька фундація. Глядачі ознайомилися зі зразками експресіоністичного і кубістичного малярства Архипенка та його сучасників 20-х років. Експонувався Грищенко, Петрицький, Ковжун, Сорохтей, Андрієнко, Бутович та ін.

Головна риса виставки — це творче намагання названих мистців поєднати українську сюжетність з модерністичними формами, при одночасному використанні композиційних і стильових засобів багатой традиції українського іконного малярства.

Серед творів, експонованих на виставці, полотна члена-засновника УАНТІ Опанаса Залівахи. Демонструвалося 12 праць цього видатного мистця. А саме: «Роздвоєне обличчя», олія, 60 см. на 80 см.; «Воляча доля», 1975, олія, 48 см. на 68 см.; «Лицарі степу», олія, 47 см. на 60 см.; «За віщо?» 1979, олія, 46 см. на 66 см.; «Мус», 1979, олія, 40 на 50 см.; «Розпука», олія, 48 на 88 см.; «Дівчина в білому», 1979, олія, 68 на 48 см.; «Червона калина», олія, 50 на 76 см.; «Їхав козак на війноньку», 1970, олія, 50 на 70 см.; «... І коня ведуть», 1976, олія, 56 на 66 см.; «Закорінені», 1979, олія, 50 на 60 см.; «Опришко», скульптура в дереві, 62 на 80 см.

Вийшов друком добре поліграфічно виконаний Каталог виставки. Його підготував мистецтвознавець Святослав Гордінський.

с. Беледця Снятинського р-ну Івано-Франківської обл. Ось уже кілька десятків років це село на Покутті щорічно вшановує пам'ять нашого національного генія Тараса Шевченка. Цього року свято розпочалося з покладення вінків біля пам'ятника поетові. Пам'ятник стоїть на штучно насипаній беледцями символічній могилі. Треба зазначити, що символічні могили-насини на підвищених місцях до 1939 року були у всіх селах Покуття. Зараз майже всі вони зруйновані, залишилися лише в селах Беледця, Тулова, Вочківці.

Перед покладенням вінків у сільському Будинку культури відбувся концерт. Свого часу такі концерти проходили біля пам'ятника поетові, на могилі-насіпові, але в останні роки така практика заборонена місцевими властями, оскільки, за їхнім твердженням, такі символи розпалюють у людей національні почуття, згуртовують їх.

Окрім мешканців Белелуї, на концерт в Будинок культури зібралися жителі з сусідніх сіл: Красноставців, Задобрівців, Устя. Всього понад 300 чол., літніх і дітей. Були також гості зі Львова, представники неформального товариства Лева.

Хор виконав багато пісень на слова Т. Г. Шевченка, народні пісні. Учасники концерту, як дорослі, так і діти, були одягнені в оригінальні національні строї, які в Белелуї дещо відмінні від одягу інших сіл. Свого часу по одягу можна було безпомилково визначити, хто з котрого села Покуття.

Завершився концерт виставою «Назар Стодоля». Вшанування 174-ої роковини Тараса Шевченка набуло широкого розголосу на Покутті, і другого дня Голова сільради Федір Пронюк, а також працівники Снятинського КГБ мали претенсії до керівника хору за те, що допустив на свято «шантрапу», тобто гостей зі Львова.

Треба зазначити, що в роки брежнєвської реакції подібних вшанувань Т. Шевченка не дозволялося.

КИЇВ, 22 травня 1988 р. Тисячі людей зібралося біля пам'ятника Тараса Шевченка в день перезахоронення поета на Україні. Тут на відзначенні дня пам'яті геніального сина України взяли участь члени нашої Асоціації Євген Сверстюк, Вячеслав Чорновіл, Михайло та Богдан Горині.

Долина Івано-Франківської області, 22 травня 1988 р. Транспаранти, розвішані по місту, сповіщали про те, що заходами громадських організацій відбудеться вшанування пам'яті Тараса Шевченка біля його пам'ятника з нагоди 127-ї річниці перезахоронення на Україні.

Досі такі вечори влаштовувалися лише в Києві. Цього року, як бачимо, географія їхня розсувалася, однак надто повільно. Ми у Львові цього дня пильно приглядалися як до транспарантів, так і до преси. В газеті «Ленінська молодь», що, звичайно ж, і словом не обмовилася про перезахоронення Т. Г. Шевченка на Україні, прочитали таке: «Львівський обласний клуб службового собаківництва 22 травня ПРОВОДИТЬ ОБЛАСНУ ВИСТАВКУ СЛУЖБОВИХ СОБАК на стадіоні «Сокіл» ВО імені В. І. Леніна. У програмі виставки

показові виступи за участю прикордонників і агітбригади клубу... а також розиграш цуценят і сувенірів... Вхід платний...»

Як мовиться, хто на що вчився!

МОСКВА, 30 травня 1988 р. Президент США Рональд Реган, відбуваючи візит в ССРСР, в резиденції посла США в нашій країні зустрічався з групою радянських громадян, серед яких були присутні відомі українські правозахисники, а між ними і члени УАНТеІ Вячеслав Чорновіл, Михайло Горинь, Алена Пашко, а також Оля Горинь, нещодавно звільнений з політтабору Петро Рубан.

Детальніший звіт про це прийняття буде надрукований в журналі «Український вісник» № 13.

Валер БОНДАР

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Авілон*, 124
Автобіографія Йога, 323
Автопортрет, 85
 Айнштайн Альберт, 162
 Айтматов Чингіз, 146
Акерманські човни, 89
Акорди, 56
 Аллах, 48-49, 164
 Алтунян Генріх, 140, 249-250
 Алчевська Христя, 41
Андрій Первозваний, 307
 Антонич Богдан Ігор, 272
 Антоненко-Давидович Борис, 153
 Апанович О., 152
Апотеоза війни, 15
Артистичний вісник, 56
 Архипенко Олександр, 97, 337
 Ауровіль, 324-325
 Ауробіндо Гхош, 326
 Афганістан, 329
- Багрій Б., 152
 Байда, 123
 Бажан Микола, 217, 284
 Балабуха К.К., 123
 Бальзак, 82
 Бальмен Яків, 91, 95-96
 Барабаш Яків, 286
 Барвінський Олександр, 66-68
 Барладяну Василь, 10, 71, 91,
 139, 140, 143, 168, 233, 269,
 270, 272, 341
 Басарабія, 143, 148
 Бах, 26
 Башилов М., 91
 Беднарський К., 11
 Бекон Франціс, 330
 Белелуя (село), 337-338
 Бель Генріх, 153
 Бердник Олесь, 152, 232
Березіль, 122
 Березовка (село), 21
 Березовський Максим, 25, 237
Берестечко, 124
 Берія, 28, 322-323
 Берлін, 330
 Бетговен, 26
 Біблія, 26, 166, 205
Білгород-Дністровська фортеця, 89
 Білокур Катерина, 26-27, 301
- Білорусія, 145
 Блакитний Василь, 108
 Боб'як В., 296
 Богданівка (село), 26
 Бойко Віктор, 108, 110, 123
 Болевів, 243
 Бондар Валер., 110, 137, 140, 150,
 161, 167, 183, 207, 242, 259,
 282, 289-292, 332, 340
 Бондар Микола, 291
 Бондаренко, 249
 Боровичів (хутір), 95
 Бородін, 27
 Бортнянський Дмитро, 25
Борюкаюся дві сили, 9, 108
 Ботев Христо, 42
 Боян, 234, 237
 Бразилія, 72
 Браїчевський Михайло, 152
 Брежнев Леонід, 78, 275, 324,
 326-327, 329
 Брест-Литовськ, 279
 Бринкуш К., 97
 Брокгауз, 284
 Брониця (село), 58
 Брюккнер Крістіна, 71, 73, 75-
 76, 140, 275-276
 БСЄ, 284
 Буг, 257, 279
 Буда, 164
 Будзиновський, 266-268
 Будирик Микола, 111
 Бутович, 337
 Бухарін Микола, 148
 Бучач, 193
- Вавілон, 94, 210
 Варшава, 140, 251
 Василяшук Ганна, 301
 Васильєв Флор, 42
 Ведель Артем, 25, 237
 Веди, 164, 166
Великий лях, 26
 Верещагін Василь, 15
 Вернадський Володимир, 162, 165
 Версаль, 277
Весільна ніч, 265
Вершник, 88
 Виговський Іван гетьман, 284-288
 Винниченко Володимир, 41, 205
 Вишня Остап, 269, 270, 285

- Вишняк П., 96
Від Мирного до Хвильового, 263
 Відень, 91
 Віденський парлямент, 67, 266, 268
 Відродження (т-во), 333, 335
Відчуженість, 9, 35
 Вільде Ірина, 55, 153
 Вінниця, 156
 Вінниччина, 140, 253, 256
Вільна Україна, 57
 Вірменія, 146, 148-149
Вітчизна, 22, 42, 301
 Вішну, 166
 Возняк акад., 59
 Воловець Левко, 64
 Вороний Микола, 260, 262
В путях шайтана, 41
 Гавайські острови, 166
 Гадяцька угода, 286
Гайдамаки, 10, 91-94, 96-97
 Галайда Ярема, 94
 Галицький сойм, 67
 Галичина, 124, 261, 267
 Галич Василь, 9, 13
 Галушинський М., 334
 Ганді Індіра, 324, 326
 Гарт Брет, 45
 Геракліт, 93
Герніка Чорнобиля, 110
Гірські акварелі, 236-237
 Гітлер, 279
 Глухів, 185
 Гнатенко Валерій, 10, 24, 46-47, 51-54, 60, 74, 79, 81-82, 83-90, 112, 116, 127-128, 129-133
 Гнатюк Володимир, 11
 Гоголь Микола, 12, 15, 26, 41
Годы и дни Мадраса, 325
 Голгофа, 31, 233
 Головацький Яків, 12
 Голотня (село), 26
Голота, 93
 Гончар Михайло, 63-65
 Горбаль Микола, 20, 78
 Горбач Галя, 109
 Гординський Святослав, 337
 Горленко Василь, 92
 Горинь Богдан, 9, 33, 55, 140, 260, 338-339, 341
 Горинь Михайло, 33, 58, 338
 Горинь Оля, 339
 Гранат, 284
 Григорчук Д., 152
 Грицяк Євген, 140, 320-323, 325-327
 Грищенко, 337
Громадський голос, 267
 Грушевський Михайло, 11, 41
 Губенко-Маслюченко Варвара, 270-271
 Гузар Зеновій, 66
 Гуляницький Григорій, 287
 Гунько Тарас, 300
Гупалівщина, 94-95
 Гура Степан, 140, 204-205
Гуцулка Ксеня, 60
 Гуцульщина, 89, 236, 295, 299
 Гушалевиц, 12
 Галчинський Константин, 42
Гільгамеш, 166
 Гойя, 75
 Голіцин князь, 40
 Голль Шарль де, 63
 Гонта, 97
 Горбачов Михайло, 155
 Горький Максим, 78
 Горький (місто), 78
 Данилович, 267
 Данько Микола, 9, 10, 39-40, 140, 283
 Дартмунд, 73
 Дашкевич Ярослав, 152
Двоязичність і дволичність, 9, 11, 13
 Десна, 279
Джерело (ансамбль), 125
 Дзвінчуки Степан, Марійка, 295, 296, 299, 307
 Дзира Я., 152
 Дике Поле, 188
 Дідишин Михайло, див
 Юсипчук, 140, 293-294, 297, 298-309, 310-319
Діло (видавничча спілка), 263
 Діхтяр Анатолій, 326
Дніпро (видавництво), 262
Дніпро (журнал), 22, 42
 Дніпро, 210, 237, 241, 279, 285
 Дністер, 195
Дністер (страхове товариство), 260
 Довбуш Олекса, 140, 236, 295-297, 305-308
 Довженко Олександр, 28

- Долина, 338
Дон, 279
Дорман Зурсула, 330
Дорошенко, 140, 184, 192, 195, 197
Драгомиров генерал, 284
Дузь Іван, 269-271
Дунаєв В., 249
Дуравкін, 110, 117
- Евріпід, 263
Едлінська З., 152
Енгельс Фрідріх, 147, 149
Енеїда, 284
Еолові зерна, 140, 168, 169
Еренбург Ілля, 283
Еспанія, 62
- Євангеліє, 205
Єврейський цвинтар (картина), 94
Євтушенко Марія, 270
Євиан-зілля (альманах), 33
Єгипет, 166, 210
Єльцин Борис, 249
Єретик, 269
Єфименкова Ол., 12
- Життя і мистецтво, 56
Жовтень (журнал), 22, 139, 153, 333
- Задорожній Микола, 264
Заливаха Опанас, 141, 337
Залізник Максим, 93
Замесов, 108
Заповіт, 14, 120
Запоріжжя, 286, 288
Заснуймо фонд для заохочення вчителів української мови, 9, 16
Зваричевська Мирослава, 33
ЗЕТ (альманах), 109
Зігфрід, 44-45
Зінич В., 152
Знамя комунізму, 269
Зорова інтерпретація «Гайдамаків», 91
Зоряне вісно (збірка), 41
- Известия, 143
Індія (журнал), 324
Індийские йоги, кто они?, 325
История России, 284, 287
- Іванисенко В., 152
Іваничук Роман, 152
Івано-Франківськ, 295
Івано-Франківщина, 140, 243, 248, 294, 325, 337
Івченко А., 110
Іларіон митрополит, 194
Ільницький Микола, 262
Індія, 155, 156, 324
Інститут літератури АН УРСР, 22
Іншомовність і омертвіння духовності, 9
Ірод, 197
Історична бібліотека (серія), 66
Історія української літератури О. Барвінського, 67
Історія України Будзиновського, 267
Історія Української РСР, 284
Ірландія, 147
Італія, 62
- Їжакевич Іван, 95, 105
- Йов, 110
- Кавказ, 26, 117, 269
Казахстан, 143, 146, 149
Кайн, 182
Калинець Ігор, 139, 152, 154-155
Каменярі (товариство), 334
Камінна душа, 124
Кам'янець-Подільський, 270
Канада, 69, 243, 337
Кант, 27
Караффа-Корбут Софія, 91, 93, 101-103, 262
Карманський Петро, 260, 265
Карпати, 89, 115, 243, 300, 304-305, 307
Кархут Василь, 323
Касіян Василь, 97, 104
Каспрович, 42
Кассель (місто), 73, 75-76, 276
Катаєва Рима, 108, 110
Кафка Франц, 291
Квітка-Основ'яненко Григорій, 124, 283
КІБ, 63-65, 109-111, 141, 206, 243, 249, 327-328
Київ, 25, 41, 95, 111, 152, 173, 211, 241, 264, 265, 295, 338
Київ, 22

- Києво-Могилянська Академія, 19
 Кирша Данилів. 283. 285-288
 Клеопатра. 201
Книга Потойбіччя. 323
Книги Пророків, 35
 Кобилянська Ольга. 260
 Кобзар, 91-92. 95. 241. 323
 Ковальова Олександра. 108-110, 125. 140. 199-200
 Ковжун, 337
 Колима, 120
 Коліївщина, 93
 Колляр Ян. 42
 Комі АССР. 72, 76, 78
Композиція з дитиною, 88
Комсомолець Полтавщини, 241
 Конотоп, 283, 285, 287-288
Конотопська відьма, 283-284
Конфедерати, 96
Короткі записи спогадів, 328
 Коряк Володимир, 263
 Косигін Андрій, 326
 Косів (місто), 28, 247-248, 295
 Космач (село). 140, 294-299. 308-309
 Костенко Ліна, 26
 Костомаров Микола, 41, 284
 Котляревський Іван, 234
 Коцюбинський Михайло, 123
 Коцюбинська Михайлина, 152
 Криворівня, 296
 Крим, 140, 193, 241
 Кримгільда, 45
 Криниця (село), 27, 334
 Кричевський В., 291
 Крішна, 155-157
Кровожерне літературознавство, 33, 153
 Крути, 115
 Кузнецов полк., 322
 Куліш Пантелеймон, 41
Культура і життя, 25
 Курбас Леся, 122, 124, 260
 Курбас-Янович Степан, 260
 Кути (село), 84
 Лазарук, 262
 Латвія, 146
 Ланге С.Ю., 156
 Лахович проф., 89
 Левада Олександр, 147
 Левицький, 267-268
 Лемківщина, 334
 Ленін, 148, 338
Ленінська молодь, 338
Ленінська правда, 41
 Ленінград, 246, 295
 Лермонтов Михайло, 26
 Лепкий Богдан, 260
 Лесів Ярослав, 140, 243
 Лесівці (село), 260
 Лисенко Микола, 124
 Литвиненко, 125
Літературная газета, 143, 147
 Литвинова Г., 144-146
Лихоліття, 123
 Лілієнкрон Детлев фон, 140, 272
Ліпше сумнів, ніж бездумна благодущність, 139, 162
Літературна Україна, 16, 21, 270
Літературно-науковий вісник, 11-12, 59
Літопис Самовидця, 286
 Лозовата (село), 251, 256
 Лондон, 27, 78
 Лубківський Роман, 139, 153-154
 Лубни, 286
 Лукіянович Денис, 9, 55-56. 61, 69, 264-267
 Лук'яненко Левко, 9, 16-17, 20-21
 Лутки (село). 243
 Луцький Остап, 260-266
 Лучук Володимир, 261-264, 267
 Любинський Євген, 155, 157
 Львів — 11. 33, 40, 55, 69, 81, 87, 89, 140, 154, 260, 263, 271, 295, 300, 333-334, 338, 341
 Львівський університет, 28, 33, 55, 59
 Львівський музей українського мистецтва, 56-57
 Львівський інститут прикладного і декоративного мистецтва, 81-82
Львівський пейзаж, 85
 Львов князь, 287
 Мавка, 306
 Магінська-Слободюк Олександра, 10, 80-82
 Мазепа Іван, 267
 Майков Аполлон, 41
 Маковей Осип, 68
 Малендюк Анна, 295
 Марія, 12

Марія (Мати Божа), 233
 Марченко Валерій, 222
 Маслосоюз, 334
 Масляк, 267
 Матісс, 88
 Мацієвич, 123
 Маяковський Володимир, 283
 Медведюк А., 156
 Мекка, 48
 Меліто-оль, 205
 Мельниця-Подільська (село), 281
Мержурій, 144
Мертві душі, 15
 Мехмет Гирей хан, 287
 Мигаль Тарас, 58
 Миргород, 241, 287
Мить (збірка), 243
 Міллер В., 285
 Многогрішний Дем'ян, 186-188
 Молдавія, 143-145, 147, 149
Молода муза, 260, 265-267
Молодь (видавництво), 33, 41
Молот, 42
 Мордовія, 182, 322
 Москва, 65, 126, 139, 144, 154, 257-258, 283, 286-287, 339
 Моцарт, 125
 Мудрий-Целевич, 333
 Музика Ярослав, 55
 Мушкетик Юрій, 109
 Мюнхен, 76
 Нагірно-Карабахська область, 143, 146, 148-149
 Наваджата, 324
Над барикадами ридань, 110, 115
Назар Стодоля, 338
 Наніїв Павло, 46-47
На роковини Шевченка, 27
 Наска (пустеля), 166
Народня творчість та етнологія, 20
Наука по-дузьки, 140
 Науменко Володимир, 109
 Наумович Іван, 11
Наші гетьмани, 267
 НДП, 268
 Немец Костянтин, 92
 Немирич Юрій, 286
 Немченко Віктор, 108
 Нечорнозем'я, 144-145
 Никифор, 27

Нібелюнг, 44
 Нібур, 166
 Ніл, 210
 Німеччина, 62, 277, 281
Німецька баллада, 140, 275, 277
 Ной, 243
 Номіс, 291
 Норвід Ципріан, 42
 Норільськ, 323
 НТШ, 11, 66, 265
 Нудьга Г., 152
 Овдієнко О., 91
 Овчаренко Ф. Д., 42
Огонек, 139, 151
 Одеса, 97, 168, 270
 Одеський університет, 91
Ой ви хлопці-козотопці, 140, 283
 Окуневський, 268
 Олексій Михайлович цар, 283, 288
 Олександр Олександр, 41, 260, 262, 272
 Олімп, 26
 Ольга княгиня, 307
 Осадчий Михайло, 9, 10, 40, 72-73, 75-78, 110, 117, 140, 168, 205, 271, 275, 297, 309, 341
Осауа Підкова, 267
 Остафійчук Іван, 291
 Охотське море, 29-30
 Павлик Михайло, 69, 267
 Павличко Дмитро, 16, 20-21
 Павло апостол, 48
 Паганіні, 240
 Палацький проф., 147
Пан Бляшко, 84
 Панькевич Юліан, 56
 Парпура Максим, 284
 Пасха (острів), 166
 Патик Володимир, 55
 Пачовський Василь, 260, 265
 Пашко Атена, 339
 Пашенко, 27
 Пен-клуб, 27, 71-73, 75-78, 153-154, 275
Перебендя, 28
 Перерва Анатоль, 109, 125
 Перченко Лариса, 115
 Петербург, 91, 141, 148, 285
 Петерс Яніс, 145
 Петлюра Симон, 65

- Петраш Осип, 261
 Петренко майор, 329
 Петрицький, 337
 Петровський М., 284
 Петроград, 147
 Петрушевич, 12
 Печора (ріка), 78
 Пілат, 214-215
Пісня Ісайї, 35
Повертаються вітри на кола свої, 139, 143
 Подорожній Андрій, 251
 Пожарський Семен князь, 287-288
 Полтава (місто), 286
 Польський, 124
 Польща, 62, 66, 148, 251, 278, 284, 294, 329
Портрет дружини, 85
Портрет Люди, 85
Портрет професора Туркенича, 85
 Потьомкін (панцерник), 123
 Почаїв, 115
 Посланіє, 26
 Початкова школа, 41
 Прапор, 22, 42, 109-110
 Праця, 267
 Прибалтика, 143-144, 146-149
Пригоди запорізьких скитальців, 267
 Приймаченко Марія, 27
Прикарпатська правда, 326
 Приходько Григорій, 16
 Пронюк Федір, 338
 Проскурівна Марія, 41
Просвіта, 40, 334
 Псел (ріка), 40, 50
 Птоломей, 243
 Путівль, 287
 Пушкар Мартин, 283, 286
 Пчілка Олена, 41, 123

 Радхакрішан, 164
Радянський письменник (видавництво), 241
 Райн, 280
 Раковський Х., 148
 Рамм А., 144, 146
Ранок, 42
 Раваель, 82
Рече та стогне Дніпр широкий, 125
 Реган Рональд, 155, 339

 Рем, 48
 Рейсдаль Якобс, 94
Реквієм серцю, 110, 113
 Репін Ілля, 92, 97
Рідний край, 261
 Романюк Василь, 28, 139, 141, 158, 159, 297
 Романюк Тарас, 28, 140, 246
 Ромул, 48
 Росія, 122, 141, 144-149, 279, 283
 РСФСР, 144-148, 156
 Рубан Петро, 20, 339
 Руденко Микола, 153, 155
 Рудницький Михайло, 55, 262-263
Руслан (газета), 59, 67, 68
 Русь, 187, 193, 269

 Савків Андріана, 262
 Савло, 48
Сад Божественних пісень, 26
 Самійленко Володимир, 123
 Самовидець, 284
 Самойлович гетьман, 195
 Сапеляк Степан, 9, 10, 23, 108-111, 125, 140, 235, 239, 250, 291, 330
 Сарма Микола, 140, 239, 241
 Сахаров Андрій акад., 78, 154
 Сверстюк Євген, 9, 25, 275, 338
 Світличний Іван, 30, 32, 152
 Світлична Надія, 232, 341
 Святе Письмо, 26
 СДПН, 280
 Севера Іван, 55
 Седляр Василь, 92, 95, 97, 106-107
 Семіраміді, 210
 Середня Азія, 147
 Сізіф, 25
 Сімферопіль, 241
 Сірко полк., 288
 Січ, 186-188
 Сибір, 49, 188, 275
 Сиваченко М., 152
Синя книжечка, 68
 Скаба А., 152
 Скаммель Міхаель, 77-78
 Скворода Григорій, 26, 108, 123
 Скрипник Микола, 148
 Славгород (село), 40
 Сластьон Опанас, 91-92, 94-100
Слобожани (ансамбль), 125

- Слобожанщина, 108, 110, 124, 237
Словник художників України, 95
Слово, 153
Слово о полку Ігореві, 33, 285
Смольський Григорій, 55
Содом, 235
Сокіл-батько (товариство), 335
Солженіцин Олександр, 154
Солідарність, 243
Соловійов С., 284, 287
Соловки, 49
Сон (поема), 26
Сосенко, 57
Сорохтей, 337
Сосновка, 182
Софійський собор, 255
Союз Українок, 334-335
Спадщина (клуб), 25
Спомини із мого життя, 67
СПУ, 16, 18-19, 21-22, 108-110, 139-141, 153-154, 264, 269
СССР, 62, 143-149, 153, 156-157, 277, 324, 328, 339
Сталін, 64, 148-149
Стамбул, 186
Станюкович, 41
Старицький Михайло, 41
Стасів-Калинець Ірина, 9, 33-34, 139-140, 162, 184, 275
Стефаник Василь, 68-69, 123, 260, 291
Стефаник Семен, 69
Стефаник Юрій, 69
Стецюк Валентин, 10, 122
Сторінки щоденника, 55, 140, 260, 262
Стус Василь, 71, 110, 117, 120, 121, 139, 141-142, 152, 154-155, 291
Сумгаїт, 149
Суми, 9, 10, 40, 140, 288
Сумщина, 283-284, 326
США, 155, 329, 339
Сян (ріка), 234
Твен Марк, 270-271
Твердохліб Сидір, 261
Творчість — це згоряння надміру сил, 25
Тернер Кетлін, 27
Тернові стебла воскресіння (цикл), 110
Тимченко В., 109-110
Тичина Павло, 108
Торонто, 337
Трильовський, 267
Трипілля, 238
Троїцько-Печерськ, 76, 78
Трубецькой Олексій, боярин, 286-287
Туркшич проф., 89
Труш Іван, 56
УАНТІ, 9, 10, 21, 23, 25, 71, 108, 139-141, 154, 330, 337, 339
Удич (ріка), 257
Украдене щастя, 264
Україна (журнал), 42
Україна (Вкраїна), 9, 10, 21-22, 33, 50, 62, 71, 82, 84, 108-110, 117, 122, 124, 140-141, 145, 148, 151, 154, 170, 186, 234, 236, 240, 243, 267, 283, 285-287, 291, 326, 338
Українка Леся, 26, 123, 175
Українська Військова Організація (УВО), 261
Українська Гельсінська група, 21, 243
Українська культура як цілість, 25
Український вісник, 33, 153, 339
Украинская жизнь (журнал), 65
Українська Католицька Церква (УКЦ), 243
Українські Січові Стрільці (УСС), 260
Український Хліборобський Союз, 261
Українські періодичні видання у Львові 1938 р., 333
УНДО, 334
Упанішади, 166
Урал, 36
УРП, 267-268
УСРП, 334
Устиянович Корнило, 56
Устиянович Микола, 12
Устя (село), 323, 325, 327, 338
Ушинський Костянтин, 18
Філістер, 265
Фінляндія, 148
Фльобер, 87
Фльоренція, 35

Фонд Ушинського, 18-20
Франко Іван, 9, 11, 13-15, 27,
55-56, 58, 63, 66-67, 69-70, 87,
139, 154, 205, 260, 264-268, 307
Франко Зіновія, 139, 151-152
Франція, 62-63, 279
ФРН, 109

Хайям Омар, 230
Харків, 9-10, 23, 56, 92, 108-109,
111, 122, 124, 126, 140, 203,
239, 249, 291
Харківські телемости, 140, 249
Харківське відділення СПУ, 9,
122, 291
Хаузман Манфред, 140, 330-331
Хведько-халамидник, 41
Хвильовий Микола, 122
Херсон, 157
Херсонщина, 205
Хитров боярин, 286
Хмельницький Богдан, 173, 285,
307
Хмельницький Юрій, 286, 288
Холодний Микола, 152
Хорс, 195
Хоткевич Гнат, 10, 111, 122-125,
236, 238-239
Христос Ісус, 160, 214, 215, 223,
232-234
Хрущов Микита, 62, 64

Царі, 269
Церкви Слобожанщини (цикл
картин), 110
Цюрупинськ, 205-206

Чарнецький, 264
Червоне соляо (збірка), 99, 41
Черемшина Марко, 69
Черкаш І. О., 124
Чендей Іван, 152
Чигирин, 184, 191, 193, 195, 285
Чистопіль, 249
Чернівці, 68
Чорне море, 257
Чорнобиль, 26, 110, 236
Чорновіл Вячеслав, 71, 78, 110,
117-118, 155, 338-339

Чугайстер, 306
Чупринка Гриць, 41, 272
Чюрльоніс, 125

Шаповалов майор КГБ, 110-111
Шапошнікова Людмила, 325
Швейцарія, 77
Шевченко Тарас, 10, 12, 14-15,
27-28, 41, 56, 65, 67, 91-94, 97,
117, 120, 125, 141, 155, 230,
232, 234, 241, 269, 271, 291,
337-338
Шевченко Ф., 152
Шевчук В., 253
Шеллер-Михайлов, 41
Шептицький Андрей, митр., 323
Шешори, 301
Шлягун, 305
Шовкопляс, 152
Шотляндія, 147
Штайнман Рената, 72-73
Шугай Микола, 306
Шуберт Франц, 124
Шуст Ярослав, 58-59

Шастя, 139, 159
Щедрін, 41
Щербатюк Анатолій, 140, 252-
253
Що таке поступ?, 63

Юда, 185
Южаков, 284, 286, 288
ЮНЕСКО, 324-325
Юсипчук Михайло, див.
Дідисин, 294, 299, 301

Яворський Володимир, 341
Яворський Ю., 12
Яворницький Дмитро, 91
Ягве, 164
Якутія, 143, 149
Як я був редактором
сільськогосподарського
журналу, 271
Янцзи, 210
Яцків Михайло, 55, 70, 140, 260-
265, 268

ШИРО ВДЯЧНІ

З першим і другим номерами «Кафедри» ознайомилися і матеріально заохотили:

1. В. В. — Київ, 30 крб.
2. П. В. — Вінниця, 50 крб.
3. Група інтелігентів зі Львова, 90 крб.

Невеликі кошти, які були у розпорядженні редакції, використані на придбання паперу, копірки, фотоматеріалів, на сплату за передруки «Кафедри» № 1 і 2 та інші редакційні потреби.

На жаль, цих коштів виявилось недостатньо, аби збільшити тираж квартальника.

Редколегія.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

1. Василь БАРЛАДЯНУ. Дом. адреса: 270023, Одеса-23, вул. Лейтенанта Шмідта, 8, кв. 10.
2. Богдан ГОРИНЬ. Дом. адреса: 290054, Львів-54, вул. О. Кульчицької, 15, кв. 94. Дом. тел. 62-11-12. Місце праці: Львів-центр, вул. Стефаника, 3. Львівська картинна галерея, сл. тел. 74-40-47.
3. Михайло ОСАДЧИЙ (Відповідальний редактор). Дом. адреса: 290010, Львів-10, вул. Некрасова, 8, кв. 29. Дом. тел. 75-91-81.
4. Степан САПЕЛЯК. Дом. адреса: Харків-177, вул. Остапа Вишні, 7, кв. 2.
5. Надія СВІТЛИЧНА. (Україномовна література і мистецтво за кордоном). Nadija Svitlychna, 29 Sanford Ter., Irvington, NY, 07111 USA, Tel.: 201-3716361.
6. Володимир ЯВОРСЬКИЙ. Дом. адреса: 290055, Львів-55, вул. Леваневського, 21, кв. 2.

З М І С Т

Проспект квартирного «Кафедра» № 3	139
Повідомлення Української Асоціації Незалежної Творчої Інтелекції	141

ПРОБЛЕМИ, ДИСКУСІЇ

Василь Барладяну, Повертаються вітри на кола свої	143
Зіновія Франко, Лист до журналу «ОГОНЕК»	151
Ігор Калинець, До редакцій журналів «Жовтень» і «Кафедра»	153
Євген Любинський, Відкритий лист-звернення	155

ДО 1000-ЛІТТЯ ХРЕЩЕННЯ КИЇВСЬКОЇ РУСИ

Священик Василь Романюк, Щастя, бесіда	159
Ірина Стасів, Ліпше сумнів, ніж бездумна благодущність	162

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА, Поезія

Василь Барладяну, «Злет до вищих орбіт»	168
Михайло Осадчий, Еолові зерна	169
Ірина Стасів-Калинець, Дорошенко, поема	184
Олександра Ковальова, вірші	200
Степан Гура, поезії	205
Василь Барладяну, поезії	233
Степан Сапеляк, поезії	235
Микола Сарма, поезії	239
Ярослав Лесів, поезії	243
Тарас Романюк, вірші	246

ПРОЗА

Генріх Алтунян, Телемости по-харківськи	249
Андрій Подорожній, Імпресія	251
Анатолій Щербатюк, оповідання	253

НА ПЕРЕХРЕСТЯХ

Богдан Горинь, Сторінки щоденника, «Михайло Яцків» . 260

КРИТИКА

Василь Барладяну, Михайло Осадчий, Наука по-дузьки . 269

ПЕРЕКЛАДИ

Детлев фон Лілієнкрон, вірші 272

Крістіна Брюкнер, Німецька баляда 277

НАША МИНУВШИНА

Микола Данько, Ой ви хлопці-конотопці 283

МИСТЕЦТВО

Валер Бондар 291

Михайло Дідишин 294

ІЗ ТАЄМНИЦЬ МІКРОКОСМОСУ

Євген Грицяк, Зцілення 320

УАНТИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

Лист Манфреда Хаузмана до Степана Сапеляка 330

З АРХІВІВ

Українські періодичні видання у Львові, 1938 рік 333

ХРОНІКА

Хроніка УАНТеІвської активності 337

Іменний показчик 341

Щиро вдячні 349